

Magyar Rendészet

A NEMZETI KÖZSZOLGÁLATI EGYETEM RENDÉSZETTUDOMÁNYI SZAKMAI FOLYÓIRATA

A szerkesztőbizottság elnöke:

A szerkesztőbiz. tiszteletbeli elnöke:

Alapító szerkesztőbizottsági elnök:

Szerkesztőbizottsági tagok:

Dr. habil. Boda József vezérőrnagy, dékán

Prof. dr. Katona Géza ny. r. dandártábornok, c. egyetemi tanár,
az MTA doktora

Prof. dr. Blaskó Béla r. vezérőrnagy, PhD/CSc, egyetemi tanár

Dr. Dános Valér ny. r. vezérőrnagy, CSc, főigazgató, BM KSZF

Prof. dr. Farkas Ákos CSc, egyetemi tanár, dékán, ME ÁJK

Dr. Felkai László közigazgatási államtitkár, BM

Dr. habil. Fenyvesi Csaba egyetemi docens, PTE ÁJK

Prof. dr. Finszter Géza egyetemi tanár, az MTA doktora, ELTE ÁJK

Dr. Janza Frigyes ny. r. vezérőrnagy, az MRTT főtitkára

Prof. dr. Karsai Krisztina tanszékvezető egyetemi tanár, SZTE ÁJK

Dr. Madai Sándor tanszékvezető egyetemi docens, DE ÁJK

Prof. dr. Mezey Barna egyetemi tanár, az MTA doktora, rektor, ELTE

Német Ferenc elnök, SZVMSZK

Prof. dr. Sallai János tanszékvezető egyetemi tanár, NKE RTK

Felelős szerkesztő:

Alapító felelős szerkesztő:

Olvasószerkesztő:

Szerkesztőségi titkár:

Szerkesztőség:

Dr. Németh Zsolt ny. r. ezredes

Dr. Szakács Gábor

Balla Zsófia

Kováts Zsuzsanna

1121 Budapest, Farkasvölgyi út 12.

magyarrendeszet@uni-nke.hu, +36 1 392 3506

A folyóirat előfizethető a szerkesztőségnél a fenti címen.

Előfizetési díj: 500 Ft/lapszám

Tördelés és nyomdai munkák:

NKE Szolgáltató Nonprofit Kft.

XV. évfolyam, 2015/5. szám

Kiadja az NKE Szolgáltató Nonprofit Kft.

Budapest

ISSN 1586-2895 (nyomtatott)

ISSN 1787-050X (online)

Tartalom

Előszó.....	5
Szerzőink.....	7
Lektoraink.....	9
Bűnmegelőzés	
GAÁL Gyula – MOLNÁR Katalin: A World Café rendészeti alkalmazásának kezdeti tapasztalatai.....	11
Kriminalisztika	
FÖLDESI Krisztina: A biometrikus azonosításhoz kapcsolódó averziók feltárására lefolytatott kutatás.....	21
VIGH András: Kézírás és digitalizáció.....	37
Kriminálpszichológia	
FOGARASI Mihály: A másodrendű intencionális szintű tudatelméleti diszfunkció és az impulzív agresszió. I. rész.....	43
Kriminológia	
BARABÁS A. Tünde: Áldozatok és igazságszolgáltatás.....	57
Nemzetközi jog	
KUPECKI Nóra: A személyi szabadság büntető eljárásjogi korlátai az Emberi Jogok Európai Egyezményének 5. cikkében.....	63
Rendészeti gyakorlat	
KEMÉNY Gábor: Rendőrség az Emberekért.....	75
SZŰCS Gáborné: Az orosz rendőrség tevékenységének társadalmi ellenőrzése.....	93
VÁRI Vince: A bűnüldözés strukturális hatékonysága.....	105
Rendészettudomány	
TOLNAINÉ KABÓK Zsuzsanna: Interdiszciplináris kapcsolatok a rendészet-tudományok és az alkalmazott nyelvészet között – különös tekintettel a törvénytudományi nyelvészetre.....	131
Vezetéstudomány	
GROMMEK Clauss-Siegfried: Ansprüche an eine zeitgemäße Führung.....	147
MÁTYÁS Szabolcs: Szubjektív biztonságérzet – lakossági vélemény a közbiztonságról és a rendőrségről.....	159
Közlési feltételek.....	171

Előszó

Az olvasó figyelmébe

A rendőrség a hivatását csak akkor töltheti be, ha nem különül el a közegtől, ahol működik, hanem ezer szálon kötődik hozzá. Jelen számunk írásai ekörül a ma már evidenciának számító felismerés körül forognak. A Police Café (miért nem találunk rá magyar kifejezést?!) mint innovatív rendőrségi módszer az emberek közösségeivel való párbeszédre törekszik, de a többi téma – az áldozatok és az igazságszolgáltatás viszonya, a személyi szabadság korlátozásának határvonalai, a közösségi rendőrség afganisztáni (magyar rendőrök általi) kísérlete, a bűnüldözés hatékonysága vagy az orosz rendőrség társadalmi ellenőrzése – is erről szól, közvetlenül vagy áttételesen.

A német nyelvű tanulmány közzététele részben gesztus a szerző felé, hisz hallgatóinkat a vezetése alatt németországi partnerintézményünk rendszeresen fogadta, de a téma, a modern vezetés problémaköre önmagában is fontos számunkra.

„A szerző az elmúlt években több munkakört is betöltött, megbízott, illetve kinevezett rektora volt a németországi Szászország rendőrtiszti főiskolájának Rothenburgban. A szakterület vezetőjeként, vezetéstudományi oktatóként, valamint az iskola *Rothenburgi Kiadványok* című hivatalos tudományos lapjának egyik szerkesztőjeként folytatott tevékenysége figyelemreméltó. Jelenleg vállalkozási tanácsadó vezetéstudományi területen, de a gyakorlatban is munkálkodik: vezetői személyzeti felkészítést végez. 2014-ig vendégprofesszora volt a Nehemiah Egyetemnek Pogradecben, Albániában. Három tudományos tankönyv és számtalan publikáció szerzője. Szakmailag különösen sajátos lehet a magyar olvasó számára, hogy tanulmánya ismerteti a vezetéselmélet és a gyakorlat jelenlegi németországi megítélését, típushibáit, ezáltal bepillantást nyerhetünk egy olyan ország helyzetébe, amelyet a vezetéselméleti terület művelése szempontjából Európában az élenjárók között tartanak számon. Az érdeklődőnek, amennyiben lehetősége van német nyelven feldolgozni a publikációt, már csak a sajátos, speciális vezetéselméleti szaknyelv megismerése céljából is javasoljuk a nehézségek vállalását.” (Fórizs Sándor)

*Németh Zsolt
felelős szerkesztő*

Szerzőink

BARABÁS A. Tünde dr., PhD, tanszékvezető egyetemi docens, NKE Rendészettudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Kriminológiai Tanszék, osztályvezető, Országos Kriminológiai Intézet

FOGARASI Mihály PhD, főiskolai docens, NKE Rendészettudományi Kar, Magatartástudományi Tanszék

FÖLDESI Krisztina r. alezredes, andragógus, kiemelt főelőadó, Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság, Humánigazgatási Szolgálat, Egészségügyi és Pszichológiai Alosztály, PhD-hallgató, Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

GAÁL Gyula dr., PhD, r. ezredes, rendőrségi tanácsos, hivatalvezető, Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság

GROMMEK, Clauss-Siegfried professzor emeritus, a szászországi rendőr-szakfőiskola volt rektora (Rothenburg, Németország)

KEMÉNY Gábor dr., r. alezredes, Somogy Megyei Rendőr-főkapitányság

KUPECKI Nóra dr., ösztöndíjas PhD-hallgató, SZTE Állam- és Jogtudományi Kar, Doktori Iskola, Büntetőjogi és Büntető Eljárásjogi Tanszék

MÁTYÁS Szabolcs dr., r. százados, PhD, fegyelmi előadó, Hajdú-Bihar Megyei Rendőr-főkapitányság, Humánigazgatási Szolgálat, adjunktus, Károly Róbert Főiskola Turisztikai, Területfejlesztési és Idegen Nyelvi Intézet

MOLNÁR Katalin dr., PhD, főiskolai docens, NKE Rendészettudományi Kar, Közrendészeti és Alkalmazott Vezetéstudományi Intézet, Magatartástudományi Tanszék

TOLNAINÉ KABÓK Zsuzsanna dr., PhD, főiskolai docens, NKE Rendészettudományi Kar, Idegennyelvi és Szaknyelvi Központ

SZŰCS Gáborné dr., adjunktus, NKE Rendészettudományi Kar, Idegennyelvi és Szaknyelvi Központ

VÁRI Vince dr., r. őrnagy, tanársegéd, NKE Rendészettudományi Kar, Bűnügyi Tudományok Intézete, Büntető Eljárásjogi Tanszék, PhD-jelölt, Miskolci Egyetem Állam- és Jogtudományi Kar, Deák Ferenc Doktori Iskola

VIGH András dr., PhD, r. alezredes, egyetemi docens, NKE Rendészettudományi Kar, Kriminálisztikai Intézet, Krimináltechnikai Tanszék

Lektoraink

BALASSA Bence r. őrnagy, tanársegéd, NKE Rendészettudományi Kar, Rendészeti Vezetéstudományi Tanszék

FENYVESI Csaba dr. habil., egyetemi docens, PTE Állam- és Jogtudományi Kar, Büntető Eljárásjogi és Kriminalisztikai Tanszék

FÓRIZS Sándor prof. dr. CSc, egyetemi tanár, ny. rendőr. dandártábornok, NKE Rendészettudományi Kar, Rendészetelméleti Tanszék

KOZÁRY Andrea dr. habil., főiskolai tanár, NKE Rendészettudományi Kar, Közrendészeti és Alkalmazott Vezetéstudományi Intézet, Alkalmazott Rendészet-tudományi Tanszék

KRÉMER Ferenc PhD, szociológus, főiskolai docens, rendőrségi tanácsos, az MRTT Társadalomtudományi Tagozatának elnöke, az OPSZ Tudományos Tanácsának és a Rendőrség Tudományos, Technológia és Innovációs Tanácsának volt tagja, az ELTE Állam- és Jogtudományi Karon a kriminológia MA-képzés megbízott előadója

MOLNÁR Gábor r. ezredes, bűnügyi rendőrfőkapitány-helyettes, Tolna Megyei Rendőr-főkapitányság

PIRGER Tamás dr., PhD, egyetemi tanársegéd, Nyugat-magyarországi Egyetem Közgazdaságtudományi Kar

SZILVÁSY György Péter dr., r. őrnagy, tanársegéd, NKE Rendészettudományi Kar, Közrendészeti és Alkalmazott Vezetéstudományi Intézet, Alkalmazott Rendészet-tudományi Tanszék

TIHANYI Miklós dr., r. őrnagy, tanársegéd, NKE Rendészettudományi Kar, Közbiztonsági Tanszék

TÖMÖSVÁRY Zsigmond dr. PhD, ny. dandártábornok

A World Café rendészeti alkalmazásának kezdeti tapasztalatai

GAÁL Gyula – MOLNÁR Katalin

A tanulmány egy innovatív közösségfejlesztési módszer rendészeti alkalmazásának kezdeti tapasztalatait mutatja be, amelynek deklarált célja a biztonságosabb, élhetőbb közösségek kialakítása.

A közösség biztonságának – avagy a biztonságos, élhető közösségnek – a védelme közös társadalmi felelősség. Hazánkban a biztonság védelmében alapvető szerepe van a rendvédelmi szervek¹ permanens jogalkalmazói tevékenységének, amely azonban nem nélkülözheti a civil szervezetek és az állampolgárok segítő támogatását. Egy település közbiztonsági helyzete a helyi problémák összességéből tevődik össze, ezért hatékony kezelése elsősorban helyi összefogással valósulhat meg.

A biztonságos, élhető közösség védernyőmodellje

A biztonság védelmében a legfontosabb szerepet vitathatatlanul a *rendőrség* tölti be. Alapfeladata a bűncselekmények megakadályozása, felderítése, a közbiztonság, a közrend és az államhatár rendjének védelme.² Az *önkormányzatoknak* aktív, kezdeményező szerepet kell játszaniuk a közösség biztonságát szolgáló tervek elkészítésében és megvalósításában, a helyi jelzőrendszerek, a legkülönbözőbb együttműködési formák szervezésében, a lokális bűnmegelőzési programok koordinálásában, végrehajtásában, valamint folyamatos értékelésében. Az önkormányzatok ösztönzik és motiválják a közösség szakmai és civil önszerveződéseit, működtetik a közterület-felügyeletet.³

Az egyes *rendészeti feladatokat ellátó személyek*⁴ tevékenysége elengedhetetlen a közösség biztonságának fenntartásában. A rendészeti feladatokat ellátó személy köteles intézkedni vagy intézkedést kezdeményezni, ha illetékességi területén, a törvényben meghatározott feladatai ellátása során jogszabálysértő tény, tevékenységet, mulasztást észlel, vagy olyan tény, tevékenységet, mulasztást hoznak a tudomására, amely törvényben meghatározott feladatai ellátásával összefüggő ügyben beavatkozást tesz szükségessé.

1 Rendvédelmi szervek alatt a rendőrséget, a katasztrófavédelmi szerveket, a polgári nemzetbiztonsági szolgálatokat, a Nemzeti Adó- és Vámhivatal pénzügyőri állományát, valamint a büntetés-végrehajtási szervezetet értjük.

2 Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.) 46. cikk (1) bek.

3 Vö. a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat 1. melléklet „7. Szereplők a bűnmegelőzésben” című tartalmával.

4 Az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról szóló 2012. évi CXX. törvény 1. § (2) bekezdése alapján rendészeti feladatokat ellátó személy: a természetvédelmi őr, az erdővédelmi szolgálat tagja, a hegyőr, a hivatásos vadász, a rendészeti feladatokat ellátó erdészeti szakszemélyzet, a rendészeti feladatokat ellátó jogosult erdészeti szakszemélyzet, a halászati őr, a közterület-felügyelő, az önkormányzati természetvédelmi őr, a mezőőr.

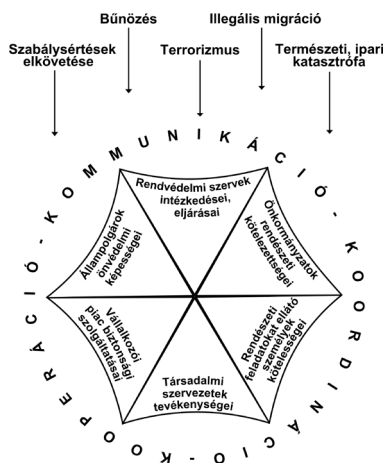
A *civil szervezetek* a társadalmi kohézió fontos építőkövei. Számos társadalmi szervezet rendelkezik az állami szereplőket meghaladó tudásbázissal, emellett kiterjedt kapcsolati tőkéjük, hitelességük komoly potenciált jelent. Olyan társadalmi csoportokat és személyeket képesek megszólítani, akik sok esetben érdektelenek vagy ellenségesek az állami szereplőkkel szemben. A polgárőr-egyesületek szerepe pótolhatatlan a helyi közrend, közbiztonság megszilárdításában és a bűnmegelőzési tevékenységben.

A magánbiztonság a biztonság szerves részét képezi. A *vállalkozói piac biztonsági szolgáltatásai* koherens elemei a biztonságos, élhető közösségek kialakításának. A biztonságos, élhető közösség megteremtésének kulcsszereplője az *állampolgár*, aki maga tehet a legtöbbet biztonsága érdekében. Az állampolgári önvédelmi mechanizmusok folyamatos fejlesztést igényelnek, mivel a normakövetés hiánya nem orvosolható kizárólag szankciók alkalmazásával.

A fenti gondolatok alapján felvázolunk egy közösségi biztonsági modellt, amely a biztonság védelmében közreműködők ez irányú tevékenységeit foglalja rendszerbe.

A *biztonságos, élhető közösség védernyője*: a rendvédelmi szervek intézkedéseinek, eljárásainak; az önkormányzatok rendészeti kötelezettségeinek; a rendészeti feladatokat ellátó személyek kötelességeinek; a társadalmi szervezetek tevékenységeinek; a vállalkozói piac biztonsági szolgáltatásainak és az állampolgárok önvédelmi képességeinek a komplex összességéből áll. Alapja – a rendvédelmi szervek, az önkormányzatok, a társadalmi szervezetek és az állampolgárok közötti *folyamatos, progresszív párbeszéd*, amely a konstruktív *kooperációra*, a rendszeres *koordinációra*, valamint az intenzív és hiteles *kommunikációra* épül.

Ha a közösség tagjait – ezzel is a nyitottságot hangsúlyozandó – egy nagy teraszon képzeljük el, akkor az asztaloknál ülő emberek fölött széttárt napernyő szimbolizálhatja a biztonságot, amelynek nélkülözhetetlen tartópillérei a bizalom és a részvétel. Erről neveztük el a modellünket.

1. ábra: A biztonságos, élhető közösség védernyőmodellje⁵

5 A modellt Gaál Gyula készítette. Lásd: Gaál-Molnár (2014) 114.

Police Café Pécs

A magyar rendőrségen belül eddig egyedülálló kezdeményezés elsődleges célja a civilek minél szélesebb körű bevonása a biztonság megteremtésébe és fenntartásába. Szeretnénk elfogadottabbá tenni azt a nézetet, hogy a biztonság, az élhetőbb közösségek megteremtése és működtetése nem csak rendőrségi feladat. A Police Café Pécs közösségfejlesztő módszerrel megtehető az első lépés az élhető, biztonságosabb közösség felé vezető úton.

A Police Café a World Café közösségfejlesztő módszeren alapul, amely viszonylag fiatal, azonban népszerűsége, elterjedtsége nemcsak magas, hanem világszerte növekvő tendenciát is mutat a szervezetfejlesztéssel foglalkozó szakemberek körében. Érdekes kihívásnak tartjuk a módszer adaptálását a közbiztonsági rendszer egyes szervezeteire, hiszen alapvetően ezzel az eljárással inkább a versenyszféra profitorientált vállalatainál találkozhatunk, a változtatásmenedzselési eljárások támogató mechanizmusaként. A módszer az együtt gondolkodás és a kreatív ötletek révén hasznosnak bizonyulhat a szervezet és annak céljai, folyamatai iránti elköteleződés terén, illetőleg a hatékonyabb és innovatívabb szervezeti kultúra kialakításában. A módszerről mi magunk 2008-ban hallottuk először, egy kollégánk hozta haza a hírért Belgiumból, ahol már Police Café néven a rendőrségnél használták. A The World Café Community honlapján⁶ bárki tájékozódhat a jogdíj nélkül használható eljárásról. A pécsi Police Caféről részletes módszertani elemzést adtunk közre egy nagyobb tanulmányunkban,⁷ amellyel négy célunk volt:

1. Bemutatni egy innovatív konzultációs módszert, amely jól alkalmazható a rendőrség és a civilek nélkülözhetetlen párbeszédének, együttműködésének serkentésére.
2. Beszámolni a Police Café első magyarországi tapasztalatairól.
3. Beilleszteni ezt a kommunikációs technikát egy olyan modellbe, amely a biztonságos és élhető közösségek formálásához, fejlesztéséhez járulhat hozzá.
4. S végül – nem titkoltan – minél szélesebb körben elkezdni terjeszteni a Police Café módszerét, ajánlva segítségünket megtanulásában, megszervezésében.

A Police Café módszere azt vallja, hirdeti és bizonyítja: a megoldásokat csakis helyben, közösen lehet megalkotni. Ehhez azonban le kell ülni beszélgetni közös dolgainkról, problémáinkról. Kifejezetten jó kézben van a kezdeményezés a rendőrségnél, mert akár elfogadjuk, akár nem: Magyarországon a civilek fejében a rendőrség a biztonság megteremtésének és őrzésének még mindig a legfontosabb letéteményese. A Police Café remek eszköze a kezdeményezőkézség kifejezésének, s így a rendőrség nemcsak az események követője, hanem a biztonságot növelő folyamatok irányítója.

Az első pécsi Police Café megrendezése óta éppen egy év telt el. Ez idő alatt szaporodtak tapasztalataink a módszerről, s ezek által erősödött meggyőződésünk az általunk felvázolt biztonsági modell működőképességéről. Azóta három különböző célközönségnek volt szerencsénk átadni a módszertant: az ország különböző részein dolgozó polgárőröknek, Pest megye bűnmegelőzési rendőreinek és a VIII. kerületi szomszédsági járőröknek.

⁶ Forrás: www.theworldcafecommunity.org/ (2014. 06. 08.)

⁷ Gaál–Molnár (2014)

Polgárőr Cafék

2014. augusztus 25. és 29. között az Országos Polgárőr Szövetség és a Nemzeti Köszolgálati Egyetem Rendészettudományi Kara együttműködésében az I. Polgárőr Akadémia keretében polgárőr-egyesületi vezetők képzése zajlott. Akkor már lehetett sejteni, hogy ez egy képzéssorozat kezdő lépése, s így is lett. A polgárőrség tagjainak toborzási nehézségei, a szervezet fiatalítása, új irányok, módszerek keresése, a civilek körében történő elfogadás növelése, a társszervezetekkel és a sajtóval való kapcsolat-tartás javítása, a polgárőr kollégák kommunikációs készségének fejlesztési lehetőségei olyan slágertémák, amelyekről mindig van mit beszélni.⁸

A Pilisszentkereszten 2015. január 19. és 23. között megrendezett II. Polgárőr Akadémia harminckét újabb résztvevőjét is ezek a kérdések foglalkoztatták. Ideje volt elgondolkodni azon, hogy valamilyen új módszerrel álljunk elő, amely hatékonyabban segít megvitatni a fenti kérdéseket. És ezt lehetőleg ne csak a polgárőrök egymás között tegyék, hanem a gondolkodásba és konzultációba a civilek minél szélesebb körét is sikerüljön bevonni. A polgárőrség huszonöt évvel ezelőtt éppen azzal a szándékkal alakult, hogy tagjai civilként segítsék a biztonságért felelős hatóságok munkáját. 2015. január 21-én a Büntetés-végrehajtás Országos Parancsnoksága pilisszentkereszti továbbképzési és rehabilitációs központjának rögzített padosorokkal berendezett előadóterméből átköltöztettük tehát a hallgatókat az emeleti társalgóba, s hat óra időtartamban megrendeztük számukra az I. Polgárőr Cafét.⁹

A résztvevők akkor kezdtek először gyanakodni, hogy itt nem a szokásos előadás lesz, amikor beléptek a terembe. Négy asztal köré rendezett székekre, tetszőleges asztaltársaságba ülhettek. Két „előadó” készülődött.¹⁰ A projektor vetítővászna nem a központi helyre, hanem oldalra került, egy flipchart tábla és két szék állt a terem egyik végében, az asztalokon pogácsa, üdítő, s a földön két fadobozban filcek, tollak, színes papírok. A furcsállás mellett sem éreztük, hogy ellenükre volna a helyzet. A kezdő mondatok aztán igazolták a gyanújukat, elárultuk, mivel készültünk, s már a rendhagyó ismerkedés közben elkezdett a társaság egymásra hangolódni.

Az eredeti képzési tematika szerint egyikünknek a bűnmegelőzésről, a másikunknak pedig a kommunikáció szervezeti életben játszott szerepéről kellett volna előadást tartania. A közös fellépésben adta magát a két terület összekapcsolása. Mivel a polgárőrség tevékenységének nagy része a bűnmegelőzésre irányul, harminc percben bemutattuk a Nemzeti Bűnmegelőzési Stratégia alapelveit. Majd a nap során megtanulandó módszer lényegét ismertettük ugyancsak röviden. Ezután következett a lényeg: gyakorlás közben megtanulni a civilek bevonásának, a velük való konzultációnak egy hatékony módszerét.

8 A képzéssorozatról egy rövidebb beszámoló olvasható szerzőpárosunk egyikének szakmai blogján. Molnár Katalin: *I. Polgárőr Akadémia*. Forrás: www.nyelvilektoralas.hu/tanev-elotti-bemelegites/ (2015. 07. 05.)

9 Az I. Polgárőr Caféről rövid beszámoló olvasható a már említett blogon. Forrás: www.nyelvilektoralas.hu/polgar-or-cafe/ (2015. 07. 06.)

10 Oláh-Paulon László rendőr-őrnagy, a Budapesti Rendőr-főkapitányság Bűnmegelőzési Osztályának vezetője szintén az előadók sorában szerepelt. Nem volt nehéz meggyőzni őt arról, hogy ezúttal ne külön-külön előadást tartunk, hanem egy annál sokkal interaktívabb tréninget, s erre kérjünk a szervezőktől egy egész napot.

Az alkalmi asztaltársaságok csoportokká formálódtak, önként jelentkezőkből választottunk témagazdákat, s elkezdődött a forgószínpadszerű konzultáció. A négy megvitatandó téma és az ezek feldolgozásához választott módszer – nevezzük meg: a World Café – hatására fokozatosan vonódtak be az egyébként mégoly hallgatag tagok is. A témagazdák nagyjából harminc percenként vándoroltak jegyzeteikkel asztaltársaságról asztaltársaságra, s gyűjtötték szorgosan az újabb és újabb információkat, megfigyeléseket, véleményeket, tapasztalatokat, ötleteket. A munka lezárása a témagazdák tízperces prezentációja volt, amelyben összefoglalták és rendszereztek, mire jutottak az egyes témák kapcsán, majd kiegészítések, hozzászólások hangozhattak el.

Mindvégig tudatosan reflektáltunk a „tananyagra” és az irányított konzultáció újonnan megtanult módszerére, az egyes résztvevők abban játszott szerepeire. Már kipróbált tapasztalat, hogy akiknek meg szeretnénk tanítani a Polgárőr Café módszertanát, azokkal a négy alábbi témát kell feldolgozni:

1. Milyen témákat érdemes egy Polgárőr Caféban felvetni?
2. Milyen az ideális témagazda?
3. Milyen az ideális helyszín?
4. Kiket hívjunk meg a Polgárőr Caféba?

A polgárőrségről, polgárőrökről lévén szó, ezúttal ezek a kérdések kissé konkrétabb tartalommal telhettek meg, de ez minden egyes célközönség esetén így szokott lenni. Ezek a témák alkalmasak arra, hogy az összes kétség, probléma is felszínre kerülhessen, s mire ezeket alaposan körüljárják, egy részük már meg is szűnik. Másrészt pedig észrevétlenül, saját élményen keresztül gyakorolják, és a végére nagyjából meg is tanulják magát a Polgárőr Café módszert, annak fogásait. Legvégül tisztázó kérdésekkel és a résztvevők visszajelzéseit feltáró körrel zárul a tanulási folyamat.

A Polgárőr Rádió honlapján¹¹ számolt be az Országos Polgárőr Szövetség arról, hogy 2015. május 11–15. között Pilisszentkereszten a már ismert helyszínt a megyei polgárőrszövetségek elnökségi tagjai és polgárőr-egyesületi vezetők népesítették be, mintegy harmincan. Ők voltak az immáron III. Polgárőr Akadémia hallgatói, akik ezúttal harmincan egyhetes képzésben részesültek.

A polgárőrség legmagasabb szintű képzésének szervezői – tanulva az előző képzések tapasztalataiból és eleget téve a hallgatók kívánságának – némi módosítást hajtottak végre a tanmeneten. Előbbre, konkrétan az első napra, azaz 2015. május 11-ére került a résztvevőket csapattá formáló, immár II. Polgárőr Café, s a többi előadás csak az azutáni napokban következett. Oláh-Paulon Lászlóval¹² ismét vállunkra vettük a tréneri feladatunkat, s az egész napot a polgárőrök kedves és érdeklődő, nyitott társaságában töltöttük. A hallgatók egyértelmű visszajelzése szerint az átszervezés nagyon észszerű volt, hiszen így már az első napon mindenkinek mindenkivel lehetett és kellett érintkeznie, beszélgetnie. Ezáltal szinte azonnal megteremtődött egy olyan légkör, amelyben gyorsan megismerték egymást, és elkezdődhetett a közös és ettől hatékony együttgondolkodás, tudásmegosztás, tapasztalatcseré.

11 Forrás: http://polgarorradio.net/index.php?option=com_content&view=article&id=3847%3Apolgar-akademia-3&catid=51%3Aaszines&Itemid=228 (2015. 07. 06.)

12 Forrás: www.nyelvilektoralas.hu/ii-polgaror-cafe/ (2015. 07. 06.)

A fókuszban ezúttal is, mint oly sokszor, a bűnmegelőzés állt. Arról folyt a konzultáció, hogy hogyan veheti ki a részét ebből a polgárőrség, és ennek milyen innovatív eszközei lehetségesek. A World Café módszertanát nemcsak elméletben, hanem gyakorlás útján is megismerhették a jelenlévők. S a Polgárőr Café ezúttal is hatott: a „tanulók” elismeréssel nyilatkoztak az egész napról, hiszen nemcsak megértették a tanultakat, de azokat kipróbálva át is élhették a hatásait, látták a konzultáció kézzelfogható eredményeit, és talán kaptak egy kis motivációt ahhoz, hogy ők maguk is továbbvigyék, alkalmazzák új tudásukat saját környezetükben. Bízunk abban, hogy lassan, fokozatosan, de biztosan terjed ez a fajta beszélgetési és vitakultúra, amely bizony nemcsak a polgárőrségre, de az egész biztonsággal foglalkozó szakmára is ráfér. Azóta már két újabb Polgárőr Café is volt: 2015 őszén és 2016 februárjában, ugyanott.

Prevenációs Café

Bűnmegelőzésből sose elég. Ezt a lelke mélyén minden rendőr tudja, mégis jelentős kisebbségben vannak közöttük azok, akik ezt rendszeresen ki is mondják. Ők – természetesen – a bűnmegelőzéssel foglalkozó kollégák.

A Pest Megyei Rendőr-főkapitányság Bűnmegelőzési Osztálya szervezett egy egész napos továbbképzést, mégpedig egy érdekes helyszínen, amelynek látszólag semmi köze a bűnmegelőzéshez. 2015. március 24-én a váci baptista felekezet imaháza biztosított kellemes környezetet az ún. Prevenációs Caféhoz.¹³ A kapcsolódást a házigazda lelkész köszöntőjében egy egészen egyszerű és meggyőző példával jelezte: az egyház közösségformáló ereje a tagjaira való odafigyeléssel, illetve tartalmas, minőségi programok biztosításával védőhálót képez számukra, amely nyilvánvalóan segít a devianciák elkerülésében. Ezért is örültek, hogy a rendőrök őket választották bűnmegelőzési tárgyú képzésük helyszínéül. Talán nekik már nyilvánvaló, hogy ezen a szakterületen egy kommunikációs tréner nem tud kifogyni a mondanivalóból. A bűnmegelőzési tevékenység célközönségének megszólítása ugyanis mindig új kihívások elé állítja a szakembereket, és minden módszer, kommunikációs technika, amely ebben segít, jól jön.

Éppen ilyen a World Café, amelynek módszertanával ezúttal kifejezetten bűnmegelőzési rendőrök ismerkedhettek. A *Prevenációs Café* elnevezés ennek az alkalomnak szólt. A résztvevők naponta járnak a legkülönbözőbb korú, összetételű, igényű közösségekbe, hogy segítsenek az embereknek vigyázni magukra. Hogy mit tartanak fontosnak hangsúlyozni a bűnmegelőzés széles témakínálatából, az mindig attól függ, kikről van szó. A megszólítás mikéntje is ezen múlik. Az a kommunikációs technika, amelyet a World Café használ, szinte mindenkinek kínál lehetőséget, hogy megtalálja benne a helyét.

A négy asztalnál helyet foglaló huszonhat rendőr kolléga, miután röviden megismerkedett a módszer alapelveivel és technikájával, mindjárt ki is próbálhatta, hogyan működik ez a közösségi alkotótechnika. Bőven teret kaphattak a kétségeik és a fenntartásaik is, azonban most ezekből – meglepő módon – az átlagosnál is több volt. Miközben hat órán át mindvégig aktívan együtt gondolkodtak, tapasztalatokat és vé-

13 Forrás: www.nyelvillektoralas.hu/prevenacios-cafe-vac/#sthash.VT2Dv0ha.dpuf (2015. 07. 06.)

leményeket cseréltek, és a nap kifejezetten jó hangulatban telt, az értékeléskor egyre inkább lefelé haladni látszott a csoport érzelmi-hangulati görbéje. A műhelymunka végén efféle kérdések sorakoztak: „Biztos, hogy ezt a módszert lehet alkalmazni a hétköznapiakban?” „Beleillik-e a jelenlegi hivatalos rendőrségi keretekbe?” „Valóban hitelesen tudja benne elhelyezni önmagát a rendőr, aki itt nem megkérdőjelezhetetlen tudással rendelkező tanácsadóként, hanem asztal- és témagazdaként, moderátorként, csupán a közösség információinak, tudásának előhívogatójaként, rendszerezőjeként lép föl?” „Elfogadják-e ezt a szerepet a közösség megszólított, meghívott tagjai?”

Egy biztos: ha nem próbáljuk ki, sose tudjuk meg. Ha el se kezdjük átértelmezni a rendőrség kizárólag hatósági szerepét, sose fog változni a közösségnek a rendőrhöz, a rendőrséghez való viszonya. Az első lépést a bizalmuk megszerzéséért nekünk kell megtenni, és korántsem biztos, hogy sikerrel járunk. Azok, akik nem az akadályokra koncentráltak, hanem a lehetőséget látták meg a módszerben – őket szoktuk optimistának nevezni –, mindjárt a gyerekek körében tartották kipróbálhatónak ezt a kreatív technikát. Hallgassunk rájuk! Tanuljuk meg, próbálgassuk, ízlelgessük mi magunk is, hogy másképpen szólítjuk meg a civileket, és nézzük meg, milyen az, amikor hagyjuk őket – persze moderáltan, irányítottan, a Police Café alapelveinek szigorú betartásával – beszélgetni, kérdezni, ötletelni! Kiderülhet, hogyan értékelik, ha nem akarunk nélkülük, helyettük megoldásokat kitalálni, főként nem dönteni. Ezzel a kreativitás felszabadulását, az önállóságot, a közösségen belüli egymásra figyelmet, a toleranciát, az együttműködést, a nyílt, konstruktív párbeszédet is tanulhatják, amely – s ezt nem győzzük eléggé hangsúlyozni – már önmagában is bűnmegelőző hatással bír.

Azt üzenjük kedves bűnmegelőző kollégáinknak, hogy ne csüggedjenek. Amit csinálnak, hihetetlenül fontos. Ahhoz, hogy továbbra is bírják az iramot, folyton meg kell újulni, módszertanilag is. Itt ez a technika, amelyet most megtanultak. Lássák meg benne és általa a lehetőségeket, és ne a kifogásokat keressék! Épp itt az ideje, hogy újra a régiak legyenek, és ne hagyják magukat elkedvetleníteni! Ha pedig fogy a motiváció, rendezzenek ilyen módszertannal Cafét, ahol inspirálhatják egymást!

Police Café Budapest–Pécs

A budapesti VIII. kerületi szomszédsági rendőrök részére a Magdolna Negyed Program III. részeként 2013 decembere és 2015 májusa között egy másfél éves önismereti, kommunikációs és konfliktuskezelési képzés és konzultáció zajlott, havonta hat órában. Ennek az utolsó három hónapban – azaz 2015 márciusában, áprilisában és májusában – soros epizódjait 2015. május 12–13-án összevontan, egy kihelyezett zárótréning formájában tartottuk meg.

A helyszín Pécs volt, a Baranya Megyei Rendőr-főkapitányság tanácsterme, amelyet a rendelkezésünkre bocsátottak. A pécsi közösségi rendőröknek napra pontosan egy évvel korábban, 2014. május 12-én volt ugyanilyen felkészítő képzésük a World Café/Police Café módszertanáról. Pécssett ezt követően 2014 júniusában négy napon át zajlottak a város négy városrészében, *Police Café Pécs* címmel azok a műhelyek, ame-

lyeket helyi rendőrök moderáltak civil meghívottak részvételével. A konzultációk az adott terület közbiztonsági helyzetét, problémáit elemezték, és az együttműködés, a megoldások lehetőségeit keresték.¹⁴

Az akkor asztalgazdaként szereplő pécsi rendőrök ezúttal tizenöt VIII. kerületi szomszédsági járőrt láttak vendégül, hogy ők első kézből tőlük, az ő segítségükkel tanulhassák meg a módszertant. A hatórás képzés az immár jól ismert tapasztalati alapú tanulás módszerével működött: a kollégák négy asztalnál ki is próbálhatták, hogyan működik mindaz, amiről szó van.

A pécsi rendőrök szakmai hozzáértése és emberi hozzáállása, vendégszeretete egyaránt lenyűgöző volt. A kölcsönös motiváltság, a helyi sajátosságokból adódó ismeretek, tapasztalatok cseréje és nem utolsósorban jó hangulat jellemezte az egész napot. A tanulás után a szakmai program még informálisan is folytatódott: Pécs két városrészében, a kertvárosi és a belvárosi rendőrőrs épületében tettünk egy-egy órás látogatást. A pécsi kollégák sokat beszéltek arról, hogyan dolgoznak a hétköznapiakban, és a VIII. kerülettel való összehasonlítás is óhatatlanul előkerült. A helyi adottságok eltérései sok tanulsággal szolgáltak mindkét félnek. A Magdolna Negyed III. projekt futamidejét 2015 decemberéig a Józsefvárosi Önkormányzat meghosszabbította. Addig nemcsak a szomszédsági járőrök, de a képzők is folytathatták tevékenységüket. Talán alkalom nyílik arra, hogy a tanultakat ezen a terepen, egy VIII. kerületi, biztonsággal kapcsolatos fórumon ki is próbálhassák a szomszédsági rendőrök.

A lehetőség mindenkinek adott

Személyes tapasztalataink alapján valljuk, hogy a Police Café Pécs szakszerű adaptálásával a módszer a biztonságosabb, élhetőbb közösségek fejlesztésének hatékony eszköze lehet. A gyakorlati megvalósításhoz és a módszer elterjesztéséhez szívesen nyújtunk segítséget az érdeklődő rendvédelmi szervezeteknek, önkormányzatoknak, civil szervezeteknek. Érdekes volna továbbá összegezni a különböző (közbiztonságot támogató) szervezeteknél tapasztalt hasonlóságokat és különbségeket, illetőleg az olyan sajátos jellegzetességeket, amelyek csak a közbiztonsági alrendszereket érintő Police Cafék esetében fordultak (vagy nem fordultak) elő. Ám egyelőre annyira kevés az ilyen jellegű tapasztalatunk, hogy erre még nem vállalkozhatunk.

IRODALOMJEGYZÉK

A Nemzeti Bünmegelőzési Stratégiáról (2013–2023) szóló 1744/2013. (X. 17.) Korm. határozat
Az egyes rendészeti feladatokat ellátó személyek tevékenységéről, valamint egyes törvényeknek az iskolakerülés elleni fellépést biztosító módosításáról szóló 2012. évi CXX. törvény
Gaál Gyula – Molnár Katalin (2014): Másféppen a biztonságról – Police Café Pécs. In: *Belügyi Szemle*, 62. évf. 11. sz. 101–114.

¹⁴ A képzés, illetve a Police Cafék lebonyolításának tapasztalatait részletesen megírtuk a már említett tanulmányunkban. Lásd: Gaál–Molnár (2014)

Gaál Gyula – Molnár Katalin (2015): A biztonságos, élhető közösség védernyője. In: *Hadtudomány*, 25. évf., elektronikus szám. Forrás:

http://mhtt.eu/hadtudomany/2015/2015_elektronikus/11_GAAL_MOLNAR.pdfDOI

http://polgarorradio.net/index.php?option=com_content&view=article&id=3847%3Apolgarr-akademia-3&catid=51%3Aszines&Itemid=228 (2015. 07. 06.)

<http://solintezet.hu/presencing/mindful-facilitation/terteremto-modszerek/the-world-cafe/> (2015. 07. 22.)

Magyarország Alaptörvénye (2011. április 25.)

Molnár Katalin: *I. Polgárőr Akadémia*. Forrás: www.nyelvilektoralas.hu/tanev-elotti-bemelegites (2015. 07. 05.)

Molnár Katalin: *II. Polgárőr Café*. Forrás: www.nyelvilektoralas.hu/ii-polgaror-cafe/ (2015. 07. 06.)

Molnár Katalin: *Prevenációs Café Vác*. Forrás: www.nyelvilektoralas.hu/previncios-cafe-vac/#sthash.VT2Dv0ha.dpuf (2015. 07. 06.)

SUMMARY

Initial Experiences of the Application of World Café for Law Enforcement Purposes

GAÁL Gyula – MOLNÁR Katalin

The study describes the initial experiences of the application of an innovative community development method for law enforcement purposes, with the declared aim of developing safer, more liveable communities.

A biometrikus azonosításhoz kapcsolódó averziók feltárására lefolytatott kutatás

FÖLDESI Krisztina

A biometria 21. századi technikai vívmányinak első számú felhasználási területe a rendészeti célú alkalmazás. Az Európai Unióban, a tagországok belső működésében célként megfogalmazott „biztonság, szabadság, jog” térségének megteremtéséhez elengedhetetlen az ott mozgó személyek személyazonosságának minden kétséget kizáró megállapítása. A biometrikus azonosítók alkalmazásával gyors, megbízható és hitelt érdemlő módon nyílik lehetőség a személyazonosításra. A kérdés csupán az, hogy a biometrikus módszereket a társadalom milyen mértékben fogadja el.

A téma időszerűsége, indoklása, kitűzött célok

Napjainkban kiemelten fontos téma a közbiztonság állapota. A lakosság körében végzett felmérések alapján érezhető a szubjektív biztonságérzet romlása. A bűncselekményszám általános növekedésével,¹ a bűncselekmények kegyetlenebb voltával egyenesen arányosan nő az emberek igénye a biztonságos, nyugodt életre. E kérdéskör nagy vitát kiváltó és igazán akut, szűkebb területe a biometria alkalmazásának lehetősége a mindennapokban, az élet- és vagyonbiztonság megteremtésében. Saját tapasztalatként azonban egyértelművé vált számomra, hogy mekkora ellenállás érzékelhető az emberek részéről a biometrikus azonosítással kapcsolatban. Kutatásomban azt vizsgáltam, milyen averziók élnek ezen a területen, hogyan és milyen mértékben befolyásolják ezek a biometrikus azonosításhoz fűződő attitűdöket. Ezen eredményekkel pedig konklúziók fogalmazhatók meg a biometrikus eljárások későbbi gyakorlati alkalmazhatóságának megvalósulásához. A vizsgálat két helyszínen és közegben zajlott: a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság hivatásos állományában szolgálatot teljesítő rendőrök, illetve az Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar biztonságtechnikus hallgatói körében. A kutatási eredmények mind a rendvédelmi célú biometrián alapuló személyazonosítás alkalmazásában, mind a civil szféra biometrikus azonosításhoz kapcsolódó attitűdjében változást generálhatnak, előrelépést indíthatnak el.

¹ 1989-ben 185 000, 1998-ban 600 000, 2011-ben 432 000, 2012-ben 451 512 bűncselekmény jutott a rendőrség tudomására (ENyÜBS alapján). A 2013-as és 2014-es évre vonatkozóan hivatalos statisztikai adatok a cikk megírásáig nem keletkeztek. Forrás: <http://crimestat.b-m.hu/Default.aspx>

A biometriai adatok megbízhatóságát, univerzális alkalmazhatóságát két elem garantálja: egyrészt ilyen adatai mindenkinek vannak, és ezek dekonspirációjának, illetéktelen kezekbe jutásának százalékos esélye elenyésző; másrészt ténylegesen személyspecifikusak, egyediek, és mint ilyenek, originálisan egyetlen személyhez köthetők.² Megalapozza a megbízhatóságot az a tény is, hogy a felhasznált adatok nem hagyhatók el, nem adhatók át, illetőleg nem loophatók el. Fontos elem, hogy a biometrikus adatok levétele, rögzítése, tárolása speciális technikákkal történik, ugyanis a rendszerek nem tárolják közvetlenül magát a mintaképet, ujjlenyomatot,³ arcképet, csupán annak „numerikus kódját”, így azokból az eredeti biometrikus mintázat nem állítható vissza.

A rendőri munka kapcsolata a biometriával

A közbiztonság közvetlen, ok-okozati viszonyban van a rendőrség működési hatékonyságával, amely egyben a biztonság meghatározó dimenziója. Ebben kiemelt fontosságú terület a gyors, megbízható, eredményes személyazonosítás. Fontos kérdés, hogy az adattárakban és az okmányokban tárolt biometrikus adatok azonosítása hogyan valósul meg a rendészeti célú igazoltatások során. Milyen eszközök szükségesek ahhoz, hogy rövid idő alatt, különböző ellenőrzési helyeken (mint például: közterület, autópálya-parkoló, közutak) biztosított legyen az azonosítás lehetősége? A rendőri igazoltatások során a megválaszolandó kérdés mindig egységes: azonos-e az igazoltatás alá vont személy az általa bemutatott okiratban feltüntetettel? A szubjektív tényezők e folyamatból való kizárásának biztonságnövelő hatása van. Megítélesem szerint a biometrikus paraméterek alapján történő rendészeti célú személyazonosítás alkalmazása már nagyfokú objektivitást és egyértelmű biztonsági nyereséget eredményez, amely lehetőséget teremt az azonosítás hagyományos módon, morfológiai jegyek alapján történő végrehajtását befolyásoló szubjektív tényezők negatív elemeinek kiküszöbölésére.⁴

A biometrikus azonosítás rendészeti célú alkalmazásának tehát specifikus kritériumai vannak. Univerzálisnak, tehát mindenkinél, eltérő helyszíneken és ellenőrzési körülmények között, az ellenőrzés folyamatába, a szigorú metodikájú rezsimentézkedésekbe építetten alkalmazhatónak kell lennie. Szükséges a gyorsaság és a megbízhatóság, tehát elvárt, hogy azonnali és várokozásmentes eredményt biztosítson. Fontos elem, hogy az azonosítás belső biometrikus azonosító alapján és kontaktmentesen történjen. Ezen szigorú feltételeknek a biometrikus azonosító rendszerek egy része felel meg minden tekintetben. A közterületi alkalmazhatóság vonatkozásában az ujjnyom-

2 Tekintsünk most itt el a kisebb mértékben megbízható, viselkedésalapú biometrikus azonosítástól, amelybe beleértendő például az aláírásminta- és billentyűleütés-vizsgálat, valamint a járáselemzés!

3 Mivel a mai magyar kriminalisztikai gyakorlatban nincs példa az ujjnyom, az ujjnyomat és az ujjlenyomat funkcionális elkülönítésére, szükségesnek tartom ezen fogalmak – általam használt – értelmezésének tisztázását. *Ujjnyomat* (*fingerprint*): az ujj(begy) természetes módon (nyomás nélkül) valamely sík felületen hagyott, egybefüggő rajzolata. *Ujjlenyomat* (*finger roll*): az ujj természetes módon (nyomás nélkül), valamely sík felületen, balról jobbra (jobbrol balra), 180 fokkal történő átforgatásakor keletkező, egybefüggő rajzolata. *Ujjnyom* (*fragment/-s of fingerprint or finger roll*): az ujjlenyomat vagy iz ujjnyomat egybefüggő részlete.

4 A magyar rendőrség igazoltatási gyakorlatában a biometrikus azonosítás nem minden esetre terjed ki, csak kiegészítheti a hagyományos, anatómiai jegyek alapján történő azonosítást. Amennyiben bármiféle ok merül fel arra vonatkozóan, hogy szükséges, lehetséges van a biometrikus adatok alapján történő azonosítás végrehajtására.

az arc-, a kézgeometria-, az érhálózat- és az íriszazonosítás tartozik azon technikák közé, amelyeknek gyakorlatban történő alkalmazhatósága felmerülhet.

A rendőr közterületi feladatellátása során, jogszabályban rögzített felhatalmazás alapján igazoltat.⁵ A törvény által biztosított jog alapján igazoltatja azt, akinek a személyazonosságát a közrend, a közbiztonság védelme érdekében, bűnmegelőzési vagy bűnüldözési célból, a tartózkodása jogszerűségének megállapítása céljából, közlekedésrendészeti ellenőrzés során, továbbá az igazoltatott vagy más természetes, illetve jogi személy és egyéb szervezet jogainak védelme érdekében kell megállapítani. A jogszabály különbséget tesz magyar és más nemzet állampolgárai között a személyigazolás tekintetében. Magyar állampolgár esetében személyi okmányként elfogadható a személyigazoláshoz a személyazonosító igazolvány,⁶ az útlevél és a kártya formátumú vezetői engedély. Ugyanezen törvényhely kimondja, hogy „ha a személyazonosítás megállapítása más módon nem biztosítható, a személyazonosság céljából az igazoltatottól ujjnyomat vehető, az igazoltatottól fényképfelvétel készíthető, továbbá a külső testi jegyek észlelés és mérés alapján rögzíthetők”.⁷

A személyazonosítás – a gyakorlati sorrendjét tekintve – elsődlegesen a morfológiai jegyek alapján történik. Az adott személyt az átadott okmányában található fénykép alapján szemrevételezik, amelynek során megtörténik az illető megfigyelése életkori sajátosságok, jegyek tekintetében is. Mindezen elemek alkalmazásának eredményessége tekintetében az igazoltató rendőr személyes kompetenciái alapvető relevanciával bírnak. Ám a személyes tudásbázis adottságai, a külső körülmények, az időjárás, a napszak, a környezeti redundancia zavaró, esetlegesen megtévesztő volta és az időtényező mellett az igazoltatás legnagyobb hibaszázalékot rejtő eleme nem a számos negatív külső körülmény, hanem maga az intézkedő rendőr: a szubjektivitás torzító, egyes esetekben zavaró hatása az eredményességben, illetve magában a munkafolyamatban olyan tényező, amely a hibázás esélyét leginkább magában hordozza. A biometrikus azonosítási eljárás, eljárások alkalmazásával e szubjektivitás jelentősen csökkenthető. Ilyen tekintetben tehát a jövő hatékony és gyors rendőri intézkedései vonatkozásában fontos kérdésként merül fel, milyen szemlélettel viseltetnek az egyének a biometriával kapcsolatosan.

A biometrikus azonosítás elfogadottsága

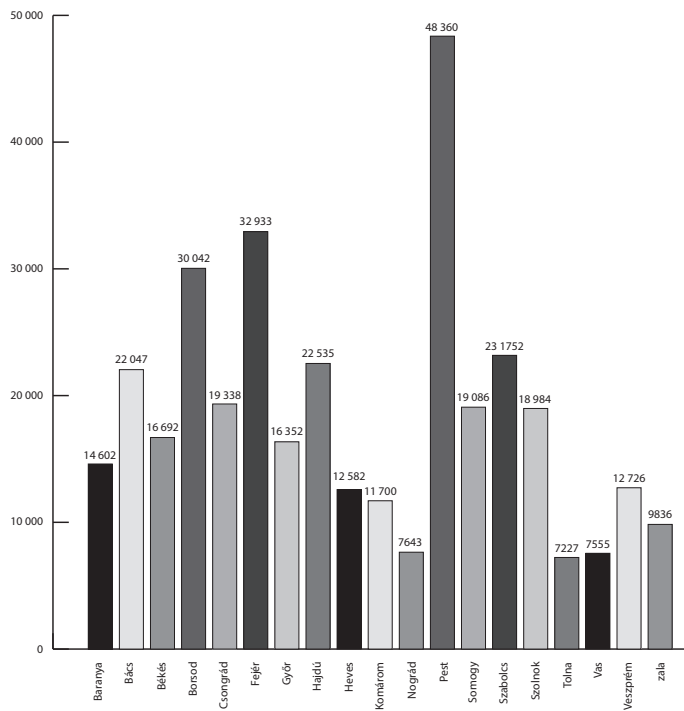
A témában 2014 szeptemberében folytattunk kutatást, a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság hivatásos állományának, valamint az Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész és Biztonságtechnikai Mérnöki Kar hallgatóinak és oktatóinak bevonásával. A megkérdezettek merítése több okból történt e két körből. Egyrészt a 2013-as év statisztikai adatai alapján az intézmények működési területe (Pest megye, Fejér megye) volt bűnügyileg a legfertőzöttebb az országban, a számadatok szerint itt volt a legnagyobb a

5 1994. évi XXXIV. törvény, 29. §

6 Ez olyan, hatóság által kiállított dokumentum, amely a polgár személyazonosságát a polgárok személyi adatainak és lakcímének nyilvántartásáról szóló 1992. évi LXVI. törvényben meghatározottak szerint közhitelűen igazolja.

7 1994. évi XXXIV. törvény, 29. § (4) bek.

10 000 főre jutó bűncselekmények száma. Ezért alapkérdés volt a bűnügyi fertőzöttség és a szubjektív biztonságerzet korrelációjában a lakosság hajlandósága a primer és a szekunder prevenció eszközeinek alkalmazására; tehát hogy mennyire támogatják, látják alkalmazhatónak a mindennapokban a biometria eszközrendszerét.

1. ábra: A regisztrált bűncselekmények megyék szerinti megoszlása⁸

Felmerült, hogy a népesség ezen része vélelmezhetően alaposabb ismeretekkel rendelkezik az átlagnál, illetőleg ebből kifolyólag feltételezhetően objektívebb a megítélésük az alkalmazandó eszközök előnyei és hátrányai tekintetében. Másrészt ők is a társadalom integráns részét képezik, s e tekintetben rendelkeznek bizonyos averziókkal, ellenérzésekkel, fóbiákkal, benyomásokkal, amelyek a társadalomban érzékelhetők. A rendőri feladatellátás tekintetében viszont érdekes, informatív adat, hogyan korrelál a hivatástudat és bűnüldözési elkötelezettség a szabadság, szuverenitás alapigényével.

A magyar rendőrségnél a biometrikus adatok ellenőrzése a rendőri intézkedések során még nem általános. Esetenként a hagyományos, morfológiai jegyek alapján történő azonosítást kiegészíti, de nem helyettesíti. Abban az esetben, ha a biometrikus adatokkal ellátott okmányt felmutató személy vonatkozásában a helyszíni ellenőrzés alkalmazásával gyanúok merülnek fel, lehetőség van a biometrikus adatok alapján történő azonosítás végrehajtására is.

⁸ Forrás: Police.hu, a 2013-ban regisztrált bűncselekmények lokális megoszlása.

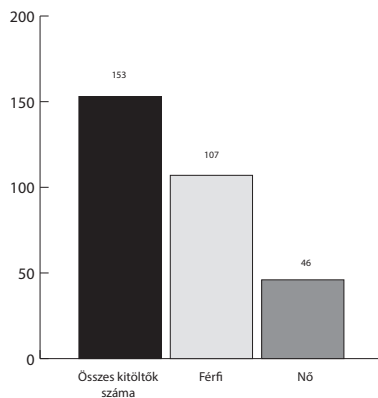
A kutatás eredményei a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányságon

Kutatásomban kérdőíves módszerrel vizsgáltam a biometriával kapcsolatos averziók kérdéskörét a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság illetékességébe tartozó hat rendőrkapitányság vonatkozásában. A kérdőíves vizsgálat önkéntes és anonim volt. A kérdőívet főkapitányi engedélyezést követően valamennyi, a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság hivatásos rendőri állományában szolgálatot teljesítő rendőr megkapta a belső futárszolgálat segítségével.

A kérdőívet 2014. szeptember 3-i dátummal küldtük el a hivatásos állomány részére, és 2014. október 5. volt az adatfelvétel utolsó napja. A kérdőívben összesen hét, kizárólag zárt, feleletválasztós kérdés szerepelt. A válaszadóknak természetesen lehetőségük volt a bennük felmerült gondolatok prezentálására is. A következtetések minél árnyaltabb jellege és a pontosabb kép elnyerése érdekében létrehoztam egy másik, egyetemisták alkotta kontrollcsoportot is, amely elengedhetetlen a helyzet objektív értékelhetőségéhez. A megadott időszakban összesen 153 fő töltötte ki a kérdőívet (a 924 fő szolgálatot ellátó rendőr alkotta alapsokaságból⁹). A kérdőíves módszer lehetővé tette, hogy valamennyi szolgálati ág és terület vizsgálat tárgyát képezhesse, bevontuk tehát a rendőri szerv teljes szolgálatellátó állományát.

A kérdőív alapvetően két részre tagolódott. Tartalmazott egy személyes alapadatokat felölelő kérdéssort: nem, életkor, végzettség. A második részében kapott helyet az általánosabb, irányított, biometriával kapcsolatos averziók, összefüggések láttatására is alkalmas kérdéssor.

A mintában a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság állományában 2014 szeptemberében szolgáló 924 hivatásos rendőrből 107 férfi és 46 nő szerepel. A vizsgált minta nemi megoszlását tekintve teljes pontossággal tükrözi az alapsokaság összetételét, mivel a rendőrségen belül a férfi-nő arány 70-30 százalék.

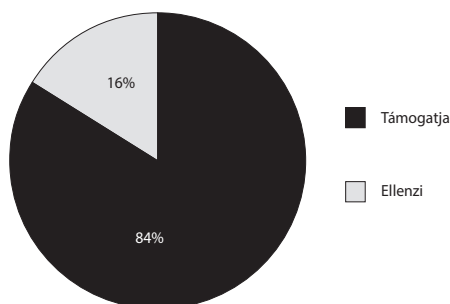

2. ábra: A kérdőívet a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság állományából kitöltők nemi aránya¹⁰

9 Az kutatásban szereplő adatok a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság Humánigazgatási Szolgálatától származnak.

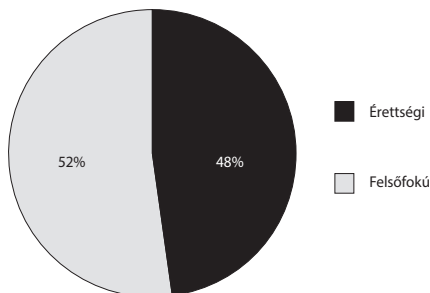
10 Forrás: saját szerkesztés.

Így kijelenthetjük, hogy a minta reprezentálja az alapsokaság ugyanezen összesített jellemzőit. Az egyes kérdésekre adott válaszokat vizsgáltam abban a tekintetben, hogy érvényesül-e a nemi hovatartozás, a női-férfi attitűdkülönbség, az életfelfogás különbsége. A nemeket tekintve azonban nem mutatkozott eltérés a biometriával szembeni viszonyulásban. Ez már egyértelművé vált az első kérdésnél is, ahol a kapott válaszok 84 százalékban pozitív, teljes mértékben egyetértő, támogató jellegűek voltak, függetlenül attól, nő vagy férfi volt-e az adatközlő. Ez magyarázható azzal, hogy a daktiloszkópia funkcióbeli hatékonysága a bűnüldözésben a rendőrök számára már régóta mindennapi munkaeszköz. A rögzített ujjnyomtörésekkel, elektronikusan levett ujjlenyomatokkal nap mint nap eredményesen azonosítanak elkövetőket. Hipotézisemnek megfelelően tehát a rendőri állományban 84 százalékos volt a mindenkire kiterjedő elektronikus ujjnyomat-nyilvántartás felállításának támogatása, nemtől és kortól függetlenül.

3. ábra: A rendőri állomány véleménye az egyetemes elektronikus ujjlenyomat-nyilvántartásról¹¹

A másik jelentős véleménybefolyásoló tényező az iskolai végzettség. A hivatásos rendvédelem területére, így a rendőrség állományába is csak olyan személyek kerülhetnek, akik rendelkeznek érettségi bizonyítvánnyal. Azonban a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság állománya jóval magasabb képzettségű, mint azt a jogszabályi minimum előírja. Mint azt a 4. ábra is mutatja, a válaszadók között is kisebb az érettséggel rendelkezők aránya, mint a felsőfokú végzettséggel rendelkezőké.

4. ábra: A kérdőívet a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság állományából kitöltők iskolai végzettsége¹²

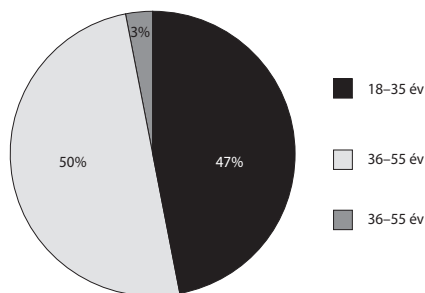
¹¹ Forrás: saját szerkesztés.

¹² Forrás: saját szerkesztés.

A biometriával kapcsolatos állásfoglalás tekintetében azonban az, hogy a hivatásos rendőr közép- vagy felsőfokú végzettséggel rendelkezik-e, nem volt releváns. Az eltérő végzettségűek által adott válaszok nem mutattak szignifikáns különbséget. Tehát megállapíthatjuk, hogy a félkatonai szervezeti rend, a speciális munkafeladatok, az átlagállampolgárral szemben jóval nagyobb hatalom, s maga a közbiztonság megteremtésének személyes felelőssége a rendőrök felfogását, gondolkodásmódját alapvetően egy irányban befolyásolta.

Ugyanezen okból eredeztethető az is, hogy a témában felkínált véleménynyilvánítási lehetőséggel a 153 rendőr közül egyetlen egy sem kívánt élni. A félkatonai szervezet parancsuralmi rendjének szigorú metodikája, amely szerint a parancskiadást haladéktalan végrehajtásnak kell követnie, nem tűr meg saját véleményt.

A korösszetételt tekintve a rendvédelmi szervek jelen hivatásos állományának megfelelően az 56 év feletti kitöltők aránya elenyésző, mint az az alapsokaságra is jellemző,¹³ a kitöltők 3 százaléka került ki e korosztályból.

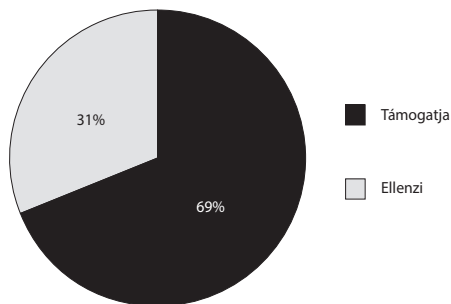

5. ábra: A kérdőívet a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság állományából kitöltők életkori összetétele¹⁴

A legnagyobb arányban a középkorú, 36–55 év közötti (50 százalék) és a még fiatalabb, 18–35 éves (47 százalék) rendőrök szolgálnak és védenek. Természetesen a kori megoszlás nagy befolyással bír a témában alkotott véleményre is. Ezen oknál fogva fogalmaztam meg következő hipotézisemet, amelyben a fiatal rendőrállomány tekintetében feltételeztem, hogy bár korban tökéletesen lefedik az egyetemisták korosztályát, felfogásukat a félkatonai szervezet, illetve a bűnüldözésben szerzett tapasztalat alapvetően befolyásolta, alakította. Tehát feltételeztem az öntörvényűség, a minden kontrollt elutasító attitűdök nagymértékű hiányát, amelynek következtében a végletes ellenőrzési igénynek, a mások és önmaguk szabályozásának teljes mértékű egyetértést kell eredményeznie a biometrikus eszközök alkalmazhatóságában. Ez a hipotézisem alapvetően beigazolódott, mivel a hét kérdés összesített elfogadási aránya a rendőrök között 69 százalékos értéket produkált.

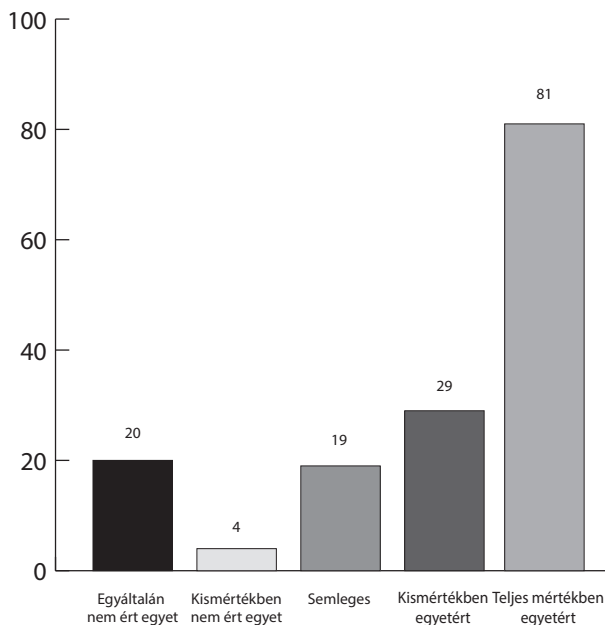
¹³ Ennek szociológiai, jogszabályi okainak tisztázása meghaladja e munka kereteit.

¹⁴ Forrás: saját szerkesztés.

6. ábra: A 18–35 éves rendőrök biometriához kapcsolódó attitűdje¹⁵

A fiatalabb állomány kizárólag egy esetben volt óvatosabb, elutasítóbb a biometrikus adatokkal kapcsolatban. Ennek relevanciája különösen akkor érvényesült, amikor a gyermekek biometrikus adatainak levétele, tárolása került napirendre. Egyértelmű volt a hezitálás, elbizonytalanodás a második pontnál, amely a születéskori íriszminta-rögzítésre vonatkozott. Abban kellett állást foglalni, hogy születéskor rögzítsék-e minden gyermek íriszmintáját egy központi adatbázisban. Ebben az esetben, az eddig mért adatokhoz képest, a rendőrök körében kiemelkedően magas, 15 százalékos volt azok aránya, akik egyértelműen elutasították az íriszminta levételét.

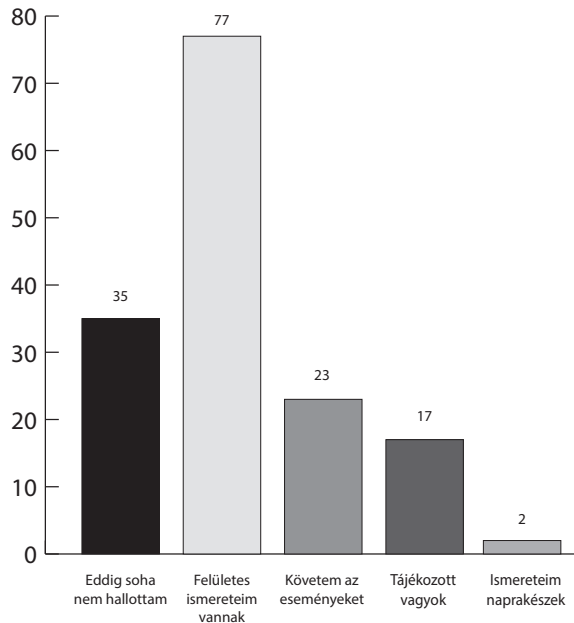

7. ábra: A kérdőívet a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság állományából kitöltők viszonyulása a születéskori íriszminta-rögzítéshez¹⁶

¹⁵ Forrás: saját szerkesztés.

¹⁶ Forrás: saját szerkesztés.

Ennek egyik oka a legelső hipotézisem megdőlésében keresendő. Előzetes feltételezésem az volt, hogy ebben az alapsokaságban az átlagnál magasabb a tudás, ismeret a biometriával kapcsolatban. Azonban arra a kérdésre, hogy a kitöltő megítélése szerint milyen fokú tudással rendelkezik a biometriával kapcsolatban, a hivatásos rendőröktől az előfeltevésemet megcáfoló válaszokat kaptam.

8. ábra: A kérdőívet a Fejér Megyei Rendőr-főkapitányság állományából kitöltők biometriával kapcsolatos ismereteinek szintje¹⁷

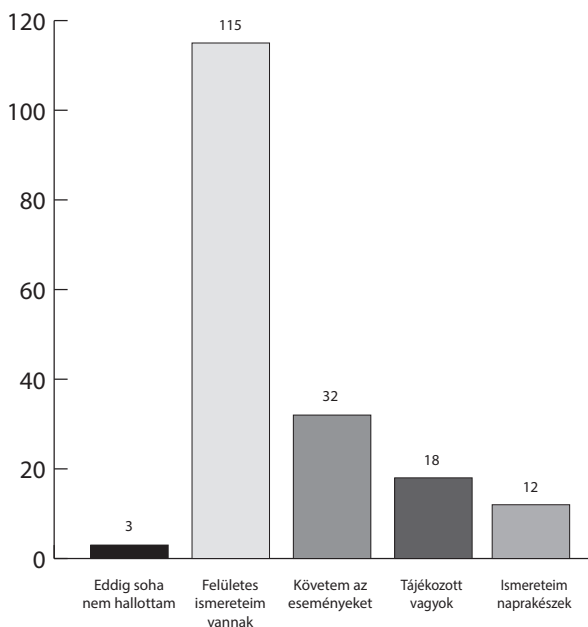
A kitöltők 23 százaléka eddig még csak nem is hallott a biometriáról, saját bevallása szerint semmilyen ismerettel nem rendelkezik ezzel a tudományterülettel kapcsolatban. 49 százalékkal a legnagyobb volt azon rendőrök aránya, akik felületes ismeretekkel rendelkeznek e téren. Igen problematikus, hogy a 153 válaszadónak mindössze 2 százaléka nyilatkozott úgy, hogy tájékozott a témában. E tény azért is elgondolkodtató, mert a rendőri alapképzés szerves eleme a daktiloszkópia, az arcazonosítás, a DNS-azonosítás témaköre. Emellett természetesen azonnal rávilágít a biometriával kapcsolatos ambivalens, egymásnak ellentmondó, nagy amplitúdójú társadalmi érzelmeket kiváltó reakciók okára is. Hiszen ha a biometriával hivatalból foglalkozni köteles állománynak ilyen szerény ismeretei vannak róla, akkor a társadalom civil szférájában ez az ismeretarány még kisebb. Ahhoz, hogy objektív képet alkothasson valaki, s hogy valóban megalapozott döntéseket hozhasson a témában, emelni, pontosítani kell az ismeretszintet, mindenképpen tájékoztatást kell adni a legújabb eredményekről, alkalmazási lehetőségekről, és természetesen a nehézségekről, kényes személyiségi jogi kérdésekről is.

¹⁷ Forrás: saját szerkesztés.

Eredmények az Óbudai Egyetem vonatkozásában

A kutatás másik helyszíne az Óbudai Egyetem Bánki Donát Gépész- és Biztonságtechnikai Mérnöki Kara volt, ahol a fent szemléltetett módszerrel, eszközzel zajlott az adatfelvétel. A metodika azonban eltért, mivel a kérdőívek kijuttatását az oktatók végezték. A merítési nagyság meghaladta a rendőr-főkapitányság állományi létszámát, mivel a biztonságtechnikai hallgatószám 722, az alkalmazotti személyi állomány pedig 137. Nemi összetételét tekintve az alapsokaság 90 százaléka férfi. A mintában a karról 152 férfi és 28 nő szolgáltatott adatot. A válaszadók nemi megoszlása reprezentálta az alapsokaság összetételét, mivel 85 százalékban férfiak alkották e csoportot.

Korösszetételben egyértelmű relevanciája volt a 18–35 éves korosztálynak, amely a minta 96 százalékát szolgáltatta. Ebből adódik az egyetemi válaszadók végzettségbeli teljes átrendeződése, mivel a felsőfokú végzettségűek aránya elenyésző lett, és a legnagyobb hányadot az érettségivel rendelkezők képviselték 92 százalékkal. Ezen adatból kiindulva első hipotézisem az volt, hogy az egyetemisták tudásszintje még méltányolható okokból kisebb a hivatásos rendőrökénél, akiknek a biometria egy bizonyos területe napi munkaeszköz. E feltevés nem igazolódott be, mivel a válaszadók 30 százaléka nyilatkozott úgy, hogy tájékozottak, követik az eseményeket a biometria világában, ismereteik naprakészek. Ez érthető, hiszen biztonságtechnikaimérnök-hallgatók.

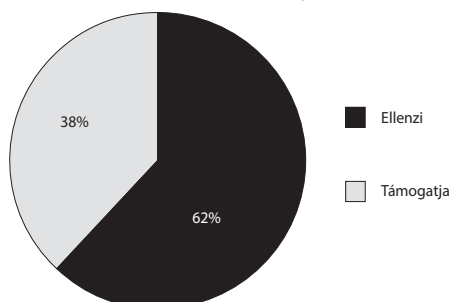
9. ábra: Az egyetemisták előismeretei a biometriával kapcsolatban¹⁸

¹⁸ Forrás: saját szerkesztés.

A következő hipotézisem annak alapján, hogy a rendőri hivatás predesztinálja a hivatásos állományt a biometria igenlésére, az volt, hogy az egyetemi státus pontosan az ellenkezőjét eredményezi a fiatalok attitűdjében. Feltételeztem, hogy teljes negligációban vannak mindennemű kontroll, szabály, ellenőrzés tekintetében.

A szignifikáns különbség, amely a két azonos korosztály eltérő működésének, feladatainak és szubkultúrájának – rendőri szervezet, illetve egyetemi lét – eredménye, már az első pontnál beigazolódott. Arra vonatkozóan, hogy támogatják-e az elektronikus ujjlenyomat-nyilvántartás egyetemessé tételét, a válaszadók 20 százaléka egyértelműen a „semmi esetre sem” kategóriát jelölte meg. Az egyet nem értők aránya összességében 51 százalékos volt. Előfeltevésem beigazolódott tehát, az egyetemisták szabadságigényére, kontroll alóli kibújására vonatkozóan. (A gyermekek íriszmintájának születés kori rögzítése kapcsán hasonló eredmény született: a megkérdezettek 33 százaléka nyilatkozott úgy, hogy ezt semmi esetre sem támogatná.)

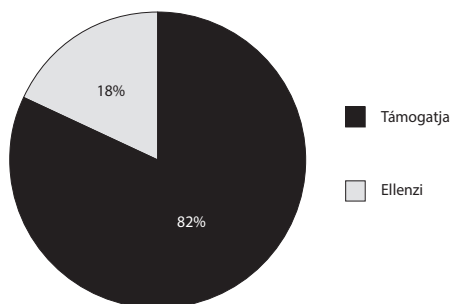
A biometrikus eszközrendszerrel kapcsolatos általános averziók tekintetében az egyetemi társadalom hozzáállásában feltételeztem a teljes negligációt, a kontroll teljes elutasítását. E hipotézisem tökéletesen beigazolódott, amikor az összes kérdés vonatkozásában megvizsgáltam az elfogadási hajlandóságot. Az egyetemista társadalom válaszadóinak 62 százaléka egyértelműen elutasítja azt, és egyáltalán nem ért egyet a biometrikus eszközök általános, mindenkire kiterjedő alkalmazásával.

10. ábra: Az egyetemisták viszonyulása a biometrikus adatok általános rögzítéséhez¹⁹

Más a helyzet ugyanakkor a büntettesek, bűnelkövetők esetében, ahol 85 százalékos a biometria alkalmazhatóságának támogatottsága. Különösen eklatáns példája ennek a gyermekeket szexuálisan bántalmazók és a szándékos emberölést elkövetők esete.

¹⁹ Forrás: saját szerkesztés.

11. ábra: Az egyetemisták támogatási hajlandósága a biometrikus eszközök alkalmazására az abúzust vagy szándékos emberölést elkövetők esetében²⁰

Megállapítható tehát, hogy az egyetemi hallgatók nagyon is tisztában vannak a biometria hasznos, objektivitást, megbízhatóságot garantáló voltával, amely nagyobb társadalmi elfogatottság mellett a biztonságos élet zálogát jelenthetné.

Összefoglalás, lehetséges jövőbeli kutatási irányok, feladatok

Alapvetésként megállapítható, hogy a biometria fogalma ma már sokak számára ismert, ám eszközrendszere, tevékenységi lehetőségei kevésbé. Különösen érzékennyé teszi a témát az a megállapítás, hogy a rendvédelem területén szolgálatot teljesítők 23 százaléka – saját bevallása szerint – még soha nem hallott a biometrikus eszközökről, további 49 százalék pedig felületes ismeretekkel rendelkezik. Ismereteik felszínesek és hiányosak, ezzel együtt félelemkeltőek és szorongást eredményeznek. A biometria alkalmazási eszközeinek folyamatos specializálódását, tökéletesedését, ezzel együtt alkalmazási területeinek bővülését nem követi az érintettek információigénye, információfeldolgozása. Jóllehet tudnak egyes új biometrikus eszközökről, ám azoknak gyakorlati alkalmazhatóságát már nem látják át. Kiemelt pontja e rendszernek a rendészeti terület, ahol a személyazonosítás rendészeti célú, hagyományos módon, morfológiai jegyek alapján történő végrehajtásának szubjektív, nagyfokú hibalehetőséget tartalmazó eleme válhatna kontrollálttá a biometrikus jegyek alapján történő személyazonosítás alkalmazásával.

Az a tény, hogy a rendőrök több mint ötöde nem is hallott a biometriáról, megkérdőjelezi még a rendőri alapképzés hatékonyságát is, mivel annak szerves része többek között a daktiloszkópia, az arcfelismerés, a DNS-azonosítás elemeinek, lépéseinek, alapvetéseinek elsajátítása. A témában birtokolt félinformációk azonban a félelemkeltést szolgálják, s egy sci-fi-szerű világ látszatát keltik, ahol a kiválasztottak – kezükben tartva a biometrián alapuló személy szerinti megfigyelést – bábként irányítják az egyéneket.

Megállapítható, hogy a megkérdezetteknek nagy igényük van a biztonságra, akár a szabadságuk kisebb fokú csorbitásának árán is. E kérdésben a rendőrök kategoriku-

²⁰ Forrás: saját szerkesztés.

sabb, egyértelműbb véleménnyel vannak a biometrikus eszközökről, amelyeket szigorúbban, nagyobb területen látnak alkalmazhatónak, mint az egyetemi hallgatók. Végeredményben: a feltett hét kérdés vonatkozásában összesítve is megállapítható volt, hogy a rendőri állomány véleménye, viszonyulása teljesen egyöntetű a kérdésben, nem befolyásolja azt a nemi hovatartozás; a biometria minden lehetséges, kidolgozott területét, eszközét bevethetőnek, bevetendőnek tartják a bűnözés elleni harcban, a közbiztonság megteremtése érdekében. Az egyetemi hallgatók felfogása más irányt képvisel, beleértve a biometriát is. Bár ők is igénylik a rendet, a biztonságot, hiszen a büntettek esetében mindennemű biometrikus eszközt támogatnának, ám a saját esetükben nem értenek egyet a kontrollált élet lehetőségével, nem pártolják az egyedi, fiziológiai azonosítás általános bevezetését sem.

Kutatásom alapján megállapítható tehát, hogy a biztonság igénye minden korosztály, képzettségi szint, nem tekintetében releváns kérdés. Ugyanakkor a biometria alkalmazhatósága terén óriási anomáliák tapasztalhatók. Egyetértés van szükségességében a bűnelkövetők nyilvántartása, azonosítása terén, az egyéb esetekben tapasztalható negligáció pedig nagymértékben ismerethiányból eredeztethető. Elsődleges feladat tehát a területet érintő alaposabb, megbízható tájékoztatás szélesítése, illetőleg a jogszabályi keretek precíz, szakszerű és mindenre kiterjedő kialakítása.

A rendvédelem területén történő alkalmazás tekintetében prioritást élvez a szigorú rezsimszabályokba történő beillesztés kereteinek megfogalmazása. Elengedhetetlen a normarendszer kidolgozása. Komoly kutatási tevékenységet követel még annak pontos meghatározása is, hogy a jogszabályilag szigorúan szabályozott rendvédelmi tevékenységeknek mely biometrikus azonosítási formák felelnek meg leginkább. A biometrikus azonosítás alapelvei:²¹ univerzalitás (általánosság), specifikusság, stabilitás, megszerezhetőség, produktivitás (teljesítmény), elfogadottság (amely vonatkozásában nagy jelentőségű a rendőrségi kommunikáció átalakítása is), megteveszthetőség, mérhetőség. Mindenekelőtt azonban mindennek megvalósításához a legfontosabb elem a rendőri állomány szakterületet érintő, alapos és alkalmazásorientált képzése, oktatása.

IRODALOMJEGYZÉK

1994. XXXIV. törvény a Rendőrségről

Jain, Anil – Flynn, Patrick – Ross, Arun A. (eds.) (2008): *Handbook of Biometrics*. New York, Springer.

Kovács Tibor (2014): *Biometrikus azonosítás*. Digitális jegyzet. Budapest, Óbudai Egyetem.

Kovács Tibor – Otti Csaba – Milák István (2012): A biztonságstudomány biometriai aspektusai.

In Gaál Gyula – Hautzinger Zoltán (szerk.): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XIII.* Pécs, MHTT.

Working document on biometrics. (2003) ARTICLE 29 – Data Protection Working Party. Forrás: http://ec.europa.eu/justice/data-protection/article-29/documentation/opinion-recommendation/files/2003/wp80_en.pdf

21 Jain et al. (2008)

1. melléklet: KÉRDŐÍV

Tisztelt Résztvevő!

Kérem, segítse további munkánkat a biometriával kapcsolatos állításokkal kapcsolatosan adott válaszaival.

Köszönettel: Óbudai Egyetem Biztonságtudományi Doktori Iskola

Kérem, keretezze be az Önre vonatkozó helyes válaszokat!

A kérdőívet kitöltő neme:	férfi	nő		
A kérdőívet kitöltő kora:	18 év alatti	18–35 év	36–55 év	56 év feletti
A kérdőívet kitöltő végzettsége:	általános iskola	érettségi	felsőfokú	

Kérem, olvassa el a következő állításokat, és az alábbi skála alapján értékelje, hogy milyen mértékben ért vagy nem ért velük egyet!

1	2	3	4	5
Egyáltalán nem ért egyet	Kismértékben nem ért egyet	Semleges	Kismértékben egyetért	Teljes mértékben egyetért

Támogatom, hogy az elektronikusan rögzített ujjlenyomat-nyilvántartást terjesszék ki minden emberre.

1 2 3 4 5

Egyetértek azzal, hogy születéskor minden gyermek íriszmintáját rögzítsék, és tárolja a rendőrség.

1 2 3 4 5

Egyetértek azzal, hogy létrehozásra kerüljön egy arcazonosító körözési adatbázis, amelynek segítségével bűncselekményben érintett arcok megfigyelése lesz lehetséges.

1 2 3 4 5

Egyetértek azzal, hogy abúzust (gyermekek szexuális bántalmazása) és szándékos emberölést elkövető egyének DNS-mintája, ujjlenyomata, arcazonosításra alkalmas paraméterei rendőrségi nyilvántartásba vételre kerüljenek.

1 2 3 4 5

Egyetértek azzal, hogy bármilyen szándékos bűncselekményt elkövető személy ujjlenyomatán kívül a további biometrikus adatai (DNS, írisz, érhálózat stb.) is rendőrségi nyilvántartásba kerüljenek.

1 2 3 4 5

Nem támogatom, hogy születéskor minden gyermek DNS-mintája rögzítésre kerüljön.

1 2 3 4 5

Támogatom, hogy a betörést és egyéb vagyoni elleni bűncselekményt elkövetők arcaazonosítása és rendőrségi nyilvántartásba vétele megtörténjék.

1 2 3 4 5

SUMMARY

The Research Carried out to Explore Aversions Related to Biometric Identification

FÖLDESI Krisztina

The field of law enforcement is the number one area of application of the technical achievements of 21st century biometrics. In order to create and maintain an area of 'security, liberty and law', an articulated aim of member states in their internal operations, it is inevitable that the identity of people moving within the borders of the European Union be established with reasonable assurance. The use of biometric identifiers allow authorities a rapid, efficient, reliable and trusted method for recognizing individuals.

Kézírás és digitalizáció*

VIGH András

Mindannyian észlelhetjük, hogy a kézírás korábban betöltött szerepe átalakulóban van. Egyre nagyobb teret nyernek a számítástechnikai úton előállított iratok, az internetes ügyintézés bekerült mindennapjainkba. Egyre kevesebbet írunk kézzel, egyre többet nyomkodjuk a billentyűket. A kézírás és a digitális világ kapcsolatát, aktuális kérdéseit szeretném bemutatni a cikkben felvetett gondolatok kifejtésével, kitérve a számítástechnika segítségével feldolgozott kézírások személyhez köthetőségének lehetőségeire és azok kriminalisztikához kapcsolódó problémakörére.

Hogyan is kerül egymás mellé a címben olvasható két szó? A kézírás¹ egy roppant egyszerű dolog. Kell hozzá íróeszköz és íráshordozó, meg természetesen írni tudás. Arra már bizonyára nem emlékszünk, hogy mikor a betűvetést tanultuk, milyen nagy gonddal összpontosítva formáztuk a köröket (karikákat), a vonalakat és íveket (hullámokat), majd ezeket rendszer szerint egymás mellé helyezve, összekötve szép lassan kialakult a szó, a mondat és a kézírás, amely a sok-sok gyakorlás következtében automatizálttá vált. Olyannyira, hogy egy kiírt írással rendelkező személy számára nem okozna gondot, ha kapna egy papírt és egy golyóstollat, azzal a feladattal, hogy írja le: „a piros pöttyös labda gömbölyű”. Ilyen egyszerűen lehet „kézírti”.

A digitalizációról²

A digitális világ körülvesz minket, egyre nagyobb hatást gyakorolva mindennapjainkra: számítógép, internet nélkül ma már munkánkat sem tudnánk elvégezni. És hogy egy percre se szakadjunk le a világhálóról, és minél gyorsabban jussunk hozzá az információkhoz, azaz folyamatosan „online legyünk”, van okos telefonunk, tabletünk, iPadünk stb. A számítástechnika mára oly mértékben beépült mindennapjainkba, hogy ezáltal kihat a kézírásra is. Mivel az írásbeliség (sms, e-mail...) még a digitális világban is az általános kommunikációs formák közé tartozik, érthető az a törekvés, hogy egy olyan, egyszerűen használható meglévő képességet, mint a kézírás, beemeljünk a számítás-

* A *kriminalisztika modern kori aspektusai, kihívások és válaszok a 21. században* című konferencián, 2015. május 5-én megtartott előadás anyaga alapján.

1 „Az írás az emberi érintkezésben a beszédet kiegészítő eszközrendszer, a beszéd rögzített változata, amely írásjegyek és írásjelek segítségével lehetővé teszi a gondolatoknak maradandó rögzítését, ezáltal térbeli korlát nélkülű közvetítést. A kézírás az egyes emberre jellemző, megszokott, a központi idegrendszer által irányított írómozdulatok állandó rendszere.” Lásd: Illár (1984) 293.

2 „Digitalizálás (informatika): Az a folyamat, amikor egy fizikai mennyiséget valamilyen módon számítógéppel feldolgozhatóvá teszünk. A digitalizálás szó a digitális szóból ered, 'átalakítás digitális formátumúra' jelentéssel. A fizikai dolgokat (amelyek »analóg« számítógépek által közvetlenül nem kezelhető formában léteznek) valamilyen módon jellemezni kell digitális formában ahhoz, hogy azokkal a számítógépek dolgozni tudjanak.” Forrás: <https://hu.wiktionary.org/wiki/digitaliz%C3%A1l%C3%A1s>

technika világába, ezzel is meggyorsítva és megkönnyítve az írásos információátadást. Ezen igény kielégítése kapcsán megjelentek azok az eszközök, amelyek segítségével lehetővé vált a kézírások digitális adatként való feldolgozása és tárolása, megjelentek a kézírást felismerő programok.

A kézírás és a digitális világ kapcsolatát, aktuális kérdéseit szeretném bemutatni az alábbi gondolatok kifejtésével, kitérve a számítástechnika segítségével feldolgozott és készített kézírások személyhez köthetőségének lehetőségeire, valamint azok kriminálisztikához kapcsolódó problémakörére.

A kézírás modernkori szerepének átalakulása több irányból is érzékelhető:

1. elektronizált kézírások,
2. digitális aláírások,
3. személyazonosítási célra alkalmas digitalizált aláírások,
4. kézíráshoz hasonlító, szövegszerkesztő programok által használható betűtípusok elérhetősége, valamint
5. digitális tollak (íróeszközök) megjelenése.

Az elektronizált kézírások

A kézírás és a kézírásfelismerés között az a különbség, hogy írhatunk, rajzolhatunk vagy akár firkálhatunk is egy alkalmas felületre, de hogy ez elektronikus adathalmazzá alakuljon át, kell egy megfelelő program is, amely a készített grafikai formákat felismeri, mint az írásnál használatos egyezményes jelek valamelyikét. Az ez irányú fejlődést jelzi, hogy bár egyelőre még szűk körben, de egyre nagyobb mértékben terjednek a kézírást felismerő programok. A felismerés során készült adathalmazt nevezzük egyszerűen elektronizált kézírásoknak, amelyek megfelelő érzékenységgű felületen készített grafikai képek elektronikus formában történő feldolgozását jelentik.

Megfelelő szoftver segítségével alkalmasak lehetnek erre a feladatra például egyes tabletek, okostelefonok képernyői vagy a csomagküldő szolgálatok „pad”-jei (grafikus táblái – graphics tablet). Az így tárolt adat rögzíthető, másolható, elküldhető, tetszőleges időpontban megjeleníthető. A felület és az alkalmazott szoftver lehetővé teszi rövidebb terjedelmű kézírások, illetve aláírások elektronikus feldolgozását. A kézírás felismerésének lehetőségét természetesen alapjaiban befolyásolja a kézzel írt forma minősége, valamint a felület, amelyen az írásképp megszületett.

Mivel a táblagépek és az okostelefonok képernyőit nem kézírásra, nem íráshordozó felületként tervezik, az írásfelismerés csak korlátozott szinten valósulhat meg, még egy modern szoftver használata esetén is! A csomagküldő szolgálatok pedig általában nem természetes íráskörülmények között rögzítik az átvételt igazoló aláírásokat, így a rögzített és elektronikusan feldolgozott írásképp esetében sokszor nagyon nagy az eltérés az általában megszokottól. A kézeredet megállapítását sokszor az is ellehetetleníti, hogy komoly korlátot jelent hasonló körülmények között, hasonló íróeszközzel összehasonlító írásmintákat készíttetni.³ További korlátot jelent a használat során, hogy a

³ Vigh (2004) 12.

hagyományos kézírást ezek a programok általánosságban véve nem mint dinamikus mozdulatsort, hanem mint egy formát kezelik (karakterfelismerés), így a – kriminalisztikai értelemben vett – személyazonosítás lehetőségeit, azaz a kézeredet megállapítását a minden embernél meglévő természetes írásvariabilitás gátolja.

A digitális aláírások

Hogyan kerül a digitális aláírás a kézírás fogalmi körébe? Ez kakuktkotás, *hiszen kézírásról ebben az esetben szó sincs*. Ma már egyre több ügyünket intézzük interneten. Vásárolunk, utazásokat intézünk, pénzt utalunk át stb. Az általánosan túlmenően bizonyos esetekben kiemelt fontosságú kérdésként merül fel egy adott hivatalos dokumentumnak a tartalmi hitelesítés mellett a személyhez köthetősége is. A digitális aláírás életre hívója éppen az a problémakör, hogy csakúgy, mint egy aláírással ellátott, hagyományos, papíralapú dokumentum esetében, az internetes ügyintézés folyamatában is egyre inkább szükség van a dokumentum készítőjének hitelesített megállapítására, elsősorban a hivatalos iratok benyújtása kapcsán, mint például egy adóbevallás esetében. Mivel a teljes ügyintézés elektronikus úton történik, az iratokhoz csatolt digitális aláírás egy olyan kódolási eljárás, amely alkalmas az elektronikus dokumentum előállításának és egyúttal a dokumentum tartalmának azonosítására, *de nem azonos egy szkennelt, egy elektronikus vagy egy digitalizált aláírással*.

A digitalizált aláírások

Bár Magyarországon még csak nyomokban találkozhatunk vele, a digitalizált aláírás egyre nagyobb szeletet vág ki a hitelesített okiratok hatalmas tortájából. Hiszen hitelesített ügyintézésre mind a közzsférában, mind a magánszektorban egyre nagyobb az igény. Természetesnek tűnik számunkra, hogy okmányaink, például személyazonosító igazolványunk igénylésekor aláírásunkkal is bizonyítjuk kilétünket és adataink valóságát. Az sem meglepő, ha mobiltelefon vásárlásakor több iratot is alá kell írunk. És az sem titok, hogy számos más ügyünket még mindig elsősorban papíralapú dokumentumok segítségével intézzük. Ez a megszokott eljárási módszer azonban több problémát is felvet.

A papír drága és drágulni fog: a számítástechnikai úton történő kommunikáció és adatfeldolgozás nem csökkentette a papírgyártás alapanyagául szolgáló fakitermelést. Az USA-ban 1990 és 1998 között 86,8 millió tonnáról 99 millió tonnára növekedett a papír előállítása.⁴ A papíralapú okiratok viszonylag könnyen másolhatók, „hamisíthatók”. A mai technikai eszközökkel egy aláírás „nyom nélkül” átvihető egyik iratról a másikra. Sok „eredeti” irat veszik el, tűnik el szándékosan vagy véletlenül. (Csak eredeti iratok esetén bizonyítható az irat tartalmának adott személyhez köthetősége. Sőt! Sokszor az sem állapítható meg teljes bizonyossággal, hogy a másolati iratnak egyáltalán volt-e eredeti példánya. Az eltérő írásszakértői vélemények okai között az eltérő vizsgálati anyagok szerepelnek legtöbbször mint meghatározó tényezők.⁵)

⁴ Vigh (2013) 75.

⁵ Vigh (2014) 246.

Japánban és Bajor Szabadállamban már általánosan elfogadott eljárás, hogy közjegyzői iratok esetében maga a dokumentum teljes egészében – a kézzel készített aláírásokat is beleértve – digitalizált és kódolt formában készül el és tárolódik. Csak a teljes dokumentum (az aláírással együtt) nyomtatható ki. Az eljárás célja a megbízhatóság, a papírkímélés. Nagy előnye továbbá, hogy elenyésző a dokumentumok meghamisításának veszélye, alacsony az iratok tárolási és előállítás költsége, valamint nem vész el az eredeti példány. Jogosan merül fel a kérdés: hogy kerül az aláírás az okiratra? Ehhez kell egy jó minőségű, kézírást digitalizáló és egyben *annak biometrikus azonosítóit mérő(!) tábla*, azaz egy olyan írófelület, amelyen természetes íráskörülmények között lehetséges kézírni. Kell egy kézírást feldolgozó, vita esetén annak szakértői vizsgálatát is lehetővé tevő szoftver, valamint egy olyan program, amely az adott dokumentumot a hozzárendelt aláírással és annak mért biometrikus jellemzőivel együtt kódolja olyan formában, hogy az csak az adott program használatával legyen megnyitható, kezelhető.

Digitalizáló tábla kapcsán csak jó minőségű, nagy felbontású, speciálisan erre a célra kifejlesztett aláírotáblák használhatók megbízhatóan. Az alkalmazott szoftverek vonatkozásában kiemelendő, hogy amennyiben egy dokumentum hitelessége megkérdőjeleződik, az aláírásokkal kapcsolatban legyen lehetőség írásszakértői összehasonlító vizsgálatok elvégzésére, azaz a grafikai kép és a mért adatok előhívására és elemzésére. Látható, hogy egy digitalizáló aláírotáblán mért adathalmaz a számítógépes háttér segítségével többféleképpen is feldolgozható, vizsgálható és összehasonlítható, így lehetőség nyílik például:

- a kéznyomás, az írássebesség számszerűsített mérésére, illetve grafikszerű ábrázolására,
- a grafikai képek, képrészletek szétesés nélküli nagyíthatóságára,
- az aláírások készítése menetének videószerű lejátszhatóságára,
- a kézmozgásirányok egyértelmű bemutatására,
- a forgatási, nyújtási, egymásravitítési lehetőségek használatára,
- az abszolút és relatív méretek és dőlésszögek pontos jelölésére,
- a reflexmozdulatok észlelésére,
- a differenciált kézsúlyozás vizsgálatára,
- az íróeszköz levegőben történő mozgásának, azaz a légvonalaknak a láthatóvá tételére,
- a megtorpanások, a vonaltörések, a kiegészítések, a javítások jelzésére,
- az írástorzítások, az „autoforgerie” kiszűrésére.

Az iratkészítő program alapfeladata az aláírás(ok) dokumentumhoz rendelése, kódolása, más program számára hozzáférhetetlenné tétele. Megjegyzendő, annak érdekében, hogy egy elkészült dokumentum digitalizált formátuma ne legyen bárki számára elérhető, legyen szigorú hozzáférésű a technológia! A hitelesség követelményének megfelelően pedig legyen „feltörhetetlen”, azaz magas biztonsági szintű! A digitalizált aláírásokat tartalmazó iratok vizsgálata kriminalisztikai szempontokból jelentőséggel bírhat, hiszen a személyazonosítást lehetővé tevő írássajátosság-komplexum csak digitális adathalmazként tárolódik, és hagyományos értelemben vett „eredeti” irat nem

keletkezik, csak nyomtatott példány. Így a teljes egészében fekete színű „másolat” hi-telessége az aláíró felek részéről könnyen megkérdőjelezhető. A fentebb kifejtett fel-tételek teljesülése esetén azonban írásszakértői oldalról nincs akadálya az aláírások személyazonosítási célból történő összehasonlító vizsgálatának.

Kijelentésemet annak a kísérletsorozatnak az eredményeivel támaszthatom alá, amelyet a digitalizált aláírások írásszakértői vizsgálatának keretében folytattam. En-nek során háromszáz, különböző íráskörülmények között, eltérő személyektől rögzí-tett mintát elemezve jutottam a fenti megállapításomra, azzal a kitételrel, hogy az alá-írások segítségével történő automatizált, írásszakértő nélküli kézeredet-megállapítás (személyazonosítás) kellő megalapozottsággal még nem lehetséges, ez a jövő zenéje.⁶

A digitalizált aláírások felhasználási lehetőségeiként mindenképpen számításba vehető az állami szektor, mint például a kormányablakoknál történő ügyintézés, az állami szerződések megkötése vagy a posta területe (például tértivevények átvételének igazolásakor). Mivel ez az eljárás pénzkímélő és kellő megbízhatóságú, talán a magán-szektor lesz az a terület, ahol legkorábban bevezetik a digitalizált aláírásokkal ellátott dokumentumokat. Itt is elsősorban a nagyobb szolgáltató cégek, mint például a tele-fontársaságok, internetszolgáltatók, elektromos művek jöhetnek számításba.

A kézíráshoz hasonló betűtípusok

A kézírás reneszánszszaként tekinthetünk azokra a részben kalligrafikus, folyóíráshoz hasonló képi formákra, amelyek karakterkészletként letölthetők az internetről. Ezek között egyre több olyan – magyar karaktereket is tartalmazó – betűkészlet kap helyet, amelyek kézíráshoz hasonló formai felépítéssel rendelkeznek, növelve ezzel a számí-tógép segítségével elkészített dokumentumok személyességét.

A digitális toll

„Varázstoll forradalmasíthatja az üzenetküldést”⁷ A *Phree* nevű varázstoll segítsé-gével bármilyen felületre írhatunk, az íróeszköz mozgása jelenik meg a beépített bluetooth-rendszeren keresztül, akár egy mobiltelefon vagy egy táblagép kijelzőjén. Ezután üzeneteink elkészítése, gondolataink rögzítése könnyebbé válik. Ha például gyorsan szeretnénk lejegyezni egy telefonszámot vagy dátumot, elég, ha felírjuk a leg-közelebbi bútorra. A *Phree* már most hatalmas siker: a megvalósításához kért 100 ezer dollár egy nap alatt összegyűlt. Ez a technikai fejlesztés is azt tükrözi, hogy mai, digitá-lis korszakunkban is nehéz teljes egészében elszakadnunk az írásos kommunikációnak egy olyan, már jól begyakorolt és megszokottá vált mozgásrendszerétől, mint amilyen a kézzel írás. Kijelenthető hát, hogy a kézírás gondolataink közlésében még sokáig sze-rephez juthat.

6 Vigh (2013) 86.

7 www.origo.hu/techbazis/20150514-varazstoll-forradalmasithatja-az-uzenetkuldest.html

Zárszó

A konferencián elhangzottak az időkeret behatároltsága és az előadás tematikája miatt nem tárhatták fel teljes egészében a feldolgozott téma alapvetéseit és mélyebb összefüggéseit, ahogy nem szolgáltak egyes, közismertebbnek tekinthető fogalmak meghatározásával sem. Az előadás mindenekelőtt egy ívet igyekezett felvázolni, a kézzel írás, annak digitalizációja, majd a kézzel íráshoz mint tevékenységhez való visszatérés ívét. Ezt a logikai láncot egészíti ki az elektronizált, a digitális és a digitalizált kézírás fogalmának pontosítása. Az előadottak alapján elkészült írásos anyag tudományos hátteréről és szakmai megalapozottságáról a hivatkozásokban megjelölt publikációkban részletesen tájékozódhat az érdeklődő olvasó.

IRODALOMJEGYZÉK

- Illár Sándor (1984): Az írás kriminalisztikai vizsgálata. In Illár Sándor (szerk.): *Krimináltechnika*. Budapest, BM Könyvkiadó.
- Varázstoll forradalmasíthatja az üzenetküldést. (2015) Forrás: www.origo.hu/techbazis/20150514-varazstoll-forradalmasithatja-az-uzenetkuldest.html
- Vigh András (2004): Íratok és írásminták beszerzése. In: *Rendvédelmi füzetek*, 11. évf. 13. sz. 3–13.
- Vigh András (2013): Papíralapú vagy digitalizált? Újabb lehetőségek az írásvizsgálatok területén. In: *Belügyi Szemle*, 61. évf. 2. sz. 75–87.
- Vigh András (2014): Az írásszakértő igénybevételének jogi kérdései. In: *Magyar Jog*, 61. évf. 4. sz. 246–254.
- Wikiszótár: *Digitalizálás*. Forrás: <https://hu.wiktionary.org/wiki/digitaliz%C3%A1l%C3%A1s>

SUMMARY

Handwriting and the Digital World

VIGH András

It is obvious that the role of handwriting is changing. We write less and type more. The use of internet is so widespread that even our official matters are conducted on it. In this paper I am going to present the relationship between handwriting and the digital world.

A másodrendű intencionális szintű tudatelméleti diszfunkció és az impulzív agresszió. I. rész*

FOGARASI Mihály

Bizonyítékok sora támasztja alá, hogy a korai bántalmazás, valamint az impulzív agresszió vonása gyakran vezet a tudatelméleti funkciók elégtelenségéhez. Jelen munkánkban célunk annak feltárása volt, hogy a gyermekkori bántalmazást elszenvedett reaktív agresszorok szándék- és vélekedéstulajdonítása az egyes intencionális szinteken vajon egységesen sérült-e. Vizsgálati személyeinket erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt börtönbüntetésüket töltő fogvatartottak alkották. Eredményeink szerint a vizsgálati csoport szándék- és vélekedéstulajdonításai a kontrollcsoportéval összehasonlítva az elsőrendű intencionális szinten szignifikáns mértékben hatékonyabban, míg a másodrendű szinten jelentősen rosszabb színvonalon működnek.

„A mentalizáció védelmet nyújt az erőszak elkövetése ellen” – szögezi le Bateman és Fonagy, saját pszichoterápiás tapasztalataikra alapozva.¹ Amennyiben a kötődési, affektív kapcsolatok akár gyermekkorban vagy serdülőkorban, és még a fiatal felnőttkorban is bekövetkező traumája elégségesen súlyos, akkor az általa keltett megalázottság érzése oly átható lehet, hogy még a „kivételes mentalizációs képességű” személyek is átmenetileg ellenállhatnak mindannak, ami belülről fakadó, ami szubjektív.² A gondolkodástól, a lelki tartalmaktól való visszavonulás pedig sokszor „annak a pontnak a közös előzménye, ahol az áldozat elkövetővé lesz.”³

Ebből következően a mentalizáció vagy más néven a tudatelmélet diszfunkciója, így annak deficitese vagy torzult működése növeli az agresszív megnyilvánulások valószínűségét. Tegyük hozzá, hogy e megállapítás mindenek előtt a fenyegetésekre vagy frusztrációkra aránytalan mértékű, túlzott agresszióval válaszoló reaktív (impulzív) agresszorokra⁴ érvényes. A mentálisztikus álláspont felvétele⁵ és a tudatelméleti működés épsége az impulzív agresszió gátlása terén központi és oki szerepet játszik. Munkánk bevezető részében összefoglaljuk azon empirikus eredmények, valamint kutatói elképzelések legjavát, amelyek ezt az összefüggést támogatják.

* A dolgozatot – viszonylag nagy terjedelme miatt – két részben mutatjuk be. E számban a témánkkal összefüggésben álló elméleti hátteret, valamint kutatásunk hipotéziseit közöljük. A második részben tesszük közzé az empirikus vizsgálat eredményeit és azok megvitatását.

1 Bateman–Fonagy (2008) 185.

2 Fonagy et al. (2003) 445.

3 Uo.

4 Blair (2003)

5 Denett (1988)

Mit takar a mentalizáció ezek szerint olyannyira fontos jelenség együttese? Nem kevesebbet, mint hogy akár valamely embertársunk, akár saját magunk viselkedésének értelmezésekor abból indulunk ki, és arra alapozunk, hogy a megfigyelt viselkedések alanyai lélekkel bíró szubjektumok. Azaz felvesszük azt az alapállást, amely szerint a viselkedések háttérben valamilyen nem megfigyelhető, pszichológiai állapotok húzódnak meg, amelyeket mentális tartalmaknak vagy mentális állapotoknak nevezünk.⁶ A legfontosabb mentális állapotkategóriák a vélekedések, vágyak, szándékok, célok, okok és az érzelmek. Amikor mind a másik, mind a magunk cselekedeteinek jelentését különböző mentális állapotok tulajdonítása révén értelmezzük, akkor azt mondjuk, hogy felvesszük az intencionális alapállást.⁷ Másképpen: a cselekvőhöz intencionális ágensként viszonyulunk. A tudatelmélet tehát a viselkedésértelmezés azon módja, amikor a cselekvő másiknak vagy saját magunknak mentális állapotokat tulajdonítunk.⁸ Mivel például egy másik személy bizonyos mentális állapota a valóságra vagy a valósághoz való viszonyára reflektáló mentális reprezentáció, ezért az erről alkotott reprezentációt – a reprezentáció reprezentációját – metarepresentációnak nevezzük. Egy példán keresztül mindez könnyebben érthetővé lesz: „szerintem azt hiszi, hogy hétfő van”. Azaz a példabeli személy kialakított egy metarepresentációt (itt: vélekedést) arról, hogy a másiknak mi lehet a vélekedése (reprezentációja) a valóságról.

A nem mentalisztikus viselkedésértelmezési formákhoz képest, amely esetekben döntően megtapasztható, érzékelhető fizikai történések alapján megy végbe az értelmezés, a mentalizáció nem egyszerűen csak árnyaltabbá, gazdagabbá teszi a viselkedések jelentéseinek megragadását, de a jövőben várható viselkedés előrejelzése, és ezen keresztül annak befolyásolása is hatékonyabban valósulhat meg.⁹

Bár a tudatelméleti működés alapvetően egy nem tudatos, implicit és imaginárius lelki tevékenység,¹⁰ mégis kutatásának érdemi története a nagyon is tudatos, explicit folyamatokat sejtető ún. elmeteória – Theory of Mind, ToM – fogalmának bevezetésével indult el.¹¹ Az elmeteória a tudatelméleti funkciók „hideg”, érzelemmentes aspektusát ragadja meg: a vélekedések, gondolatok, nézetek másoknak történő tulajdonítását. E sajátos tudatelméleti funkció meglétének empirikus igazolása során talán a leggyakrabban a hamis (téves) vélekedés tulajdonítására való képesség alakulását vizsgálták.¹² A hamis vélekedés paradigma segítségével kideríthető, hogy annak ellenére, hogy a vizsgált személy birtokában van a valóságot helyesen leképező, tehát igaz információ-nak, vajon felismeri-e, hogy a másik személy viszont csak téves, tehát hamis vélekedést alkothatott a kérdéses valóságmozzanatról.

A mentalizáció fontos sajátossága, hogy különböző intencionális szinteken mehet végbe. Az ember tudatelméleti működése az elsőrendű intencionális szinttől egészen

6 Uo.

7 Uo.

8 Uo.

9 Uo.; Gergely et al. (1995)

10 Fonagy et al. (2007)

11 Pl. Premack–Woodruff (1978); Wellman (1990)

12 Wimmer–Perner (1983)

az ötödrendű szintig terjedhet.¹³ Az elsőrendű intencionális szintű tudatelméleti működés során a másíknak vagy magunknak valamilyen mentális állapotot tulajdonítunk. A másodrendű intencionális szintű tudatelméleti működés fogalma azt írja le, amikor valaki metareprezentációt alkot arról, hogy egy másik személy milyen mentális tartalma(ka)t tulajdonít neki vagy egy harmadik személynek. („Nem akarom, hogy azt higgye, hogy gyűlölöm.”) A magasabb rendű intencionális szinteken (harmad-, negyed- és ötödrendű szintek) egyre bonyolultabbá válik a mentalizáció. Az ötödrendű intencionális szintű tudatelméleti működésre egy kétszereplős példa: „szerintem azt hiszi, hogy arra vágyom, hogy ő akarja azt, hogy észrevegyem azt, hogy szerinte én örülök”. Nézzük: *szerintem azt hiszi* (elsőrendű szint: vélekedéstulajdonítás), *hogy arra vágyom* (másodrendű szint: vágytulajdonítás), *hogy ő azt akarja* (harmadrendű szint: szándék-tulajdonítás), *hogy észrevegyem azt, hogy szerinte* (negyedrendű szint: vélekedéstulajdonítás) *én örülök* (ötödrendű szint: érzelemtulajdonítás).

Munkánkban azt követően, hogy összefoglaljuk a reaktív agresszorok tudatelméleti működését érintő diszfunkciók mostanáig felfedett sajátosságait, egy további, szintén az impulzív agresszor körön belül valószínűsíthető, de korábban még fel nem tárt mentális zavar előfordulásával hozzuk összefüggésbe az impulzív agresszív megnyilvánulásokat. A tudatelméleti funkciók egy jól körülírt, nevezetesen a másodrendű intencionális szintű mentálisztikus folyamatokat magában foglaló, általunk feltételezett diszfunkcióját, és ennek az indulati agresszióban vélhetően betöltött szerepét mutatjuk be.

A reaktív agresszió és az érzelemtulajdonítás deficitje

Elméletileg több oldalról is jól megalapozott az a várakozás, amely szerint az indulatkezelési nehézségekkel (az affektusszabályozás zavarával) is jellemezhető reaktív agresszív személyek esetében mentalizációs teljesítményeikben megmutatkozó nehézségekkel kellene találkozoznunk.¹⁴ Az elméleti megfontolások külön-külön is, de még inkább együttesen jórészt ugyanabba az irányba mutatnak: sokak szerint az indulatszabályozás súlyos fokú károsodása és a tudatelméleti deficitese vagy torzult működése egymást feltételezik.

Fossati és munkatársai¹⁵ reaktív agresszor felnőtteknél az érzelekm kifejezések felismerésének deficitjéről számoltak be, miután e csoport tagjai jelentősen rosszabbul teljesítettek nem reaktív agresszív párjaikhoz képest. Mindezt a reaktív agresszorok érzelmi vakságaként értelmezik.

Hasonló eredményeket kaptak az orbitofrontális léziót elszenvedett betegek bevonásával végzett kísérleti munkák többségében is. Az ilyen műtéten átesett betegek-nél személyiségváltozás következik be, amelynek egyik összetevője a reaktív agresszió megjelenése. Orbitofrontális lézió átesett betegeknél az érzelekm kifejezések felisme-

13 Kinderman (1998)

14 Pl. Fonagy–Target (1996a); Fonagy–Target (1996b); Fonagy–Target (1998); Mayes (2000); Fonagy et al. (2003); Blair (2003)

15 Fossati et al. (2009)

rési deficitjét különösen a dühre mutatták ki.¹⁶ Történetek kapcsán pedig romlás mutatkozott a düh és a zavar tulajdonításában.¹⁷ Viszont az első- és másodrendű hamis vélekedés tesztet a betegek megoldották.¹⁸ Utóbbi eredmény bizonyítja, hogy az érzelmi színezetet nélkülöző, pusztán a „hideg” vélekedéstulajdonítást igénylő elmeteória e betegeknél ép maradt.

Stone és munkatársai az érzelmek mentalizációja kapcsán a fentiektől eltérő eredményeket kaptak.¹⁹ Szintén orbitofrontális lézió átesett betegekkel végzett, a tudatelméleti funkciókat megcélzó vizsgálataikban azt találták, hogy az ún. hamis vélekedés teszt első- és másodrendű intencionális szintjén nem mutatkozott semmilyen romlás (intakt vélekedéstulajdonítás), de – ellentétben az imént hivatkozott munkák eredményeivel – az érzelmi állapotok felismerése és másoknak való tulajdonítása is épnek bizonyult (ún. hideg empátia). Értelmezésük alapján önmagában mindkét funkció intakt, ellenben súlyos nehézségeket találtak mások cselekedetei és szándékai értékének és jelentőségének, tehát érzelmi jelentésének értelmezése szempontjából. Azaz álláspontjuk szerint az érintett reaktív agresszor betegek számára megoldhatatlan nehézséget jelent a mentalizáció kognitív és emocionális aspektusainak összekapcsolása, miközben külön-külön mindkét funkció ép.

Ugyanakkor felmerül annak lehetősége, hogy nem hagyható számításon kívül a reaktív agresszió genezise, az annak megjelenésében szerepet játszó tényezők sajátossága sem. Úgy tűnik, a legsúlyosabb gyermekkori traumák elszenvedése – és különösen a *gyermekkori bántalmazás* – következtében impulzív agresszorra váló személyek tudatelméleti működése az érzelmi vakságon túl további diszfunkciókhoz is vezet.

A rossz bánásmód hatása: a mentalizáció átmeneti lekapcsolódása

A gyermekkel szembeni rossz bánásmód fogalma egy széles jelenségekört lefedő tartományt azonosít, amely a gondozók érzelmi bevonódásának hiányától kezdve egészen a brutális fizikai vagy szexuális abúzusok elkövetéséig számos, a gyermek normális fejlődését aláásni képes viszonyulást olvaszt magába. A rossz bánásmódból fakadó olyan fejlemények, mint a kötődési kapcsolat „durva vagy rendszeres megszakadása”²⁰ és a gondozók érzelmi kívülállása – amely a gyermek érzelmeinek és élményeinek figyelmen kívül hagyását, félreértelmezését vagy elutasítását jelenti –, egyaránt az érzelmi visszautkrözés hiányát vagy torzult formáját testesítik meg. Az inadekvát érzelmi tükrözés viszont „módszeresen lerombolja a gyermek tapasztalatait saját elméjéről”,²¹ egyebek mellett késést okoz a mentalisztikus képességek fejlődésmenetében,²² valamint dezorganizálja a kötődési rendszert.²³ Mindez súlyos személyiségzavarok kialakulásához ve-

16 Blair–Cipolotti (2000); Hornak et al. (1996)

17 Blair–Cipolotti (2000)

18 Stone et al. (1998)

19 Uo.

20 Bateman–Fonagy (2008) 186.

21 Allen et al. (2011) 257.

22 Összefoglalóan lásd: Fonagy et al. (2007)

23 Fonagy (1991)

zethet. Újabbban feltárták, hogy a borderline személyiségzavarban szenvedők kötődési rendszere részben a korai rossz bánásmódból fakadó traumatikus hatások következtében hiperaktívá válik.²⁴ Ezért a személyes jellegű interperszonális kapcsolatokban – az ún. kötődési kontextusban – kötődési rendszerük gyorsan és nagy intenzitással aktiválódik.²⁵ Az impulzivitás vonásával ugyancsak jellemezhető antiszociális/borderline komorbid személyiségzavarral élők kapcsán is a kötődési rendszer helyzethez kötött, hirtelen aktivitásnövekedését valószínűsítik: a másik személy felett gyakorolt totális kontrollélményük elvesztése vagy ennek lehetősége indítja be a folyamatot.²⁶

Bármilyen is vezessen a kötődési rendszer adott helyzetben és időben bekövetkező hirtelen aktiválódásához, annak fokozott működése inverz módon gátló hatást gyakorol a tudatelméleti funkciókra.²⁷ Az impulzív reakciók kioldása szempontjából viszont a talán súlyosabbnak ítéltető tudatelméleti diszfunkció éppen a mentalizáció átmeneti, rövid ideig tartó kiesése, gátlás alá kerülése.²⁸ A mentalizáció átmeneti kiesésében tetten érhető tudatelméleti zavar megjelenéséhez tehát nem szükséges a korai abúzus valamely formájának elszívódása. Sőt, ahogy azt Allen és munkatársai²⁹ megjegyzik, a bántalmazások az esetek többségében semmilyen személyiségzavart nem eredményeznek.

A korai bántalmazás tudatelméletre gyakorolt hatásai

Általában az abúzus önmagában nem személyiségromboló – ezen belül a mentalizációt aláásó – faktor, hanem az érzéketlen, nem mentalizáló vagy tévesen, esetleg erőszakkal „félmentalizáló” családi/nevelői környezet az, amely így eljárva a gyermekben ellehetetleníti az abúzus okozta hatások feldolgozhatóságát,³⁰ a mentálisztikus folyamatok későbbi alakulására mégis a korán elszívódott fizikai, pszichikai vagy szexuális bántalmazás gyakorolja a súlyosabb hatást.³¹

Bátki megállapítása szerint „a tudatelméleti képesség egy olyan veleszületett adaptív képesség, melynek meghatározott fejlődési útját és »hideg«, érzelmi feszültségtől mentes helyzetben való felhasználását kevésbé befolyásolja a korai gondozás és a korai kapcsolatok minősége, *ugyanakkor egy bizonyos kritikus mértéket meghaladó korai elhanyagolás és bántalmazás már hátráltatja a tudatelméleti képesség kialakulását*”.³² Ezt az álláspontot támasztja alá többek közt az a kutatás is, amelynek során Fonagy és munkatársai³³ bizonyítottan gyermek- vagy serdülőkori bántalmazást elszívódott felnőttek érzelmi állapotulajdonítási sajátosságait vizsgálták. A nem bántalmazott kontrollcsoporthoz képest az eredmények jelentős teljesítményromlást mutattak ki

24 Fonagy–Bateman (2006); Fonagy et al. (2011)

25 Fonagy–Bateman (2006)

26 Bateman–Fonagy (2008)

27 Bartels–Zeki (2004); Fonagy–Bateman (2006)

28 Fonagy–Bateman (2006); Bateman–Fonagy (2008)

29 Allen et al. (2011)

30 Uo.

31 Fonagy et al. (2007)

32 Bátki (2009) 106. (kiemelés az eredetiben)

33 Fonagy et al. (2006)

(érzelmi vakság), ezen belül különösen szoros összefüggést találtak a kamaszkori és közepes intenzitású abúzus elszenvedése és az érzelmi kifejezések rossz felismerése között. A szerzők ez utóbbi összefüggést a későbbi életeseményekre vonatkozó pontosabb és stabilabb emlékezeti teljesítménnyel magyarázták. Az alábbiakban a korai abúzusnak való kitettség két további, a mentalizációra súlyos hatást gyakorló következményét tekintjük át.

Az elfogult ellenségességtulajdonítás

Az elfogult ellenségességtulajdonítás a mentálisztikus torzítás azon esete, amikor valaki alaptalanul rosszindulatú szándékot tulajdonít a másíknak. A kutatási eredmények nem pusztán azt valószínűsítik, hogy az ún. elfogult ellenségességtulajdonítás³⁴ torzult szándékértelmezési sémája jóval szorosabban kapcsolódik a reaktív, semmint a proaktív agresszió folyamataihoz,³⁵ de azt is, hogy a korai fizikai bántalmazások elszenvedésével állhat összefüggésben.³⁶

Fontos megjegyeznünk, hogy csak az első személyre irányuló történések hozzák működésbe az elfogult ellenségességtulajdonítás mechanizmusát, harmadik személy érintettsége esetén nem tapasztaltak ilyen jellegű elfogultságot.³⁷ Tehát amennyiben egy elfogult ellenségességtulajdonításra hajlamos személy lábára véletlenül rálép valaki, ő ezt szándékos, ellene irányuló agresszióként fogja értelmezni. Ezzel szemben, ha tanúja lesz annak, hogy valaki véletlenül egy harmadik személy lábára lép rá, akkor – helyesen – ő is a véletlennek tulajdonítja az esetet. Ugyan mindkét példában az elsőrendű intencionális szinten zajlik a szándéktulajdonítás mentalizációs folyamata, de az elfogult ellenségességtulajdonítás ezek szerint személyes érintettséget feltételez.

Az ellenséges, bántalmazó környezetre adott leggyakoribb válasz a depresszív reakció vagy a reaktív agresszió megjelenése. Mindkét reakcióformában az érintett személyek szenzitizálódnak a fenyegetést megtestesítő környezeti ingerekre. Figyelmi működésük különös érzékenységgel szűri ki a fenyegetésre utaló jelzéseket. A korai bántalmazásokat elszenvedett reaktív agresszorok fenyegetésre reagáló válaszmechanizmusa előfeszített állapotban, mintegy ugrásra készen „várja” a fenyegető inger felbukkanását. Ennek bekövetkezte szinte automatikusan oldja ki az impulzív agresszív választ. Feltételezik, hogy a korán elszenvedett traumatikus tapasztalatok hatására később, valamely stresszhelyzettel történő találkozás esetén egy sajátságos átkapcsolás megy végbe, amelynek során a komplex kognitív feldolgozást – és ezen keresztül a stresszel való megküzdést – szociális viselkedésformák segítségével biztosító prefrontális szabályozás azonnal átvált egy ősbib, primitívebb, automatikus reakciók kivitelezését szolgáló neurális rendszerre.³⁸ Röviden: előtérbe kerülnek a lehetséges következményekkel nem számoló, impulzív viselkedésformák, így a reaktív agresszió is.

³⁴ Blair (2003)

³⁵ Hubbard et al. (2001); Crick–Dodge (1996)

³⁶ Dodge et al. (1995)

³⁷ Dodge–Frame (1982)

³⁸ Mayes (2000)

A vázolt folyamat természetesen *kívül esik* a mentálisztikus történéseken. Ahogy azt Blair³⁹ megjegyzi, az olyan, korai bántalmazásokat elszenvedett személyek által fenyegetésként értelmezett kétértelmű helyzetekben, ahol az elszenvedett kellemetlenség vagy frusztráció valódi oka a pusztán véletlen, ám ennek ellenére az érintett személyek a másikkal elfogult módon tulajdonítanak ellenséges szándékot, a mentálisztikus torzítás e formája nem feltétlenül áll oki kapcsolatban a kioldódó agresszív reakcióval. Annak mindössze szubjektív élményháttereként lenne értelmezhető.

Azonban Blair⁴⁰ azt a lehetőséget sem zárja ki, hogy az elfogult ellenségességtulajdonítás, épp ellenkezőleg, oki szerepet tölt be az impulzív reakció generálásában. Ebben az esetben a támadás arra lenne visszavezethető, hogy a reaktív agresszor személy a fenyegető vagy veszélyt jelentő helyzetek, történések hátterében a másik fél rosszindulatú, szándékosan, célirányosan ellene irányuló akcióját feltételezi. Míg az előbbi elképzelés szerint megvalósuló impulzív reakcióhoz automatikusan elvezető folyamat a másik fél mentális állapotának reprezentálása nélkül is ugyanúgy menne végbe, addig az utóbbi esetben a rosszindulatú szándék tulajdonításának mentálisztikus eleme az agresszió kioldódásának elengedhetetlen, oki tényezője lenne.

A mentálisztikus védekezési gátlás

Fentebb a mentalizáció pillanatokra történő kiesését a kötődési rendszer helyzetéhez kötött aktivitásnövekedésével hoztuk összefüggésbe.⁴¹ A feltételezések szerint azonban ugyanúgy a tudatelméleti működés átmeneti felfüggesztéséhez vezethet az is, ha a gyermekkorban elszenvedett abúzusok hatására a mentalizáció egyfajta, ún. védekezési gátlás alá kerül. „[A]z agresszió és a kegyetlenség például defenzív gátlást alakíthat ki, ami ellehetetleníti azt a képességet, hogy másoknak a szelfre vonatkozó rosszindulatú gondolatait és érzéseit elgondoljuk. Érthető, hogy a bántalmazott idegenkedik a mentális állapotok elképzelésétől, ha megfontoljuk, hogy a bántalmazó fejében tényleg nyíltan ellenséges és rosszindulatú gondolatoknak és érzéseknek kellett lenniük, melyek egy védtelen fiatallal szemben elkövetett tettei magyarázatául szolgálhatnak.”⁴² Fonagy és munkatársai⁴³ megállapítása szerint mindez nem szükségképpen tükrözi a mentálisztikus képesség hiányát, hanem sokkal inkább egy lekapcsolási, gátlási hatást vagy még inkább a mentalizációra adott fóbiás reakciót jelenthet. Fonagy és Target leszögezi: a nem mentálisztikus működésmód, például a teleológiai alapállás felvétele⁴⁴ helyzethez kötött jelenség: „valaki, aki ugyan képes általában reflektívnek lenni, ugyanakkor csak minimális reflektivitást tud mutatni a saját gyermekkorára és szülei felé, illetve az olyan kapcsolatokban, melyek hasonló interperszonális sémát idéznek

39 Blair (2003)

40 Uo.

41 Fonagy–Bateman (2006); Bateman–Fonagy (2008); Fonagy et al. (2011)

42 Allen et al. (2011) 258., hivatkozva: Fonagy–Target (1998); Fonagy (1991)

43 Fonagy et al. (2007)

44 Gergely et al. (1995)

fel”.⁴⁵ Valóban, például a borderline személyiségzavarral élők is alkalmasint „hiperérzékenyek családtagjaik vagy terapeutáik érzelmi állapotai iránt”.⁴⁶ Mindez arra bizonyíték, hogy a rossz gyermekkori bánásmód – közte az esetleges bántalmazás – következtében reaktív agresszorral váló személyek mentálisztikus funkciói érzelmileg súlyozott interperszonális helyzetekben átmenetileg gátlás alá kerülhetnek. Ellenben az érzelmileg semleges szituációk során az elsőrendű intencionális szinten zajló tudatelméleti funkció érintetlen marad.

Azt is vegyük észre, hogy a gyermekkori rossz bánásmóddal összefüggésben láttatott másik, szintén a mentalizációt érintő diszfunkció, az elfogult ellenségességtulajdonítás előfordulása is helyzetfüggő jelenség: láttuk, hogy csakis az érintett személy számára kétértelmű és a szelfre irányuló (első személyű), frusztrációt vagy lehetséges bántó szándékot involváló helyzetekben torzíthatja a szándéktulajdonítást. Sőt, még az érzelmek hibás vagy hiányos felismerésével és tulajdonításával együtt járó mentalizációs elégtelenség kapcsán is felmerül e diszfunkció helyzethez kötött előfordulásának lehetősége. Ugyanis Fonagy és munkatársai⁴⁷ gondolatmenete szerint a korai rossz bánásmódnak kitett gyermekek arousalrendszere fokozottan aktivizálhatóvá válik, ezért stresszhelyzetekben a szokásos mértéket meghaladó szintre emelkedhet az arousalszint. A magas arousalszint viszont az ősbibb, kéreg alatti agyi képletekhez kötött funkcióknak kedvez,⁴⁸ szemben a jórészt agykérgi képletekhez kötött mentálisztikus hozzáállás felvételével. Így, amikor az érintett személyek stresszhelyzetet jelentő, a megemelkedő arousalszintet generáló tudatelméleti feladatokkal szembesülnek, ez a körülmény ronthatja az érzelmetulajdonítási teljesítményüket.

A másodrendű intencionális szintű mentalizáció feltételezett sérülése

Elképzelhető lenne, hogy a rossz bánásmódot és különösen az abúzus valamely formáját meg tapasztalni kénytelen gyermekek mentalizációs diszfunkciói életük későbbi fázisaiban „csak” a kötődési kontextusokra, interperszonális konfliktushelyzetekre, érzelmileg hangsúlyos, indulatteli szituációkra korlátozottan jelenjenek meg? Lehetséges lenne, hogy mindazon helyzetekben, amelyek érzelmileg számukra nem jelentenek megterhelést, tudatelméleti funkcióik érintetlennek bizonyuljanak? Az alábbiakban egy ennek részben ellentmondó megfontolásunkra szeretnénk ráirányítani a figyelmet.

Idézzük fel, amit Fonagy⁴⁹ a korai abúzus eredményeképpen megjelenő mentálisztikus védekezési gátlási folyamattal összefüggésben megfogalmazott: a bántalmazó azzal a céllal fejezi ki nyíltan ellenséges és rosszindulatú mentális tartalmait, hogy a gyermekkel szemben elkövetett tetteit *magyarázza*. Azt gondoljuk, hogy a hivatkozott gondolatmenetben előforduló „magyarázat” kitétel tudatelméleti összefüggésbe he-

45 Fonagy–Target (2008) 33.

46 Uo. 31.

47 Fonagy et al. (2007)

48 Arnsten (1998); Arnsten et al. (1999)

49 Fonagy (1991)

lyezve legalább kettős értelemben fogható fel: egyfelől azt a mozzanatot ragadja meg, amellyel a bántalmazó akár önkéntelenül is, de a bántalmazott gyermek felé mintegy megjeleníti, „közli”, hogy abuzív viselkedése hátterében milyen általa megélt indulatok, szándékok és vélekedések húzódnak meg. Olyanok, amelyek a bántalmazó szerint hitelesítik, érthetővé teszik az azokból következőnek láttatott cselekedetét. Egészen triviális példával élve ekkor a bántalmazott gyerek így értheti meg a magyarázatot: „azért ver meg, mert utál engem”. Bizonyos, hogy számos abúzus esetében az indoklás ennyiben ki is merül; az abuzőr koherensként látja és láttatja saját, belső mentális állapotait és az ezekből fakadó viselkedését.

Másképpen azonban azt is feltételezhetjük, hogy a bántalmazás során az abuzőrben feltoluló „őszintén ellenséges és rosszindulatú” mentális állapotok, az őt elöntő indulatok és ellenséges szándékok okait a bántalmazó ugyanúgy kifejezheti. A bántalmazás elszenvedője, a gyerek értse meg, hogy bántalmazásának végső oka éppen ő maga, a bántalmazó számára elviselhetetlen tulajdonságaival és mentális tartalmaival. A gyermeknek minden ilyen alkalommal azt kell megtapasztalnia, hogy a másik azért viszonyul hozzá bántalmazóan, mert *a bántalmazásra okot adó, rosszindulatú mentális tartalmakat tulajdonít neki*. A bántalmazások együtt járhatnak többek között a bántalmazó által a gyereknek tulajdonított rosszindulat, hálátlanság, fegyelmezetlenség, a bántalmazó irányába megnyilvánuló, általa vélelmezett gyűlölet feltételezésével. A gyermek az őt érő abúzus során ekkor azt élheti át, hogy a hozzá érzelmileg közel álló, de bántalmazó szülőfigura, a fontos kötődési személy őt, a gyereket, de legalábbis a szándékait, az érzéseit, a gondolatait és a vágyait félreérti, félremagyarázza.

A rosszul mentalizáló gondozók gyakran értik, értelmezik félre gyermekeik mentális állapotait. A félreértelmezésekkel szemben megnyilvánuló leghevesebb elutasítás pedig éppen a kötődési kapcsolatokban figyelhető meg.⁵⁰ A gyermek mentális állapotainak súlyosan személyiségromboló hatású félreértése⁵¹ természetesen nem korlátozódik az esetenként a bántalmazó aktusok részét képező, rosszindulattal átszőtt, hamis mentálisállapot-magyarázatokra. Mint láttuk, a jelenség az abúzusoktól függetlenül is előfordul.⁵² Mégis joggal feltételezhető, hogy a kötődési helyzetekben a gyermek mentális állapotaira vonatkozó félremagyarázások „heves elutasítása” minden bizonnyal a bántalmazásért a gyermeket hibáztató, az abúzust tévesen, eltorzítva a gyermeknek tulajdonított mentális állapotokkal magyarázó gondozói megnyilvánulások esetén lehet a legintenzívebb.

E hatások a gyermek számára összességében traumatikus élmények, amelyek a mentalizációs folyamatok blokkolását eredményező védekezési gátlás egy – feltételezésünk szerint – sajátos, jól körülírt formáját hozhatják létre. Nevezetesen: a gyerek azt tanulhatja meg, hogy súlyos veszélyt jelenthet számára az, ha a másik fél mintegy belátva az ő mentális állapotaiba azokról metareprezentációt alakít ki. Elképzelhetőnek tartjuk, hogy az ilyen vagy hasonló gyermekkori, traumatikus tapasztalatokon átesett

⁵⁰ Allen et al. (2011)

⁵¹ Uo.

⁵² Uo.

személyek a később jelentkező énvonatközású helyzetekben a törekény éintegritást súlyosan fenyegető lehetőségként élik meg azt, hogy a másik esetleg olyan, rájuk vonatkozó metareprezentációt alkot, amelynek vélt vagy valós tartalmával kénytelenek lehetnek szembesülni. Valamiképpen így élhetik meg e helyzeteket: „ne lásson belém, mert nem akarom tudni, hogy mit lát belém”. Az összes ezen veszélyt hordozó helyzetet fenyegetőnek élhetik meg, így a másik feléjük irányított pillantását éppúgy, mint azt, ha érzelmileg közel kerül hozzájuk.

Hangsúlyozzuk, hogy feltevésünk szerint az abúzusokhoz nem köthető, de a rossz bánásmóddal gyakorta együtt járó érzelmi félreértések, a gyermek mentális tartalmainak torz visszatükrözései is létrehozhatják a másik személy szelfre irányuló metareprezentációiról való tudás elutasítását. Azonban a fentiekben ismertetett megfontolásokkal összhangban, az abúzusokkal összefüggésben e körülírt tudatelméleti védekezési gátlás megjelenésére fokozottan számítunk.

Észre kell vennünk, hogy az általunk feltételezett, körülírt mentálisztikus gátlási folyamat – a „ne lásson belém, mert nem akarom tudni, hogy mit lát belém” – lényege nem más, mint a tudatelméleti működés *másodrendű intencionális szintjét érintő mentálisztikus deficit*. Lehetségesnek tartjuk, hogy az érintettek a másodrendű intencionális szintű mentalizációs történésekhez a későbbiekben averzív módon viszonyulnak, a mások által a mentális állapotokra vonatkozó tulajdonításokról való tudást, amennyiben lehetőségük kínálkozik rá, gátlás alatt tartják.

Nem zárjuk ki azt a lehetőséget sem, hogy az érzelmileg színezett társas helyzetek kontextusában az érintett személyek mentálisztikus gátlási folyamatai generalizáció révén a másodrendű intencionális szintű tudatelméleti működés egészére is kiterjedjenek. Ekkor a diszfunkció az énvonatközású helyzetektől ugyan függetlenül, de érzelmekkel átszőtt kontextusban a harmadik személyű esetekben szintén megjelenne. Ugyanakkor tudjuk, hogy érzelmileg semleges közegben, a pusztán valaki által egy harmadik személynek tulajdonított vélekedés reprezentálása mint érzelmektől független kognitív teljesítmény, a bizonyítékok szerint megtartott. A reaktív agresszor személyek párjaikkal megegyező pontossággal oldják meg a másodrendű intencionális szintű (ún. beágyazott) elméleti-feladatokat. Ilyen eredményeket kaptak mind az orbitofrontális lézió átesett páciensek,⁵³ mind az „ellenséges családi közegben felnevelkedett”, erőszakos bűncselekmények elkövetése miatt fogva tartott, antiszociális személyiségzavarral élő impulzív agresszor személyek körében.⁵⁴ Nem szabad azonban elfeledkeznünk arról a lényegi különbségről, hogy míg a hivatkozott eredmények a másodrendű intencionális szinthez kötött tudatelméleti funkció épségét a hamis vélekedés teszt érzelmileg semleges kontextusba helyezték, kizárólag a vélekedések tulajdonítását reprezentáló feladatának sikeres megoldásán keresztül igazolják, addig az általunk feltételezett deficit a másodrendű intencionális szinten zajló tudatelméleti folyamatoknak az *érzelmileg színezett helyzetekben* megjelenő, az intencionális kategóriák szélesebb köréhez illeszkedő eseteit öleli fel.

53 Stone et al. (1998)

54 Dolan–Fullam (2005)

Az ismertetett megfontolásokból következően a tudatelméleti működés általunk feltételezett romlását a rossz bánásmódra és ezen belül is különösen a korai bántalmazások elszenvedésére vezetjük vissza. Természetesen nem az összes, korai abúzust elszenvedett személy mentalizációja – közte annak esetlegesen a másodrendű intencionális szintű működése – sérült. Éppen az abúzusok ellenére megőrzött mentalizációs képesség segíthet jó néhány ember számára a bántalmazások feldolgozásában (vö. a reflektív funkció szerepe⁵⁵), és ezen keresztül a reaktív agresszív személyiségvonás (és a depresszív állapotok) elkerülésében. Más korai bántalmazottak viszont tudatelméleti diszfunkciókkal jellemezhető impulzív agresszorokká lesznek. Ebből következően azt feltételezzük, hogy a másodrendű intencionális szinten általunk várt, a kötődési kontextuson, valamint a konfliktusterhelt vagy frusztrációt keltő interperszonális helyzeteken átívelő, ebben az értelemben *kontextusfüggetlen* mentálisztikus deficit jellemzően a korai bántalmazásokat elszenvedett és egyúttal reaktív agresszor személyek sajátja.

Összességében úgy véljük, hogy a korai kötődési traumákat elszenvedett reaktív agresszorok másodrendű intencionális szinten végbemenő tudatelméleti folyamatainak egyaránt lehetnek ép (érzelmileg semleges kontextusban), valamint diszfunkcionális elemei (érzelmekkel színezett kontextusban). Azt vélelmezzük, hogy mind a korai rossz bánásmód – hangsúlyosan az abúzus –, mind a reaktív agresszió vonása szükséges feltételét alkotja ugyan a diszfunkcionális másodrendű intencionális szintű tudatelméleti működésmódnak, de önmagában egyik tényező sem elégséges annak létrejöttéhez.

Felvethető, hogy az elsőrendű intencionális szinten megvalósuló mentalizációval összefüggésben vajon nem várható-e a védekezési gátlás generalizált formában történő megjelenése, azaz a kritikus interperszonális helyzeteken túlmutató szituációkban is. Az abúzusokkal és az azokat kísérő „magyarázatokkal” kapcsolatban bemutatott gondolatmenetből mindez valóban logikusan következhetne. Hiszen láttuk, egy gyerek számára kétségtávolan traumatikus hatású az is, ha ismétlődően szembesülni kénytelen az abúzor felé irányuló, kíméletlen, őt támadó, fenyegető mentális tartalmaival. Azonban éppen a lehetséges fenyegető helyzetek és szándékok időben történő felismerése vagy valószínűsítése válik elengedhetetlenül fontos tényezővé a korai bántalmazott impulzív agresszor személyek számára, amely szándékmonitorozás viszont az elsőrendű intencionális szinten megvalósuló funkció. Nem véletlen, hogy például a bántalmazott „gyerek állandóan készenlétben áll arra, hogy a szülő abúzív módon fog viselkedni”.⁵⁶

Mivel a fentebbi megfontolásokból következően a másodrendű intencionális szinten feltételezett hatást a legmarkánsabban a rossz bánásmódban részesült gyermekek közül is elsősorban a korai abúzust elszenvedettek kapcsán várhatjuk, ezért vizsgálatunkban azokra a személyekre fókuszáltunk, akik vélelmezhetően korai abúzusnak kitett impulzív agresszoroknak bizonyultak.

A korai abúzust elszenvedett RA-személyek és az általuk alkotott csoport alacsonyabb rendű intencionális szinteken zajló mentalizációjának sajátosságait empirikus úton, 2×2 elrendezésben vizsgáljuk: a két független változó a reaktív agresszió és a

55 Pl. Fónagy–Target (1998)

56 Allen et al. (2011) 39.

korai abúzus, két-két értéke pedig RA esetén a magas kifejezettségi szintű reaktív agresszió és ennek hiánya, a bántalmazottság mentén pedig a jellemzően előfordult vagy elő nem fordult gyermekkori bántalmazottság. Így – elvileg – három vizsgálati csoport azonosítására kínálkozik lehetőség: a gyermekkorban bántalmazott reaktív agresszor, a gyermekkorban bántalmazott nem reaktív agresszor, valamint a nem bántalmazott reaktív agresszor mintájára. A kontroll szerepét értelemszerűen a 4. cella „kezeletlen” személyei töltik be (nem bántalmazott/nem reaktív agresszor).

Az alábbi várakozásokat fogalmazzuk meg:

- Csak a traumatikus hatású, valószínűsíthetően abuzív gondozói magatartást gyermekkorban elszenvedő reaktív agresszor csoport nyújt rosszabb teljesítményt a másodrendű intencionális szinten a kontrollcsoportéhoz képest.
- Csak a traumatikus hatású, valószínűsíthetően abuzív gondozói magatartást gyermekkorban elszenvedő reaktív agresszor csoport nyújt jobb teljesítményt az elsőrendű intencionális szinten a kontrollcsoportéhoz képest.
- A fentiekből következően feltételezzük, hogy sem a reaktív agresszor/nem reaktív agresszor, sem a valószínűsített bántalmazott/nem bántalmazott minták között nem jelenik meg eltérés az egyes intencionális szinteken zajló tudatelméleti folyamatok mentén.
- Az ép elsőrendű, de sérült másodrendű intencionális szintű tudatelméleti mintázat a kontrollcsoporttal összehasonlítva jellemzően csak a gyermekkorban valószínűsíthetően bántalmazott reaktív agresszor személyek között fordul elő.

IRODALOMJEGYZÉK

- Allen, Jon G. – Fonagy, Peter – Bateman, Anthony W. (2011): *Mentalizáció a klinikai gyakorlatban*. Budapest, Oriold és Társai Kft.
- Arnsen, Amy F. T. (1998): The biology of being frazzled. In: *Science*, Vol. 280. No. 5370. 1711–1712.
- Arnsen, Amy F. T. – Mathew, Rex – Ubriani, Ravi – Taylor, Jane R. – Li, Bao-Ming (1999): Alpha-1 noradrenergic receptor stimulation impairs prefrontal cortical cognitive function. In: *Biological Psychiatry*, Vol. 45. No. 1. 26–31.
- Bartels, Andreas – Zeki, Semir (2004): The neural correlates of maternal and romantic love. In: *Neuroimage*, Vol. 21. 1155–1166.
- Bateman, Anthony W. – Fonagy, Peter (2008): Comorbid Antisocial and Borderline Personality Disorders: Mentalization-Based Treatment. In: *Journal of Clinical Psychology: In Session*, Vol. 64. No. 2. 181–194.
- Bátki Anna (2009): *Örökbefogadott gyermekek érzelmregulációs és reprezentációs fejlődése*. Doktori értekezés. Budapest, Semmelweis Egyetem, Mentális Egészségtudományok Doktori Iskola.
- Blair, Robert James R. (2003): Did Cain Fail to Represent the Thoughts of Abel Before he Killed Him? The Relationship Between Theory of Mind and Aggression. In Repacholi, Betty – Slaughter, Virginia (eds.): *Individual Differences in Theory of Mind. Macquarie Monographs in Cognitive Science*. Hove, Psychology Press.
- Blair, Robert. James. R. – Cipolotti, Lisa. (2000): Impaired social response reversal: A case of “acquired sociopathy”. In: *Brain*, Vol. 123. No. 6. 1122–1141.
- Crick, Nicki R. – Dodge, Kenneth A. (1996): Social information-processing mechanism on reactive and proactive aggression. In: *Child Development*, Vol. 67. No. 3. 993–1002.
- Dennett, Daniel Clement (1988): *Az intencionalitás filozófiája*. Budapest, Osiris Kiadó.

- Dodge, Kenneth A. – Frame, Cynthia L. (1982): Social cognitive biases and deficits in aggressive boys. In: *Child Development*, Vol. 53. No. 3. 620–635.
- Dodge, Kenneth A. – Pettit, Gregory S. – Bates, John E. – Valente, Ernest (1995): Social information-processing patterns partially mediate the effect of early physical abuse on later conduct problems. In: *Journal of Abnormal Psychology*, Vol. 104. No. 4. 632–643.
- Dolan, Mairead – Fullam, Rachael (2004): Theory of Mind and Mentalizing Ability in Antisocial Personality Disorders With and Without Psychopathy. In: *Psychological Medicine*, 34, 1093–1102.
- Fonagy, Peter (1991): Thinking about thinking: Some clinical and theoretical considerations in the treatment of a borderline patient. In: *International Journal of Psycho-Analysis*, 72, 1–18.
- Fonagy, Peter – Bateman, Anthony W. (2006): Mechanisms of Change in Mentalization-Based Treatment of BPD. Wiley Periodicals, Inc. In: *Journal of Clinical Psychology*, Vol. 62. No. 4. 411–430.
- Fonagy, Peter – Gergely, György – Target, Mary (2007): The parent–infant dyad and the construction of the subjective self. In: *Journal of Child Psychology and Psychiatry*, Vol. 48. No. 3–4. 288–328.
- Fonagy, Peter – Luyten, Patrick – Strathearn, Lane (2011): Borderline personality disorder, mentalization, and the neurobiology of attachment. In: *Infant Mental Health Journal*, Vol. 32. No. 1. 47–69.
- Fonagy, Peter – Stein, Helen – Allen, D. – Chen, C.-F. – Allen, Jon G. – Vrouva, Ioanna (2006): *The relationship of childhood and adolescent adversity to impairment of mentalizing capacity and psychological disorder*. Unpublished paper. London, Department of Psychology, University College London.
- Fonagy, Peter – Target, Mary (1996a): Playing with reality I: Theory of mind and the normal development of psychic reality. In: *International Journal of Psycho-Analysis*, Vol. 77. No. 2. 217–233.
- Fonagy, Peter – Target, Mary (1996b): Playing with reality II: The development of psychic reality from a theoretical perspective. In: *International Journal of Psycho-Analysis*, Vol. 77. No. 3. 459–479.
- Fonagy, Peter – Target, Mary (1998): A kötődés és a reflektív funkció szerepe a szelf fejlődésében. In: *Thalassa*, 9. évf. 1. sz. 5–43.
- Fonagy, Peter – Target, Mary – Gergely, György – Allen, Jon G. – Bateman, Anthony W. (2003): The Developmental Roots of Borderline Personality Disorder in Early Attachment Relationships: A Theory and Some Evidence. In: *Psychoanalytic Inquiry*, Vol. 23. No. 3. 412–459.
- Fossati, Andrea – Acquadroni, Elena – Feeney, Judith A. – Borroni, Serena – Grazioli, Frederica – Giarolli, Laura E. – Franciosi, Gianluca – Maffei, Cesare (2009): Alexithymia and attachment insecurities in impulsive aggression. In: *Attachment & Human Development*, Vol. 11. No. 2. 165–182.
- Gergely György – Nádasdy Zoltán – Csibra Gergely – Bíró Szilvia (1995): Intencionalitás tulajdonítása egyéves korban. In: *Pszichológia*, 15. évf. 3. sz. 331–367.
- Hornak, J. – Rolls, E. T. – Wade, D. (1996): Face and voice expression identification in patients with emotional and behavioral changes following ventral frontal damage. In: *Neuropsychologia*, Vol. 34. No. 4. 247–261.
- Hubbard, Julie A. – Dodge, Kenneth A. – Cillessen, Antonius H. N. – Coie, John D. – Schwartz, David (2001): The dyadic nature of social information processing in boy's reactive and proactive aggression. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 80. No. 2. 268–280.
- Huesmann, L. Rowell – Guerra, Nancy G. (1997): Children's normative beliefs about aggression and aggressive behavior. In: *Journal of Personality and Social Psychology*, Vol. 72. No. 2. 408–441.
- Huesmann, L. Rowell – Guerra, Nancy G. – Miller, Laurie – Zelli, Arnaldo (1992): The role of social norms in the development of aggression. In: Zuckerman, David – Frick, Paul J. (eds.): *Socialization and aggression*. New York, Springer.
- Kinderman, Peter – Dunbar, Robin – Bentall, Richard P. (1998): Theory-of-mind deficits and causal attributions. In: *British Journal of Psychology*, Vol. 89. No. 2. 191–204.
- Mayes, Linda C. (2000): A developmental perspective on the regulation of arousal basis. In: *Semin. Perinatol.*, Vol. 24. No. 4. 267–279.
- Pál Tünde – Bereczkei Tamás (2006): Elmetória, együttműködés, machiavellizmus: a felnőttkori elmeolvasó képesség hatása a társas kapcsolatokra. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 61. évf. 4. sz. 511–532.

- Premack, David – Woodruff, Guy (1978): Does the chimpanzee have an “theory of mind”? In: *Behaviour and Brain Sciences*, Vol. 4. No. 4. 515–526.
- Révész György (2004): *Szülői bánásmód – gyermekbántalmazás*. Budapest, Új Mandátum Könyvkiadó.
- Stone, Valerie E. – Baron-Cohen, Simon – Knight, Robert T. (1998): Frontal Lobe Contributions to theory of Mind. In: *Journal of Cognitive Neuroscience*, Vol. 10. No. 5. 640–656.
- Tóth Ildikó – Gervai Judit (1999): Szülői Bánásmód Kérdőív (H-PBI): A Parental Bonding Instrument (PBI) magyar változata. In: *Magyar Pszichológiai Szemle*, 54. évf. 4. sz. 551–566.
- Wellman, Henry (1990): *The child's theory of mind*. Cambridge, MA, Bradford Books/MIT Press.
- Wimmer, Heinz – Perner, Josef (1983): Beliefs about beliefs: Representation and constraining function of wrong beliefs in young children's understanding of deception. In: *Cognition*, Vol. 13. No. 1. 103–128.

SUMMARY

Relationship between the Second-Order Intentional Level Theory of Mind Dysfunction and Impulsive Aggression

FOGARASI Mihály

Overwhelming evidence suggests that there is the relationship between early abuses, impulsive aggression and theory of mind (ToM) dysfunction. The focus of this study was on examining whether the impairment of attribution of intentions and beliefs is at every intentional level in case of early abused reactive (impulsive) aggressive persons. Samples were consisted of prisoners convicted for violent crimes. Comparing the results to the control group, the examined group is supposed to function significantly more accurately on the first-order intentional level; whilst a significantly worse performance can be detected on the second-order intentional level. There is no difference found on the higher-order intentional levels.

Áldozatok és igazságszolgáltatás*

BARABÁS A. Tünde

Az Áldozatok és igazságszolgáltatás című könyv az áldozattá válással, illetve az ahhoz kapcsolódó egyes kérdésekkel foglalkozik – mint a latencia, a félelem, a média hatása az állampolgárok biztonságérzetére, a sértettek igazságszolgáltatásban elfoglalt helye, szerepe és lehetőségei, valamint a resztoratív igazságszolgáltatás. A kilenc fejezetben az elmélet mellett számos kriminológiai és viktimológiai kutatás eredményeiről olvashatunk, amelyeknek jelentős része a szerző részvételével zajlott az Országos Kriminológiai Intézetben.

Amikor bűncselekmény történik, beindul az igazságszolgáltatás gépezete. A figyelem az elkövetőre irányul, akit a rendőrség igyekszik „kézre keríteni”, felderítik az ügyet és körülményeit, és optimális esetben a büntetőeljárás végén ítélet is születik. Ha a bűncselekményt egy váratlanul és előre kiszámíthatatlanul bekövetkező betegséghez hasonlítjuk, azt láthatjuk, hogy sikeres ügymenet esetén felderítik a baj okozóját, a beteget megműtik, a baj forrását eltávolítják. Azután az orvos és a műtős leveszi a kesztyűjét, és ellátatlanul, nyitott sebbel ott hagyják a beteget a műtőasztalon. A klasszikus mondás szerint a műtét sikerült, a beteg meghalt...

Valójában egy büntetőeljárás során, ha nem ilyen szélsőségesen is, de a sértett kezelése hasonlóan történik. Az eljárás ugyanis nem az ő érdekében folyik, és az igazság feltárása rajta vajmi keveset segít, kártalanítást nem kap, az elkövető megbüntetése legfeljebb megnyugtatta, de a helyzetét nem javítja. Saját ügyében utoljára a feljelentés megtételének mérlegelésekor dönt. Azután lehet, hogy azt is megbánja.

E könyv elkészítését az inspirálta, hogy úgy tűnik, a XXI. században a jogalkotó és a jogalkalmazó, a bűnmegelőzés és a bűnüldözés szerveinek figyelme – az elkövetőkre irányuló lehetőség kimerülésével, jobb híján – a bűncselekmény közvetlen érintettje, az áldozat irányába mozdul el, elismerve a sértettek számos jogát, és ismét erősítve pozíciójukat.

* Az Országos Kriminológiai Intézet által kiadott könyv (2014) előszava.

A viktimológia tudományának kialakulása és önállóvá válása

Az elkövetők megváltoztatásához és visszatartásához fűződő remények halványulása, a büntetőeljárás gyorsítása és egyszerűsítése iránti igény, valamint a menedzser-szemlélet megjelenése a tudomány és a jogalkalmazás területén egyértelműen a sértett szerepének „újrafelfedezéséhez” vezetett. Ezzel együtt erősödtek azok a tendenciák, amelyek a sértetté válás folyamatát, okait és más ehhez kapcsolódó lényeges kérdéseket – mint a latenciát, a másodlagos és harmadlagos viktimizációt, az áldozattá válást követő biztonságérzet alakulását, valamint a kompenzációt – helyezték a kutatások középpontjába.

Az áldozatok méltányos kezelésének és kompenzációjának kérdése mind nagyobb hangsúlyt kap a nemzetközi dokumentumokban és ennek következtében az egyes nemzeti igazságszolgáltatási rendszerekben. Az állami áldozatsegítés alapját a múlt század elméletei teremtették meg. Csak néhányat említve: például az *objektív felelősség teóriája* az állam és az állampolgár között szerződés kötését feltételezi. Ennek alapján az állampolgár önmagát korlátozza, valamint adókat fizet és kötelezettségeket vállal annak fejében, hogy az állam garantálja a jogai érvényesülését, a közbiztonságot, az élete nyugodt menetét. Ha mégis bűncselekményt követnek el ellene, az állam nem tett eleget a vállalt kötelezettségének. Ez alapozza meg az áldozattá váló polgár kártérítési jogosultságát. Az *egyenlő védelem teóriája* szerint az egyes emberek bűnügyileg eltérő fertőzöttségű területeken élnek, vagyis áldozattá válási esélyük is igen eltérően alakul. Az azonos védelem lehetőségének hiányában az államnak az áldozatok kompenzálásával kell törekednie az egyenlőség szavatolására. A *társadalmi kötelezettség elmélete* szerint az áldozat korábbi szerepének elvesztéséért az állam a felelős, mivel a mindinkább kiürülő kincstárába kívánta gyűjteni azokat a pénzbüntetéseket, amelyeket korábban a sértett kapott meg az elkövetőtől. Ez az elmélet ugyan nem teszi szükségessé annak kimondását, hogy az áldozatoknak törvényes igényük van a kártalanításra, de az állam feladataként jelöli meg a nehéz helyzetbe került sértettek támogatását. Az *állami áldozatsegítés* eszméje tehát azon a gondolaton alapszik, hogy az államnak azért kötelessége a segítség, mivel nem képes megvédeni polgárait az áldozattá válástól, és így az áldozatok a társadalom különös gondoskodását igénylik.

Jelen könyv elsősorban az áldozattá válással, illetve az ahhoz kapcsolódó egyes kérdésekkel foglalkozik – mint a latencia, a félelem, a médiahatás, a sértettek igazságszolgáltatásban elfoglalt helye, szerepe és lehetőségei. A kilenc fejezetben az elmélet mellett számos kriminológiai és viktimológiai kutatás eredményeiről olvashatunk, amelyek jelentős része a szerző részvételével zajlott az Országos Kriminológiai Intézetben. A *viktimológia alapjai* című fejezet foglalkozik az áldozattan tudománnyá válásának kialakulásával, az odavezető okokkal, a tudomány történetével, tárgyával, módszereivel, egyes áldozati tipológiákkal, és az áldozattá válás különböző szintjeivel is.

Az áldozatok a büntetőeljárásban

A második fejezet, amely *Áldozatok a büntetőeljárásban – számok és szabályok* címet viseli, a hazai büntetőeljárások statisztikai adatait elemezve megmutatja, hogy miközben a sértettek száma évek óta lassan, de folyamatosan emelkedik, a felderített ügyek elkövetői egyre kevesebben vannak. Ez valószínűleg hozzájárul a sértettek elégedetlenségéhez, és egyben erősíti mind a közvetlen érintettek, mind pedig a tágabb környezet félelmét a bűnözéstől. Ebben a fejezetben olvashatunk az áldozatvédelmi rendszer felépítéséről is. Végül szó esik az áldozatok büntetőeljárásban elfoglalt helyzetéről, annak sajátosságairól. A sértett eljárási pozíciójának változásai, bár a jogrendszerek igen különbözők, a kontinentális és az angolszász igazságszolgáltatás rendszerében hasonlóan alakultak az évszázadok folyamán. A sértettek korábbi aktív szerepének hanyatlásával a XIX. századtól a nemzetközi egyezmények, az alkotmányok és más nemzeti jogforrások is elsősorban a terhelt személyére koncentráltak, őt kívánták védeni az igazságszolgáltatás önkényétől, háttérbe szorítva a sértettek jogait és érdekeit, amelyek erősítésére csak az 1960-as évek végétől helyeződött ismét hangsúly. Látható tehát, hogy a sértettek szerepének változása nem vezethető vissza valamilyen eljárási rendszerbeli sajátosságra, annak sokkal inkább társadalmi, történeti és szociológiai okai vannak.

A latencia kérdése

A harmadik fejezetből kiderül, hogy – ellentétben a hivatalos statisztikák által tükrözött képpel – a valóságban az állampolgárok jóval nagyobb számban válnak bűncselekmények áldozatává, mint ahányszor ezt a statisztikák mutatják. A háttérben azok a bűncselekmények állnak, amelyeket valamilyen okból nem jelentenek, így azok a rendőrség adataiban nem jelentkeznek. A nemzetközi kriminálviktimológiai elképzelések egységesek abban, hogy nagy fokú a latencia a bűncselekmények esetében, eltérés csak a rejtettség mértékének meghatározásában mutatkozik. Így vannak, akik szerint a statisztikákban megjelenő bűnözés csak a jéghegy csúcsa, és a nagyobb rész, feljelentés hiányában, „sötétben marad”, míg mások ennél kisebbre, három-négyszeresére becsülik ezt az arányt. Az angolszász országokban alkalmazott, meghatározott időszakonként zajló úgynevezett áldozatvizsgálatok, illetve hazánkban az ehhez hasonló kutatások egyik célja az áldozattá válás alakulásának felmérése és a hivatalos statisztikákkal való egybevetése. A fejezet ezeknek a kutatásoknak az eredményeit is ismerteti.

Bűnözéstől való félelem – biztonságérzet a lakosság körében

A negyedik fejezetben e témáról esik szó. Magyarországon, a nemzetközi tendenciákhoz hasonlóan, jelentős mértékű a bűnözéstől való félelem, és a lakosságnak a hivatalos statisztikák tükrözte képtől meglehetősen eltérő az elképzelése a bűnözés volumenét és jellegét, a saját áldozattá válása esélyeit illetően. Az állampolgárok félelemérzetét számos körülmény befolyásolja, ezek között van például a korábbi áldozattá válás, valamint a latenciában maradt, ám mindenki által ismert bűnözés jelensége is.

A magyar állampolgárok sem attól félnek elsősorban, ami valóban nagyobb eséllyel következhet be az életükben (például zseblöpés vagy más kisebb súlyú bűncselekmény elszenvedése), és nem is azok félnek a leginkább, akikkel ez valóban megtörténhet (40 és 45 év közötti férfiak), hanem a nők és az idősebbek – legalábbis a statisztikák szerint. A lakosság jellemzően a tényleges veszélyeztetettségénél jobban tart az erőszakos bűncselekmények bekövetkeztétől. Ezt számos körülmény befolyásolhatja. Szerepet játszhat benne az erőszakos cselekmények számának lassú, de folyamatos emelkedése vagy a média által nap mint nap sugárzott erőszak is.

Tömegkommunikáció és a bűnözéstől való félelem

Az *ötödik fejezet* éppen ezért e jelenség alakulásának összefüggéseit vizsgálja. A televíziózás kezdete óta foglalkoztatja a kutatókat a média által sugárzott erőszak és a növekvő bűnözés, illetve a bűnözéstől való félelem kapcsolata. A megszámlálhatatlan mennyiségű kutatás egyike sem tudott azonban egyértelmű ok-okozati viszonyt kimutatni a média, a lakosság erőszakos viselkedése, valamint a félelem között. Noha a kutatások zöme a „mindenható médiával” szemben mára már messze komplexebb modellben írja le a szimbolikus kommunikáció és az emberi válaszviselkedés közötti kapcsolatot, a közfelfogás még ma is hajlik a média erejét ilyen közvetlen, egyirányú összefüggésben látni. A fejezet bemutatja a kérdéskörbe tartozó egyes elméleteket, és kiemelten foglalkozik a média és az igazságszolgáltatás meglehetősen ambivalens kapcsolatával.

Diverzió, azaz az elterelés

A *hatodik fejezet* ennek fogalmát, lehetőségeit és jövőjét mutatja be, a könyv tengelyeként feltárja azokat az eljárási technikákat, amelyek bár nem feltétlenül a sértetti érdekek képviselete oldaláról indulnak ki, de a büntetőeljárás gyorsításával és egyszerűsítésével, és akár a sértetti szempontok behozatalával mégis az áldozatokkal való bánásmód javulását eredményezik a büntetőeljárásban, vagy éppenséggel azon kívül. A fejezet szól a hazai büntetőpolitika irányairól, és rávilágít arra, hogy a súlyosabb bűncselekmények szigorúbb büntetésének gondolata és az elterelés, valamint a sértetti kompenzáció különféle módozatai a kettős nyomvonalú büntető felelősségre vonási rendszerünkben békésen megférnek egymás mellett.

A resztoratív igazságszolgáltatás – és a mediáció

A *hetedik fejezet* foglalkozik ezzel. A resztoratív szemlélet a bűnözésre adott válasz új útjaként, a hagyományos büntetőeljárás alternatívájaként jelent meg Amerikában, majd Európában, először az angolszász jogterületeken, és hamarosan látványos eredményeket mutatott. A resztoratív igazságszolgáltatás alapgondolata az elkövető, az áldozat és a közösség közötti kiegyezésre/megbékélésre való törekvés és a reintegráció elősegítése.

se. Ez nem csak az elkövető érdeke. Az áldozattá válással kapcsolatos kutatások szerint a bűncselekmény elszenvedése után, a kezeletlen trauma hatására a sértett könnyen kerülhet olyan állapotba, hogy nem képes a korábbi életvitelét folytatni, bezárkózik, szorong, a kapcsolatai megszakadnak, és az életminősége fokozatosan romlik. Így sok esetben éppen az ő érdeke, hogy találkozhasson az elkövetővel, választ találjon a kérdéseire, és jóvátételt kapjon az elszenvedett sérelmeiért. A fejezet bemutatja a helyreállító szemlélet kialakulásának elméleti és tudománytörténeti hátterét, nemzetközi gyakorlatát, és foglalkozik a speciális, hazánkban nem alkalmazott resztoratív módszerekkel.

A *nyolcadik fejezet* a resztoratív igazságszolgáltatás hazai megvalósítási formáját, a *mediációt* mutatja be. 2007. január 1. óta alkalmazható a közvetítői eljárás, vagy más néven a mediáció a büntetőügyekben. A korábban sokak által vitatott helyreállító eszköz lehetőségének megteremtése a büntetőeljárásban a kétségek ellenére már a kezdetekkor jó eredményeket mutatott. Az elmúlt évek alatt sikeres utat járt be a mediáció a magyar igazságszolgáltatás történetében. A korábbi ellenérzések dacára a közvetítői eljárás mint helyreállító módszer jól működik hazánkban, és évente már több mint négyezer esetben zárul sikerrel. A fejezet részletesen bemutatja a szabályozás lépcsőit, a jelenlegi hazai gyakorlatot, az alkalmazás egyes nehézségeit, a területi egyenlőtlenségeket, a gyakorlati szakemberek által felvetett hiányosságokat. Mindezek mellett rámutat arra, hogy milyen eredményes a helyreállító módszer alkalmazása, mennyire elégedettek a közvetlen érintettek, azaz a sértettek és az elkövetők, és szól a változtatás/további fejlesztés lehetséges irányairól is.

A helyreállító módszerek büntetés-végrehajtásbeli alkalmazásának lehetőségei

Végül a *kilencedik fejezet*: ez a kutatási terület meglehetősen új, nemcsak itthon, de külföldön is. Bár az igazságszolgáltatás záróaktusában, a büntetés-végrehajtásban látszólag már semmi keresnivalója sincs a sértettnek, valójában méltánytalanul esik el az a személy a jóvátétel/megbékélés lehetőségétől, aki ezt a későbbiekben esetleg igényelné, a bebörtönzött elkövetők számára pedig később nem nyílik esély szembesülni a tettük által előidézett fájdalommal/sérellemmel, és arra sem, hogy legalább utólag kifejezésre juttathassák a megbánásukat. Az elkövető találkozása a sértettel jelentős szerepet játszhat abban, hogy felmérhesse a tette következményeit és a károkat, amelyeket a valóságban okozott, a sértettnek pedig segíthet a történetek feldolgozásában és a megbékélésben. Miközben a legtöbb resztoratív program Európa más országaiban is a börtönökön kívül folyik, az utóbbi években több kísérlet vizsgálta, hogyan lehetne a helyreállító igazságszolgáltatást a börtönök falain belül megvalósítani, illetve hogy lehetséges-e olyan börtönrezsím kialakítása, amely teljes mértékben resztoratív elveken és értékeken alapul. A fejezet a börtönmediáció nemzetközi gyakorlatát vizsgálva járja körül a módszer előnyeit, hátrányait, az érintettek mellett az intézmények és a társadalom szerepét is értékelve.

A könyv fejezeteit végigfutva látható tehát, hogy azok alapvetően a sértett helyzetét, szerepét és lehetőségeit járják körbe. A szerző – miközben részben a legjelentősebb hazai és külföldi szakértők által kiválóan és alaposan feldolgozott egyes kutatási területeket igyekszik újszerű megközelítésben, sértetti perspektívából bemutatni, hozzátéve a saját maga és a kollégái által az Országos Kriminológiai Intézetben szerzett kapcsolódó tapasztalatokat – a saját szakterületéhez tartozó, sőt esetenként kizárólag általa kutatott új területeket is bemutat. Mindez remélhetőleg hozzájárul az áldozat szerepének ártértékeléséhez, hogy a beteget ne csak megműtsék, de gondozzák és rehabilitálják is, és ahhoz is, hogy a XXI. századot utódaink majd a „sértett aranykora” néven emlegethessék.

SUMMARY

Victims and Criminal Justice

BARABÁS A. Tünde

The book entitled Victims and Criminal Justice is concerned with the process of becoming a victim and its associated issues, such as latency, fear, the effects of the media and the media's impact on the citizens' feeling of security; the victims' role and opportunities in the justice system and the question restorative justice. In the nine chapters, in addition to theory, we can read about the results of numerous criminology and victimology studies, a significant proportion of which had been conducted with the participation of the author at the National Institute of Criminology.

A személyi szabadság büntető eljárásjogi korlátai az emberi jogok európai egyezményének 5. cikkében

KUPECKI Nóra

A tanulmány az Emberi Jogok Európai Egyezményének 5. cikkében szereplő rendelkezéseket és a strasbourgi bíróság vonatkozó eseti döntéseit mutatja be, amelyek a személyi szabadság korlátozására vonatkozóan állítanak fel minimumkövetelményeket a részes államok számára. Az egyezmény e cikke nagy jelentőséggel bír, hiszen a személyi szabadság elvonása a legintenzívebb beavatkozást jelenti az ember alapvető jogaiba a büntetőeljárás során, így különösen fontos a megfelelő jogvédelem biztosítása minden államban.

A nemzetközi jog hosszú ideig nem tartalmazott szabályokat az egyénekre vonatkozóan, mivel e kategóriát nem tekintette nemzetközi jogalanyának.¹ Az emberi jogok nemzetközi jogi védelme ebben a formájában a második világháborút követően indult fejlődésnek, és mára már széles körű intézményrendszer jött létre a védelmére. Az egyén és az állam konfliktusa lényegében az alapjogok és a közösségi érdekek ellentétéként jellemezhető, amely során bizonyos hierarchia alakult ki az alapvető jogok és állami érdekek között. E hierarchia meghatározásának fontos szempontja, hogy mely jogok korlátozását teszik lehetővé az egyes alkotmányok. A különböző emberi jogi egyezményekben² ugyanis fellelhetők olyan alapjogok, amelyekről még háború idején sem lehet eltérni, mint például a kínzás és a rabszolgaság tilalma.³ Ezenfelül a tisztességes eljáráshoz való jog egyes elemeitől való eltérés szükségállapotban sem engedélyezett,⁴ és a személyi szabadság garanciáinak (pl. törvénytelenül fogva tartott személy kártérítési jogosultsága) szintén minden esetben érvényesülniük kell.⁵

Ezzel szemben léteznek olyan emberi jogok is, amelyeket szigorúan meghatározott feltételek mellett korlátozásnak lehet alávetni, ezek közé tartozik a személyi szabadság alkotmányos alapjoga is. A személyi szabadsághoz való jog korlátozásának az olyan intézkedések minősülnek, amelyek az egyént cselekvési szabadságában egyidejűleg, meghatározott ideig gátolják. A személyi szabadság korlátozásának számos formája ismert a magyar jogrendszerben, ezek jórészt a büntetőeljárás lefolytatásához kötődnek,

1 Kovács (2011) 314.

2 Az emberi jogok európai egyezményének 2., 3. cikke, 4. cikk (1) bekezdése; 7. cikke; Polgári és politikai jogok nemzetközi egyezségokmányának 4. cikke

3 Shaw (2008) 246.

4 Uo. 247.

5 Bárd (2007) 37.

s egyrészt büntető anyagi jogi szankcióként, másrészt pedig büntetőeljárás kényszerintézkedésként jelennek meg. A kényszerintézkedések szabályozása során két alapkövetelmény összeütközése figyelhető meg – az emberi jogok biztosításának követelménye és a büntetőjogi felelősségre vonás eredményességének követelménye –,⁶ amely szembenállást a büntetőeljárás „rég kettős szorításaként” definiálhatunk.⁷ Az egyensúly megteremtésére törekszik minden alkotmányos állam az állampolgári jogokat korlátozó büntetőeljárás kényszerintézkedések szabályozásában.

Jelen tanulmány célja bemutatni az emberi jogok európai egyezményének 5. cikkét, amely a személyi szabadság korlátozásáról rendelkezik, hiszen ez a legintenzívebb beavatkozást jelenti az ember alapvető jogaiba a büntetőeljárás során, így esetében különösen fontos a megfelelő jogvédelem biztosítása minden államban.

Az emberi jogok európai egyezménye

Az első jelentős, a személyi szabadságról alapjogként rendelkező nemzetközi dokumentum az 1948. dec. 10-én, az ENSZ által kiadott *Az emberi jogok egyetemes nyilatkozata* (a továbbiakban: Nyilatkozat), amelynek 3., 9. és 13. cikke védelemben részesítette az ember élethez, személyes szabadsághoz való jogát, valamint deklarálta az önkényes letartóztatás tilalmát és a szabad mozgáshoz való jogot. Az ezt követő nemzetközi emberi jogi dokumentumok már nemcsak deklarálták az alapvető emberi jogokat, hanem részletesen kidolgozták azok tartalmát és a jogkorlátozhatóság szigorú feltételeit.

Az egyik legfontosabb nemzetközi dokumentum *Az emberi jogok és az alapvető szabadságok védelméről szóló, Rómában, 1950. november 4-én kelt Egyezmény*⁸ (röviden: *emberi jogok európai egyezménye*, a továbbiakban: Egyezmény), amely az 5. cikkében rendelkezik a szabadsághoz és a személyi biztonsághoz való jogról – jóval részletesebben, mint a hatályos Alaptörvényünk. A Nyilatkozattól eltérően, amely még csak deklarálja a személyi szabadság széles körű elvét, az Egyezmény már részletesen és átfogó szabályokat tartalmaz. A főként polgári és politikai jogokról rendelkező dokumentumhoz napjainkig 14 kiegészítő jegyzőkönyvet csatoltak. A jegyzőkönyvek egy része új jogokkal bővítette az egyezmény által védett emberi jogok körét, más részük pedig eljárási jellegű kérdéseket szabályozott. Az Egyezmény egyik legfontosabb vívmánya, hogy létrehozta az alapjogok védelmének addigi leghatékonyabb rendszerét, ugyanis két intézményt is felállított: az Emberi Jogok Európai Bizottságát és az Emberi Jogok Európai Bíróságát⁹ (utóbbi ma már állandó bíróságként ítélezik).

Az Egyezmény általánosságban védi az egyén személyes szabadságát az állami beavatkozásoktól, és garantálja a szabad mozgás lehetőségét, illetve mindenki számára

6 Herke et al. (2012) 80.

7 Herke et al. (2008) 301.

8 Kihirdette az 1993. évi XXXI. törvény

9 A bíróság székhelye: Strasbourg. Nem fellebbviteli bíróságként működik, a nemzeti hatóságok döntéseit nem semmisítheti, illetve változtathatja meg. Ez vonatkozik természetesen az államok jogszabályaira is. Lényegében deklaratív jellegű döntést hoz, amennyiben megállapítja az egyezményes jog megsértését. Ebben az esetben a részes államokat kártérítés fizetésére kötelezheti. A tagállamok számára – szoros jogi értelemben – csupán az ellenük benyújtott panasz ügyében hozott ítélet kötelező erejű. In: Buergenthal (2001) 111–116.

biztosítja a szabadsághoz és személyes biztonsághoz való jogot. Nem határozza ugyan meg a szabadságelvonás fogalmát, viszont az európai bírósági esetjogban kialakította, hogy az egyes esetekben mi tekinthető jogszerűtlen szabadságelvonásnak.¹⁰ Az Egyezmény alapján büntetőeljáráshoz köthető szabadságelvonásnak minősül a magyar jogban az őrizetbe vétel, az előzetes letartóztatás, a kényszergyógykezelés.

Ennek megfelelően az 5. cikk (1) bekezdése a szabadságtól való megfosztással kapcsolatban alapvető feltételként írja elő a *törvényben szabályozott eljárás követelményét*.¹¹ E rendelkezésből következik, hogy a szabadságelvonásnak a belső jogban szabályozott eljárásnak meg kell felelnie, emellett az eljárásnak tisztességesnek és megfelelőnek kell lennie.¹² Nem feltétlenül szükséges a törvényi szabályozás, elégséges, ha az alapjául szolgáló jogszabály bárki számára megismerhető. Nem elegendő továbbá, ha a személyi szabadságot korlátozó rendelkezésnek megfelelő jogszabályi alapja van, emellett szükséges, hogy betartsák az egyezménykomform eljárási szabályokat.¹³ Mivel a jogszerű szabadságelvonáshoz a törvényes eljárás általános feltétele mellett szükséges, hogy az Egyezményben felsorolt speciális fogvatartási okok valamelyike fennálljon, és arról a belső jog is tartalmazzon rendelkezést.¹⁴ Ugyanakkor az Emberi Jogok Európai Bírósága nem tekinti feladatának az egyes nemzeti szabályozások felülvizsgálatát, az a nemzeti hatóságok körébe tartozik. Amennyiben a terhelt fogva tartása törvényes határozaton alapul, akkor azt a bíróság törvényesnek tekinti. Tehát összességében megállapíthatjuk, hogy szabadságelvonásra csak az egyes államok nemzeti törvényében meghatározott eljárás alapján és az Egyezménynek megfelelően belső jogban szabályozott okokból kerülhet sor.

A szabadságelvonás speciális okai

Az Egyezmény 5. cikk (1) bekezdése felsorolja a szabadságelvonás törvényes eljárás alapján megengedhető eseteit. Az itt meghatározott okok csak minimumstandardként értelmezhetők, ugyanis az egyes államok szigorúbb feltételeket határozhatnak meg saját belső jogukban. Mindemellett hangsúlyozandó, hogy csak akkor jogszerű a szabadságelvonás elrendelése, amennyiben annak okáról a belső jog kifejezetten rendelkezik. Az Egyezmény nem követeli meg a bírósági határozaton alapuló elrendelést, de utólag haladéktalanul be kell szerezni a bírósági döntést.

Az 5. cikk (1) bekezdés a) pontja alapján elrendelhető a bíróság által *jogerősen elítélt* személy *őrizetben tartása* a határozat kihirdetését követően a büntetés végrehajtása céljából. A b) pont szerint a törvényes rendelkezések, illetve kötelezettségek nem teljesí-

10 Például: nem tartozik az 5. cikk hatálya alá egy katonának a büntetőalakulathoz történő áthelyezése vagy a katonai életmódot folytató személyek esetében az enyhébb fokú további korlátozás. Ugyanakkor a fogdafenyítés már egyértelműen szabadságkorlátozásnak minősül. Továbbá megállapítható az 5. cikk sérelme, ha az érintettet a fogva tartást elrendelő határozatban foglalt időn túl tartják fogva. In: Grád-Weller (2011) 177.

11 E követelménynek maximálisan megfelel a hazai szabályozás, ugyanis az Alaptörvény IV. cikk 2. bekezdése kimondja, hogy „senkit nem lehet szabadságától másként, mint törvényben meghatározott okokból és törvényben meghatározott eljárás alapján megfosztani.”

12 Szabó-Nagy (1999) 46.

13 Kondorosi (2008) 770.

14 Grád-Weller (2011) 182.

tése is megalapozza a szabadságelvonást. E két pont megengedi a szabadságelvonást a bíróság általi elítélést követően, a bírósági eljárás alatt az eljárás biztosítása céljából. A bíróság elutasítja a kötelezettség tág értelmezését, annak speciálisnak és meghatározottnak kell lennie, továbbá fontos kritérium, hogy az egyén számára előzetesen lehetőséget adjanak a teljesítésre.¹⁵ A törvényes kötelezettség nem teljesítésének tekinthető a tanú indokolatlan távolmaradása, de idetartoznak még az eljárásban részt vevő személyek hatósági intézkedésekre vonatkozó együttműködési, tűrési kötelezettségei is.¹⁶

A c) pont alapján a *bűncselekmény* elkövetésének *alapos gyanúja miatt*, az illetékes hatóság elé állítás céljából, és *bűncselekmény* elkövetésének *megakadályozása* vagy annak elkövetése után a *szökés megelőzésére* szintén korlátozható a személyi szabadság. Ennek a rendelkezésnek a célja értelemszerűen a büntetőeljárás eredményességének biztosítása. Ez a pont egyike a legvitatottabb egyezményi rendelkezéseknek, ugyanis több értelmezése is született. Az uralkodó nézet szerint – amelyet a strasbourgi bíróság is elfogad – a c) pont nem három különböző fogvatartási esetet sorol fel, hanem az alapos gyanú megléte mellett – amelynek az eljárás során végig megállapíthatónak kell lennie – szükséges egy további ok megállapíthatósága az e pontban felsorolt okok közül, azaz a szökés vagy bűnismétlés veszélyének az alapos gyanúval egyszerre kell fennállnia.¹⁷ Ezzel a felfogással ugyanakkor ellentétben áll a bíróság egy 2009-ben hozott döntése, ahol egy fiatalokú sérelmére elkövetett szexuális bűncselekmény esetén a bűncselekmény elkövetésének alapos gyanúját önmagában is elegendő oknak tekintette a fogva tartás elrendelésére és 10 hónapon át történő fenntartására.¹⁸

A letartóztatás megalapozottsága önmagában nem elegendő a szabadságelvonás jogszerűségének megállapításához. Az eljárás alapjául szolgáló gyanú vonatkozásában a bíróság elegendőnek tartja a vádemeléshez szükségesnél alacsonyabb gyanúfokot is, viszont mindig konkrét bűncselekményre vonatkozóan követeli meg az alapos gyanú meglétét. Ellenben a gyanú nagy mértéke indokolhatja a letartóztatás elrendelését, de a letartóztatás hosszabb időtartamát már nem igazolhatja.¹⁹ Nem tekinthető egyezménykonformnak továbbá az olyan fogva tartás sem, amelyet kizárólag az egyén általános társadalomra való veszélyességére hivatkozva rendelnek el (pl. terrorizmus, szervezett bűnözés elleni harc nevében). Tehát csupán a bűncselekmény súlyossága nem alapozhatja meg önmagában a letartóztatást.²⁰ Ehhez kapcsolódva a bíróság kimondta, hogy a szökés veszélyének megállapítását sem indokolhatja csak a bűncselekmény súlyossága miatti várható büntetés nagy mértéke, hanem figyelembe kell venni a letartóztatott személy személyiségét, szociális körülményeit is.²¹

15 Szabó-Nagy (1999) 50.

16 Például: vírvizsgálat lebonyolítása céljából, írásbeli nyilatkozat megszerzésére, elmeszakértői vélemény beszerzésére, ha az érintett ezek önkéntes teljesítését visszautasítja. A büntetőeljárás alanyainak kötelezettségeiről részletesebben lásd: Fantoly-Gácsi (2013) 123–151.

17 Kondorosi (2008) 771.

18 Shannon vs. Latvia (no. 32214/03) Judgment of 24 of November 2009. In: Grád-Weller (2011) 191.

19 Blutman (1993)

20 Tomasi vs. France (Series A, no. 241-A, no. 12850/87) Judgement of 27 August 1992.

21 Matznetter v Austria (no. 2178/64) Judgement of 10 November 1969.; Neumeister vs. Austria (no. 1936/63) Judgement of 27 June 1968.

Külön csoportot képeznek az 5. cikk (1) bekezdés d) pontja alapján a *kiskorúakra vonatkozó szabadságkorlátozási esetek*, amelyek elsődleges célja a kiskorú nevelési felügyelete, illetve az illetékes hatóság elé állítása. E célok érvényesülését a bíróság szigorúan megköveteli, kiterjesztő értelmezés nem lehetséges. Emellett az e) pont foglalkozik a speciális fogvatartási esetkörökkel: a *közegészséget veszélyeztető*, illetve a *deviáns magatartást* tanúsító, szociális illeszkedési zavarokkal küzdő személyek elkülönítése zárt intézményben. A bíróság a tagállamok számára széles mérlegelési jogot enged abban a tekintetben, hogy kit tekintenek olyan kóros elmeállapotúnak, akinek esetében szükséges a jogkorlátozás. Ugyanakkor megállapított három olyan minimumkövetelményt,²² amelyeknek minden esetben fenn kell állniuk a szabadságkorlátozás jogszerűségéhez. E feltételek megtartása mellett akkor sem tekinthető a fogva tartás egyezményesértőnek, ha évekig tartják letartóztatásban az érintettet.

Az utolsó esetkört az 5. cikk (1) bekezdés f) pontja tartalmazza, amely a *külföldiekre* (hontalanokra) *vonatkozó speciális szabadságkorlátozási esetekről* rendelkezik. Ezekben az esetekben a letartóztatás elrendelésekor elegendő, ha az idegenrendészeti eljárás folyamatban van, jogerős határozat megléte nem szükséges. Alapvető követelményként érvényesül az f) pont esetében is a törvényesség követelményének megtartása mind a belső jog, mind pedig az ország kiadatási egyezményei szerint.

Hatóságok tájékoztatási kötelezettsége az Egyezmény 5. cikk (2) bekezdése alapján

A szabadságelvonnás jogszerű okainak meghatározása mellett az Egyezmény további garanciákat is biztosít a büntetőeljárás során. A hatóságok számára ugyanis kötelezettségként határozza meg, hogy a letartóztatott személyt a lehető legrövidebb időn belül az általa értett nyelven tájékoztassa a letartóztatás okairól és az ellene felhozott vádokról. A rendelkezés célja, hogy a hatóság a szabadságától megfosztott személyt ne tarthassa bizonytalanságban, és ezáltal biztosított legyen a tisztességes eljárás követelménye és a fegyverek egyenlőségének elve. A bíróság kimondta továbbá, hogy akkor minősül haladéktalannak a tájékoztatás, ha alkalmas arra, hogy az érintett az 5. cikk (4) bekezdésében biztosított jogorvoslati lehetőségeket igénybe vegye.²³

A hatóságoknak minden esetben ténylegesen közölniük kell a letartóztatás okait és a tényállás körülményeit, csupán a jogalap megnevezése nem elegendő. A tájékoztatás történhet szóban és írásban is, de a legfontosabb követelmény, hogy azt az érintett számára érthető módon kell végrehajtani. Ehhez kapcsolódóan a hatóságok kötelezettsége, hogy amennyiben szükséges, tolmácsot biztosítsanak az eljárás nyelvét nem értő személy számára.

Jóllehet az 5. cikk (2) bekezdése hasonlóságot mutat a 6. cikkben megfogalmazott tisztességes eljáráshoz való joghoz kapcsolódó tájékoztatási joggal, viszont ez utóbbi

22 Az alábbi három feltételnek egyideűleg kell fennállnia: 1. az intézkedés alanyának bizonyíthatóan értelmi sérültnek kell lennie, 2. olyan súlyosnak kell lennie a betegségnek, hogy indokolja a jogkorlátozást, illetve 3. a fogva tartás fenntartása a betegség fennállásának folytonosságát feltételezi. In: Grád-Weller (2011) 202.

23 Czine et al. (2008) 258.

szélesebb körű jogosultságokat foglal magában.²⁴ A magyar eljárási szabályok eleget tesznek az Egyezményben előírt kötelezettségnek, ugyanis a Be. 179. § (1)–(4) bekezdése előírja, hogy amennyiben egy adott személy bűncselekmény elkövetésével megalapozottan gyanúsítható, a nyomozó hatóság kihallgatja, amelynek kezdetén közölni kell a *gyanúsítás lényegét*, az erre vonatkozó *jogszabályok megjelölésével*. Emellett a törvény további jogosultságként határozza meg az anyanyelvhasználat jogát.

Az Egyezmény 5. cikkének (3) bekezdésében biztosított többletgaranciák

Az Egyezmény (3) bekezdése visszautal az (1) bekezdésre, és olyan garanciákat tartalmaz, amelyek az ott megjelölt személyekre vonatkoznak.²⁵ Az itt megjelölt garanciák közé tartozik a bíróság elé állítás követelménye és az észszerű időn belüli tárgyaláshoz való jog. Az (1) és a (3) bekezdés azért bír különös jelentőséggel, mert ezek alapján alakult ki az a strasbourgi joggyakorlat, amely szigorította a letartóztatás feltételeit, valamint pótolta a taxatív letartóztatási okok felsorolásának egyezménybeli hiányát.

A bíróság elé állítás követelményéhez kapcsolódóan bővebb magyarázatra szorul egyrészt a *haladéktalan* kitétel pontos tartalma, másrészt pedig a *bírói minőség* meghatározása. A strasbourgi joggyakorlat szerint olyan személy tekinthető bírói hatáskört gyakorló személynek, aki független a felektől, törvényi felhatalmazással rendelkezik az eljárás lefolytatására és a döntéshozatalra. Az Emberi Jogok Európai Bírósága több esetben²⁶ is kifejtette, hogy ki minősül törvény által bírói hatáskörrel felruházott tisztségviselőnek.²⁷ Ezek alapján ahhoz, hogy bíróról vagy egyéb bírónak minősülő tisztségviselőről beszélhessünk, *négy kritériumnak* kell fennállnia:

- törvényes felhatalmazással kell rendelkeznie az adott személynek az eljárás tekintetében;
- függetlennek kell lennie a felektől;
- személyesen kell meghallgatnia a gyanúsítottat és
- döntési hatáskörrel kell rendelkeznie a fogva tartással kapcsolatban.²⁸

Azaz az Egyezményben foglaltak alapján az ügyész nem minősülhet bírónak, mivel nem tekinthető független félnek, így nem jogosult a letartóztatás elrendelésére. Magyarországon lényegében 1990. január 1-től kizárólag a bíróság jogosult arra, hogy az előzetes letartóztatás elrendeléséről és fenntartásáról döntsön. Az Alkotmánybíróság

24 Ugyanis az 5. cikk (2) bekezdésébe már a vád alapjául szolgáló valamennyi körülmény nem tartozik bele, illetve nem kötelező a vallomástétel megtagadásának jogáról való tájékoztatás, mivel ez a 6. cikkben foglalt kitanítási kötelezettséghez kapcsolódik.

25 Egyezmény 5. cikk (3) bekezdése: „a letartóztatott vagy őrizetbe vett minden személyt haladéktalanul bíró vagy törvény által bírói hatáskörrel felruházott más tisztviselő elé kell állítani, és a letartóztatott vagy őrizetbe vett személynek joga van arra, hogy észszerű időhatáron belül tárgyalást tartsanak ügyében vagy a tárgyalásig szabadlábra helyezték. A szabadlábra helyezés olyan feltételekhez köthető, melyek biztosítják a tárgyaláson való megjelenést.”

26 Pauwels vs. Belgium (no. 10208/82) Judgement of 26 May 1988. In: Berger (1999) 73–78.

27 Róth (2008) 680.

28 Grád–Weller (2011) 212.; 216.

már 1999-ben, a Büntetőeljárási Törvény egy módosításával²⁹ kapcsolatban kimondta, hogy az előzetes letartóztatás elrendelése vagy fenntartása kérdésében kizárólag a bíróság dönthet, nem pedig az elsőfokú eljárásban addig vádképviselőt ellátó ügyész.³⁰

A bíróság nem határozza meg teljes pontossággal a „haladéktalanság” fogalmát, ugyanis az mindig csak a konkrét ügy egyedi körülményei alapján ítéltető meg, de minden esetben fontos, hogy a letartóztatott személyt késedelem nélkül állítsák bíróság elé. A strasbourgi esetjog alapján négy nap tekinthető a terhelt bíróság elé állításának felső határaként, amely esetben még nem állapítható meg az egyezményesértés.³¹ A letartóztatott személy bíróság elé állításának elsődleges célja, hogy a független bíróság rövid időn belül vizsgálja ki az ügy körülményeit, és mérlegelje, hogy szükséges-e a terhelt személyi szabadságának elvonása.

Az Egyezmény értelmezése alapján megállapíthatjuk, hogy az ideiglenes őrizet igen rövid időtartamot jelent, mivel a bíróság joggyakorlatában az ideiglenes őrizet felső határát maximálisan négy napban határozta meg.³² A magyar szabályok szerint a bírói határozat nélküli fogva tartás maximális időtartama 72 óra, amely szabályozást a strasbourgi esetjog figyelembevételével alakítottak ki. Ebből kifolyólag egyértelműen felvetődött az Egyezmény megsértése a büntetőeljárási törvényünk 2011-es módosításakor,³³ amely a kiemelt jelentőségű ügyekben az őrizetbe vétel maximális határidejét százhusz órában határozta meg.³⁴ E rendelkezés több szempontból is aggályos volt, ugyanis a strasbourgi bíróság a McKay-ügyben³⁵ kimondta, hogy még a terrorizmussal összefüggő ügyekben sem fogadható el a négy napnál, vagyis 96 óránál hosszabb, bírói döntés nélküli őrizet. Az Alkotmánybíróság erre való tekintettel 2011 decemberében hozott határozatával³⁶ alkotmányellenesnek nyilvánította a 120 órás őrizet intézményét, amelyben elfogadhatatlannak tekintette a haladéktalanság jelentéstartalmának nyilvánvaló kiterjesztését.

Az *észszerű időtartam* meghatározásának célja annak biztosítása, hogy a hatóságok ne hosszabbíthassák meg indokolatlanul az őrizetet, és ténylegesen különös gondossággal járjanak el. Kérdéses lehet azonban, hogy mire vonatkozik az észszerű időtartam. Különbséget kell tenni ugyanis az 5. cikk (3) bekezdésében és a 6. cikk (1) bekezdésében szabályozott észszerű időtartam között. A bíróság az 5. cikket az előzetes

29 Az 1998. évi LXXXVIII. törvény 45. §-a a Be. 223. §-át a (2) bekezdéssel egészítette ki: „Amennyiben a vádlottat az első fokú bíróság szándékos bűncselekmény elkövetése miatt legalább háromévi végrehajtandó szabadságvesztésre ítéli, az ügyész indítványára az előzetes letartóztatást fenn kell tartani, illetve el kell rendelni, kivéve, ha a már kitöltött előzetes letartóztatás időtartama eléri, vagy meghaladja az első fokú bíróság ítéletében kiszabott szabadságvesztést.”

30 19/1999. (VI. 25.) AB határozat: „a bírói döntés követelménye nem kerülhető meg azzal a megoldással, hogy a szándékos bűncselekmény miatt legalább három évi végrehajtandó szabadságvesztés kiszabása esetén formálisan ugyan a bíróság rendeli el vagy tartja fenn az előzetes letartóztatást, azonban ilyen döntésre az ügyész indítványa alapján köteles. Ez a szabály a törvényhozó részéről a bírói hatáskör teljes kiüresítése, annak teljes mértékű elvonása.”

31 A bíróság számára a határvonal jelenleg négy nap, mivel egy személy három és fél napig tartó őrizetét nem tekintették egyezményesértőnek, viszont a négy napnál hosszabb fogságot már igen. Például: Mironenko and Martenko vs. Ukraine (no. 4785/02) Judgement of 10. December 2009. In: Szabó-Nagy (1999) 59.

32 Brogan and others vs. the United Kingdom (no. 11209/84; 11234/84; 11266/84; 11386/85) Judgment of 29 November 1988.; Koster vs. the Netherlands (no. 12843/87) Judgement of 28 November 1991.

33 2011. évi LXXXIX. törvény az egyes eljárási és az igazságszolgáltatást érintő egyéb törvények módosításáról

34 Be. 554/G. §

35 McKay vs. The United Kingdom (no. 543/03) Judgment of 3 October 2006.

36 166/2011. (XII. 20.) AB határozat, ABH 2011/12. 1329.

letartóztatásban lévőkre vonatkoztatta, akik számára különösen fontos, hogy a hatóságok gyorsan járjanak el ügyükben.³⁷ Ezzel ellentétben a 6. cikkben található észszerű időtartam követelménye az egész büntetőeljárásra vonatkozik annak elősegítése érdekében, hogy az érintett ne álljon indokolatlanul hosszú ideig az eljárás hatálya alatt. Tehát az 5. cikkben szabályozott időtartam értelemszerűen rövidebb, mint a 6. cikk szerinti követelmény.³⁸

A letartóztatás ideje alatt végig fenn kell állnia az azt megalapozó speciális okoknak. Ugyanakkor a letartóztatás során mindvégig fennálló tényleges letartóztatási ok meglétével sem kerülhető el az egyezményesítés, ha a hatóságok nem tartják be az észszerű határidő követelményét. A strasbourgi bíróság a letartóztatás megalapozottságát mindig időtartamának figyelembevételével vizsgálja – ez azt jelenti, hogy minél hosszabb ideig tart a letartóztatás, annál komolyabb indokokkal kell igazolni a szabadságelvontást.³⁹ A bíróság az általános szabályok kialakítását mellőzve kimondta, hogy a letartóztatás időtartamának arányosságát mindig a konkrét ügy körülményeit figyelembe véve kell megvizsgálni.⁴⁰ Ezek alapján tehát a bíróság az alábbi tényezőket veszi figyelembe: egyrészt az ügy bonyolultságát, másrészt pedig az érintett eljárás során tanúsított magatartását és a hatóságok késedelmének indokoltságát.

A döntő tényező ugyanakkor az arányosság vizsgálata során, hogy a hatóságok megalapozott indokok alapján rendelték-e el a letartóztatást, mivel enélkül nem kerül sor a további szempontok vizsgálatára. Nem tekinthető megfelelő indokolásnak, ha a hatóságok visszatérő módon ismétlik meg ugyanazokat az állítólagos okokat, anélkül hogy bármilyen konkrét tényt, körülményt jelölnének meg. A strasbourgi esetjogból látható, hogy a letartóztatás hosszú időtartama önmagában nem elegendő a jogszerűtlenség megállapításához, mivel az ügyek elbírálásakor számos tényezőt figyelembe kell venni, mint például a terhelt jelleme, szociális körülményei és egészségi állapota. Az ügy bonyolultsága vagy a terhelt eljárást akadályozó magatartása miatti eljárás elhúzódása sem tekinthető feltétlenül az Egyezmény megsértésének, ha ezáltal nem mutatható ki indokolatlan késedelem a hatóságok oldalán. Ennek következtében egyes esetekben még a négyéves előzetes letartóztatást sem ítélte egyezményesítőnek a bíróság, ugyanakkor más esetben a kétéves időtartamot már nem fogadta el.⁴¹ Mindemellett nagy jelentőséggel bír a hatóságok eljárásban tanúsított gondossága. A tagállami szervek nem hivatkozhatnak létszámbíányra, leterheltségre vagy adminisztrációs nehézségekre az elmarasztalás elkerülése érdekében. A bíróság ugyanis az ilyen indokokat közömbösnek találja, mivel minden államnak úgy kell megszerveznie igazságszolgáltatási rendszerét, hogy az eljárás során letartóztatásban lévő terhelt ügyében a lehető leghamarabb döntést tudjon hozni.⁴²

37 Stögmüller vs. Austria (no. 1602/62) Judgement of 10 November 1969.

38 Róth (2008) 684.

39 Blutman (1993) 18–20.

40 Róth (1997) 226.

41 Kornakovs vs. Latvia (no. 61005/00.) Judgement of 15 June 2006.; Van der Tang vs. Spain (no. 19382/92) Judgement of 13 July 1995.; Maloum vs. France (no. 35471/06) Judgement of 8 October 2009.; Gosselin vs. France (no. 66224/01.) Judgement of 13. September 2005.

42 Grád-Weller (2011) 225.; Toth vs. Austria (no. 11894/85) Judgement of 12. December 1991. In: Berger (1999) 107–109.

A magyar büntetőeljárás törvény az Egyezményben támasztott követelményeknek megfelelően rendelkezik a soronkívüliség elvének érvényesüléséről.⁴³ Emellett az előzetes letartóztatás időtartamára vonatkozó 2009. évi LXXXIII. törvénnyel kialakított differenciált szabályozás is az Egyezményben található elvárásokhoz igazodva jött létre.⁴⁴ Ellenben – tekintettel arra, hogy e maximális határidők csak az elsőfokú ügydöntő határozat kihirdetéséig érvényesek – célszerű lenne ezeket az időtartamokat csökkenteni. Ezzel ellentétben a 2013-as büntetőeljárás törvény módosítása⁴⁵ a kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmények esetén nem állít fel maximális időhatárt az előzetes letartóztatás vonatkozásában. E szabályozási mód nem áll összhangban azokkal a nemzetközi elvárásokkal, amelyek szerint mindent meg kell tenni a letartóztatás idejének minimális tartamra csökkentéséért, illetve az e követelmény érvényesülése érdekében törvényben rögzített felső időbeli határ kialakításáért.⁴⁶ Ugyanis az időtartam törvényi maximalizálása az alapjog-korlátozás arányosságának kiemelkedő jelentőségű biztosítékának tekinthető, mivel a gyakorlatilag korlátlan idejű előzetes letartóztatás lehetőséget adhat a hatóságoknak arra, hogy az eljárást szükségtelenül elhúzzák. E kijelentést megalapozza, hogy a strasbourgi bíróság 2013-ban négy Magyarország elleni ügyben⁴⁷ is kimondta, hogy az előzetes letartóztatás észszerűtlenül hosszú ideig tartott, holott ezekben az esetekben még nem volt hatályban az említett módosítás. Ennek fényében további marasztaló strasbourgi döntések várhatók a letartóztatás időtartamával kapcsolatban.

A bíróság hazánkat a legtöbb esetben⁴⁸ amiatt marasztalja el, mert a hatóságok nem megfelelően tesznek eleget az indokolási kötelezettségük teljesítésének. A *Maglódi kontra Magyarország* ügyben a terheltet több mint négy évig tartották előzetes letartóztatásban specifikus indokolás nélkül, csupán a szökés veszélyének mechanikus ismétlésével. Egy további esetben a 2 év 9 hónapos előzetes fogva tartást is egyezmény-sértőnek nyilvánították, ugyanis a magyar hatóságok a kollúzió veszélyének elmúltával nem tudtak konkrét indokokat felmutatni a letartóztatás fenntartására.⁴⁹ Egy szegedi vonatkozású ügyben a terheltet kezdetben szökés és összejátszás veszélye miatt tartották fogva 2 év 3 hónapig annak ellenére, hogy a nyomozást már fél évvel a letartóztatást követően befejezték, és a szökésben lévő bűntársat is elfogták. A bíróság ebben az

43 1998. évi XIX. törvény 136. § (1) bekezdése: „A bíróságnak, az ügyésznek, illetve a nyomozó hatóságnak arra kell törekednie, hogy az előzetes letartóztatás a lehető legrövidebb ideig tartson.”

44 Be. 132. § (3) bekezdése alapján: egy év, két év, illetve maximálisan három év, kivéve az ügydöntő határozat kihirdetése után elrendelt vagy fenntartott előzetes letartóztatás esetét, továbbá ha az ügyben harmadfokú bírósági eljárás vagy hatályon kívül helyezés folytán megismételt eljárás van folyamatban. A (3) bekezdés c) pontjában meghatározott esetben sem szűnik meg az előzetes letartóztatás, ha a vádlottal szemben tizenöt évig terjedő vagy életfogytig tartó szabadságvesztéssel büntetendő bűncselekmény miatt van folyamatban eljárás.

45 2013. évi CLXXXVI. törvény egyes büntetőjogi tárgyú és ehhez kapcsolódó más törvények módosításáról

46 Európa Tanács Miniszteri Bizottságának 11. (65.) számú határozatának 1. pontja, illetve a Miniszteri Bizottság R (80.) 11. számú ajánlásának 16. pontja; a Miniszteri Bizottság 1245/1994. számú ajánlása

47 A. B. vs. Hungary (no. 33292/09); Hagyó vs. Hungary (no. 52624/10); Baksza vs. Hungary (no. 59196/08); X. Y. vs. Hungary (no. 43888/08.)

48 Darvas vs. Hungary (no. 19547/07) 29. pont; Szepesi vs. Hungary (no. 7983/06) 25. pont; Csáky vs. Hungary (no. 32768/03) 36. pont.

49 Imre vs. Hungary (no. 53129/99) Judgement of 2 December 2003; Maglódi vs. Hungary (no. 30103/02) Judgement of 9 November 2004.

ügyben kimondta, hogy az összejátszás veszélyének megállapítása a magyar hatóságok részéről a letartóztatás másfél évében indokolatlan volt, és a szökés veszélyére vonatkozóan sem szolgáltak megfelelő magyarázattal.⁵⁰

Összegzőképpen megállapítható, hogy az 5. cikk (3) bekezdésében szereplő „észszerűség” követelménye kifejezetten összetett fogalom, és a tartalmát, pontos határidejét nem állapíthatjuk meg egyértelműen, ellentétben a „haladéktalansággal”, amely relatív pontossággal 3-4 napban határozható meg. Ugyanakkor a bírósági esetjog alapján látható, hogy minden esetben a letartóztatás *megfelelő indokolása* a legfontosabb tényező, amelynek megállapíthatósága mellett lehet csak megvizsgálni a szabadságelvonás idejének *arányosságát* és a hatóságokra vonatkozó *gondossági kötelezettség* betartását.

A habeas corpus eljárás

Az Egyezmény 5. cikkének (4) bekezdése biztosítja, hogy minden fogvatartott jogosult rá, hogy fogva tartásáról, annak törvényességéről és fenntartásának indokairól bíróság döntsön.⁵¹ A döntést független és pártatlan bíróságnak kell meghoznia, az államnak biztosítania kell a bírósági eljárás garanciáit, így például a bírósághoz fordulás jogát. A bírói ellenőrzés két formáját részletező (3) és (4) bekezdés közötti fő különbség az, hogy a (3) bekezdés csak az előzetes fogva tartásban lévő személyekre vonatkozik, míg a (4) bekezdés ennél szélesebb kört foglal magában, hiszen a fogva tartás bármely formájára érvényes (pl. alkoholisták, elmebetegek őrizete, kiadatási őrizet). További különbség, hogy míg a (3) bekezdés a hatóságok kötelezettségét írja elő, addig a (4) bekezdés az érintett jogosultságát a felülvizsgálati kérelem benyújtására.⁵²

A bíróság hangsúlyozza annak a követelménynek a fontosságát, hogy az eljáró hatóságok lehetőleg rövid időn belül döntsenek a letartóztatás kérdésében. Nem szolgálhat kimentési okként a bíróságok túlzott munkaterhe, vagy hogy az ügy érdemi elbírálása már folyamatban van.⁵³ A kifogást megengedő jogorvoslatnak hatékonnak és kielégítőnek kell lennie, illetve megfelelő eljárási biztosítékokat kell nyújtania a kérelmező számára. A felülvizsgálat során az eljáró hatóságoknak vizsgálniuk kell, hogy a letartóztatást megalapozó körülmények továbbra is fennállnak-e. A hatályos magyar törvényben a szabadlábrahelyezési kérelem biztosítja a terhelt számára a bírósághoz fordulás jogát, mindemellett hivatalból történő felülvizsgálat során is bíróság dönt a letartóztatásról.⁵⁴

E szabály lényege tehát az, hogy a szabadságától megfosztott személynek joga van olyan megfelelő jogorvoslati eljáráshoz, amelynek során a bíróság észszerű időn belül dönt fogva tartásának törvényességéről, illetve a szabadlábra helyezéséről. Ugyanakkor

50 Bárkányi vs. Hungary (no. 37214/05) Judgement of 30 June 2009.

51 E rendelkezés eredete az angol–amerikai jogelvekben a *habeas corpus*nak nevezett jogelvre, vagyis a szabadságától megfosztott személy bíróság elé állításának kötelezettségére vezethető vissza. A témáról részletesebben lásd: Szabó-Nagy (1999) 67.

52 Blutman (1993) 310.

53 Matznetter vs. Austria (no. 2178/64) Judgement of 10 November 1969.; Neumeister vs. Austria (no. 1936/63) Judgement of 27 June 1968. In: Berger (1999) 99–104.

54 Be. 132–133. §

2005-ben, az *Osváth kontra Magyarország*⁵⁵ ügyben a strasbourgi bíróság az Egyezmény „habeas corpus” szabályainak megsértését állapította meg, kimondva, hogy még ha az előzetes letartóztatással kapcsolatos bírósági meghallgatáson a kérelmező személyesen vagy képviselője útján meg is jelenhetett, ez a lehetőség nem volt elegendő, mivel nem biztosított megfelelő alkalmat a kérelmező számára arra, hogy észrevételezze az ügyész indítványait. Emellett azáltal, hogy a Legfelsőbb Bíróság olyan alapon hosszabbította meg a letartóztatást, amelyre korábban nem történt hivatkozás, tovább súlyosbította a jogsértést. Ennek következtében a magyar hatóságok által alkalmazott eljárás nem felelt meg az Egyezmény 5. cikk (4) bekezdésében foglalt garanciáknak – vagyis nem biztosítottak a kérelmező számára megfelelő és hatékony jogorvoslatot –, így megállapították az Egyezmény megsértését.

Összegzés

Az emberi jogok európai egyezményének jelentősége vitathatatlan. Olyan, a személyi szabadság védelmét biztosító minimumkövetelményeket állít fel, amelyeket a tagállamoknak figyelembe kell venniük nemzeti jogalkotásuk során, és amely rendelkezésektől nem térhetnek el, illetve amelyeknél csak szigorúbb szabályozást alakíthatnak ki. Emellett a strasbourgi bíróság a joggyakorlatában további garanciákat biztosít a személyek szabadságának védelmére, továbbá az Egyezményt értelmező ítéleteivel elősegítette a tagállamok büntető kódexeiben foglalt alapjogvédő szabályozásának kialakítását. Az Egyezmény ugyanis kimondja, hogy a büntetőeljárás során biztosítani kell a letartóztatott személy emberi méltóságát, és fokozottan érvényre kell jutnia az ártatlanság vélelmének. Az eljárás során az érintett személy alapvető jogai pedig csak a büntetőeljárás eredményessége érdekében, törvényben meghatározott feltételek mellett korlátozhatók.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bárd Károly (2007): *Emberi Jogok és Büntető Igazságszolgáltatás Európában*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó Kft.
- Berger, Vincent (1999): *Az Emberi Jogok Európai Bíróságának joggyakorlata*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.
- Blutman László (1993): A fogvatartás bírói felülvizsgálata: a habeas corpus az európai alapjogok között. In: *Jogtudományi Közöny*, 48. évf. 8–9. sz. 309–317.
- Blutman László (1993): A letartóztatás időtartamának ésszerűsége az európai alapjogokban. In: *Rendészeti Szemle*, 31. évf. 6. sz. 16–28.
- Buergenthal, Thomas (2001): *Nemzetközi emberi jogok*. Budapest, Helikon Kiadó.
- Czine Ágnes – Szabó Sándor – Villányi József (2008): *Strasbourg ítéletek a magyar büntetőeljárásban*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.
- Fantoly Zsanett – Gácsi Anett Erzsébet (2013): *Eljárási Büntetőjog. Statikus rész*. Szeged, Iurisperitus Bt.
- Grád András – Weller Mónika (2011): *A strasbourgi emberi jogi bírósághoz kért kézikönyve*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.

55 Osváth vs. Hungary (no. 20723/02) Judgment of 5 July 2005.

- Herke Csongor – Fenyvesi Csaba – Tremmel Flórián (2012): *A Büntető Eljárásjog Elmélete*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Kondorosi Ferenc (2008) : Alapjogvédelem az Emberi Jogok Európai Bíróságának gyakorlatában. In Kondorosi Ferenc – Ligeti Katalin (szerk.): *Az Európai Büntetőjog Kézikönyve*. Budapest, Magyar Közlöny Lap- és Könyvkiadó.
- Kovács Péter (2011): *Nemzetközi Közjog*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Róth Erika (1997): Eljárásjogi garanciák a szabadságtól történő megfosztással kapcsolatos ügyekben, a kényszerintézkedések. In Farkas Ákos – Görgényi Ilona – Lévai Miklós (szerk.): *Ünnepi tanulmányok Horváth Tibor professzor 70. születésnapjára*. Miskolc, Bíbor Kiadó.
- Róth Erika (2008): Eljárési jogok. A személyi szabadság eljárási garanciái. In Halmi Gábor – Tóth Gábor Attila (szerk.): *Emberi Jogok*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Shaw, Malcolm N. (2008): *Nemzetközi Jog*. Budapest, CompLex Kiadó.
- Szabó Győző – Nagy Gábor (1999): *Tanulmányok az Emberi Jogok Európai Egyezménye legfontosabb rendelkezéseihez kapcsolódó strasbourgi esetjogról*. Budapest, HVG-ORAC Kiadó.

SUMMARY

Criminal Procedure Limits of the Right to Liberty in Article 5 of the European Convention on Human Rights

KUPECKI Nóra

The study presents the provisions of article 5 of the European Convention on Human Rights and the relevant decisions of the European Court of Human Rights, which constitute minimum requirements for member states regarding the restriction on liberty. This article of the Convention is of high importance, because the deprivation of liberty is the most intense intervention in a person's fundamental rights during criminal procedure. Therefore, providing proper legal protection in every member state is especially important.

Rendőrség az Emberekért*

KEMÉNY Gábor

A tanulmány az Afganisztánban tevékenykedő rendőri misszió közösségi rendőrségi projektjét ismerteti. A több nemzetközi szerv egyedülálló összefogásában megvalósuló projekt megismerése során az olvasó egyben betekintést nyerhet a távol-keleti ország rendőri gépezetébe, valamint a nemzetközi erők stabilizálási törekvéseibe. A tanulmány végén, a tanulságok levonását követően választ kapunk arra a kérdésre is, vajon a hasonló projekteknek van-e létjogosultsága a jövőben.

Néhány szó Afganisztánról

Az ország Közép-Ázsiában,¹ Magyarországtól több mint hatezer kilométerre található, jelentősebb szomszédai Kína, Pakisztán és Irán. Állammá alakulása alig pár száz évre nyúlik vissza, a történészek az 1700-as évek közepére datálják, ekkor kiáltották ki Ahmad sahot királlyá. Az ország a 19. századtól folyamatosan, kisebb-nagyobb megszakításokkal harcban állt az angolokkal, a viszonylagos béke Zahir sah király uralma alatt, negyven évig, 1973-ig tartott. A Szovjetunió 1979-ben szállta meg Afganisztánt, ahonnan csapatai tíz évvel később vonultak ki – mindkét oldal hatalmas veszteséget szenvedett. Ezt követően a nagyhatalmak elfordultak Afganisztántól, nem nyújtottak jelentős segítséget az újjáépítéshez, így a hadurak közötti belharcok kiújultak. 1993-ban megjelentek az országban a szomszédos Pakisztánban tanult, az iszlámon belül a szunnita irányzatot követő tálib mozgalom képviselői. A tálibok, akiket az iszlám tanításainak szigorú értelmezéséről, a nők társadalmi szerepének korlátozásáról, az emberi jogok semmibe vételéről és a nyugatellenességükről ismer a világ, 1994-ben a pakisztáni határ közelében több települést is elfoglaltak, majd 1996-ra leigázták Kabult, 2000 végére pedig már az ország 95 százalékát uralmuk alá vonták.

A tálibok jelentősen korlátozták az afgánok (emberi) jogait, szabadságát. Betiltották a sajtót, a nőket eltiltották a pénzkeresettől, a lányokat az iskolától. A volt rendszer kiszolgálóival, valamint a tilalmakat megszegőkkel leszámoltak, a korábbi rendszerekben elért eredményeket lerombolták.

2001. szeptember 11-ét, az Egyesült Államokat ért terrorista támadást követően az USA offenzívát indított az Afganisztánban található al-Káida-kiképzőtáborok megsemmisítésére. 2003-tól a katonai hadműveletek feletti parancsnokságot átvette a többnemzetiségű NATO, s azóta mintegy félszáz ország katonai hadereje látogatott el

* A tanulmány 2014 szeptemberében készült.

1 Az ország más vélemények alapján Dél-Ázsiában, megint mások szerint Nyugat-Ázsiában található.

Afganisztánba, és töltött ott el több-kevesebb időt, az ellenállókkal történő leszámolás, a közbiztonság megteremtése és az ország újjáépítése érdekében.

A nemzetközi katonai erők nagy hangsúlyt fektettek a lakosság körében népszerűtlen rendfenntartó szervek (Afgán Nemzeti Rendőrség, Afgán Helyi Rendőrség stb.) dolgozóinak képzésére, oktatására, ezzel kívánták biztosítani az államgépezet működésének fenntarthatóságát. A modern békefenntartás elvéhez igazodva ezen, a rendőrség működési képességét, kapacitását megteremtő és fenntartó tevékenységbe kapcsolódtak be olyan béketeremtő, békefenntartó szervezetek, mint az ENSZ és az EU.

Békefenntartás és az Európai Unió

Az ENSZ kezdeti válságkezelői beavatkozásai a béketeremtésről szóltak, amely során két vagy több egymással harcban, háborúban álló országot kellett szétválasztani, és az országok közötti semleges zóna kialakításával, majd ellenőrzésével békét teremteni.² Ezen béketeremtő tevékenység kizárólag katonai feladat volt, így rendőri erők bevonását nem igényelte. A konfliktusok eredete és fajtái az évek során komoly változásokon mentek keresztül, s ez megkövetelte a válságkezelés multifunkcionálissá tételét. Már nem volt elég megteremteni és csupán katonai eszközökkel fenntartani a békét, igény jelentkezett a béke önkéntes fenntartására. A nemzetközi szervezetek lassan ráébredtek arra, hogy az önkéntes fenntarthatóság biztosítása érdekében a válságterületeken segédkezni kell az államszervezet és a közigazgatás ki-, illetve újjáépítésében. Ennek köszönhetően az ENSZ nemzetközi béke- és biztonságfenntartó tevékenysége többsikúvá vált, ez alapján megkülönböztetünk:

- preventív diplomáciát (konfliktusmegelőzést),
- béketeremtést,
- békefenntartást,
- békekikényszerítést és
- békeépítést.³

Az ENSZ békefenntartó tevékenységéhez az évek során számos nemzetközi szervezet csatlakozott, így tett az Európai Unió is, amely jelenleg Európában, Ázsiában és Afrikában működteti misszióit. Ezen tanulmány az Európai Unió Afganisztáni Rendőri Missziójának békefenntartó szerepvállalása során végzett közösségi rendőrségi programját ismerteti.

Az Európai Unió 2007 nyarán indította útjára afganisztáni rendőrségi misszióját, kabuli központtal és tizenkét tartományi területi irodával. A misszió célját az azt megteremtő jogi aktus 3. cikkelye konkretizálja, miszerint: *„Az EUPOL AFGHANISTAN jelentős mértékben hozzájárul a fenntartható és hatékony, afganisztáni irányítással működő polgári rendőrségi struktúrák kialakításához, ez biztosítja [...] az igazságszolgáltatási rendszerrel való szorosabb együttműködést, a Közösség, a tagállamok és egyéb nemzetközi szereplők politikai tanácsadói és intézményépítő munkájának megfelelően. A misszió tovább-*

² Boda (2006) 16.

³ United Nations Peacekeeping Operations: Principles and Guidelines. 17–18.

bá olyan hiteles és hatékony rendfenntartó szolgálat kialakítása irányában mozdítja előre a reformfolyamatot, amely a nemzetközi szabványoknak megfelelően, a jogállamiság és az emberi jogok tiszteletben tartása keretében működik.”⁴

A misszió egyik célja tehát, hogy segítse kiépíteni a közösségi rendőrség intézményrendszerét egy olyan országban, ahol jelenleg is harcok folynak, a tálib rendszert visszaállítani szándékozó ellenállók naponta követnek el támadásokat nemzetközi és afgán rendfenntartó erők, valamint a civil lakosság (esküvői menetek, munkásokat szállító buszok, iskolák stb.) ellen, ahol hatalmas a szegénység, burjánzik a korrupció (a Transparency International 2014-es felmérése szerint Afganisztán a világ negyedik legkorruptabb országa),⁵ mindennaposak (ha nem mindenpercesek) a hatósági túlkapások, és ahol semmibe veszik az alapvető emberi jogokat.

Az emberi jogok tiszteletben tartása, a nőkkel szembeni egyenlő bánásmód kivívása alapvető célja valamennyi, az országban tevékenykedő nemzetközi szervezetnek, az ezek megvalósítását célzó projektekre az elmúlt több mint tíz évben eurómilliókat költöttek. Bár az állami szervek örömmel fogadják a nemzetközilek által felajánlott projekteket, azonban a tradícióktól való elszakadást célzó reformok végrehajtása már nehézségekbe ütközik. Ezért történhetett meg, hogy a közelmúltban – az egyenjogúsági törekvéseket jelentősen hátrá támadva – a parlament elutasította a 16 éven aluli lányok házasságkötésének tilalmára irányuló törvényjavaslatot, engedélyezve ezáltal a nem ritkán hat-nyolc éves lányok házasságkötését,⁶ és elfogadta a büntetőeljárás törvény azon módosítását, amely a női hozzátartozókra, illetve a gyermekekre is kiterjesztette a tanúvallomás-tételi akadályt, amennyiben az elkövető ezen személyek férfi rokona, utat engedve ezáltal a családon belüli erőszak (ha még lehetséges) elburjánzásának.⁷

A közösségi rendőrségről általában

A közösségi (demokratikus vagy polgári) rendőrség ötlete Sir Robert Peel brit belügyminisztertől, későbbi miniszterelnöktől származik, aki 1829-ben, a parlamentben általa előterjesztett *Metropolitan Police Act* törvény elfogadtatását követően megalapította a fővárosi rendőrséget, amelynek feladata London közbiztonságának megteremtése volt. A fővárosi rendőrség, amely megközelítőleg ezer közrendőrt, úgynevezett *bobbyt* foglalkoztatott, jelentős sikereket könyvelhetett el a bűncselekmények számának visszaszorítása terén,⁸ ezért 1857-re már valamennyi angol várost kötelezték helyi rendőrség létrehozására. A fővárosi rendőrség megalapítása mellett Sir Robert Peel megalkotta az eredményes rendőrség, s egyben a közösségi rendőrség kilenc alapelvét, amelyek a következők:

1. A rendőrség alapvető feladata a bűncselekmények és a közrend megzavarásának megelőzése.

4 A Tanács 2007/369/KKBP együttes fellépése...

5 Transparency International 5.

6 Chumley (2013)

7 Graham-Harrison (2014)

8 Ramsay (1969) 87–89.

2. Az, hogy a rendőrség milyen mértékben képes ellátni feladatait, nagyban függ a rendőri intézkedések társadalmi elfogadottságától.
3. A rendőrségnek – a közösség iránta táplált bizalmának biztosítása és fenntartása érdekében – arra kell törekednie, hogy a közösség tudatosan, együttműködően és önként legyen jogkövető.
4. A közösség együttműködési fokának növekedésével arányosan csökken a fizikai erőszak alkalmazásának szükségessége.
5. A rendőrség nem a közvélemény kiszolgálásával, hanem a pártatlan jogszolgáltatással tartja fenn társadalmi támogatottságát.
6. A rendőrség – szükséges mértékű – fizikai erőszakot a jogkövetés biztosítása vagy a közrend helyreállítása érdekében csak akkor alkalmazhat, ha a meggyőzés, tanácsadás és figyelmeztetés eszközei nem vezettek eredményre.
7. A rendőrségnek olyan kapcsolatot kell fenntartania a közösséggel, amely beteljesíti azt a történelmi hagyományt, amely szerint maguk a polgárok a rend őrei, és a rend őrei is polgárok; azaz a rendőrök (csupán) azon tagjai a közösségnek, akiket megfizetnek azért, hogy teljes (munka)idejüket olyan feladatokra fordítsák, amelyek teljesítése a közösség jóléte és léte érdekében egyébként minden állampolgárnak kötelessége.
8. A rendőrség szigorúan csak a saját feladatai ellátására törekedjen, ezen feladatellátás sohasem testesíthet meg igazságszolgáltatást.
9. A rendőrség hatékonysága nem a látható rendőri intézkedések mennyiségével, számával, hanem a bűncselekmények és rendzavarások hiányával mérhető.

Az elmúlt több mint másfél évszázad során a közösségi rendőrség koncepciója szüntelenül alakult, csiszolódott, amely folyamat – köszönhetően az új problémáknak, jelenségeknek – korunkban is folytatódik. A legelterjedtebb nézet manapság a közösségi rendőrség eszméjét egy, a folyamatos együttműködésen alapuló problémamegoldási technikának tekinti, amely a közrend és a közbiztonság megteremtése, illetve fenntartása érdekében magában foglalja, bevonja a társadalom számos szegmensét (kormányzati szerveket, társadalmi csoportokat, üzleti és nonprofit szervezeteket, a médiát stb.).⁹ Az együttműködés megköveteli a szervezeti (vezetésirányítási, személyzeti, információtechnológiai) átalakítást, valamint a proaktív problémamegoldási technikák adaptálását.

Police-e Mardume, Rendőrség az Emberekért

Az EUPOL Afganisztán (a továbbiakban: EUPOL) misszió egyik legjelentősebb horderejű rendőrségi projektje a Police-e Mardume néven futó közösségi rendőrségi program. A projekt az Európai Unió afganisztáni különleges képviselőtének (EU-delegációnak) a 900 000 eurós anyagi támogatásával indult útjára 2011-ben. A pénzügyi feladatok lebonyolításával a Nemzetközi Migrációs Szervezet (IOM) afganisztáni irodáját, a teljes program véghezvitelével pedig az EUPOL-t bízta meg az EU delegációja.

⁹ Diamond–Weiss (2009) 4–5.

A program célja hét speciális tartományi¹⁰ egység létrehozásával megteremteni a közösségi rendőrség alapeszméjének megfelelő rendőri szolgáltatást, majd az elmélettel összhangban átformálni az afgán rendőrség egészét egy militáris rendvédelmi (erőszak-) szervezetből egy funkcionálisan jól működő szolgáltató szervezetté. A feladat, a projekt által elérni kívánt cél ambiciózus volt, különösen, ha számításba vesszük a program indításakor uralkodó helyi viszonyokat, tényezőket, amelyek a következők:

- A rendőri kommunikáció egyirányú, nem kölcsönösségen alapul. Személyes ismeretség, összeköttetés (pl. a rendőr telefonszámának ismerete) szükséges ahhoz, hogy az állampolgár problémáival foglalkozzon a hatóság, vagy egyáltalán az a rendőrség tudomására jusson. A kapitányságra bejutni, ügyintézővel beszélni szinte lehetetlen, csak akkor van rá esély, ha az illetőt beidézi a hatóság.
- Az afgán rendőrök több mint 70 százaléka analfabéta vagy minimális írási-olvasási képességgel rendelkezik.¹¹
- A rendőrök jelentős hányada korrump.¹² Az Integrity Watch Afghanistan's 2007-es tanulmánya az országban uralkodó korrupciót – megnyilvánulási formái alapján – az alábbiak szerint osztályozza.¹³
 - Baksis: kis összegű vesztegetés, ajándékozás szívesséért, kedvező elbánásért cserébe. Példaként említhetjük, amikor a rendőri intézkedés megkezdését, majd az eljárás lefolytatását a rendőr kenőpénzhez köti. (Üzemanyag-költségtérítést kér a sértettől, az ellenőrző-átengedő pontokon csak térítés ellenében engedik át a gépjárművezetőt, a rendőr a gyanúsított kihallgatását, engedélyek kiadását, ügyek eltussolását pénzhez, ajándékhoz köti.)¹⁴
 - Beosztásvásárlás: a kívánt pozíciót nem érdem, hanem a felajánlott vesztegetési pénz nagysága alapján ítélik oda.¹⁵
 - Sógor-koma viszony (nepotizmus): a beosztás vagy egyéb kedvezmény odaítélése a személyes és rokoni kapcsolatokon, az etnikai hovatartozáson, és nem a rátermettségen, végzettségen alapul.
 - Kedvező bánásmód kivívása kenőpénz vagy személyes kapcsolatok felhasználásával.
 - Magas szintű korrupció: a társadalmi elitet magában foglaló és részére előnyös, gyakran az afgán kormányzaton vagy nemzetközi szervezeten belüli korrupció.
- Az államgépezet nem képes biztosítani a rendőrök (havi 100–150 dollárt kitevő) fizetését, azt nemzetközi szervezetek finanszírozzák.

10 Az egységeket kezdetben Baglán, Balh, Kunduz, Gur, Bámiján, Herát és Helmand tartományban állították fel, később EUPOL-GIZ (Deutsche Gesellschaft für Internationale Zusammenarbeit) közreműködéssel Kabulban is.

11 UNAMA Factsheet (2012) 1.

12 Checchia (2012) 39.

13 Basar (2012) 7.

14 Oppel (2009)

15 A személyes beszélgetések során a Pol-e Homriban szolgáló magyar rendőröknek többször panaszkodtak a helyi bűnüldöző szervek dolgozói, hogy bizonyos beosztások elnyeréséhez korrumpálni kell a kinevezésre jogosult vezetőt. A beszámolók szerint egy középszintű rendőri vezetőnek évente 100–130 ezer dollárnyi „kenőpénzt” kell vezetői részére átadnia beosztása megtartásához, míg a nyomozói, közlekedésrendészeti rendőri beosztások „ára” 10–15 ezer dollárra tehető.

- Az állománytábla és a valós adatok között jelentős eltérések vannak, gyakori, hogy a beosztást betöltő személy fiktív (úgynevezett szellemdolgozó), a neki járó fizetést a rendőri vezetők veszik fel és osztják el maguk között,¹⁶ vagy a parancsnok a fizetés egy részét saját részre visszatartja, nem adja át a beosztottnak.¹⁷
- A rendőrök körében jelentős a kábítószer-fogyasztás.
- A rendőrség toborzása ad hoc jelleggel történik, az utcára kikerülő rendőrök képzésére minimális időt szánnak, vagy egyáltalán nem részesülnek tréningben.
- Az országot védő szervezetek közül leginkább a rendőrség kerül kapcsolatba az ellenállókkkal, ennek köszönhetően a rendőrségen belüli elhalálozási arány kiemelkedő, több mint kétszeres a hadseregéhez képest¹⁸ (2013-ban hét hónap alatt 2052 rendőr hunyt el).¹⁹
- Tekintettel a fent említett veszélyre, a rendőrök és a rendőrség állományába tartozó tűzoltók a napi munkavégzés során is gépkarabélyt hordanak.
- A rendőri intézkedés során elkövetett emberi jogi jogsértések (kényszervallatás, jogellenes fogva tartás) száma kimagasló.
- A formális, államgépezet által biztosított igazságszolgáltatás során született jogerős döntést az informális, de jelentős hatalommal bíró, főként idősekből és helyi vezetőkből álló tanács, a Shura²⁰ megváltoztathatja. Ennek egyik tipikus esete a családon belül elkövetett erőszak kapcsán született, az elkövetőt elmarasztaló ítélet Shura által történő megváltoztatása, amely kötelezheti például a bántalmazott nőt, hogy a bántalmazójától (általában a férjétől vagy a család idősebb férfi, néha női tagjától) kérjen elnézést, és saját hibájaként ismerje el a bántalmazást. Ezen bocsánatkérések során az elkövető általában megbocsát a sértettnek. Ennek is köszönhetően a sértettek túlnyomó többsége értelmetlennek tekinti, hogy állami szervhez forduljon problémás ügyek intézésével.

Egyértelműen kijelenthető tehát, hogy a rendőrség társadalmi megítélése, elfogadottsága rendkívül alacsony. A projekt a fenti sajátosságokkal rendelkező (tehát korrump, alul- vagy egyáltalán nem képzett, az állampolgár számára megközelíthetetlen) rendőrséget, rendőri szervezetet volt hivatott átalakítani egy polgárbarát, mindenki számára elérhető, szolgáltató rendőrséggé. Egy olyan rendőrséggé, amely szabad bejárást enged épületeibe, elérhetővé teszi szolgáltatásait, és ha szükséges, megkeresi az állampolgárokat, hogy segítséget nyújtson nekik.

Jogosan merül fel a kérdés, hogy miként, milyen eszközökkel kívánta ezt a célt az EUPOL megvalósítani.

¹⁶ LOTFA Management Review (2012) 21.

¹⁷ Checchia (2012) 40.

¹⁸ Livingston–O’Hanlon (2012) 14.

¹⁹ Ghanizada (2013)

²⁰ Rózsa (2006) 52.

Első lépés: a kiválasztási eljárás

A projekt sikerességéhez hozzátartozott, hogy a feladatellátásra szakképzett, nyitott és (lehetőség szerint) nem korrupt közösségi rendőröket válasszanak ki. A szelekció során figyelembe kellett venni az írási-olvasási, kommunikációs képességeket (iskolai végzettséget), a jelentésírási gyakorlatot, a számítástechnikai ismereteket, az EUPOL által biztosított tréningeken való részvételt, valamint a vezetői képességeket. A személyügyi elbeszélgetést ideális esetben az EUPOL mentorai, valamint az adott rendőr-főkapitányság személyügyi szolgálata folytatta le (a főkapitány erős javaslata alapján). Rosszabb esetben a mentor megkapott egy listát hat olyan névvel, akiket a főkapitány ezen beosztásban látni szeretett volna. A rendőrfőkapitánnyal (helyettesével) történő jövőbeli sikeres együttműködés természetesen még a közös szelekció esetén is megkívánta, hogy olyan rendőröket is kiválasszanak, akik nem teljes mértékben feleltek meg a kritériumoknak, azonban ezek aránya a projektet nem veszélyeztethette.

Hasonló módon kellett eljárni a nők kiválasztásakor is. A nemzetközi elvárások értelmében hat közösségi rendőrből legalább egynek nőnek kellett lennie. A feladat egy erősen férfiközpontú világban nem kis kihívást jelentett, azonban több-kevesebb sikerrel (néhol csökkentve a követelményszintet) végrehajtható volt. A rendőrnők szerepe a projektben vitathatatlan volt, hiszen számos olyan feladatot kellett a jövőben végrehajtani, amelyek során a női résztvevő közreműködése elengedhetetlen volt. A kiválasztási eljárást követő egyik legfontosabb tevékenység az afgán belügyminisztérium állománytáblájának megváltoztatása volt. Az új, tartományonként egy közösségi rendőrségi egységet és hat rendőrt magában foglaló állománytábla életbe lépésére azonban még több mint fél évet várni kellett. Ezen átmeneti időszakban a közösségi rendőrség tagjai ellátták eredeti státuszukhoz igazodó (ügyeletes tiszti, nyomozói, közlekedésrendészeti stb.) munkájukat, valamint „mellékállásként” megkezdtek a projekthez kapcsolódó tevékenységüket. Ez persze számos problémát okozott, konfliktusokhoz vezetett (erről később, a kihívásokkal foglalkozó részben ejtünk szót).

Második lépés: az oktatás

A személyzeti feladatok végrehajtását követően az EUPOL mentorai és trénerai megkezdtek a kiválasztott személyek képzését, részükre számos tanfolyamot tartottak, ezek közül a legjelentősebbek az alábbiak voltak.

1. Községi rendőrségi alap- és haladó tréning

Ennek során a résztvevők elsajátíthatták a közösségi rendőrség alapeszméjét, előnyeit, problémáit. Különböző gyakorlati feladatokon keresztül megismerhették a rájuk váró feladatokat, s a közösségi rendőrség eszközkészleteit felhasználva problémamegoldási technikákat dolgoztak ki. A haladó tréning már az úgynevezett „train the trainer” oktatás volt, amely megtanította a jelenlévőket a megszerzett ismeretanyag továbbadására, tanítására kollegáik részére.

A program fenntarthatóságát jelzi, hogy a tréningeket követően a kiképzett rendőrök a tartományukban található rendőrkapitányságok dolgozóinak közösségi rendőrségi témájú oktatást nyújtottak. Ezen tevékenységbe az EUPOL-t már be sem kellett vonni, az oktatások koordinálását a főkapitányságok oktatási igazgatója végezte. Csak példaként érdemes megemlíteni, hogy az így kiképzett rendőrök a magyar rendőrök által mentorált Baglán tartományban az EUPOL történetében egyedülálló sikerként több mint háromszáz kollegájuk részére nyújtottak közösségi rendőrségi és etikai kódex oktatást. A tananyagot ezáltal át tudták adni olyan körzetekben is, ahová az EUPOL dolgozói biztonsági okokból nem juthattak el.

2. *Intelligence Led Policing (ILP) alap- és haladó tréning*

Az ILP magyar nyelvre fordítása meglehetősen nehézkes, Móre Sándor megfogalmazásában „adatfeldolgozás által vezérelt rendőrség”-et²¹ jelent, azonban ez a definíció sem tükrözi tökéletesen a technika lényegét. Találóból lenne az „adat-szerzésen és -elemzésen alapuló proaktív rendészet” megfogalmazás használata, persze ez az előbbinél kicsit hosszabb. Az *intelligence* szócska ne ijesszen meg senkit, nem hírszerzésről, hanem egy olyan jövőorientált, proaktív rendészeti eszközről (stratégiáról, eljárásról, módszerről) van szó, amely a veszélyforrások a) korai felismerésén, b) vizsgálatán, elemzésén, c) értékelésén és végül d) kezelésén alapul. A kiválasztott rendőrök számára ez a tanfolyam lehetőséget nyújtott, hogy a társadalom tagjaival történő kapcsolatteremtés, kommunikálás során tudomásukra jutott információkat megfelelően értékelve továbbíthassák az ezek elemzésére hivatott rendőröknek.

3. *Etikai kódex tréning*

Az afgán rendőrök nagy része nincsen tisztában az etikus rendőri viselkedés szabályaival: mit tehetnek, miként és kivel. Mindezek miatt elengedhetetlen volt a projektbe bevont rendőrök ilyen irányú képzése is. A tanfolyam leginkább arra fókuszált, hogy a közösség tagjaival történő interakció során milyen szabályok mentén viselkedjenek a rendőrök. Az oktatásba bevonták az ENSZ trénerait is, akik a tréningeket olyan városokban, tartományokban is megtartották, ahol az EUPOL nem rendelkezett területi irodával és személyzettel.

A közösségi rendőrök a fentiekén kívül még számos képzést kaptak, ezek lebonyolításában, megtartásában jelentős szerepet játszottak különböző afgán NGO-k²² is, akik többek között megtanították az egység tagjainak, hogy miként tartsanak előadásokat az iskolákban, hogyan hívják fel az emberek figyelmét az aknák jelentette veszélyekre stb.

A projekt második évében, 2013-ban az EUPOL munkatársai elhatározták, hogy megszüntetik a nemzetközi szervezetek által nyújtott közösségi rendőrségi képzésben fellelhető átfedéseket, párhuzamosságokat, és egy egységes, mindenki által oktatható közösségi rendőrségi tananyag kidolgozását tűzték ki célul. A tan-

²¹ Móre (2012) 5.

²² Nem kormányzati, civil szervezet.

anyag előkészítésébe valamennyi, a témában érintett nemzetközi szervezetet²³ bevonták. Az eredmény egy 36 órás tananyag lett, amely magában foglalja a közösségi rendőrség elméleti, gyakorlati ismereteit, az emberi jogokat, az etikai kódexet, továbbá a civil szervezetekkel, valamint a társadalom tagjaival való együttműködés formáit. Tekintettel arra, hogy az időközben életbe lépett új állománytáblának köszönhetően a korábban kiválasztott és már munkájukat végző közösségi rendőröket leváltották, a tananyag próbaoktatásában a hét tartományban újonnan kinevezett hat-hat, tehát összesen 42 közösségi rendőr részesült. A tréning az ismeret megszerzése mellett kiváló lehetőséget nyújtott az egy szakterületen dolgozó rendőrök tapasztalatcseréjére is. A tananyag a sikeres akkreditálást követően bekerült a rendőrtisztai főiskola, valamint a rendőri vezetőket képző akadémia tanrendjébe is, biztosítva ezáltal a fenntarthatóságot, valamint az afgán szerepvállalást.

Harmadik lépés: közösségi és mobil rendőrségi irodák létrehozása

Az afgán belügyminisztérium az EUPOL-lal megkötött szerződés értelmében vállalta, hogy a kijelölt hét tartományban biztosít két, a lakosság számára könnyen megközelíthető, felújított irodát, ahol a közösségi rendőrségi tevékenységet folytató rendőrök dolgozhatnak. Ezen irodákat az EUPOL bútorozta be és szerelte fel számítástechnikai berendezésekkel, valamint ellátta az itt dolgozó hat rendőrt kommunikációs eszközökkel, fényképezőgépekkel, kamerával és egyéb irodatechnikai felszerelésekkel. Az irodák felszereltségüket tekintve a napi munkavégzés mellett alkalmasak kisebb tanácskozássok, konzultációk lebonyolítására is.

A többnyire főkapitányságokon található irodák mellett az ország földrajzi sajátosságai miatt szükséges volt mobil rendőrségi egységeket is létrehozni. Az ország nehezen elérhető, távoli területein a lakosság rendőrrel ritkán vagy sohasem találkozik. Ezen helyek elérését, valamint a nagyobb (iskolai, társadalmi, sport-, vallási) rendezvényeken történő részvételt, megjelenést hivatott biztosítani az a hét Toyota mikrobusz, amelyek utas- és rakterének átépítésével mobil rendőrségi irodákat alakítottak ki. A kisbuszok lehetőséget teremtenek az állampolgárokkal való kapcsolatteremtésre, alkalmasak panaszkiosztók felvételére, kihallgatásra, valamint adminisztratív ügyek intézésére.

Negyedik lépés: a közösségi rendőrségi munka megkezdése

Ahogy azt már az afgán rendőrség sajátosságainál taglaltuk, az afgán rendőrségre és intézményeire jellemző a megközelíthetatlenség, hozzáférhetetlenség. A projekt ezt a rigiditást elsőként az iskolarendőri tevékenység kiépítésével célozta megtörni. Az egy-egyben szolgáló rendőrök a képzésnek köszönhetően megszerezték azt a tudást, amely

23 International Security Assistance Force (ISAF), NATO Training Mission-Afghanistan (NTM-A), Dyncorp International, United Nations Assistance Mission in Afghanistan (UNAMA), Law and Order Trust Fund for Afghanistan (UNDP-LOTFA).

alkalmassá tette őket arra, hogy a tartományok iskoláiban különböző témájú előadásokat tartsanak a diákoknak és tanáraiknak. Az előadások során a hallgatók megismerkedhettek a rendőri munkával, a rendőrség feladatkörével, felépítésével, valamint baleset- és bűnmegelőzési ismeretekre is szert tehettek. A projekt lehetőséget teremtett továbbá arra is, hogy az iskolai látogatások alkalmával a rendőrök iskolatáskákat, tolltartókat, zseblámpákat, fényvisszaverő prizmákat, elsősegélynyújtó tanfolyam során elsősegélydobozokat adjanak a diákoknak és tanáraiknak. Mindez természetesen növelte a rendőrök népszerűségét a gyerekek, valamint családjaik körében. Tekintettel arra, hogy az afgán család több generáció együttélésén alapszik, az egy háztartásban élők száma esetenként meghaladhatja a két tucatot is, így ezen iskolai programok nem kis jelentőséggel bírtak, hiszen viszonylag kis munkával és erőbefektetéssel rendkívül nagy tömeghez sikerült eljuttatni információkat.

A projekt talán akkor kapta a legnagyobb sajtóvisszhangot, amikor a közösségi rendőrök megkezdték az árva gyerekekkel való foglalkozást. A gyerekek kezdetben nem mertek kapcsolatot teremteni a rendőrökkel, egyértelmű volt, hogy félnek a hatóságtól. A félelem azonban, miután a rendőrök elkezdtek velük játszani (focizni, sárkányt eregetni, futni), rajzolni, beszélgetni, lassan szertefoszlott.²⁴ A pozitív légkör megteremtését követően a rendőrök különböző, megelőzési tárgyú előadásokat tartottak. Az iskolai tevékenységen kívül a rendőrök megjelentek mecsetekben, az idősek tanácsában és nagyobb rendezvényeken is, ahol információt nyújtottak a programról, valamint kérték a lakosságot, hogy forduljanak hozzájuk bizalommal. Ezen találkozók alkalmával megosztották a jelenlévőkkel telefonszámukat, és kérték a civil lakosságot, hogy ha bármilyen problémájuk van, keressék őket. A fentebb említett tevékenység nagy áttörést jelentett, az állampolgárok végre kaptak egy lehetőséget arra, hogy felvegyék a kapcsolatot a rendőrséggel, és ügyes-bajos dolgaik megoldására segítséget kapjanak.

A következő mérföldkő a közösségi konzultáció intézményének megteremtése volt. A nemzetközi szervezetek pénzügyi támogatásának köszönhetően egy havonkénti konzultációs találkozó keretén belül számos tartományban lehetőség nyílt a rendőrség, az ügyészség, az oktatási hivatal és más állami szervezetek, valamint a lakosságot képviselő csoportok közötti beszélgetésre, problémamegoldásra. A találkozók során felhozott problémák megoldására a résztvevők kijelöltek egy-egy személyt vagy szervezetet, hatóságot, aki vagy amely a következő összezejövetelen beszámolt a megtett intézkedésekről, elért eredményekről.

A lakossággal való kapcsolatépítést segítették elő a közös sportprogramok is. A különböző sportágakban (röplabda, foci) létrehozott vegyes (rendőr-civil) csapatok rendszeresen megmérgették magukat, a meccsek, edzések végén pedig lehetőség nyílt beszélgetésre, információk megosztására. A programnak köszönhetően a rendőrség számos bűncselekményről, többnyire robbantások, öngyilkos merényletek előkészítéséről szerzett tudomást, s a gyors reakciónak köszönhetően sikerült ezeket megelőzni, az elkövetőket pedig felelősségre vonni.

24 Fényképek: www.mardume.wordpress.com/2012/09/12/children-day-in-pol-e-khumri-baghlani/

Ötödik lépés: a kommunikáció

Afganisztánban a hírek leginkább szójhagyomány és rádióműsorok útján terjednek, ezen orgánumokat használta az EUPOL a projekt, valamint a rendőri sikerek ismertetésére. Az országban számos (több mint kétszáz) olyan rádióadó működik, amelyeket az ISAF²⁵ üzemeltet, s amelyek a két szervezet szoros együttműködésének köszönhetően az EUPOL által nyújtott híryananyagokat közzétették. Az első sikeres rádióadást²⁶ követően az EUPOL kiterjesztette programját az ország egészére, így rövid idő alatt sikerült a lakosság 75 százalékához eljuttatni a rendőrséget népszerűsítő híreket. Az adók később sugározni kezdtek rendőri interjúkat is, így az élő műsor lehetővé tette, hogy a telefonáló állampolgárok azonnal választ kapjanak kérdéseikre, problémáikra.

A hagyományos eszközök mellett – magyar kezdeményezésre – az EUPOL igénybe vette az internet, valamint a közösségi média által nyújtott lehetőségeket is.²⁷ Ezen korszerű kommunikációs eszközöket használva a projektmenedzserek heti rendszerességgel közöltek angol és dari nyelven híreket. A sikernek köszönhetően az EUPOL később külön projektben létrehozta a fővárosi rendőr-főkapitányság honlapját²⁸ is. A program széles körű megismertetését segítették azok az óriásplakátok, amelyeket az érintett tartományok főújtjai mentén helyeztek ki, a rendőrségen belüli szemléletváltást, a polgárbarát rendőrség megteremtését hirdetve. Ugyanezen célokat hivatottak szolgálni az iskolákban, mecsetekben kihelyezett és kiosztott poszterek, szórólapok²⁹ és képregények.

A kommunikációt szolgálta a 2013 decemberében indított médiakampány-projekt³⁰ is, amely több tucat, a rendőrök munkáját, szakmai- és magánéletét szemléltető rövidfilm legyártását célozta meg. A kis spotok összefüggő egészet alkotva megközelítőleg tíz perc hosszúságú filmet fognak kitenni. A film egésze bemutatható iskolákban, konzultációk és egyéb, a társadalom tagjaival történő interakciók során, míg a rövidfilmeket a nemzeti és a helyi televízióállomások tudják sugározni. A rövidfilmek hanganyagai alkalmasak lesznek továbbá a rádióállomások általi szórásra.

Kapcsolódó programok

A fő projekthez számos kisebb csatlakozott. Az EUPOL – összefogva az ENSZ-szel, valamint az afgán belügyminisztériummal – 2013 júliusában, Kabulban megrendezte az Első Afgán Nemzeti Közösségi Rendőrségi Konferenciát. A konferencián részt vettek a rendőrség és a belügyminisztérium vezetői, számos kormányzati szerv képviselője, valamint NGO-k és a társadalom szinte valamennyi rétegét képviselő sze-

25 A Nemzetközi Biztonsági Közreműködő Erők (International Security Assistance Force) egy NATO-vezetésű nemzetközi stabilizációs haderő Afganisztánban.

26 Az első sugárzás a Baglán tartományban szolgáló magyar EUPOL-mentorok sikere volt, ők vették fel a kapcsolatot a helyi médiával, és továbbították a híreket, amelyek így a tartomány legtávolabbi pontjára is eljutottak.

27 www.mardume.wordpress.com, www.facebook.com/policeemardume, www.twitter.com/policeemardume

28 www.kcp.gov.af/en

29 www.mardume.wordpress.com/posters/

30 A projekt megvalósítási státuszban van a tanulmány írásának időpontjában.

mélyek. A résztvevők három munkacsoportra osztva az alábbi kérdésekre keresték a válaszokat:

1. Miként tudja a rendőrség elnyerni a társadalom bizalmát?
2. Mire van szüksége a rendőrségnek, mit vár a rendőrség a társadalom tagjaitól?
3. Mit vár a társadalom a rendőrségtől?

A konferencia eredményeként a résztvevők kilenc pontban határozták meg az afgán közösségi rendőrség jövőbeli nemzeti stratégiáját.³¹ Ezek röviden az alábbiak voltak:

1. Jogszabályi keretek között mindent el kell követni a bizalom kiépítése, a rendőrség szakmaiságának, hatékonyságának növelése érdekében.
2. A rendőr kötelességének, felelősségének megértése és a jobb szolgáltatás érdekében a jövőben nagy figyelmet kell szentelni az oktatásokra és a kapacitásépítésre.³²
3. A lakosság és a rendőrség közötti bizalom kiépítése, a bűncselekmények felderítése, megszüntetése, megelőzése, valamint a közrend biztosítása érdekében a jelenlévők követelik az arra jogosult rendőröktől, hogy építsenek ki kapcsolatot a társadalom szereplőivel (jogi, társadalmi, kulturális, vallási, oktatási, közgazdasági entitásokkal, bírakkal, ügyészekkel, iskolákkal, egyesületekkel, újságírókkal stb.).
4. A minisztérium iránymutatását követve a tartományi közösségi rendőrségi egységeknek mindent meg kell tenniük annak érdekében, hogy a minisztérium programjait sikeresen megvalósítsák, valamint hogy helyi szinten eredményes konzultációkat szervezzenek.
5. A rendőr szolgálatellátása során köteles figyelemmel kísérni, hogy az alapvető emberi jogok nem sérülnek-e. A rendőri intézkedésnek jogszerűnek, semlegesnek, arányosnak és mindenfajta előítéllettől mentesnek kell lennie.
6. A közösségi rendőrségi egységek feladatát képezi többek között, hogy a minisztérium, valamint a nemzetközi szervezetek segítségével – a társadalommal való kapcsolatépítés, bizalomépítés és együttműködés érdekében – konferenciákat szervezzenek, tanácskozásokat, konzultációkat bonyolítsanak le.
7. A minisztérium Községi Rendőrségi Igazgatóságának feladata, hogy kidolgozzon egy, a társadalommal való együttműködést célzó hatékony tervet, programot.
8. A tartományi közösségi rendőrségi irodák feladata, hogy a rendőr (fő)kapitány támogatásával a fenti igazgatóság programját megvalósítsák.
9. A konferencia résztvevői kérik a belügyminisztert, a minisztérium vezetőit, a civil szervezeteket és a nemzetközi közösséget, hogy kiemelt figyelemmel támogassák és segítsék a közösségi rendőri tevékenységet, a fenti igazgatóság munkáját.

A nemzeti értekezletet követően 2014 elejére megszervezték a tartományi konferenciákat is (elsőként Herát tartományban, később Balhban), amelyeknek célja a minisztérium programjának ismertetése, a helyi problémák feltárása, valamint azokra

31 A konferencia angol nyelvű anyaga letölthető innen: www.mardume.files.wordpress.com/2013/07/eupol-cp-report.pdf

32 A *capacity building* kifejezést több tanulmányban is 'kapacitásépítés'-nek fordították. A kapacitásépítésről bővebben: Kumin (2006) 57.

megoldások keresése. A konferenciákat rendszeres tanácskozások, konzultációk követték, amelyek során újabb és újabb kérdéseket válaszoltak meg. Ezen konferenciák mellett az EUPOL összefogta és koordinálta a nemzetközi szervezetek, valamint az afgán NGO-k közösségi rendőrséggel kapcsolatos tevékenységét. A koordinációra nagy szükség volt, mivel 2013-ig valamennyi szervezet a saját programja szerint, egymásra tekintet nélkül tevékenykedett, így gyakoriak voltak a párhuzamos munkák és az átfedések. Az EUPOL által szervezett koordinációs értekezletek, konferenciák alkalmat nyújtottak az összehangolt, egységes fellépésre, valamint kiváló lehetőséget biztosítottak a helyi NGO-k részére, hogy a minisztérium stratégiai vezetése megismerje tevékenységüket. A későbbiekben a minisztérium már saját elhatározásából kereste meg ezen szervezeteket, és felkérte őket a közösségi rendőrségi munkában való részvételre, segítségnyújtásra.

A 119-es nemzeti segélyhívó szám

A 119-es segélyhívó szám³³ beindításakor – 2008 februárjában – a korrupciós, korrupciógyanús ügyek bejelentésére szolgált. Az elmúlt hat évben a telefonszám átalakult egy, az ország bármely pontjáról hívható rendőrségi segélyhívó számmá, jelenleg az egyik legfontosabb kapocs az állampolgár és a rendőrség között. A 119-es segélykérő központok az eredeti elképzelés szerint valamennyi tartományi központban kiépülnek, jelenleg azonban csak Kabul, Kandahár, Helmand, Kunduz, Herát, Balh és Nangarhar tartományokban alakították ki a rendőr-főkapitányságok szervezeti struktúrájában a központokat. Amennyiben másik tartományból érkezik bejelentés, az a kabuli központba fut be, az EUPOL által kiképzett és mentorált rendőrök itt válaszolnak a hívásokra. A minisztérium kimutatása alapján a központok 15 859 rendőri intézkedést igénylő bejelentést fogadtak 2012-ben, amelyből 1 293 rendőri intézkedés elleni panasz volt (beleértve a korrupciót is).

A projekt során felmerülő problémák, kihívások

A projekt megvalósítása alatt Afganisztánban három belügyminiszter váltotta egymást. A személyi változások kihatással voltak a minisztérium középvezetői, valamint a rendőr-főkapitányságok vezetői szintjére is. Az EUPOL gyakran találkozott azzal a nehézséggel, hogy a korábbi miniszter által vállalt kötelezettségeket az új vezetés már kevésbé tartotta fontosnak. Ez történt az EUPOL és a minisztérium között megkötött együttműködési megállapodással is, amelyben a felek vállalták, hogy a projekttel kapcsolatos kérdésekben nem döntenek a másik féllel való előzetes konzultáció nélkül. A 2013 márciusában életbe lépett állománytábla a közösségi rendőrségi egységvezető rendfokozatát ezredesiben, helyettesét alezredesiben határozta meg. Tekintettel arra, hogy ezáltal a pozíciók felértékelődtek, a korábbi, EUPOL-lal közösen kiválasztott, ki-

³³ A fáma szerint a telefonszám egy fordítási figyelmetlenség miatt alakult át az amerikai 911-ről 119-re (a perzsa nyelvekben jobbról balra haladva történik az olvasás).

képzett és mentorált rendőröket előzetes egyeztetés nélkül leváltották, és újakat léptettek a helyükre. A trénereknek, mentoroknak előről kellett kezdeniük tevékenységüket. A vezetőváltások során az EUPOL vezetésének, mentorainak minden alkalommal újra és újra meg kellett győzniük az új vezetést a program fontosságáról, az abból származó előnyökről.

Az új állománytábla kialakítása során végrehajtott személyügyi változtatások kihasználással voltak a projektben részt vevő rendőrnőkre is. A fentebb említett együttműködési megállapodás értelmében a közösségi rendőrségi egységek hat dolgozójából legalább egynek rendőrnőnek kell lennie. A kikötés, mint már említettük, észszerűnek mondható, hiszen számos lányiskolát, női közösséget kell a rendőröknek meglátogatniuk, amelynek során a rendőrnő – férfi társaihoz képest – autentikusabban tud eljárni. A kiválasztási eljárás során meglehetősen nagy gondot okozott írástudó kolleganőt találni, megfelelő képzettségűt pedig szinte lehetetlen. Az EUPOL mentorai mégis sikeresen abszolválták ezt a feladatot, valamennyi egységbe sikerült beválasztani rendőrnőt, volt ahová kettőt is (Bámiján). Az új állománytábla elfogadását követően valamennyi rendőrnőt leváltották, mára már csak egy női tagja van a – kabulival együtt – nyolc irodának. A minisztérium vezetőitől mind az EUPOL, mind az ENSZ heti rendszerességgel kéri a nők reprezentációjának növelését, eddig azonban érdemi intézkedés ez ügyben nem történt.

A program indításakor – az új állománytábla elfogadásáig – hivatalosan nem léteztek a közösségi rendőrségi egységek, így a kiválasztott rendőrök korábbi beosztásukban maradtak, és egyszerre két tevékenységet kellett ellátniuk. A beosztásuk szerint illetékes parancsnokok sok esetben nem engedték őket közösségi rendőri munkát végezni, megfenyegették őket, hogy amennyiben iskolákat látogatnak vagy egyéb, nem a beosztásukhoz tartozó tevékenységet végeznek, elbocsátják őket a rendőrségtől. Mindez természetesen jelentősen hátráltatta több tartományban is az effektív működést.

Számos probléma merült fel az információáramlás terén is. Az egyik gondot az okozta, hogy a projekttervben nem rögzítették a jelentési kötelezettséget, illetve nem állapították meg a jelentési csatornákat. Mindezek miatt az EUPOL programmenedzserei sokszor információhiánnyal küzdöttek. Ezt a problémát a projekt utolsó negyedére sikerült kiküszöbölni, ekkora már több tartományból közvetlenül kapott információt az afgán rendőröktől a projektmenedzsment. A másik nagy problémát az jelentette, hogy az EUPOL területi irodáinak nagy részét (hétből négyet) a projekt megvalósítási stádiumában bezárták, így a projektfelelősök átmenetileg nem kaptak információt ezekből a tartományokból. A megoldást az jelentette, hogy a menedzsment felvette a kapcsolatot az érintett tartományokban tevékenykedő nemzetközi szervezetekkel (leginkább az ENSZ rendőrségi tanácsadóival), akik ezt követően heti rendszerességgel küldték a kért projektinformációkat.

Egy igen érdekes, de érthető jelenséget is orvosolni kellett a projekt vége felé. Néhány közösségi rendőrségi egység dolgozója az iskolai előadások, a társadalom tagjaival történő kommunikáció során hangsúlyozni kezdte a közösségi rendőr és az egyszerű afgán rendőr közötti különbséget, s ez meglehetősen zavart okozott. A „jó rendőr – rossz ren-

dőr” játékot régóta ismerjük, ilyen formában azonban még nem találkoztunk vele. A tréningek, valamint a minisztériumi stratégia kidolgozása során fokozott figyelmet kellett szentelni az ilyen típusú különbségtétel teljes felszámolásának, hiszen a projekt célja az egész afgán rendőrség, nem pedig csak egy elenyésző hányadának megreformálása volt.

Hova tovább?

Az EUPOL most készíti elő azt a projekttervet, amely további három – Szamangán, Tahár és Badahsán – tartományban kíván létrehozni közösségi rendőrségi irodákat. Ezzel tizenegyre emelkedne azon tartományok száma, ahol a polgárbarát rendőrség eszménye gyökeret vert.

A projekt a felmerült problémák ellenére is sikeresnek mondható. Fenntarthatóságát jelzi, hogy a program a projekt lezárását követően is tovább működik, az egységek tevékenysége folyamatos, az eléérések (iskolai látogatások, konzultációk stb.) száma folyamatosan nő. A projektmenedzsment és a közösségi rendőrségi egységek között a kapcsolat továbbra is fennmaradt, heti rendszerességgel zajlanak konzultációk és egyeztetések az EUPOL és az irodák között. Számos visszajelzés érkezett továbbá az állampolgároktól, a szervezetektől, amelyek szerint pozitív kapcsolat kezd kiépülni a rendőrséggel, amely odafigyelőbb, könnyebben elérhető lett, és a kapocs továbbra is a közösségi rendőrségi egység valamely tagja.

Összegzés

„Eurómilliók a semmire”, „költhetnénk hasznosabban is az adófizetők pénzét”, „kidobott pénz” – merült fel bizonyára a legtöbbször a gondolat a tanulmány olvasása közben. Igaz, hogy vannak az EU-n belül fontosabb és égetőbb kérdések is, mint az afgán rendőrség demokratizálása, mielőtt azonban dühösen félredobnánk az értekezést, gondoljunk végig a következőt!

Egy térség stabilitása elsősorban az azt alkotó országok stabilitásától függ – példaként érdemes megemlíteni Egyiptomot, Szíriát, Irakot és befolyásukat az egész régióra. Egy ország stabilitásához nagymértékben hozzájárul a közrend és a közbiztonság. A belső biztonságot a rendőrség hivatott fenntartani. Amennyiben nem megfélemlítéssel és félelmen alapuló rendszerről, hanem tényleges demokráciáról beszélünk, a közrendet a rendőrség sikeresen csak a társadalom segítségével, támogatásával tudja megteremteni. A társadalom valós támogatását a rendőrség csak akkor élvezi, információt, segítséget csak akkor kap, ha a rendőri munka szolgáltatássá alakul, kielégítve ezzel az állampolgárok igényeit. És fordítva: ha az afgán lakosság nagy része biztonságban érzi magát hazájában, akkor kevesebben fognak (többek között az EU országaiba) kíváncsodolni és menekültstátuszt kérni, kevesebben akarnak végső elkeseredettségükben szélsőséges szervezetekhez csatlakozni és terrorcselekményeket elkövetni. Egy fenntartható, stabil és biztonságos rendszer kiépítéséhez pár millió euróval hozzájárulni kifizetődő. Szerintem.

IRODALOMJEGYZÉK

- A Tanács 2007/369/KKBP együttes fellépése (2007. május 30.) az Európai Unió afganisztáni rendfenntartó missziójának (EUPOL AFGANISTAN) felállításáról. Forrás: www.epa.oszk.hu/00800/00878/01108/pdf/00330038.pdf
- Basar, Eray (2012): An Overview of Corruption in Afghanistan. In Zyck, Steven A. (szerk.): *Corruption & Anti-Corruption Issues in Afghanistan*. Civil-Military Fusion Centre. Forrás: <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC-Afghanistan-Corruption-Volume-Feb2012.pdf> (2014. 06. 03.)
- Boda József (2006): *A rendvédelmi békefenntartás kialakulása, fejlődése, helye és szerepe a XXI. században*. Doktori értekezés. Budapest, ZMNE.
- Checchia, Mark (2012): Corruption in the Afghan National Security Forces. In Zyck, Steven A. (szerk.): *Corruption & Anti-Corruption Issues in Afghanistan*. Civil-Military Fusion Centre. Forrás: <http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/CFC-Afghanistan-Corruption-Volume-Feb2012.pdf> (2014. 06. 03.)
- Chumley, Cheryl K. (2013): Afghan parliament uphold right to marry children. In: *The Washington Times*. Forrás: www.washingtontimes.com/news/2013/jun/10/afghan-parliament-upholds-right-marry-children (2014. 03. 01)
- Clarkson, Charles Tempest – Richardson, J. Hall (1984): *Police!* New York, Garland Publishing.
- Critchley, Thomas Alan (1978): *A history of police in England and Wales*. London, Constable Press.
- Diamond, Drew – Weiss, Deirdre Mead (2009): *Advancing Community Policing Through Community Governance: A Framework Document*. Washington, U. S. Department of Justice's Office of Community Oriented Policing Services. Forrás: www.masc.sc/SiteCollectionDocuments/Public%20Safety/advancing%20community%20policing.pdf (2014. 05. 01.)
- Ghanizada (2013): Taliban attacks killed nearly 3000 people in past 7 months: MOI. In: *Khaama Press*. Forrás: www.khaama.com/taliban-attacks-killed-nearly-3000-people-in-past-7-months-moi-3027 (2014. 03. 01.)
- Graham-Harrison, Emma (2014): New Afghanistan law to silence victims of violence against women. In: *The Guardian*. Forrás: www.theguardian.com/world/2014/feb/04/afghanistan-law-victims-violence-women (2014. 04. 05.)
- Kumin Ferenc (2006): Kapacitásépítés – új törésvonalak a világgazdaságban. In: *Világosság*, 5. évf. 5. sz. 57–66.
- Livingston, Ian S. – O'Hanlon, Michael (2012): *Afghanistan Index*. Forrás: www.brookings.edu/~media/Programs/foreign-policy/afghanistan-index/index20120516.pdf (2014. 05. 01.)
- LOTFA Management Review. (2012) Forrás: www.ft.dk/samling/20121/almindel/uru-bilag/215/1271986/index.htm (2014. 03. 03.)
- Móré Sándor (2012): A helyi rendőrség létrehozása és szabályozása Romániában. In: *De iurisprudentia et iure publico*, 6. évf. 1–2. sz.
- Oppel, Richard A. Jr. (2009): Corruption Undercuts Hopes for Afghan Police. In: *The New York Times*. Forrás: www.nytimes.com/2009/04/09/world/asia/09ghazni.html?partner=rss%26emc=rss&_r=0 (2014. 04. 02.)
- Ramsay, Anna Augusta Whittall (1969): *Sir Robert Peel*. New York, Books for Library Press.
- Rózsa Tibor (2006): *Baghlan tartomány CIMIC kézikönyve*. Budapest, Magyar Honvédség Összhadérő-nemi Parancsnokság.
- Transparency International: *Corruption Perception Index 2014*. Forrás: www.cpi.transparency.org/cpi2014/results/
- UNAMA Factsheet. Forrás: www.betterworldcampaign.org/assets/pdf/unama-factsheet-update-4-25-12.pdf
- United Nations Peacekeeping Operations: *Principles and Guidelines*. (2008) New York, UN DPKO Department of Field Support. Forrás: www.pbpu.unlb.org/pbpu/library/capstone_doctrine_eng.pdf (2014. 05. 03.)
- www.kcp.gov.af (a kabuli rendőrség hivatalos oldala)
- www.mardume.wordpress.com (a Police-e Mardume hivatalos oldala)

SUMMARY

Police for People

KEMÉNY Gábor

The aim of the survey is to give an overview on the implementation of a community policing project on behalf of the European Union Police Mission in Afghanistan. The reader will acquire an insight into this multilateral international cooperation and get familiar with the police system in Afghanistan. The survey ends with a "lessons learnt" conclusions trying to answer the question whether similar projects are efficient or not.

Az orosz rendőrség tevékenységének társadalmi ellenőrzése

SZÚCS Gáborné

Oroszországban 2011-ben új rendőrségi törvény lépett érvénybe, amelynek legfontosabb célja az volt, hogy a (korábbi „milícia” helyett ezután „polícia” elnevezésű) szervezet társadalmi elfogadottságát növelje. A törvény lehetővé teszi, hogy állampolgárok, civil szervezetek kísérik figyelemmel a végrehajtását, a rendőrség mindennapi tevékenységét, erkölcsi színvonalának alakulását. A civil ellenőrzési folyamat megvalósulását, eredményeit a média nyomon követi. A sajtóreflexiók alapján bizonyos (ha nem is teljes) képet kaphatunk erről az Oroszországban ezen a téren eddig szokatlan állampolgári kontrollról.

Az írás kísérletet tesz arra, hogy felvázolja az orosz rendőrség civil ellenőrzésének megvalósulásához vezető utat és az eddigi eredményeket. Mivel orosz nyelven nem lelhető fel átfogó, objektív értékelés a rendőrség tevékenységéről, különös tekintettel az emberi jogokkal kapcsolatos és a korrupciós problematikára (ha nem tekintjük annak a Moszkvai Helsinki Csoport legutóbb kiadott ezzel összefüggő anyagát),¹ írásom megállapításai csak a rendőrség által közzétett, többé-kevésbé szubjektív megnyilvánulásokra, a sajtóközleményekre és a jogvédő szervezetek periodikusan kiadott jelentéseire támaszkodhatnak.

Ez utóbbiakban azonban a civil szervezetek saját ellenőrzési folyamatuk eredményeit közlik. Az az adatállomány, amelyet a rendőrség tart nyilván saját dolgozóinak tevékenységével kapcsolatban, feltehetően nem áll rendelkezésükre. Az orosz rendőrség működésével kapcsolatos problémák, amelyek különböző síkokon manifesztálódtak (szélsőséges esetben rendőrök által elkövetett komoly bűncselekményekről, lövöldözésről, meg nem engedhető kihallgatási módszerekről, korrupciós esetekről is szó volt), vezettek ahhoz a reformhoz, amely Dmitrij Medvegyev elnökségének időszaka alatt következett be 2011-ben.

Természetesen nem csupán a civil társadalmi ellenőrzés konkrét megvalósulása jelent megújulást a korrupció elleni és az emberi jogok tiszteletben tartásáért folytatott harc terén, hanem az a törekvés is, hogy a belügyi szervek belső ellenőrzési folyamata hatékonyabbá váljon. E törekvés egyik látványos példája egy hakaszföldi akció, amelynek során a belügyminiszter pozitív ösztönzés útján próbálja meg – a *Frankfurter Allgemeine Zeitung* munkatársának megfogalmazásában – „lecsapolni a [korrupció] mocsarát”. A megvesztegetésre „rezisztens” közlekedési rendőrök, miután ellenálltak a

1 Практики общественного контроля за деятельностью полиции. Методическое пособие. Московская Хельсинская Группа 2014

csábításnak, prémiumban részesülnek – olvashatjuk az írásban.² A közlekedési rendőrség egyik munkatársa nem fogadott el 1000 rubelt egy vezetőtől, akit komoly kihágás miatt tartóztatott fel, és azonnal feljelentést tett ellene. 10 000 rubel jutalomban részesült a becsületességéért.

Kísérletek történnek tehát arra, hogy a rendőrség belső kontrollja hatékonyabbá váljon, és ezt a hatékonyságot növelheti az új rendőrségi törvény³ által lehetővé vált folyamatos társadalmi ellenőrzés (a törvény 10. fejezete által megfogalmazott, a rendőrség állami és belső felügyeletének rendszerét kiegészítő szerepben).

A civil ellenőrzés megvalósulásához vezető időszak történései – sajtóreflexiók

A reformot komoly társadalmi vita előzte meg, amit elősegített az is, hogy a 2011 márciusában érvénybe lépett új rendőrségi törvény szövegének tervezetét a média közölte. A nyilvánosság bevonása lehetővé tette, hogy eszmecsere alakulhasson ki, és a visszajelzések is zöld utat kapjanak, ami meglehetősen szokatlan jelenség volt az addigi gyakorlathoz képest.

A *newsru.com* 2010 augusztusában megjelent közleménye, amely egyike a témával kapcsolatos számos sajtóreflexiónak ebből az időszakból, idézi is az elnök szavait: „Véleményem szerint itt az ideje, hogy a milícia visszanyerje a cári időszakban viselt elnevezését, a políciát, és a jövőben ezt használja.”⁴

Az idézett mondatok a korábbi oroszországi rendőrségi törvény átalakításának szükségességével kapcsolatos ülésen hangzottak el, és itt nyilvánította ki az elnök azt a szándékát is, hogy a új törvény tervezetét az interneten még 2010 augusztusában társadalmi vita céljából közzéteszi. Medvegyev elnök gyakran nevezte meg a témával kapcsolatos megnyilvánulásai során azt a számára legfontosabb, alapvető célkitűzést, hogy a reformok segítségével helyre kell állítani a rendőrség iránti bizalmat, és kialakítani egy működő (addig meglehetősen ellentmondásosan megvalósuló) együttműködést a lakossággal.

Az elnök mindezt nem csupán 2010-ben, hanem a törvény érvénybe lépése utáni időszakban is gyakran hangoztatta, ahogy például a *vecmu.ru* híroldalon közölt, 2012. február 10-én elhangzott tévészerelésében is. Az ezzel kapcsolatos videó címe: „A rendőrségnek meg kell küzdenie az emberek bizalmáért”. „A rendőrség feladata nem a kedvező statisztikai adatok utáni hajsza, hanem az állampolgároknak nyújtott segítség. Az emberek bizalmát csak kiváló szakmai színvonallal, a kötelességek kifogástalan teljesítésével, figyelmes és jóindulatú bánásmóddal lehet visszanyerni” – fogalmazta meg televíziós szereplése során Dmitrij Medvegyev, aki nyomatékosan felhívta a figyelmet a korrupció elleni harc fontosságára is.

2 Korruptionsbekämpfung in Russland. www.faz.net/aktuell/feuilleton/korruptionsbekaempfung-in-russland-im-sumpf-1714023.html

3 Федеральный закон РФ «О полиции» www.zakonrf.info/zakon-o-policii/

4 www.newsru.com/russia/06aug2010/medvedev_police.html

Út a civil ellenőrzéshez a jogvédők szemével

Vagyim Karasztyelev, a neves jogvédő, polgári aktivista, a Moszkvai Helsinki Csoport koordinátora, valamint a rendőrséget ellenőrző tíznapos időszakok egyik szervezője és önkéntese tanulmányában összegezte a legfontosabb lépcsőfokokat a civil monitoring felé vezető úton, és utalt arra is, milyen tapasztalatok vonhatók le ebből a folyamatból. Karasztyelev fontos állomásként említi a 2008. június 18-án hatályba lépett szövetségi törvényt, amely lehetővé teszi a kényszerintézkedésekkel, szabadságvesztéssel kapcsolatos emberi jogi sérelmek feltárására irányuló civil ellenőrzést. Az ellenőrzéseket végzők személyét azonban a hatóság hagyja jóvá, és a látogatást előre be kell jelenteni.

A 2009-ben kibocsátott 1468. számú elnöki utasítás a következő fontos lépést jelenti a civil ellenőrzés megvalósulása felé – írja Karasztyelev. Az utasítás a belügyi szervek tevékenységének tökéletesítésére irányul; pénzügyi támogatást irányoz elő, amely lehetővé teszi a fizetések rendezését, a lakáshoz juttatást, a szervezet műszaki színvonalának fejlesztését. Mindemellett az átfogó minősítési rendszer és az antikorrupciós mechanizmusok kiépítésének tervezete is az elnöki utasítás része.

Az új rendőrségi törvény előzményei. A rendőrök kötelességei és az állampolgári jogok a hatályba lépett törvény szövegében

Az új rendőrségi törvényt megelőző vita során számos elvárás fogalmazódott meg a jogvédők, kritikus civil csoportosulások részéről, amelyek közül kettő került be a törvény szövegébe. Karasztyelev a következő öt pontban csoportosítja a követeléseket:

- Az egyenruhán fel kell tüntetni a fényképet, nevet, rendfokozatot és a hivatali egységet, amelyhez az adott munkatárs tartozik.
- A rendőri visszaélésekkel kapcsolatos jegyzőkönyveket rögtön a helyszínen kell felvenni, csak szélsőséges esetben folyamodva ahhoz, hogy az őrizetbevétel után, a rendőrségen történjen meg a jegyzőkönyv felvétele.
- A rendőrség munkatársának ne legyen lehetősége arra, hogy az intézkedéséről készített hang- vagy videofelvételt megakadályozza.
- Az őrizetbe vett állampolgárnak biztosítani kell a jogot, hogy rögtön (legkésőbb három órával az őrizetbe vétel után) felhívja rokonait vagy más személyt, hogy a történetekről és tartózkodási helyéről tájékoztassa őket.
- Szükség van egy éjjel-nappal hívható telefonszámra, ahol a rendőri visszaéléseket az áldozatok bejelenthetik.

A 2011-es új rendőrségi törvényben, amely a a következő fontos lépés volt a társadalmi ellenőrzés megvalósulása felé, végeredményben az őrizeteselek joga a telefonhíváshoz és a kitűző kötelező használatának előírása fogalmazódik meg. Mindezek (főként az azonosítást lehetővé tévő kitűző viselése) a civil ellenőrzés fontos szempontjaivá váltak.

Az őrizetbe vett személynek a lehető legrövidebb időn (maximum 3 órán belül) jogában áll telefonon értesíteni rokonait vagy más hozzá közel álló személyeket őrizetbe vételéről és hollétéről (4. fejezet, 14. cikk, 7. bekezdés).⁵

A társadalmi ellenőrzés sajtóban fellelhető dokumentumai között gyakori az olyan jellegű, amely utal a 2011-es rendőrségi törvény 6. fejezetének 25. cikkére. Mivel e törvényhely előírásainak be nem tartását vetik gyakran (többek között az ellenőrzést végző jogvédők) az oroszországi rendőrök szemére, érdemes itt a vonatkozó sorokat idézni (a kitűző kötelező viselésére való utalással együtt).

„4. A rendőrség munkatársát szolgálati igazolvánnyal, személyére vonatkozó számmal megjelölt lapocskával (zsetonnal), valamint kitűzővel látják el, a szövetségi végrehajtó hatalom belügyi szerveinek előírásai szerint.

5. A rendőrség munkatársai egyenruhát viselnek. Az ezzel összefüggő kiadásokat az állami költségvetés fedezi. Az egyenruha kialakítása az Oroszországi Föderáció kormányának hatáskörébe tartozik. A nyilvános helyen szolgálatot teljesítő rendőr köteles kitűzőt viselni, amely lehetővé teszi személyazonosságának megállapítását.” (6. fejezet, 25. cikk, 4–5. bekezdés).⁶

1. ábra: Rendőrségi kitűző⁷

Az elnök által indított, a törvénytervezettel kapcsolatos társadalmi vita bizonyos értelemben az új törvényhez fűződő lakossági ellenőrzés első szakaszának tekinthető. Az új rendőrségi törvény 10. fejezetének 50. cikke tartalmazza továbbá az állam-

5 Федеральный закон РФ «О полиции»

Задержанное лицо в кратчайший срок, но не позднее трех часов с момента задержания..... имеет право на один телефонный разговор в целях уведомления близких родственников или близких лиц о своем задержании и месте нахождения.

6 4. Сотруднику полиции выдаются служебное удостоверение, специальный жетон с личным номером, нагрудный знак, образцы которых утверждаются федеральным органом исполнительной власти в сфере внутренних дел.

5. Сотрудник полиции обеспечивается формой одежды за счет бюджетных ассигнований федерального бюджета. Образцы формы одежды сотрудника полиции утверждаются Правительством Российской Федерации. На форме одежды сотрудника полиции, несущего службу в общественных местах, размещается нагрудный знак, позволяющий идентифицировать сотрудника полиции.

7 Forrás: <http://upload.wikimedia.org/wikipedia/commons/a/a7>

Нагрудный_знак_сотрудника_полиции.jpg

polgároknak és a társadalmi egyesületeknek a rendőrség tevékenységével kapcsolatos ellenőrzési jogát is. A 2011 márciusában hatályát veszített előző törvény (*A miliciáról*, 1999)⁸ szerint az állampolgárok csupán panaszt tehettek, ha nem értettek egyet a velük való bánásmóddal.

„Az állampolgárnak abban az esetben, ha úgy ítéli meg, hogy a rendőrség (milícia) munkatársának tettei vagy tétlensége jogsérelmet okozott számára, korlátozta szabadságjogait vagy törvényes érdekeit, jogában áll panaszt tennie a rendőrség vezető szerveinél, az azt képviselő személynél, ügyésznél vagy a bíróságnál.” (8. fejezet, 39. cikk.)⁹

Az új rendőrségi törvény (*A policiáról*) viszont a következőképpen fogalmaz a 10. fejezet 50. cikkében a rendőrség (polícia) tevékenységének társadalmi kontrolljáról: „Az Oroszországi Föderáció állampolgárai vagy civil szervezetei társadalmi ellenőrzést gyakorolnak a rendőrség tevékenysége felett a szövetségi törvény által megszabott keretek között.”¹⁰

A rendőrségi törvény 8. fejezete hangsúlyozza, hogy a rendőrség működése transzparens, nyitott, amennyiben ez az átláthatóság nem akadályozza a bűnüldözést, és nem sérti mások jogait vagy a titoktartási kötelezettséget. A rendőrség a média segítségével folyamatosan informálja tevékenységéről a közvéleményt, tájékoztatást nyújt, többek között sajtókonferencia formájában.

A törvényben az addigi „milícia” elnevezés helyett a „polícia” megjelölést használták, amely szimbolikusan is fémjelezte a változtatásra való törekvést. A törvény megszövegezőinek egyik legfontosabb célja a rendőrség iránti bizalom erősítése, a szervezet társadalmi elfogadottságának növelése volt. 2012 májusában foglalta el posztját az új belügyminiszter, Vlagyimir Kolokolcev, aki programja fontos részének tekintette a rendvédelmi szervek és a polgárok közötti bizalom, valamint együttműködés helyreállítását.

A rendőrség további reformfolyamatának céljai

A belső vezetés és a civil kontroll koordinátorainak álláspontját ismertette Kolokolcev is öt területet tüntetett fel, amelyeken szerinte a rendőrség tevékenységének mindenképpen változnia kell. Az РБК (Росбизнесконсалтинг)¹¹ pénzügyi és gazdasági hírportál *Kolokolcev öt alapelve* című írása szerint a belügyminiszter¹² humánus arculattal ruházza fel a rendőrséget. Kiindulópontként a belügyi informatikai rendszer fejlesztését jelöli meg, a bűnözéssel kapcsolatos adatok oly módon történő nyilvántartását, amely

8 Федеральный закон РФ „О милиции»

9 Статья 39. Право обжалования неправомерных действий сотрудников милиции
Гражданин, считающий, что действие либо бездействие сотрудника милиции привело к ущемлению его прав, свобод и законных интересов, вправе обжаловать это действие или бездействие вышестоящим органам или должностному лицу милиции, прокурору или в суд.

10 Федеральный закон РФ «О полиции»

„Статья 50. Общественный контроль за деятельностью полиции

„Граждане Российской Федерации, общественные объединения осуществляют общественный контроль за деятельностью полиции в соответствии с федеральным законом.”

11 RBC Informations Systems

12 Петров, И. Пять принципов Колокольцева придадут полиции человеческое лицо

hatékonyan segíti a bűnüldözést. Az állampolgárokkal történő online kapcsolattartás lehetősége, a bejelentések fogadása is fontos területe a fejlesztéseknek. A következő súlyponti kérdés a rendőrség szervezetének strukturális átalakítása azzal a céllal, hogy vidéken, a kisvárosokban és a falvakban jelentősen növekedjen a rendőri jelenlét, a központi szervezetek átalakítása pedig hatékonyabban járuljon hozzá a szervezett bűnözés elleni harchoz. Fontos területe a modernizációnak Kolokolcev szerint, hogy a „korrupt, részeges és dologtalan” munkatársaktól megszabadítsa az állományt, valamint az, hogy a rendőrség munkája nyilvánosabb, a társadalom számára is ellenőrizhető formában valósuljon meg, és mindez hozzájáruljon a legfontosabb célhoz, a bűnüldözés eredményességének jelentős javulásához. Kolokolcev tehát fontosnak találja, hogy a rendőrség korrupciómentesen, transzparens módon, hatékonyan és ellenőrizhetően működjön.

A civil ellenőrzés megvalósulása, konkrét céljai és módszerei

A rendőrség ellenőrzésének léteznek intézményesített és nem intézményesített formái is – állapítja meg feljebb már idézett tanulmányában¹³ a jogvédő Karasztyejev, aki a nem intézményesített formák között elsőként említi a „dekádokat”, az évenként ismétlődő tíznapos ellenőrzési periódusokat, amelyeknek során civilek ellenőrzik a rendőrség tevékenységét. (Az intézményesített formák – az OF Társadalmi Kamarája, a BM és a területi szervek mellett működő társadalmi tanácsok, valamint a Társadalmi Megfigyelő Bizottság – azonban lényegesebbek, és nagyobb hatáskörrel is bírnak.) A projekt már háromszor zajlott le a törvény hatálybalépése óta, 2012-től 2014-ig, sőt kiegészítő ellenőrzések is folynak ezektől eltérő időpontokban.

2. ábra: Felhívás a rendőrség polgári ellenőrzésében való részvételre¹⁴

13 Карастелев В., Общественный контроль за деятельностью полиции в России: возможности и реальные практики.

14 Forrás: http://vk.com/ctrlpolice?z=photo-39559962_325592551_százalék2Falbum-39559962_0_százalék2Frev

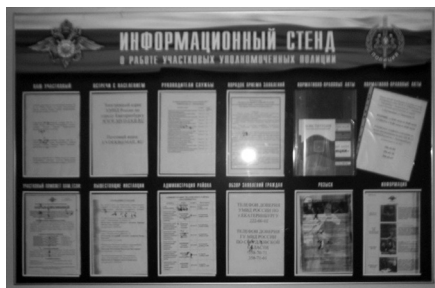
„Ellenőrizd a helyi rendőrséget!” – áll a plakáton. A „Декада проверки отделений полиции» (ДПО)» civil monitoringtevékenység az Egyesült Társadalmi Megfigyelő Csoport (a továbbiakban: ОГОН) szervezésében megy végbe, amelyet a Transparency International Russia, a Moszkvai Helsinki Csoport, valamint az Ifjúsági Jogvédő Mozgalom támogat. Számos helyszínen, az ország különböző pontjain – többek között Voronyezsben, Vlagyimirban, Jekatyerinburgban, Kalinyingrádban, Krasznodarban, Moszkvában, Szentpéterváron, Murmanszkban – történtek ellenőrzések, készültek videók a tíznapos áprilisi ellenőrzés során, amikor a közvélemény figyelme a megszokottnál erőteljesebben irányult a rendőrség tevékenységére.

Az orosz elnevezés (Декада проверки отделений полиции») jelentése: 'rendőri szervezetek ellenőrzésének dekádja', avagy tíznapos periódusa, amely legutóbb 2014. április 21–30-ig volt. A legnépszerűbb videómegosztó oldal nagy mennyiségű videót tartalmaz, amelyeken a rendőrségi törvény, köztük a fent idézett előírások betartását ellenőrző szituációkat rögzítettek, rendőrségen, utcán és közlekedési eszközökön, tehát a rendőrség munkatársai legtöbb esetben nem akadályozták meg a felvételek készítését. Ha szolgálati érdek akadályozza meg a videózást, a rendőr köteles ezt az állampolgárral közölni, egyébként pedig általában engedélyezni azt. A probléma megoldása nem egyértelmű, mivel határozott tiltása a videók készítésének egyik jogi dokumentumban sem található, a rendőrség munkájának átláthatóságára való törekvés viszont nyomon követhető mindkét, különösen az utóbbi rendőrségi törvényben.

A szervezők legfőbb céljait a következőképpen összegezték.¹⁵ Ellenőrizni kívánták:

- a rendőrség elérhetőségét (könnyű-e megközelíteni: közlekedés, útmutató táblák megléte, esetleges hiánya);
- szabad-e a belépés, vagy akadályokat támasztanak;
- célszerűek, hatékonyak-e a falon elhelyezett információk („информационный стенд”);
- van-e forródrót, lehetőség a rendőrség munkatársaival kapcsolatos panaszokat az illetékeshez eljuttatni, esetleg valamely jogvédővel a kapcsolatot felvenni;
- a rendőrség munkatársai ismerik-e az őrizetben álló személyek jogait, és rendelkezésre áll-e minden technikai és adminisztratív feltétel ahhoz, hogy ezek a jogok realizálhatóak legyenek (a fent említett videók egyike tanúsítja, hogy számon kérték a rendőrtől a kitűző viselésének hiányát, és rákérdeztek arra is, van-e megfelelő mellékhelyiség az épületben, amelyet a látogatók és az őrizetese is használhatnak);
- van-e lehetőség arra, hogy a kapitányság vezetőjével találkozzanak;
- elhelyezhetnek-e jól látható helyen információkat a fogvatartottak jogairól.

¹⁵ Полиция и гражданский контроль. ovdinfo.org/news/2014/04/21/policiya-i-grazhdanskiy-kontrol-teper-i-na-transporte

3. ábra: Rendőrségi falitábla információs anyagokkal¹⁶

Vlagyimir Kolokolcev, a Rasid Nurgalijevet 2012 májusában felváltó új belügyminiszter 2012 júniusában parancsba adta, hogy július 31-ig a rendőrség minden munkatárát lássák el az azonosíthatóságát lehetővé tévő kitűzővel. 2012 őszén több városban egyidejűleg vizsgálták a civilek, betartják-e a rendőrök például igazoltatások során a kitűző viselésére irányuló utasítást. Az akció elnevezése „az igazoltatások hónapja” volt, amelynek során azt is figyelték, mennyire készek a rendőrök a „szolgáltató” szemléletmódra, és milyen mértékben hajlandóak figyelembe venni és megvédeni a velük kapcsolatba kerülő polgári személyek jogait.

Az ellenőrzést újságírókból, jogvédő szervezetek képviselőiből, főképpen azonban hétköznapi emberekből, állampolgárokból álló csoportok végezték Oroszország számos városában. Az időszakon belül, szeptember 29-én zajlott le az „igazoltatások napja” – oroszul „День проверки документов” (ДПД) –, amikor előtérbe került az új rendőrségi törvényben (2. fejezet, 5. cikk, 4. bekezdés) meghatározott kötelezettség betartásának ellenőrzése. „Az állampolgárral való kapcsolatfelvételnél a rendőrség munkatársa köteles megnevezni beosztását, rendfokozatát, kérésre felmutatni szolgálati igazolványát, ezután közölni intézkedésének okát és célját.”¹⁷

Következtetések: a civil monitoring eredményei

Karasztyelev a már idézett tanulmányában közli, hogy az ellenőrzés megállapította: a kitűzők egy része közvetlenül az azt megelőző időszakban került a rendőrökhöz. Viselésük még nem vált általánossá; a vizsgált személyek egy része zsebébe rejtette, nem volt hajlandó bemutatkozni, a monitoringot végzők igazoltatására törekedett, sőt volt olyan is, aki egyszerűen elszaladt. Legkevesebb ötven kitűző nélküli rendőrt figyeltek meg.

Az eredmények pontosítását szolgálta, hogy mintegy egy hónappal később, 2012. október 20-án beiktattak egy hasonló ellenőrzést (ДПД). Ezúttal több város rendőrsége utasította el a részvételt (legalábbis részlegesen), köztük Tver és Irkutszk, mivel a

¹⁶ http://img-fotki.yandex.ru/get/6837/161384275.1c/0_f0693_ca949d32_XL.jpg

¹⁷ Федеральный закон РФ «О полиции»

При обращении к гражданину сотрудник полиции обязан:

1) назвать свои должность, звание, фамилию, предъявить по требованию гражданина служебное удостоверение, после чего сообщить причину и цель обращения;

közlés szerint a rendőrök többsége itt átvette a kitűzőjét. Voltak azonban olyan helyszínek is, ahol az előre bejelentett időpontban a rendőrség munkatársai nem voltak fellelhetők, például Cseljabinszkban és Komszomolszk-na-Amure-ban, sőt az utóbbi helyszínen a rendőrségi járművek sem voltak megfigyelhetők az utcákon.

Több városban viszont, ahol az ellenőrzés elvégezhető volt, az abban részt vevők nem bukkantak hiányosságokra. Lipecskben, Ufában, Szaranszkban mindenki viselte a kitűzőt, Moszkvában és Novoszibirszkben pedig csak elvétve akadtak olyan rendőrök, akik nem. Az eredményekről statisztika is készült: 14 város (köztük Moszkva) fogadott 97 ellenőrt, akik 211 rendőrt ellenőriztek. A 97 önkéntes által kitöltött kérdőívek szerint 174 rendőr (82,5 százalék) esetében nem találtak törvénysértő magatartással, három ember nem megfelelő (régi) kitűzőt viselt, 34 rendőr (17,5 százalék) egyáltalán nem viselte azt. Az utóbbi esetekben a következő indokok hangzottak el:

- még nem kapták meg a kitűzőt;
- most készül;
- nincs rá szükség;
- rájuk ez a törvény nem vonatkozik (pl. igazgatásrendészet);
- szolgálati gyakorlaton vesznek részt;
- nehéz, letépi a gombot;
- nincs átgondolva a viselési kötelezettség.

Volt, aki úgy hordta a kitűzőt, hogy azt egészében vagy az azonosításra alkalmas számot eltakarja a zsebe. Hat városban a rendőrök önmaguktól vagy kérésre bemutatkoztak. Rendszerint udvariasak voltak, néha azonban adódtak feszültebb helyzetek is. Határozottan az azonosíthatatlan rendőrök voltak azok, akik inkorrektebb módon viselkedtek, például eltávoztak, igazoltatták az ellenőrzésben részt vevő önkénteseket, sőt meg is akadályozták a videofelvételek készítését. Az utóbbi jelenség Volgográdban volt a legjellemzőbb, ahol többnyire arra hivatkoztak, hogy a rendőrségi sajtószolgálat engedélye nélkül a felvételek készítése tilos. Visszatérve a kitűzők kérdésére, az OGOH szervezete a 2012-ben és 2013-ban végbement akcióknak tulajdonítja többek között azt, hogy a rendőrök körében a kitűzők viselése valóban általánossá vált.

Az oroszok ellenőrzése esetében Alekszandr Druk, a csoport rendőrséggel kapcsolatos tevékenységének felelőse a következőképpen foglalta össze az első két ellenőrzési periódus eredményeit: „A korábbi ellenőrzések eredményei alapján nem alakulhatott ki egységes kép, mivel mindegyik kapitányság specifikus, rendelkezik sajátos vonásokkal. Van, ahol ellenőrzik az iratokat belépéskor, van, ahol nem, hol van beléptető ablak, hol nincs, egyik helyen a személyi igazolvány alapján léphet be a látogató, másutt nem. Volt olyan hivatali egység, ahol az ellenőrzést végző polgári személyeket be sem engedték igazolvány nélkül, bár közben hangsúlyozták, hogy egyetértenek a kontrollal, és tisztelik annak céljait. Néha egyszerűen nem nyitották ki a bejáratí ajtót. Volt olyan rendőrség is, ahol a megfelelő tájékoztató anyagokat jól láthatóan helyezték el, de ez inkább kivételnek bizonyult. Máshol léteznek ilyen anyagok, de alig láthatóak, van olyan hely, ahol teljesen hiányoznak.” Alekszandr Druk arra a problémára is felhívta a figyelmet, hogy a helyzet gyakran az ellenőrzés előtti napokban változik.

Mivel a monitoringgal kapcsolatban a területi vezetők értesítést kapnak, azok felhívják munkatársaik figyelmét a lehetséges látogatásra, akik azonnal felkészülnek arra. Mindez azonban pozitív eredményt is hozhat, mint például Szocsiban, az Olimpia idején; a helyi belügyi szervek képviselői megjelentek az ellenőrzéseken, és a civilek javaslatait azonnal figyelembe vették, például az őrizetbe vett személyek jogaival, a kötelezően segítségül hívott tolmácsokkal kapcsolatban. Javult a fogvatartottak kapcsolattartását szolgáló forrádrót használatát lehetővé tévő infrastruktúra, amelynek mielőbbi kiépítését a 2012. augusztus 22-én kiadott 808. számú belügyminisztériumi utasítás írta elő.¹⁸

A Moszkvai Helsinki Csoport 2014-ben megjelent összefoglalója,¹⁹ amely elnöki utasítás szerint állami dotációval készült, átfogó képet nyújt a civil monitoring gyakorlatáról. Összefoglalja a lehetőségeket és az eredményeket a különböző területeken, ahol az ellenőrzés végbement, például a belügyminisztériumban, a különböző rendőri szervezeteknél, a közlekedési rendőröknél, a rendezvényeken, a járőrszolgálatoknál, a vasútállomásokon, a körzeti megbízottaknál. (A 2013-ban bekövetkezett dél-oroszországi terrorcselekmények után került előtérbe a vasútállomások fokozott ellenőrzése is.)

A kiadvány foglalkozik az ellenőrzések metodológiájával is, közöl az önkéntesek és a helyi lakosok által kitöltendő kérdőíveket, amelyeket a kutatás során használtak, tanácsokat ad, mit kell a monitoringot végzőknek az ellenőrzésre feltétlenül magukkal vinniük. (A legszükségesebbek: a rendőrségi törvény, más vonatkozó joghelyek, megfelelő címekekkel ellátott mobiltelefon, videofelvevő, fényképezőgép, diktafon.) Felhívják a figyelmet arra, hogy ne jelezzék pártpreferenciájukat, mivel ez szükségtelenül idézne elő konfrontációt a szigorúan pártsemleges vizsgálatok közben.

Az idézett tanulmánygyűjtemény azon soraival zárom írásomat, amely a civil monitoring három legfontosabb hozzájárulását foglalja össze a társadalmi megbékéléshez:

- A megfigyelés egyben jelenlét is, amely elősegíti a jogkövető magatartás érvényesülését, az erőszak visszaszorulását, esetleges éles helyzetek konfliktussá eszkalálódását.
- A megfigyelés mint monitoring a tények objektív rögzítését jelenti, amelyre a hatalmi szervek felé irányuló közlések, indítványok, követelések alapozhatók. A megfigyelők objektív tanúi a megfigyelt eseményeknek.
- A megfigyelés egyben mediáció is. Az OGOH csökkenti a konfliktusok, az agresszió jelenlétét a hatalmi szervek és az állampolgárok közötti viszonyban.

A legfontosabb talán az, hogy mint a „harmadik oldal” képviselői, a monitoringot végzők lemondanak minden előítéletről, sőt személyes szimpátiáik és antipátiáik érzetéről is, és céljuknak kizárólag azt tekintik, hogy a törvényben leírtak érvényesüljenek.

18 Полиция и гражданский контроль. ovdinfo.org/news/2014/04/21/policiya-i-grazhdanskiy-kontrol-ter-per-i-na-transporte

19 Практики общественного контроля за деятельностью полиции. Методическое пособие. Московская Хельсинская Группа 2014.

IRODALOMJEGYZÉK

- Карастелев В., Общественный контроль за деятельностью полиции в России: возможности и реальные практики.
www.mhg-police.org/sites/default/files/files/karastelev-dok.pdf
Korruptionsbekämpfung in Russland. www.faz.net/aktuell/feuilleton/korruptionsbekaempfung-in-russland-im-sumpf-1714023.html
Медведев: полиция должна завоевать доверие людей. ziwa.org
10.02.2012 20.25 Вести.Ru RU12A/vestiru
Letöltés időpontja: 2015. I. 19.
Петров, И. Пять принципов Колокольцева придадут полиции человеческое лицо www.rbcdaily.ru/politics/562949984624622
Полиция и гражданский контроль. ovdinfo.org/news/2014/04/21/policiya-i-grazhdanskiy-kontrol-teper-i-na-transporte
Практики общественного контроля за деятельностью полиции. Методическое пособие. Московская Хельсинская Группа 2014
Федеральный закон РФ „О милиции»
www.consultant.ru/popular/militia/39_8.html#p816
Федеральный закон РФ «О полиции»
www.zakonrf.info/zakon-o-policii/
www.newsru.com/russia/06aug2010/medvedev_police.html

SUMMARY

Social Monitoring of Russian Police Activities

SZÜCS Gáborné

A new Act on the Police came into force in Russia in 2011. Its main aim is to increase public acceptance of the organisation now called 'police' instead of 'militia'. The Act makes it possible for citizens and NGOs to monitor its implementation, the everyday activities and the ethical standards of the police. The media follow the results and realisation of the civilian control process. Based on the reflections in the press we can gain some (albeit not full) picture of citizens' control, unusual in this sphere in Russia so far.

A bűnüldözés strukturális hatékonysága

VÁRI Vince

A nyomozási feladatokat az ügyészség törvényességi felügyelete és tényleges szakmai irányítása mellett a rendőrség végzi, amely a differenciált eljárási metódusok kezdeményezésében nem rendelkezik eljárásjogi önállósággal. Mindeközben a legalitás elve a lehetetlent követeli meg: a törvények érvényesítését úgy, hogy közben növekedjen a bűnözés és az erőszakos küzdelem a javak megszerzéséért. A bűnüldözést folytató igazságszolgáltató szervek csak az ügyek egy meghatározott hányadát képesek feldolgozni, hisz minden bűncselekményt nem lehet megtorolni, és nem jelent megoldást a szervezeti változás, sőt még a létszámemelés sem. Időszerű tehát a változás a rendőrség és az ügyészség kapcsolatrendszerében, és a bűnüldöző hatóság kompetenciáiban.

Magyarországon a nyomozási feladatokat az ügyészség törvényességi felügyelete és tényleges szakmai irányítása mellett a rendőrség végzi, így az eltérő eljárási metódusoknak még a kezdeményezésére sincs eljárásjogi mozgáster. Jogilag szinte alig nyer elismerést az a tényező, hogy a nyomozó hatóság kerül térben és időben először kapcsolatba a külvilágban bekövetkező és büntetőjogi szempontból relevanciával bíró eseményekkel. Átsiklana tán a figyelem azon körülmény felett, hogy a nyomozó hatóság az eredményességi elvárás nyomására, az egyszerű diverziók¹ hiányában kényszerűségből rejtett diverzió² formájában egyfajta szelekciós mechanizmust működtet? Minden bizonnyal igen. Mely tényezőre már az európai eljárási rendszereket tanulmányozó amerikai jogászok is rámutattak: „a legalitás elve a lehetetlent követeli meg: a törvények érvényesítését, miközben növekszik a bűnözés és az erőszakos küzdelem a javak megszerzéséért. Elkerülhetetlen szükség van változtatásokra az alapelvek érvényben hagyásával, és ahol ezt a formális törvény vagy ideológia nem teszi lehetővé, informális eljárásokat kell rá kidolgozni.”³ Ma már közhelyszerű az a megállapítás, hogy a bűnüldözést folytató igazságszolgáltató szervek csak az ügyek egy meghatározott hányadát képesek feldolgozni, hisz minden bűncselekményt nem lehet megtorolni, és nem jelent megoldást a szervezeti változtatás, és a létszámemelés sem.⁴

1 Az egyszerű diverzió a büntetőeljárásról való következmények nélküli lemondást jelenti, a nyomozati szakban, de mindenképpen az ítélet meghozatala előtt. Itt a társadalomra olyan csekély mértékben veszélyes cselekményekről van szó, amelyek esetében nem indokolt a büntetőjogi szankció alkalmazása. Az igazságszolgáltatás terheit főként azok az esetek csökkentik, amelyek nem kerülnek tárgyalási szakaszban a bíróság elé.

2 Azokban a jogrendszerben, amelyekben a legalitás elve érvényesül, a rendőrség nem gyakorolhatja a diverziót: ha bármilyen forrásból bűncselekmény jut a tudomására, akkor értelemszerűen hivatalból el kell indítania az eljárást. A rejtett diverzió azonban egy olyan mozgásteret hoz létre, amelyet a rendőrség akkor használhat ki, amikor eredménytelennek tűnő, bagatell cselekményeknél lebeszél a panaszost, nem veszik fel a feljelentést, nem intézkednek bejelentések esetén. Ez is azt eredményezi, hogy a kisebb súlyú cselekményekből nem lesz ügy és eljárás. Lásd: Blau (1987) 29.

3 Goldstein–Marcus (1977) 280. In: Kertész (1998) 152.

4 Sléder (2010) 140.

Az alrendszeri hierarchia hatékonysági visszássága

A büntetőeljárás hatékonysággal szorosan összefüggő és kikerülhetetlen dimenzió a két büntető igazságszolgáltatási alrendszer (nyomozó hatóság, ügyészség) intézményesített hierarchiája. Ennek egyenes és logikus következménye, hogy a tevékenységi formáikban egymástól függő elemek egymásnak való alárendelése – a bizalom és a kölcsönösségi alapú mozgástér biztosításának hiányában – óhatatlanul is a teljes rendszer hatékonyságának csorbulását idézheti elő. „A működésirányítás és a tevékenységirányítás kölcsönhatásban van egymással. Az utóbbi az előző függvénye. A működésirányítás biztosítja a szervezet számára a költségvetési fedezetet, az hozza létre a szervezetet, annak struktúráját, oda vannak telepítve a személyzeti döntések, hatása van a dolgozók képzettségére. A színvonalas, törvényes tevékenység és annak irányítása elvileg feltételezi a működés tökéletes irányítását. Ellenkező esetben a jogalkalmazás területén működési zavarok léphetnek fel, a tevékenységirányítás hatékonysága kisebb lesz. A tevékenységirányítás kiszolgáltatót a működésirányításnak, ugyanakkor a törvény a nyomozások irányításáért a felelősséget a tevékenységet irányító ügyészre telepíti.”⁵

A nyomozóelvű és hierarchikus működési irányítás mellett folyó büntetőeljárás hátulütője – az inkvizitórius rendszer többszintűsége miatt – az „ellenőrzési” igényből fakadó ismétlési kényszer, amely a szintek egymásra épülésének – nem pedig egymás mellettségének – elismerése hiányában a korábbi tevékenység újbóli megismétlésével az eljárás egészének lassulását, retrospektív elve miatt megismerési lehetőségének csökkenését eredményezi. A vegyes bizonyítási rendszerben az eljárási garanciák betartására fokozottan ügyelő inkvizitórius⁶ eljárási modell írásbelisége csökkenti a többszintű eljárás információtorzulása okozta hatékonyságvesztést, de ezt lényegében kioltja a modern jogállamok akkuzatórius⁷ eljárási elemeinek túlsúlyozási igénye. Szinte biztosra vehető, hogy a bizonyítás eredményességének jelentős csorbulását okozná, ha teret engednének a nyomozati szakasz bizonyítási eredményeit a tárgyaláson tételesen citálató eljárásjogi megoldásoknak.⁸ A vegyes rendszeren így jellemzően a nyomozati szak eredményeinek tárgyalási ismétlése miatti hatékonyságvesztés kérhető számon. Mindez a bizonyítási garanciák szerepének nyomozati szakaszban való térhódításához, ezzel a törvényesség kontra eredményesség dimenzió kiszélesedéséhez vezetett. Másrészt a nyomozó hatóság ügyészségi viszonyrendszerében jelenik meg az eredményességmaximalizálás jelensége, amelyet a nyomozó hatóság a redundáns nyomozati és bizonyítási cselekmények végrehajtási kényszereként értékel.

Érdemes a problémát rendszerszemléleti tényként kezelni, és belátni azt a kézzelfogható tény, hogy az olyan nyílt rendszerek,⁹ mint az igazságszolgáltatás esetében

5 Nyíri (2003) 64.

6 Az eljárás írásbeli és titkos. Köött bizonyítási rendszere van, eredménye az akta, szük korlátok között érvényesül a védelem, jellemzője a többszintű eljárás és a jogorvoslati rendszer stb.

7 A szóbeliség, a nyilvánosság és a közvetlenség elve érvényesül. A szabad bizonyítási rendszer és a funkciómegosztás elve dominál, ami a karakteres védői jogokkal összefüggésben realizálódik.

8 A büntetőeljárásról szóló XIX. törvényt (Be. tv.) módosító 2010. évi CLXXXIII. törvény rendelkezései, többek között a 291., a 296., a 299. és a 301. §

9 Farkas (2002) 28–29.

az alrendszerek között kölcsönös függőségi viszony (interdependencia) áll fenn, holott részlegesen függetlenek egymástól. Eközben viszonylagos autonómiát élveznek tevékenységellátásuk tekintetében. Ennek során függetlenségük megőrzésére törekednek, ám ez összeütközésbe kerülhet a rendszer egészének törekvésével, vagyis átfogó céljával. Ez a megállapítás igaz az egyes elemek egymáshoz való viszonyára is, amint Connidis utal rá, az alrendszerek közötti konfliktusok származhatnak abból is, hogy az egyes alrendszerek megkísérlik fenntartani a funkcionális autonómia különböző fokait. „Igen nagy a valószínűsége annak, hogy miközben az adott szervezet saját funkcionális autonómiáját megkísérli maximalizálni, közben arra törekszik, hogy más alrendszerét minimalizálja, ez közöttük feszültséget, konfliktust keletkeztethet.”¹⁰

Az ügyészség és a nyomozó hatóság tevékenység- és a működésirányítási¹¹ rendszere jelentős hatással van a teljes büntető igazságszolgáltatás hatékonyságára. Hiszen amennyiben domináns a tárgyalás előtti – ügyészi és rendőrségi – diverzió, úgy gyorsul a büntetőeljárás is, így növekedhet a rendszer bemeneti kapacitása, ebből következően a változatlan nyomozó hatósági ügyfelvétel képesség is nőhet. Mindehhez azonban a nyomozó hatóság formális „diverziós” kezdeményezési lehetőségeinek szélesítésére, esetleg a nyomozási szakasz írásbeliségének könnyítésére, továbbá az ügyek eljárási rendjének súly szerinti differenciálására van szükség. Következésképpen a javuló ügyfelvétel képesség a nagyobb regisztrált bűncselekményi számban, a hatékonyabb bűnüldözési fellépést elismerő társadalmi presztízs növekedésében, s akár a csökkenő punitív büntetőpolitikai orientálódásban realizálódhat.

Eredményességi dimenzió mint hatékonysági gát az ügyészség és a nyomozó hatósági alrendszerek viszonyában

A probléma megragadásához célszerűnek tűnik a Kúria Büntető Kollégiumának a joggyakorlat elemzésével foglalkozó összefoglaló véleményében megjelenő gondolatait alaposabban górcső alá venni. A vád törvényességének vizsgálata során az elemzőcsoport arra a megállapításra jutott, hogy az eljárást keletkeztető *indicium* megléte, és annak a büntetőeljárás folyamán a bizonyítás irányába történő növelési pályája – az okszerűség és a törvényesség talaján – önmagában elegendő garancia a már korábban említett rejtett diverzió kiiktatására, úgyszintén az „eredményességi szemlélet” determinálta törvénytelen eljárások hasonló okból való megszüntetésére. „Nincs tehát alapja annak a feltevésnek, hogy a büntetőeljárás »vaknyomozással« megindul, »vágányra áll« és megállíthatatlanul – példánál maradva vakvágányon – halad, »eredményessége« elkövetőt produkál, akiből elítélt lesz, s ehhez képest a magas váderedményesség általánosítva a büntetőeljárás negatív mutatója, a hivatal önigazolása.”¹² Eme érvelés súlyos hiányossága, hogy figyelmen kívül hagyja a jogalkalmazás kontrollálhatatlan, kényszerpályán mozgó emberi és szervezeti „elemeiben” rejlő, döntő körülményét. A nyo-

10 Connidis (1982) 32. In: Farkas (2002) 27.

11 A nyomozati tevékenység az ügyészség tevékenységirányítása alatt áll, míg a nyomozó szerv működésirányítása a rendőrségi szervezeti hierarchián keresztül valósul meg.

12 *A vád törvényességének vizsgálata* 2013.

mozó hatóság a múltbéli történés azonnali megismerésének és tudomásra jutásának közvetlenségéből és azonnali értékeléséből fakadó mozgástérrel rendelkezik.¹³ Ennek gyakorlásával biztosítható az eredményessége, amely azonban a tevékenységirányítást végző ügyészség hierarchikus és normatív elvárási rendszerének ellenállásába ütközik. Vagyis éppen az alaposnak tűnő szabályozás – mint a törvénytelenység kizárását szavatoló rendszer – túlhangsúlyozása zárja a nyomozó hatóságot az „eredményességre való törekvés” ilyesféle kalodájába, és – blokkolva a bűnüldözést – a jogalkalmazás diszkrecionális mozgásterének játékszerévé teszi azt. „Másfelől szintén nem helytálló a váderedményesség pejoratív, negatív jelentéstartalmának a bíróság »gyengességére«, vádhoz igazodó engedékenységre alapítotttsága. Ez ugyanis figyelmen kívül hagyja, hogy abban a rendszerben, ahol a nyomozás szabályozott: a vádemelés kockázata kisebb, lehetséges eredményessége pedig nagyobb, ami önmagában a szabályozottságból ered. [...] Szabályozatlan nyomozás esetében a vádemelés kockázata – értelemszerűen – több, s ennél fogva eredményességének aránya is kevesebb. A váderedményesség magas arányát »vádoló« (s valójában csupán a szabályozott nyomozás talaján felmerülő kritikai) álláspont pedig figyelmen kívül hagyja, hogy a nyomozás szabályozottsága révén nem kevesebb, hanem – egy (a rendeltetésszerűséget szolgáló) szűrőfunkcióval – több a büntetőeljárás.”¹⁴ A szabályozottság már csak azért sem növelheti a váderedményesség arányát, mert a nyomozáseredményesség csupán elvi szinten oldódik fel a váderedményességben, máskülönben eltérő strukturális és működési viszonyainál fogva saját eredményességi célkitűzéssel és teljesítménymérési rendszerrel rendelkezik. A váderedményességet kizárólag a nyomozó hatóság nyomozási és felderítési eredményességének tükrében láthatjuk tisztán, ebből levezetve nem nehéz belátni, hogy a korlátozott erőforrások rendelkezésre állása esetén a nyomozás minden fázisában megjelenik az ügyek szelekciós kényszere. Ezt a szabályozás szigorodása és az ügyészségi túlbizonyítási nyomás az ügyválogatás és a törvénytelen eljárások szaporodásának irányába még tovább fokozza. Így a hatékonyság nem a két rendszer közös eredményfaktorainak korrespondenciájában nyer értékelést, hanem sokkal inkább a különálló alrendszerek munkaszervezeteit minősítő teljesítményértékelési elvekben.

Ezt ugyancsak jól szemléltetik a számottevően eltérő objektív mutatók: vagyis a nyomozáseredményesség és a váderedményesség aránya. A váderedményesség¹⁵ első sorban a „vádás ügyek”¹⁶ bizonyításra való alkalmasságának, és nem a nyomozáseredményességné¹⁷ a bizonyítéka. Az ügyek vádra való alkalmasságát az ügyész nyomozásfelügyeleti jogkörénél fogva reálbizonyítási cselekmények elvégzésére vonatkozó

13 A nyomozó hatóság elsőként kerül kapcsolatba az esettel, és dönt az elsődleges intézkedésekről. A reagálás mértékének és mértékének meghatározásánál fő szempont lesz a cselekmény helyes büntetőjogi minősítése, amelyre jelentősen kihat az adott helyzetben előreláthatólag sikeres, vagyis eredményes felderítés esélye.

14 *A vád törvényességének vizsgálata* 2013. 12.

15 Magyarországon a váderedményesség 96-97 százalék.

16 „Vádás ügyeknek” a vádemelési javaslattal a nyomozó hatóságtól az ügyészségnek megküldött ügyeket nevezzük.

17 A nyomozáseredményesség az eredménytelen ügyek és azok reciproka, amely lényegében a nyomozó hatóság tudomására jutott, és abban nyomozást elrendelt ügyek kimenetelének függvénye. Ez jelenleg országos szinten 2010-től javuló tendenciát mutat (2015 januárja és júniusa között 54,5 százalék), változóan az egyes nyomozó hatósági szinteken.

utasítási jogával segíti elő. „A váderedményesség tehát elsődlegesen a nyomozás – s csak ehhez képest a vádképviselő – eredményességének következménye. Vagyis a váderedményesség önmagában nem tekinthető negatív kategóriának.”¹⁸ Igazából a váderedményesség mutatóját csak az alacsony nyomozáseredményesség mutatójával együtt lehetne önálló kategóriának tekinteni, hiszen a nyomozó hatóság célirányosan az ügyészi utasítás és szervezet saját eredményességi küldetését szem előtt tartva mérlegel az egyes esetek között, és dönti el, hogy érdemes-e eljárást indítani vagy sem.¹⁹

A nyomozó hatóság ennél fogva – jobb híján – csak a nyomozást irányító ügyészséggel való informális és bizalmi alapú viszony pozitív előmozdítása esetén érhet el nagyobb hatékonyságot. A váderedményesség más országokban való magas aránya pedig nem feltétlenül a nyomozás szabályozottságának eredménye, mivel ott jelentős szerepe lehet az ügyek differenciált megítélésének, amelynek hatására a ténylegesen bíróság elé kerülő ügyek alaposabb és kisebb informális szelekciós mechanizmust kénytelenek elszervezni a nyomozás vizsgálati szakasza²⁰ előtt. Ezt jól demonstrálja, hogy az angolszász országokban a beismeréssel végződő ügyek nem kerülnek bíróság elé, ezzel is tehermentesítve azt.

A viszonyrendszer meghatározó eleme lényegében az eltérő eredményességi küldetés és az inputok és outputok tekintetében az egymástól való függés, ahogy Farkas Ákos nevezi: az *interdependencia*. Az ügyészség megfelelő minőségű, ténybeli és jogi vonatkozásaiban feltárt és levizsgált, vádemelésre alkalmas ügyeket vár a nyomozó hatóságtól, míg a nyomozó hatóság kevesebb egyéb bizonyítási feladatot és más kötöttséget, illetve törvényességi aggályokból fakadó intézkedést. Mára mindkét alrendszer jelentős túlterheltséggel küszködik, így leginkább a két munkaszervezet működésirányítási összehangoltságának hiánya miatt nem olajozott az ügyészség saját diverziós cselekvési tere (amely kifejezetten a gyorsított vagy konszenzusos eljárásokban ölt testet). Éppen ezt látták be az új kódex előkészítése során, amikor az ügyészség és a nyomozó hatóság viszonyának újraszabályozását tűzték ki célul. „Az eljárások differenciálásának igényével szervesen összefüggő kérdés, hogy az új eljárásjogi törvényben ténylegesen tükröződnie kell a nyomozó hatóság iránt tanúsított bizalomnak, egyúttal célszerű újraszabályozni az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolatát is. A csekélyebb tárgyi súlyú, ugyanakkor a bűnüldözési munka számszerű többségét kitevő ügyekben teret kell engedni a nyomozó hatóság önálló nyomozásának, valamint az egyszerűbb eljárási szabályok alkalmazásának. E körben indokolatlan és felesleges az ügyészség eddigi túlsúlyos szerepének vagy – példának okáért a nyomozás határidejének meghosszabbításával kapcsolatos – látszat garanciáknak a fenntartása.”²¹

18 A vád törvényességének vizsgálata 2013. 12.

19 Jó példája a két szervezeti mutató ellentmondásosságának a kábítószerrel való visszaélés bűncselekménye, ahol a felderítés speciális vonásai miatt a nyomozó hatóság eredményességi mutatója közel teljes, miközben az ilyen esetekben tipikus eltereléses nyomozásmegszüntetések és vádhalasztások már nem gyengítik az ügyészségi váderedményességi mutatót. Lásd bővebben: Sivadó (2015) 128–129.

20 Lásd később az osztrák büntetőeljárás ügyészi diverziójának alkalmazási feltételeit.

21 Az új büntetőeljárás törvény szabályozási elvei.

A hatékonysági krízis lehetséges ellenszerei: diverzió és differenciálás

A jelentős ügyteher-növekedés és a rendelkezésre álló források hiánya arra készítette a büntető igazságszolgáltatási rendszereket, hogy a büntetőeljárás különböző szintjein szűrőket működtessenek, amelyek csak az ügyek egy részét engedik tovább, így tehermentesítik a rendszer további elemeit.²² Az első ilyen, a formális²³ szűrő szerepét betöltő igazságszolgáltatási résztvevő az ügyész. Ahogy azt az R (87) 18. számú Ajánlás is szorgalmazta, ki kell terjeszteni az ügyész diszkrecionális jogkörét, hogy különösen a csekélyebb jelentőségű ügyek ne kerüljenek bírósági szakba, hanem megrekedjenek az ügyésznél. Nem indokolt, sőt sok esetben egyáltalán nem célszerű, hogy egy ügy a bírói szakig eljusson. Az ügyésznek biztosított mérlegelési jogkör terjedelmét nagymértékben meghatározza az, hogy az államok a legalitás²⁴ vagy az opportunitás²⁵ elve alapján rendezték-e be büntetőeljárásukat.

Már az imént említett Európa tanácsi ajánlást jócskán megelőzően, 1970-re kirajzolódtak az igazságszolgáltatás dilemmái, amelyek sürgető megoldásokat követeltek. Kerecsi Klára a „kríziseknek” három fő forrását nevezte meg:

„1. tapasztalati krízis: amelyet azok a kutatási eredmények idéztek elő, amelyek megkérdőjelezték a rehabilitációs kezelés hatékonyságát;

2. forráskrízis: amelyet a növekvő börtönnépesség okozott a büntetés-végrehajtási intézményekben; és

3. elméleti krízis: amelyet kezelő intézmények széles diszkrécióalkalmazási felhatalmazása idézett elő.”²⁶

A hatékonyság kihívásaira a vállalkozásoknál ismert menedzsmentattitűd kínált megoldást, amely a büntető igazságszolgáltatás szervezeti reformjának gondolati köreibe is beférkőzött.

„A menedzsmentszemlélet kibontakozása a büntető igazságszolgáltatás négy területét érintette:

1. a szervezetfejlesztést,

2. az intézmények feladatát és funkcióját,

3. hatékonysági és eredményességi szempontok megjelenését az értékelésben,

4. a büntető igazságszolgáltatási szervezetek személyi állományának átalakítását.”²⁷

Az új szemlélet következtében egyre több elterelési forma jelent meg az egyes jogrendszerek büntetőeljárásaiban, hiszen ezek nyilvánvalóan és jelentősen csökkenthetik a büntetőeljárás költségeit. Ugyancsak előretörést jelentett – a hatékonyság égisze alatt – a ’80-as, ’90-es évekre körvonalazódó kettős nyomtávú büntetőpolitika, amely

²² Miskolci (2001) 20.

²³ A gyanúval és a minősítéssel szűr és szelektál a nyomozó hatóság, de ez nem formális vagy egyszerű diverzió.

²⁴ A legalitás elvén nyugvó rendszerekben a vádhatóság köteles szorgalmazni azt, hogy az összes elkövetett bűncselekmény összes elkövetőjét felelősségre vonják. Lásd: Bócz (1994) 12–18.

²⁵ Az opportunitásra épülő rendszerekben viszont a hatóságoknak széles körű diszkrecionális jogköre van, és gyakorlati megfontolások alapján dönthetik el, hogy mely bűncselekmények miatt folytassák le a büntetőeljárást.

²⁶ Kerecsi (2006) 208.

²⁷ Kerecsi (2006) 209.

annyit takart, hogy el kellett különíteni egymástól a csekély súlyú bűncselekményeket elkövető személyeket és azokat a bűnözőket, akik súlyos bűncselekményeket követtek el (kiemelkedő tárgyi súlyú bűncselekmények, minősített esetek, halmazat, többszörös erőszakos visszaesők). Máshogy kezelték a kettőt, más eljárás járult a két kategóriához. A kisebb súlyú bűncselekmények elkövetőivel szemben nagyobb arányban alkalmazták a büntetőeljárás alternatíváit és a különféle alternatív büntetéseket, így az elterelést (diverziót), amely csökkenthette a bíróságok munkaterhét, ezenfelül költséghatékony is volt, nem mellékesen az eljárás más résztvevőivel szembeni jóvátételi megoldásokat hordozott. Ahogy Korinek László már 2003-ban megfogalmazta: „A bagatellbűnözéssel szemben célszerűbb tehát az alternatív szankciók egyre több polgári jogi elemet hordozó konfliktusmegoldási gyakorlatának elterjesztése.”²⁸

A hatékonyabb tevékenység elérése érdekében a fent leírt körülményekből fakadó követelmény, hogy a jogviszonyt formálisan rendező büntetőeljárás törvény nyújtotta mozgástér elegendő lehetőséget biztosítson az egyébként összetettebb feladatokat ellátó bűnüldöző hatóságnak ahhoz, hogy erőforrásait összehangoltan állítsa a változó bűnüldözési és rendvédelmi prioritási érdekek szolgálatába. A nyomozó hatóság tevékenységi, illetve működésirányítási eltérőségéből eredő ellentmondásosságot a nagyobb jogállami múlttal, illetve pragmatikusabb szemlélettel rendelkező európai országok büntetőeljárás szabályai, illetve joggyakorlata egészen másként rendezi. A kérdés jogrendszertípustól függetlenül néhány főbb eljárási kritérium, illetve alapelv teoretikus vonatkozásaival mutat összefüggést, olyanokkal, mint a legalitás, az opportunitás vagy a diverziók alkalmazási köre.

R (95) 12. számú Ajánlás a büntető igazságszolgáltatás irányításáról

A témát érintően ez a jelentős Európa tanácsi ajánlás foglalkozik hatékonysági oldalról a büntető igazságszolgáltatási rendszer irányítási rendszerével. Az ajánlás célja a büntető igazságszolgáltatás hatékony és eredményes megvalósításának elősegítése. Erre vonatkozóan fogalmazza meg az igazságszolgáltatás irányítási elveit, stratégiáit és eljárásait.

Az ajánlás négy modellt vázol fel a hatékonyság és az eredményesség elérésére, amelyek a következők:

- *lato sensu* „eljárásjogi” modell: a feldolgozott ügyek számát csökkenti, új kriminálpolitikai megfontolások alapján,
- *stricto sensu* „eljárásjogi” modell: az eljárások egyszerűsítését célozza meg,
- „irányítási” modell: az erőforrások optimális kihasználását, illetve a rendszer teljesítményének növelését kívánja megvalósítani,
- „pénzügyi” modell: a pénzügyi eszközök biztosításával kívánja a fenn meghatározott célokat elérni.²⁹

²⁸ Korinek (2003) 63.

²⁹ R (95) 12. számú Ajánlás a büntető igazságszolgáltatás irányításáról

Az ajánlás szerint a büntetőeljárás strukturális irányításának észszerűsítési aspektusa a következő elvek kiemelt jelentőségének elismerésén nyugszik:

- a szervezetrendszeren belüli munkateher-elosztáson;
- az infrastruktúra irányításán, ami főként a földrajzi és tárgyi allokációt takarja;
- az emberi erőforrások kezelésén – a humán erőforrásokkal való hatékony gazdálkodás, képzés és karrierrendszer, illetve a munkamennyiség létszámhoz viszonyított optimalizálása;
- információ- és kommunikáció – a külső és belső információgazdálkodás és az állampolgárokkal való kapcsolattartás módozata.³⁰

Az ajánlás elvei elsősorban az irányítási struktúrával kapcsolatosan fogalmaznak meg javaslatokat az eredményesség és a hatékonyság jegyében, ellentétben a *stricto sensu* eljárásjogi kérdéseket rendező R (87) 18. számú Ajánlással, amely a büntetőeljárás egyszerűsítése³¹ érdekében leginkább opportunitási és diverziós mintákat nyújt. Egy másik, lényegesen korábbi Európa tanácsi ajánlás ugyancsak a gyorsításra vonatkozó alapvető igényt deklarálta: „mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy az ügyben hozandó döntéshez szükséges időt a lehető legrövidebbre csökkentsük”.³² Ez az elv megfelel az Emberi Jogok Európai Egyezménye 6. cikk 1. pontjának (a továbbiakban: Egyezmény), amely szerint a bírósági késedelem egyenértékű az igazságszolgáltatás megtagadásával.³³ Ezért szükséges a régi jogintézmények felülvizsgálata, a megfelelő számú személyzet és a szükséges eszközök biztosítása.

Nemzetközi kitekintés

Az országok kiválasztásánál arra törekedtem, hogy elsősorban a fejlett nyugat-európai országok példáján keresztül mutassam be az említett szempontok szerepét és érvényesülését a hatékonyság perspektívájából. Fontosnak tartottam a miénkhez hasonló kontinentális jogrendszerű Németország és Ausztria bemutatását, továbbá a nagy hagyománnyal és fejlett büntető eljárásjogi szabályozással rendelkező Franciaország, illetve a viszonylag újabb eljárásjogi törvénnyel rendelkező Olaszország citálását. Ellenpólushént elengedhetetlennek tartom az Egyesült Királyság megemlítését is. Az elemzés középpontját az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolata a büntetőeljárás menetében, illetve elsősorban az „eljáráskezdeti” diverziók helyzete jelenti. A számok tükrében a rendszer hatékonyságára, a százezer lakosra jutó bűncselekmények száma, az arányosított rendőri és fogvatartotti létszám alapján következtettem. Említésre érdemes persze a vádereredményesség is, amelyre nézve sajnos nem rendelkezem minden országra nézve elegendő adattal, így ebből a tényezőből nem tudtam következtetéseket levonni.

30 Nagy (2007) 164.

31 R (87) 18. számú Ajánlás a büntetőeljárás egyszerűsítéséről; Indokolás (elfogadta a Miniszteri Bizottság 1987. szeptember 17-én a miniszteri megbízottak 410. ülésén)

32 R (81) 7. számú Ajánlás B/6. pont

33 R (81) 7. számú Ajánlás C/8. elv

Németország³⁴

Az ügyészség és a nyomozó hatóság kapcsolata

Németországban Magyarországhoz hasonlóan a rendőrség nem az igazságügyi minisztériumnak – mint az ügyészség –, hanem a belügyminisztériumnak van alárendelve. Ez a besorolás az ügyészségi hatalmat korlátozza. Azért, hogy az ügyészség ütőerejét a bűnözés elleni harcban ne nagyon gyengítsék, az ügyészség a rendőrség irányába utasítási jogosultságot kapott (StPO 161. § I.).³⁵ Ez az utasítási jogosultság valamennyi rendőrségi hivatalokkal szemben fennáll, azzal a lényegi megkülönböztetéssel, hogy egyes rendőrségi hivatalnokok, a nyomozó személyek (*Ermittlungspersonen*)³⁶ közvetlen ügyészségi irányítás alatt állnak. Nekik az StPO szerint egy sor különleges jogosítványuk van, többek között az, hogy az ügyészség valamennyi rendelkezését végre kell hajtaniuk (GVG 152. §).³⁷ A többi rendőrségi hivatalnok ugyancsak köteles az ügyészség megkeresését teljesíteni (StPO 161. § I. 2.), miközben nem állnak az ügyészség formális irányítása alatt. A megkeresés „lehetősége” törvényből adódik, mivel ezen hivatalnokok vonatkozásában közvetlen fölé- és alárendeltségi viszony nem áll fenn.³⁸ Az ügyészség lényegében nem foganatosító szerv, ezért „kéz nélküli fejnek” is nevezik.³⁹

Az azonos kontinentális modell ellenére óriási különbség a magyar és a német struktúra között, hogy a német rendszer érett módon belátja a hatékonysághoz szükséges irányítási alapvetéseket: a nyomozó hatóság közvetlen vizsgálati tevékenysége a tevékenység- és működésirányításban nem válik szét, így az eltérő eredményességi prioritások jól tisztázott kapacitáskezelési és irányítási modellben öltönek testet.

A legalitás elvére épített kontinentális jogrendszerben a diverziós lehetőségek meg lehetőségek korlátozottak a nyomozati szakaszban. Diverzióra csak a nyomozás lezárultával nyílik meg a lehetőség. A nyomozás megindítása előtt azonban még van lehetőség diverzióra, elsősorban az egyszerű diverzióra. A törvényi szabályozás hiányában azonban főként a joggyakorlat és a belső szabályozók munkálták ki a metódusokat, hogy milyen esetekben kerül el a rendőrség a jelentéktelen ügyek miatti nyomozás megindítását.⁴⁰ A rendőrségnek nincs jogosultsága az StPO 153. § (1) bekezdése szerint a bűnüldözésről való lemondásra, mert az ügyiratot az ügyészségre kell továbbítani. A saját kezdeményezésére indított nyomozást mégis megszakíthatja, ha úgy látja, hogy az ügyészség a bűnüldözéstől feltehetően eltekintene. Ebben az esetben a nyomozást nem folytatja tovább, hanem az ügyésztől utasítást kér arra nézve, hogy az ügyészi di-

34 Németországban a vádereredményesség: 80,5 százalék. Lásd: *A vád törvényességének vizsgálata 2013.* 40.

35 Német büntető perrendtartás – *Strafprozessordnung, StPO.*

36 Lényegében ügyészségi segédtisztviselők, akik mindenben az ügyészség utasítása szerint járnak el. Lásd: Hellmann (1992) 91–92.

37 Német bírósági szervezeti törvény – *Gerichtsverfassungsgesetz, GVG.*

38 Herke (2011) 29.

39 Roxin (1993) 14.

40 Hermann (1984) 465.

verzióhoz szükséges feltételek fennállása esetén⁴¹ tovább folytassa-e a nyomozást vagy sem.⁴² Ebben a körben a rendőrség úgy tud munkát spórolni, ha először a 153. § (1) bekezdéséhez szükséges körülményeket deríti fel.⁴³ Az egészen jelentéktelen esetekben a rendőrségnek az arányosság elvén (*de minimis non curat praetor*) alapuló passzivitása törvényi felhatalmazás és jogszabályi rendelkezés hiányában is elfogadható.⁴⁴

Németországban 2010-ben 7230 regisztrált bűncselekmény jutott százezer lakosra, s ez 37,5 százalékkal jobb a hazai eredménynél, hiszen ennyivel több bűncselekményt kezelt a büntető igazságszolgáltatás. A rendőrarány 296,5/százezer lakos volt, ami szintén 20 százalékkal jobb, mivel az alacsonyabb rendőrlétszám javítja a hatékonyságot.⁴⁵ A fogvatartotti arány 85,3/százezer lakos volt, ez 48 százalékkal alacsonyabb, mint a hazai, hasonló időszakra vetített arányszám.⁴⁶ Következésképpen jelentősen nagyobb bűnözéssel kisebb rendőri apparátus kevesebb börtönnépességet produkált, ami lényegesen kisebb társadalmi költséget okozott, így számottevően javította a büntető igazságszolgáltatás hatásfokát is, úgy, hogy közben a közbiztonság Németországban kitűnő, ráadásul pozitív a rendőrség lakossági megítélése is. A százaléértékek summája szerint a német modell 105,5 százalékkal hatékonyabb.⁴⁷

Az Egyesült Királyság és Wales⁴⁸

Angliában a rendőrség nincs felosztva funkció szerint sem, az úgynevezett *police judiciaire* van megbízva a bűnügyek megoldásával. A bűnüldözési funkcióit tekintve a rendőrség Angliában és Walesben két fontos szempontból különbözik a kontinensen található rendőrségtől:

- A bűnesetek nyomozását nagyrészt önállóan végzi. A rendőrség nem a közbiztonság irányítása vagy a bírói utasítása alapján folytatja a nyomozást.
- Amint befejezte a vizsgálatait és azonosította a terheltet, a rendőrség dönti el, hogy vádat emeljen-e, a vád képviseléről azonban a vádló (ügyész) dönt.

41 A büntetendő cselekmény vétség legyen, és közbiztonság. Csekély fokú elkövetői felelősség, továbbá a társadalom érdekében hiánya álljon fenn, ezenkívül elkövetői, ügyészi és bírói hozzájárulás szükséges a rendelkezés alkalmazásához.

42 KMR (1998) 2. 153. §

43 A rendőrség által lefolytatott nyomozás eredményének átadásakor a következő intézkedéseket lehet indítványozni: tettes és áldozat egyezsége (az StPO 155. §-a alapján), a bűnüldözéstől való eltekintés (az StPO 153. §-a alapján), gyorsított eljárás végrehajtása (az StPO 417. §-a alapján), egyszerűsített eljárás fiatalkorúval szemben (az ifjúságvédelmi törvény, a JGG 76. §-a alapján). Az StPO 153. §-át akkor alkalmazzák, amikor a terheltnek különösen csekély bünt róttak a terhére, nem közérdek a bűnüldözés, így azt az ügyészesség hozzájárulásával a fő eljárás megnyitására az illetékes bíróság mellőzi. A bíróság hozzájárulása nem szükséges akkor, amikor a cselekmény a legkisebb mértékű büntetéssel fenyegetett, és a bűncselekmény által okozott következmény is csekély.

44 KMR (1998) 8.

45 A rendőri létszámadatok ügyfeldolgozásban és nyomozó hatósági tevékenységben érintettek szerinti bontására nem volt lehetőségem, leginkább azért, mert a kontrollországokból nem állnak rendelkezésre ilyen jellegű összehasonlító adatok. Egyébként a hazai, kizárólag nyomozati tevékenységgel foglalkozó kollégák aránya 10 ezer körül alakul – ez a teljes rendőrség létszámának alig több mint egyharmada. Természetesen ezek az adatok torzítják az adat-összehasonlítás eredményét, azonban lényegesen nem változtatják meg, főként, ha a bűnüldözést a rendőrség elsődleges és alapvető feladatának tekintjük, és a társadalmi költségek oldaláról közelítjük meg a büntető igazságszolgáltatás e területét.

46 A 2010-es magyarországi adatok szerint a bűncselekmények aránya: 4519/százezer lakos, a rendőrarány: 370/százezer lakos, a fogvatartotti arány: 165/százezer lakos.

47 Clarke (2013)

48 Váderedményesség: 83 százalék. Lásd: *A vád törvényességének vizsgálata 2013.* 40.

„Más országokkal összehasonlítva az angol koronaügyészek kevésbé fontos szerepet játszanak a büntető igazságszolgáltatási rendszerben. Nincs joguk a rendőrség tevékenységének ellenőrzésére, és a rendőrség az (nem pedig a koronaügyész), aki döntést hozhat, hogy vádat emeljenek-e vagy sem. 1985 előtt a legtöbb vádat a rendőrség emelte, amelynek hivatalos szerepe a nyomozásra és a vádemelésre is vonatkozott. Az 1985-ös törvénysértések miatti vádemelési törvény (*Prosecution of Offences Act*)⁴⁹ a rendőrségre bízta azt a hatáskört, hogy eldöntse, vádemelést kezdeményez-e vagy sem. De ha a rendőrség elindítja a vádemelés folyamatát, ezt követően át kell adnia az aktát a CPS-nek,⁵⁰ amelynek joga van lezárni az ügyet.”⁵¹

Az angolszász rendszerben teljesen független a rendőrség a bűnüldözési funkció betöltésének tekintetében, még a vádemelés is az ő kompetenciája, így ebben a modellben a teljes decentralizáció elvét követve a tevékenység és a működésirányítás semmilyen formában nem keveredik, azok vegytisztán különválaszthatóak. Amennyiben a koronaügyész úgy látja, hogy a rendőrség által emelt vád nem megalapozott, úgy lezárhatja az ügyet, egyébként átveszi és a vádat a bíróság előtt képviseli.

Angliában 2010-ben 6682 regisztrált bűncselekmény jutott százezer lakosra, ami 32 százalékkal több a hazai számnál. A rendőrarány 232,3/százezer lakosra jött ki, s ez szintén 37 százalékkal jobb eredményt jelent, mivel a kevésbé decentralizált hatásköri rendszerben működő rendőrlétszám javította a hatékonyságot. A fogvatartotti arány 139/százezer lakos volt, ami 16 százalékkal kevesebb, mint az itthoni, tehát lényegesen nagyobb bűnözéssel sokkal kisebb rendőri erő egyötödével kisebb börtönnépességet produkált, így növelve a költséghatékonyságot. A százaléktételeket összeadva a büntető igazságszolgáltatás határfoka 85 százalékkal magasabb a hazainál.

Franciaország

Franciában a *police judiciaire* (PJ) vagyis a rendőrség a legalitás elve alapján az ügyész irányítása mellett vagy hivatalból jár el önállóan egészen a vizsgálati szakasz megnyitásáig. Addig fő feladatuk a bizonyítékok beszerzése és az elkövető felderítése. Amikor vizsgálati szakaszba ér az ügy, kikerül az ügyész irányítása alól, és átkerül a vizsgálóbíróhoz. A rendőri tevékenység hierarchikusan megosztott attól függően, hogy civil hatalomhoz tartozik-e, így a polgári rendőrség (*police*) a belügyminisztériumhoz, míg a katonai (*gendarmerie*) rendőri erők a honvédelmi minisztériumhoz tartoznak. A civil hatalomhoz tartozó PJ-k a rendőrségi területi egységeket nem teljesen lefedő ügyészek tevékenységirányítása alatt állnak. Alapvetően hatalmi tényezők és a nyomozás szakaszai (felderítés, vizsgálat), így az akkuzatórius elemek kerülnek túlsúlyba, de már a vizsgálóbíró irányítása alatt. Eltérő az eljárás, ha *contravention* (kihágás), *délit* (vétség) vagy *crime* (büntett) történik, az utóbbi kettőben a rendőrség lényegesen nagyobb hatáskörrel rendelkezik.⁵² A vádemelési nyomozás (*instruction*) lényegében meg-

49 Az 1987-es büntető igazságszolgáltatási törvény: Criminal Justice Act.

50 CPS: koronaügyész.

51 Herke (2011) 30–31.

52 Herke (2012) 22.

felel a magyar nyomozási vizsgálati szakasznak, amelynek alapján elképzelhető sommás (szóbeli meghallgatás nélküli) ügybefejezés is. A vizsgálati szakasz csak a legsúlyosabb deliktumok esetében kötelező, szemben a magyar vizsgálati szakasszal, ahová minden esetben a felderítés után kerül az ügy, vagy ahol eleve az elkövető ismertsége esetén indul a „nyomozás”. A francia büntetőeljárás (CPP)⁵³ a szervei irányítás hatékonysága szempontjából jól átlátható, a feladatai elhatárolhatóak egymástól. Az eljárás menete igyekszik az egyes funkciókat az eljárási szereplőkhöz kapcsolva differenciálni, és a legkisebb tevékenységismétlődés nélkül realizálni.

Franciaországban 2010-ben 5670 regisztrált bűncselekmény jutott százezer lakosra, ami 21 százalékkal több a hazainál. A rendőrarány 343/százezer lakos volt, s ez szintén 7 százalékkal jobb arány, mivel az alacsonyabb rendőrlétszám javította a hatékonyságot. A fogvatartotti arány 107,5/százezer lakos volt, ami 54 százalékkal kevesebb az itthoninál, tehát arányában nagyobb bűnözés esetén közel azonos rendőri erő feleakkora börtönnépességet produkált, s ez a diverziós lehetőségeknek megfelelően a költséghatékonyságot növeli. A százaléértékeket összeadva a büntető igazságszolgáltatás hatásfoka a miénknél 82 százalékkal magasabb.

Olaszország⁵⁴

Olaszországban különálló rendőrség végzi a nyomozást, amelyet bírósági rendőrségnek neveznek (*polizia giudiziaria*). Feladatát tekintve a CPP 55. cikk⁵⁵ alapján azonos a bűnüldözési feladatot is ellátó más országok rendőrségeivel. A büntetendő cselekményekről való információszerzés és a bizonyítási eszközök beszerzése érdekében a nyomozási cselekmények végrehajtása tartozik tevékenységi körébe. A bírósági rendőrség dolgozói azonban az ügyész tevékenység- és működésirányítása alatt állnak, és helyileg is az ügyészségen van egy osztályuk, ahol bármely ügyész közvetlen megbízást adhat a rendőrségi alkalmazottaknak nyomozati cselekmények elvégzésére. Az olasz büntetőeljárás menete hasonlít a magyaréhoz, annyi különbséggel, hogy a vádemelést követő előkészítő tárgyalás a vád érdemi, vagyis tartalmi és formai követelményének előzetes megvitatásával és a főtárgyalásra való alkalmasságának vizsgálatával folyik.⁵⁶ Az olasz büntetőeljárásban az irányítási viszonyok letisztultan mutatják a tevékenység és a működésirányítás azonosságának szükségességét, amely menetét tekintve a magyarországi büntető eljárásjogéhoz nagyon hasonló szakaszokból áll. Eltérésként mutatkozik a vizsgálati tevékenység ügyészi felügyeletén túl a vád törvényességének előzetes bírósági vizsgálata, amely érdemi megfontolásból bírósági kontroll alatt és akkuzatórius keretek között „alkalmasnak nyilvánítja” a vádat, azaz formai és tartalmi szempontból egyaránt dönt róla.

53 Az 1958-as francia büntető perrendtartás – *Code de procédure pénale*.

54 Nincs konkrét váderedményességi adat, de a hasonló büntetőeljárási rendszerrel és intézményi struktúrával rendelkező Spanyolországban 75 százalék körül alakul. Lásd: *A vád törvényességének vizsgálata* 2013. 40.

55 Az 1988-as olasz büntető perrendtartás – *Codice di Procedura Penale*.

56 Herke (2012) 23.

Olaszországban 2010-ben 4397 regisztrált bűncselekmény jutott százezer lakosra, ami 2,5 százalékkal kevesebb, mint hazánkban, tehát ez negatív előjelű érték. A rendőrárány 463/százezer lakos volt, s ez 1,5 százalékkal kevesebb a nálunk mértéknél, így jobb, mint a hazai mutató. A fogvatartotti arány 115/százezer lakos volt, ami 30 százalékkal kevesebb, mint az itthoni érték, tehát az olasz felé billenti a mérleg nyelvét. A rendőri létszámadatok kissé csalókák, ezt az okozhatja, hogy a korábban már említettetteknek megfelelően jóval cizelláltabbak Olaszországban a rendészeti funkciók, így e körbe többek között beletartozik a honvédelmi feladatokat ellátó katonai célú *gendarmarie* tevékenysége is. Másrészt nálunk az önkormányzatok rendészetét képviselő közterület-felügyelet nem épül be a rendőri létszámadatokba, miközben ezeket a feladatokat az elemzett országokban szintén főként rendőri erők látják el. Mindezek ellenére közel azonos bűnözéssel nagyobb rendőri erő jóval alacsonyabb börtönnépességet produkált, s ez a diverziós lehetőségeknek megfelelően Olaszországban is növeli az igazságszolgáltatás költséghatékonyaságát. A százaléktételeket összeadva levonhatjuk a következtetést: az olaszországi büntető igazságszolgáltatás hatásfoka 29 százalékkal magasabb a hazaiénál.

Ausztria

Az osztrák jogrendszer mindig is hatással volt a hazai szabályozásra. Ez megfigyelhető az osztrák büntetőeljárás törvény esetében is. Az osztrák büntetőeljárás törvény, a „Strafprozessordnung 1975, BGBl 1975/631 idF” 30 főrészből áll. Az osztrák büntetőeljárás a miénkhez hasonlóan a szigorú legalitás talaján áll.⁵⁷ Az eljárás lényegében *három szakaszból* áll: az előzetes szakasz a nyomozás (a nyomozás és a vizsgálat), a második a közbenső vagy tárgyalás-előkészítő szakasz, a harmadik pedig a főeljárás, vagyis a bírósági tárgyalás. Nincs büntetési és vétségi eljárás, a pénzbüntetéssel vagy egyévi szabadságvesztéssel fenyegetett vétségekben a helyi bíróság az ügyész írásos vádindítványa alapján, formális vizsgálatot követően dönt. Az egyesbíró az esküdtszéki eljárást nem igénylő, öt évet meg nem haladó vétségek esetében dönt. Az ügyész értékeli a cselekményt, és ő dönt arról, hogy szükség van-e nyomozásra; mint perfél maga nyomozási cselekményeket nem végezhet, viszont a nyomozással megbízhatja a közbiztonsági hatóságokat⁵⁸ vagy a vizsgálóbírót. Mindig az ügyész dönti el, hogy melyik szervet keresi meg a nyomozási feladatokkal, ilyen esetben a nyomozást végző szervnek nincs mérlegelési joga a célszerűséget illetően. A gyakorlatban széles körű tényfelderítés zajlik az előzetes eljárásban. Ezt követően az ügyésznek lehetősége van az ügy lezárásának egyik verziójaként diverziót alkalmazni,⁵⁹ amennyiben fennállnak ennek törvényi feltételei, továbbá az ügyet lezárni, a pótmagánvádló fellépésének lehetősége

⁵⁷ Nagy (2007) 187.

⁵⁸ Ez a vidéki csendőrségből, illetve a városi rendőrségből állt. 2006-tól egységessé vált a két rendőri szervezet.

⁵⁹ StPO, 90a § (1) bek. Az ügyész lemond a bűnüldözésről olyan felderített tényállásra alapozott ügy esetében, amikor úgy látja, hogy pénzüsszeg fizetésére, próbára bocsátásra pártfogó felügyelet elrendelése mellett, köz érdekében végzett munkára, illetve peren kívüli egyezsége van lehetőség, és nem olyan súlyos az elkövető bűnössége, és ettől kellő visszatartó hatás várható.

mellett. A nyomozás sikeressége esetén vizsgálatot indítanak, amiről a vizsgálóbíró határozattal⁶⁰ dönt, vagy ennek sürgőssége esetén vádiratot nyújt be a bíróságra.

A legjelentősebb különbség, hogy a nyomozás befejezését követően – a magyar büntetőeljárásal szemben – az eljárást egyszerűsítő megoldásként jelen van a diverzió. A vizsgálatra csak külön döntés esetén kerül sor, így nem duplázódik a rendőrségi nyomozás azzal, hogy ugyanaz a szerv két szakaszra bontja a nyomozást, így ismételve és elnyújtva a büntetőeljárást. A nyomozás jól definiálhatóan akkor fejeződik be, ha tisztázták, hogy szükség van-e büntetőeljárásra, illetve ki ellen kell azt lefolytatni. Addig a vizsgálat arról szól, hogy konkrét bűncselekmény miatt konkrét személlyel szemben kell-e vádat emelni vagy lemondani a vádemelésről. A vizsgálati szakasz elrendelése lényeges momentum, mert innentől a vádelv lép életbe, és a terhelt perfél lesz. A vizsgálóbíró alkalmazhat diverziót, vagy visszaküldheti az ügyiratot az ügyésznek, ha az vádra alkalmatlan. A vizsgálat indítványozása teljes mértékben az ügyészen múlik, bár az említett vizsgálati tevékenységet csak a vizsgálati bíró végezheti, lényegében „bíró-sági” szabályok szerint. Az előzetes eljárás felosztása tulajdonképpen teljes mértékben megfelel a magyar nyomozás felderítési és vizsgálati felosztásának, de – amint látható – a vizsgálat csak nyomozáslezárással és vizsgálóbírói döntéssel indulhat el.

Az osztrák ügyész nem rendelkezik korlátlan irányítási jogkörrel a rendőrség felé. Természetesen fordulhat kifejezett kéréssel a rendőrség felé, de a nyomozás érdemi folyamatára, annak mikéntjére vagy időkeretére nem bír befolyással. Az osztrák rendszerben élesen elválik a tevékenység és a működésirányítás, s ez a büntetőeljárás sajátos menetéből ered. Az eljárás egyes részei így alapjaiban jól tagoltak, elemei nem keverednek és ütköznek egymással. Miután a rendőrség az ügyészség megkeresésére elvégezte a szükséges nyomozási feladatokat, az ügyész dönthet úgy, hogy további nyomozási feladatokat határoz meg számára. A két szervezet viszonyát alapvetően a rugalmas kooperáció jellemzi, ahol bizonyos határokon belül a rendőrség teljesíti az ügyész kéréseit.⁶¹

Kezdeti diverzió Ausztriában

A diverzió Ausztriában történő bevezetése több okra vezethető vissza. A nemzetközi tendenciák hatására a bagatell bűnözés stigmatizációs hatásainak csökkentése érdekében látszott szükségesnek a pénzbüntetés felváltása a jóvátétellel, de a sértett szerepe is felértékelődött. Az elítélések nagy száma is elérte a politika ingerküszöbét. Minde mellett az osztrák büntető szankciókkal kapcsolatos kutatások kimutatták, hogy a vizsgáló független attól, hogy súlyos, illetve közepes büntetéseket alkalmaznak-e.⁶² A fiatalok esetében a diverzió pozitív tapasztalatai szintén ezt indokolták. Ráadásul a büntetési paletta igen szűknek bizonyult a kisebb súlyú bűncselekmények kezelésére, valamint a szabadságvesztés visszaszorításával kapcsolatos igényeknek való megfele-

⁶⁰ StPo, 91. § (1) bek.

⁶¹ Forrás: www.euro-justice.com/member_states/austria/country_report/1362/

⁶² Pilgram (1991) 577. In: Fakó (2003) 100.

lésre.⁶³ Ausztriában a 2008 elején hatályba lépett büntetőeljárás novella hozott reformot.⁶⁴ Ez főként a tárgyalást megelőző szakaszban és a sértetti pozíció változásában jelent meg karakteresen. Mindezzel kiszélesítette a sértetti részvételi jogokat biztosító szabályozást, és kötelezővé tette a hatóságok számára a jóvátétel biztosításának feladatait.⁶⁵

A diverziókat az ügyész és a bíróság alkalmazza, ha annak törvényi feltételei fennállnak, mindössze az egyes diverziós formák kiválasztásánál élhet mérlegeléssel. A diverziók alkalmazásához nem követelik meg a beismerő vallomást sem, azonban ha a terhelt nem ért egyet az alkalmazott diverzióval, úgy kérheti a rendes eljárás lefolytatását.

Diverziós intézkedések:

- a vádemelés elhalasztása 1 vagy 2 éves időtartamig, esetleg pártfogó felügyelet alá helyezés, valamint a kötelezettségek meghatározása,
- az elkövető pénzösszegfizetésre való kötelezése,
- közérdekű munka előírása,
- peren kívüli egyezség, amely nem feltétlenül jelenti azt, hogy tényleges elkövető-áldozat mediációra sor kerül.⁶⁶

*A diverzió jogi feltételei:*⁶⁷

- a tényállást megfelelő módon tisztázni kell,
- a bűncselekmény legfeljebb 5 évig terjedő szabadságvesztéssel büntetendő,
- a gyanúsított büntetőjogi felelőssége csekélynek minősül,
- a bűncselekmény nem okozott halált – kivétel pl. fiatalkorúnál a közúti baleset,
- nem indokolt a hagyományos büntetőjogi szankció alkalmazása a generális és a speciális prevenció eszközeire való tekintettel,
- 2008 óta a kár jóvátétele is.

A törvényi feltételek fennállása esetén a tárgyalás és a vádemelés előtti szakaszban az ügyész köteles a terheltnek javaslatot tenni valamelyik diverziós intézkedés alkalmazására. A vádemelés után a bíróság kötelessége a javaslatlétel. Az ügyész választja ki a diverziós intézkedést, amelynek során az áldozat érdekeire is figyelemmel van. A terhelt beleegyezésével történik az intézkedés alkalmazása. Amennyiben a terhelt az eljárás folyamán nem kívánja a diverziós intézkedés fenntartását, úgy a büntetőeljárás az előbb említetteknek megfelelően a hagyományos útra lép.

Ausztriában 2007-ben 45 317 esetben alkalmaztak diverziót, amelyből a legnagyobb arányt, csaknem a felét a pénzösszegfizetés tette ki. A sikertelen diverziók száma a próbaidőnél és az áldozat-elkövető egyezségnél merült fel, közel egynegyede hiúsult meg. Egyébként figyelemre méltó, hogy 9379 esetben került sor mediációra,⁶⁸

63 A kezdetnek egy 1985-ös áldozat-elkövető kísérleti projektet tekintenek, amelyet kizárólag fiatalok elkövetők és áldozataik viszonylatában lehetett alkalmazni, jogalapját az akkor hatályos törvény fiatalok esetében nyújtott mérlegelési lehetősége biztosította.

64 Hilf–Anzenberger (2008) 886.

65 StPO 10. §

66 Bruckmüller–Koss (2010) 110.

67 StPO 198. §

68 Bruckmüller–Koss (2010) 111.

miközben 2451 hazai esetről számolhatunk be, hasonló sikerességi rátával.⁶⁹ Ausztriában lehetséges mediáció a megegyezés hiányában is, ez közel ezres esetszámot jelent évente. Még érdekesebb a fordított arányú eltérés Magyarország és Ausztria között a bűncselekményfajtákban: míg ott a mediált ügyek 84 százaléka erőszakos bűncselekmény és 16 százaléka vagyon elleni, addig nálunk 16 százalékot tesz ki a személy elleni és 56 százalékat a vagyon elleni (a fennmaradó hányad pedig közlekedési).

A fő különbség az alkalmazás gyakoriságában mégis a diverziók koordinálására, bonyolítására elkülönített szervezetrendszerben (*Neustart*), és annak magas profizmusában rejlik. A sértett szándékai és az állami büntetőigény szempontjai persze egyformán döntőek. Az állam azon kötelessége, hogy a bűncselekmény áldozatát a büntetőeljárás lefolytatásával segítse, nem feltétlenül jelenti azt, hogy mindenképpen marasztaló, a büntetőjogi felelősséget megállapító döntést kell hoznia, ugyanis a hagyományos büntetőjogi szankciók alkalmazása, illetve a szigorú ítélkezés nem feltétlenül áll a sértett érdekében.⁷⁰ Az áldozatnak gyakran az is elég, ha az állam valamilyen hivatalos formában reagál arra, hogy bűncselekmény történt.⁷¹

Ausztriában 2010-ben 6230 regisztrált bűncselekmény jutott százezer lakosra, 27,5 százalékkal több, mint hazánkban. A rendőrarány 325/százezer lakos volt, ami szintén 12 százalékkal jobb arány, mivel az alacsonyabb rendőrlétszám javítja a hatékonyságot. A fogvatartotti arány 101/százezer lakos volt, ennél csaknem 39 százalékkal több az itthoni, tehát lényegesen nagyobb bűnözéssel kisebb rendőri apparátus kevesebb börtönnépességet produkált, lényegesen kisebb társadalmi költséget okozva. A százaléktételek összesített hatásfoka 78,5 százalékkal magasabb a hazai adatoknál.⁷²

„Elvesztegetett” lehetőség: a jelenleg hatályos 1998. évi XIX. büntetőeljárási törvény koncepciója

Idestova húsz éve annak, hogy 1994-ben a kormány az új büntetőeljárási törvény koncepcióját kormányhatározat formájában nyilvánosságra hozta.⁷³ Ebben fogalmazta meg, hogy a nyomozás feladata elsősorban a vádhatóság tájékoztatása, így a nyomozásnak alapvetően az aktuális bizonyítási eszközök felderítésére kell irányulnia, nem pedig a bizonyító tények rögzítésére. A megismételhetetlen bizonyítási cselekményeket kivéve írásban sem kell rögzíteni a bizonyítási eszközök felderítése során szerzett ismereteket.

A kodifikációs koncepció olyan büntetőjogi felelősségrevonási rendszert kívánt kiépíteni, amelyben a felelősség a közvetlenség elvének tiszteletben tartásával a tárgyaláson dől el, és amelyben a korábbi eljárási rendnél jobban érvényesül a kontradiktórius elv, ezen belül pedig a felek rendelkezési joga. A koncepció nyolc pontban határozta meg az új törvény kidolgozásának szempontjait, amelyek egyike a funkciómegosztás

⁶⁹ Wágner (2010) 179.

⁷⁰ Bruckmüller–Koss (2010) 115.

⁷¹ Sessar (1985) 1137.

⁷² Steve (2013)

⁷³ 2002/1994. (I. 17.) Korm. határozat a büntetőeljárás koncepciójáról

elvének érvényesítése, a rendőri, ügyészi és bírói teendők világos elhatárolása volt. Célként fogalmazódott meg az alapeljárás dominanciája mellett az új, egyszerűsített eljárások kialakítása az ügyek differenciált elbírálására. A nyomozás során a mai részletességgel megkívánt írásbeliség az eljárási cselekmények egy részénél mellőzhető, mert annak garanciális jelentősége nincs. A bűnözés egyes formái, a Btk.-ban szabályozott egyes bűncselekmények – kivált a gazdasági bűncselekmények – elbírálása ugyanakkor elengedhetetlenné teszi, hogy az ilyen ügyek megfelelően előkészítve kerüljenek a bíróságok elé. Ezekben az eljárásokban természetesen az okirati bizonyítás dominál, és ez a bírótól azt kívánja meg, hogy az a ma követett módszerrel kerüljön a tárgyalásra.⁷⁴

Jogosan merült fel a kérdés, hogy a törvényalkotási folyamatban hogyan viszonyult a szervezeti rend reformja az eljárásjog reformjához, melyeknek tulajdonítottak nagyobb jelentőséget. Megállapítható, hogy a szervezeti reform a finansziális kérdések miatt második helyre szorult. Így az eljárásjogi reformokat követhették volna a szervezeti változások. Evidenciának tartották, hogy az eljárás rendjén belül a tények felderítése, megállapítása, mérlegelése és értékelése kapcsán az inkvizitórius és az akkuzatórius elemeknek egyensúlyban kell maradniuk. *„A másik általánosítható evidencia, hogy az eljárásnak két egyenrangú szakasza van, amelyek egymásra épülése vagy egymástól leszakadása sem lenne helyénvaló. Az egymásra épülés a mechanikus megismétléshez, a leszakadás pedig a felesleges megismétléshez vezet, ami pedig egyaránt árt a büntető igazgatszolgáltatásnak. Vagy azért, mert a döntés jogerős lesz ugyan, de nem megnyugtató, vagy pedig azért, mert az időszerűség romlik. Ezért helyes az a szabályozás, miszerint a bíróság előtti eljárás alapját továbbra is a nyomozással megállapított és vádemeléssel felrótt tények képezik, ám nem szükséges pótnyomozásra visszaadni az ügyet, ha a bizonyítás kiegészítése válik szükségessé.”*⁷⁵

A harmadik általánosítható evidencia a hatóság teljesítőképeségével függött össze. Úgy gondolták, hogy a bevezetőben is megfogalmazott „legalitás” elv kényszerű ügyszerekmechanizmusának káros hatásait majd az ügyészi professzionalizmus fogja ellensúlyozni: *„Az ügyész jogi felkészültsége és hivatásának ethosza alapján alkalmas lehet arra, hogy idejében kiszűrje azokat az ügyeket, amelyekben a felelősségre vonás valószínűtlen, ugyanakkor a bírósági elvárások ismeretében (a rendőrség nincs kapcsolatban a bírósággal, csak az ügyész) a nyomozást nyilván úgy irányítja, hogy majd a vád képviselőt eredményesen legyen képes ellátni.”*⁷⁶ A legalitás talaján álló eljárási forma nemzetközi tapasztalatok igazolása szerint már jó ideje nem tartható. Ennek halvány korrekcióját szolgálta a nyomozásban az együttműködő terhelttel szembeni nyomozásmegszüntetés. Ám számos más bírósági eljárási formához kapcsoltna bekerült a törvénybe az opportunus, amely az ügyészre bízta az „alkuszi” pozíciót, így ő dönthet az egyszerűbb eljárási formák alkalmazása mellett. Ugyanakkor a törvény – lerontva a főszabályt – a nyomozó hatóságok tekintetében is biztosította az önálló nyomozás lehetőségét, és nagyobb részben feljogosította a nyomozó hatóságot a döntési jogkörök ügyészi közre-

74 Ügyészégi értesítő.

75 Márki (2003) 11.

76 Bárd (1997) 93.

működés nélküli gyakorlására is, anélkül hogy esetében a legalitás elvén csorbát ejtett volna, ki is iktatva ezzel az idézett eredeti célt.

Emellett viszont nem vezették be a koncepció kezdetén még hangsúlyosan képviselt azon elemeket sem, amelyek vegyítették volna az angolszász típusú tárgyalási elemeket a kontinentális joggal. A radikális jogintézményi reform helyett az igazságszolgáltatás ütemezett „átállítása” tűnt járható útnak, s ezt leginkább a jogalkalmazás rugalmatlanságával indokolták.⁷⁷ Így a látszólag nagyfokú átszabályozás ellenére a szervezet nem követte érdemben a törvény szellemiségét. A büntetőeljárás reformjában elképzelt szerepükhöz képest nem történt meg a rendőrség bűnüldözéssel foglalkozó szervezeti egységei és az ügyészség viszonyának reformhoz igazítása, és e hatóságok szervezeti struktúrájának az eljárási rend változásához igazodó átalakítása – ez elsősorban a politikai akarat egyre sürgetőbb „beteljesítésének” volt betudható. *„Amennyiben a szervezeti reform társadalmi-politikai és szakmai feltételei nem adóttak, akkor az eljárási törvény olyan módosítása szükséges, ami helyreállítja a jog és annak végrehajtására rendelt szervezet közötti harmóniát.”*⁷⁸

A szervezeti változások elmaradásán túl hiú ábránd volt a törvényben foglalt formai lazításokhoz komoly reményeket fűzni. *„Az új Be. a nyomozó hatóság egyéb adatszerző tevékenységének kodifikálásával és a jegyzőkönyvet helyettesítő jelentés általános engedélyezésével (168. §) visszahelyezi jogaiba a kriminalisztikát. Széles körű lehetőséget ad arra, hogy a nyomozó hatóság, illetve annak tagja kevésbé alakszerű és bürokratikus körülmények között derítse ki azt, hogy meglevő kezdeti ismeretekre építve honnan, hogyan és milyen további ismeretek szerezhetők be, és ezek mennyiben nyújtanak alapot a múltbéli történés rekonstruálására. [...] Tágabb teret kell adni annak, hogy a nyomozó hatóság a vádhatóságot a bizonyítási lehetőségek felől tájékoztassa.”*⁷⁹ Összességében: *„Mindenki azt várta a leendő törvénytől, hogy biztosítsa az egyszerű, gyors, eredményes, hatékony büntető igazságszolgáltatási munka előfeltételeit. Mindezt lehetőleg takarékosan és persze az emberi jogok fokozott figyelembevételével. A szakmai szempontok mellett nem mellékes a közvélemény figyelembevétele sem, amely a törvénytől a bűnözés megfékezésének s, ha közvetetten is, a közbiztonság növekedésének elősegítését várta.”*⁸⁰ A várakozás sajnos meddő maradt: az eljárási rend lényegében oda jutott vissza, hol tartott az 1973. évi I. törvény hatálybalépésekor.⁸¹

A megindult szakmai viták során sokan aggódtak amiatt, hogy ha a gyorsítás érdekében a nyomozás keretében engedményt tennénk az írásbeliség követelményeinek – nem rögzítenénk például a tanúvallomásokat, a bizonyító tényeket –, akkor a garanciák csorbát szenvedhetnének. A bíróságok is jelezték, hogy ez esetben a tárgyalás nem lesz kellően előkészítve, a bíróság nem tud felkészülni a terheltek, illetve a tanúk kikérdezésére. Sikerült elérni, hogy a nyomozás ne csak a bizonyítási eszközök begyűjtését jelentse, hanem „garanciákkal körbepátyázzottan”, aprólékosan rögzítse a bizonyító tényeket is. Mindezt lényegében korlátlan időkerettel, hiszen a nyomozási határidők

77 Nagy-Kovács (2014)

78 Korinek (2007)

79 Bócz (2003) 43.

80 Farkas (1997) 107.

81 Kadlót (2004) 8.

meghosszabbításánál rendkívül bőkezű a jogalkotó az ügyességgel, és így a nyomozás ma már szinte minden nem sablonos ügyben sok-sok hónapig tart, de nem ritkán évekig is elhúzódik. A gyanúsítottakat, tanúkat többször kihallgatják, szembesítik, több száz, több ezer oldalas nyomozati anyagok készülnek, amelyek igazán megkönnyítik a bíróság felkészülését. A nyomozás illetén felépítése a nyomozati iratot lelkiismeretesen tanulmányozó bíróságot egyben óhatatlanul a vád irányába orientálja. Vajon a nyomozási bizonyítással a büntető igazságszolgáltatás jogállamibb arculatú lett? E veszélyekre már idejekorán figyelmeztetett a szakma: *„Amennyiben a rendőrség a tanút a terhelő tényállási elemekre vonatkozóan hónapokkal korábban hallgathatja meg, mint a védő a saját mentő tényállási elemekre, ebben az esetben olyan egyenlőtlenség keletkezik, amely az emberi jogokra is kihatással lehet. [...] Fennáll a veszélye annak, hogy kizárólag a vádat bizonyító hiányos tényállást rögzíthetik az iratokban, és a védő ezt csak a nyomozás befejeztével ismerheti fel.”*⁸² A nyomozásbeli megismerés egyirányú, a megközelítés determinált és szubjektív, ez pedig az eredményes, vagyis vádemelési javaslattal záródó nyomozások számát növeli. Az időfaktort növelve körülményesebb lett a nyomozás. Ennek következménye, hogy rendkívüli módon eltolódott a nyomozási és a bizonyítási vallomások felvételének időpontja. A bíró érdeke az lett, hogy a nyomozati vallomását tartsa fenn minden résztvevő, különben nem lesz az ügy könnyen és egyszerűen megítélhető. Növelni kell a bírósági bizonyítás primátusát, és valóban itt kerülne sor a legtöbb bizonyítási eljárásra. Mindez azzal az előnnyel járna, hogy rövidülhetne a nyomozások ideje, és gyorsulna, javulna az időszerűség az eljárásokban.⁸³ Az eredeti koncepcióban a nyomozó hatóság ügyész alá rendelésével korántsem a nyomozás dominanciájának növelése vagy a munkateher és a felelősség lejjebb tolása volt a cél, sokkal inkább a nagyobb törvényességi kontroll biztosítása a „képzetlenebb” nyomozó hatóság bűnügyi szervei felett: *„a konstrukció egyidejűleg emelhetne volna a nyomozások szakmai színvonalát, hatékonyabbá tehetné volna azokat, növelve annak esélyét, hogy a vádemelés eredményeként megszülető ítéletekről visszajelzést kapjanak a nyomozók.”*⁸⁴

Bánáti – éppen ellenkezőleg – a jogállamiság gyengülését látja a túlzott mértékű ügyészi alárendeltségben. Az eljárások lassulását betudja a nyomozási szerep felértékelődésének, ám kizárólag a nyomozási és a bírósági fázisok határának eltolását, áthelyezését látja megfelelő megoldásnak. Ez lényegileg ugyanahhoz a kiinduló dilemmához vezet, ami a kodifikációt megelőző viták és a koncepció megszületése kapcsán kieleződött, és a bíróságok erősebb érdekérvényesítésének hatására a bírósági szupremáciához és a nyomozás formális szerepének leértékelődéséhez vezetett. Bánátival egyetértve úgy vélem, hogy ez a gyakorlatban a bűnügyi munka dominanciáját eredményezte.

82 Pintér (1997) 116.

83 Bánáti (2011) 209–219.

84 Hack (2002) 51.

Következtetések, javaslatok

A korábbi koncepcióban is boncolgatott kérdések Achilles-sarkának az alábbiakat tartom:

- a büntetőeljárások differenciálása,
- a diverziós eljárásjogi megoldásokban a nyomozó hatóság kompetenciájának kiterjesztése a kezdeményezésre és az előkészítésre,
- a tevékenység és a működésirányítás részbeni összehangolása.

Mi sem igazolja jobban ezen álláspontot annál, hogy a korábbi Be. (1973. évi I. tv.) mozgásterét is csökkentő eljárásjogi szabályozást rövid idő alatt felülírta a túlterheltség okozta gyakorlati igény, amely a korábbi törvény jogintézményeihez⁸⁵ való kényszerű visszatérést vonta maga után. Ellenben a vétségi eljárás „differenciált” könnyítési megoldása⁸⁶ végképp kikerült a törvényből, így a nyomozó hatóság lényegében büntetőjogi alapú eljárási differenciálás nélkül maradt. Eredményességi küldetéséből és munkaszervezeti túlterheltségéből adódóan logikusan az egyszerű és gyorsan kinyomozható ügyek lettek számára az elsődlegesek, „rejtett” diverziós szelekciós tevékenysége tovább erősödött. A megoldást keresve könnyen felismerhető, hogy valójában két irányból kellene feloldani az ellentmondást: egyrészt törvényileg biztosítani a rendőrségi diverziós kezdeményezési lehetőségeket, másrészt bevezetni a büntetőjogi alapú eljárási ügydifferenciálást. Szintén nem elhanyagolható javulást eredményezhetne, ha az egyszerűsített eljárásokon kívüli alapeljárások esetében – az alrendszeri eredményességi ellentmondást feloldva – az ügyészség szoros felügyelete alá lehetne helyezni a nyomozó hatóság bizonyítási és vádelőkészítési tevékenységét végző vizsgálati munkaszervezetének működésirányítását is.

Az előbbieken már kibontott strukturális hatékonysági akadályokon túlmenően egyéb kérdések is felmerülnek a bűnüldözés hatékonysági krízisének kezelésével kapcsolatosan. Ilyen többek között a nyomozó hatóság hatásköri szabályozásának piramismodellje.⁸⁷ Ez aránytalanul nagyszámú ügyet rendel a helyi nyomozó hatóságokhoz, s ezzel kapacitását – merev és indokolatlan allokációval – túlterheli. Fenntartja a felsőbb szervtől való áttétel lehetőségét is, amellyel szemben a helyi nyomozó hatóságnak nincs lehetősége protestálni, hogy aktuális túlterheltsége miatt már nem képes színvonalasan ellátni a nyomozási feladatokat. Sajnálatos, hogy a Be. nem különbözteti meg ügytípustól függően az egyszerű és alapeljárásokat, így ugyanolyan „túlbiztosítási”, vagyis garanciális kényszerekkel terhelt eljárási formában zajlanak a kisebb jelentőségű vétségi nyomozások. Az egyszerű nyomozásokat kifejezetten kógens önálló eljárás keretein belül szigorú Btk.-beli taxációval lehetne differenciálni. Ennek fő oka, hogy a bűncselekmények nyomozási és bizonyítási bonyolultsága és időigényessége nem a vétség-büntett dualitásban képzelhető el, illetve a szankció mértékében sem fejeződik ki az adott törvényi tényállás bizonyítási bonyolultsága. A taxáció alapját a helyi

85 Pl.: 172/A. § Feljelentés kiegészítése

86 A büntetőeljárásról szóló 1973. évi I. tv. alapján a nyomozás a vétségi eljárásban.

87 A 25/2013. (VI. 24.) BM rendelet szabályai alapján a rendőrségi bűnüldöző hatáskörének szervezete piramisrendszerrű, merev és hierarchikus.

szervek hatáskörébe tartozó egyszerű ténybeli és jogi megítélésű ügyek képezik, amelyek tömeges mértékben fordulnak elő. A gyors és hatékony nyomozások lefolytatása mellett fogalmazódik meg az a társadalmi és jogpolitikai igény, amely az ilyen jellegű ügyek gyors és eredményes felderítése és megoldása mellett tör lándzsát.⁸⁸ A nyomozások egyszerűsítése a bűnüldöző szervek kapacitásának növelését eredményezi, amely elsősorban a minőségi dimenzió javulásában és a bűnmegelőzési tevékenység aktivizálásában fog realizálódni.

Hasonlóan gyengíti az ügyek diverziós kimenetének szaporodását, hogy a konszenzuális eljárás (közvetítői eljárás) megindítási feltételeinek értékelése ugyancsak ügyészégi jogkörbe tartozik. Nehezen védhető álláspont, hogy amennyiben mindkét oldalról fennáll a megegyezés szándéka, a gyanúsított beismerte tettét, valamint képes és hajlandó is a kár megtérítésére, úgy a büntetőeljárás ilyen jellegű befejezése jogalkalmazói döntéstől váljon függővé.⁸⁹ Az elkövető személyét figyelembe vehetnék annyiban, hogy a visszaesőknek lehetővé teszik egy alkalommal élni az ilyen jellegű befejezéssel, míg más elkövetői kategóriákban (mint a többszörös visszaeső vagy a különös visszaeső) ezt már egyértelműen kizárnák. A bűncselekmény jellege hasonlóan kógens szabályozással szintén értékelést nyer a konkrét fejezetek taxációjával. Ebből a körből nem érdemes kirekeszteni az olyan bűncselekményeket, amelyek viszonylag nagy számban fordulnak elő, mint a garázdaság, vagy amelyek az okirattal kapcsolatos deliktumok. Ezekben az esetekben az elkövető, miután jóvátette az individuális sértettnek okozott kárt, az ügyész rendelkezése szerint diverziós formában közérdekű, hasznos tevékenységével róhatná le a büntetését, amennyiben ezt vállalja. Ha viszont ezt a megadott határidőn belül önhibájából nem teljesíti, úgy a rendes eljárás keretei között folyhatna le a nyomozás és a büntetőeljárás.

A nyomozás hatékonyságát vizsgáló kutató empirikus vizsgálata is alátámasztotta, hogy a differenciált felelősségre vonást szolgáló eljárási formák – így az egyszerűsített eljárások – az eljárások hatékonyságával pozitív összefüggésben vannak. Az egyszerű ténybeli és jogi megítélésű ügyek elbírálása során alkalmazott bizonyítási szabályok és a terhelti beismerés hozzájárul ahhoz, hogy az ügy az esetek döntő többségében, a kutatás során megvizsgált minta 99 százalékában a büntetőjogi felelősség megállapításával záródjon.⁹⁰

88 A büntetőeljárásokról alkotott ellentmondásos vélemények eloszlása érdekében is fontos a fejlett társadalmakban kialakult értékelfogással egyező alapelveknek való megfelelés, olyan eljárásrend kialakítása, amely révén az állami szervek eljárásában való bizalom, illetve az igazságszolgáltatási szervek eljárásával kapcsolatos társadalmi elégedettség növelhető. A törvény kidolgozásánál tekintettel kell lenni arra a társadalmi és szakmai közegre, amelyben az új kódex működni fog. Kétségtelen tény, hogy az igazságszolgáltatás minősége csak akkor javítható, ha a törvény megfelel a bűnüldözéssel és az ítélkezéssel szemben megfogalmazott társadalmi elvárásoknak. In: *Az új büntetőeljárás törvény szabályozási elvei*. 14.

89 Be. 221/A. § (3) Az ügyész hivatalból, vagy a gyanúsított, a védő, illetőleg a sértett indítványára az eljárást legfeljebb hat hónapi időtartamra felfüggeszti, és az ügyet közvetítői eljárásra utalja, ha
d) a bűncselekmény jellegére, az elkövetés módjára és a gyanúsított személyére tekintettel a bírósági eljárás lefolytatása mellőzhető, vagy megalapozottan feltehető, hogy a bíróság a tevékeny megbánást a büntetés kiszabása során értékelni fogja.

90 Szabóné (1985) 307.

Összegzés

Írásomban a büntetőeljárások gyorsításának sokat hangoztatott területének „szürke zónáira”, a strukturális hatékonyságra, illetőleg az „eltérő” büntető eljárásjogi megoldások jelentőségére kívántam ráirányítani a figyelmet. Kétségtelen, hogy a nyomozás gyorsításának és hatékonyabbá tételének kötelezettsége legalább annyira fontos feladat, mint az alapjogok és a büntetőeljárás alapelveinek betartása, vagy akár a törvényesség érvényre juttatása. Elég csak arra gondolni, hogy a túlterhelt és működőképeségükben jelentősen korlátozott nyomozó hatóságok értelemszerűen csak a törvénytelen eljárások irányába mozdulva lesznek képesek eredményjavulást elérni, főként, ha a bűnüldözési statisztikákon alapul a teljesítményértékelési rendszerük. Így éppen annyira fontos az alrendszerek viszonyrendszeréből adódó akadályok természetét megvizsgálni, mint az ügyfeldolgozó kapacitást növelő létszámot emelni.

A differenciálás kérdéskörében a nyomozást egyszerűsítő megoldásokkal egy korábbi tanulmányban már foglalkoztam, ezért ebben az írásban inkább a nyomozó hatóság működés- és tevékenységirányításának problematikáját és a nyomozó hatóság diverziós kompetenciáit vettem górcső alá. Hipotézisemben a hatékonysági hiátust nagymértékben az ügyészség és a nyomozó hatóság (rendőrség) büntető eljárásjogi viszonyának strukturális viszonyaival, különösen a nyomozó hatóság ügyészség irányába történő döntési mozgásterének gyengeségével hoztam összefüggésbe. Ennek igazolása érdekében célszerűnek láttam, hogy egyfajta ujmértékként a százezer főre eső rendőrlétszám, a regisztrált bűncselekmények száma és a fogvatartottak létszáma alapján hasonlítsam össze a magyar adatokat néhány jelentős európai ország hasonló adataival. Ezt követően elengedhetetlennek tartottam, hogy rávilágítsak a hatékonyságot jelentősen befolyásoló ügyészségi és nyomozó hatósági viszony történeti fejlődésére, különös tekintettel a jelenlegi kódex elkészültét megelőző vitákra. Az említett hipotézisre vetített hazai és külföldi büntető eljárásjogi viszonyokat a következőkben foglalnám össze:

- A hazai diverziók alkalmazásának döntő és kizárólagos szakasza a közbenső ügyészi szakasz, amelyet minden esetben a teljes bizonyítási formassággal járó nyomozási szakasznak kell megelőznie.
- A diverziós formáink leginkább a bíróságokat tehermentesítik, de részben az ügyészségeket is.
- Magyarországon a rendőrségi diverzió jogintézményi formái nem léteznek, ezért a rendőrség csak a „rejtett” diverziót alkalmazhatja, amely azonban saját népszerűségét és lakossági megítélését csorbitja, továbbá az eljárások megindítására való hajlandóság csökkenése miatt a hatósággal szembeni bizalmatlanságot fokozza.
- A létező diverziós (opportunitás elvű vagy sommás) lehetőségek a nyomozó hatóság számára eljárási munkakönnyítést vagy tehermentesítést egyáltalán nem biztosítanak.
- A nyomozó hatóság vizsgálati eljárása a leggyakrabban alkalmazott bírósági diverzió, a tárgyalásmellőzés keretében elismerésre kerül azzal, hogy a tárgyalási

bizonyítást már feleslegesnek ítéli meg az ügyész. Azonban a nyomozó hatóságnál nincs fakultatív vizsgálat, mint más országokban (pl. Ausztria), így a vádirattal⁹¹ elküldött minden más ügyben vizsgálati tehermentesítésre diverziós formában a nyomozó hatóság nem részesülhet.

- Nincs kiépítve az elsődleges – közterületi – intézkedéseket követően az egyszerű jogi és ténybeli megítélésű ügyekben (akár tettenérés esetén sem) a bíróságra való közvetlen idézés rendszere, amellyel a nyomozó hatóság vizsgálati tevékenysége szintén kiküszöbölhető lehetne.
- Nincs lehetőség a nyomozó hatóság számára arra, hogy az eljárás nyomozati szakaszában javaslatot tegyenek a bíróságot mentesítő diverziós formák alkalmazására, annak ellenére, hogy az elrendelések feltételei már itt világossá válnak.
- A bíróság elé állítás csak a nyomozó hatóság és az ügyész számára ír elő gyorsítási kötelezettséget,⁹² a bíróság számára már nem, így az ügyek sok esetben a hagyományos eljárási rendben kerülnek elbírálásra.

IRODALOMJEGYZÉK

- Bánáti János (2011): Gyorsítás versus garanciák. In: *A Magyar Büntetőjogi Társaság jubileumi tanulmánykötete*. Budapest–Debrecen–Pécs, MBT.
- Bárd Károly (1997): A törvény és az ő alkalmazói. In: *Fundamentum*, 1. évf. 2. sz. 91–100.
- Blau, Günter (1987): Diversion und Strafrecht. In: *Jura*, Vol. 9. No. 1. 25–34.
- Bócz Endre (1994): Legalitás, opportunitás és az ügyész diszkrecionális jogköre. In: *Rendészeti Szemle*, 32. évf. 1. sz. 12–18.
- Bócz Endre (2003): Az új eljárásjogi törvény és a kriminalisztika. In: *Belügyi Szemle*, 51. évf. 7–8. sz. 31–43.
- Bruckmüller, Karin – Koss, Christoph (2010): A tárgyalás előtt alkalmazott diverzió az áldozatnak és a közösségnek nyújtott jóvátétel elősegítése érdekében Ausztriában. In Gönczöl Katalin (szerk.): *A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárársban. Konferenciakötet*. Budapest, ELTE.
- Clarke, Steve (2013): *Trends in crime and criminal justice, 2010. Statistics in focus 18/2013*. Eurostat. Forrás: http://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/Crime_trends_in_detail (2015. 03. 21.)
- Connidis, Ingrid Arnet (1982): *Rethinking Criminal Justice Research. A systems perspective*. Holt, Rinehart and Winston of Canada.
- Fakó Edit (2003): *Diverzió a német, az osztrák és a magyar büntetőeljárársban*. PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem.
- Farkas Ákos (1997): A büntetőeljárárs reformja és a hatékonyság. In: *Fundamentum*, 1. évf. 2. sz. 107–108.
- Farkas Ákos (2002): *A falra akasztott nád pálcá, avagy a büntető igazságszolgáltatás hatékonyságának korlátai*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Goldstein, Abraham S. – Marcus, Martin (1977): The Myth of Judicial Supervision in Three „Inquisitorial” Systems: France? Italy and Germany. In: *The Yale Law Journal*, Vol. 87. No. 240.
- Hack Péter – Farkas Ákos – Bodor Tibor – Túri András – Láng László – Bánáti János (2002): A büntetőeljárárs reformja. In: *Fundamentum*, 6. évf. 2. sz. 49–69.

91 A vádirattal befejezett büntetőeljárársok aránya 50,2 százalék volt 2013-ban.

92 Tegyük hozzá, hogy a bíróság elé állítással a nyomozó hatóságtól az ügyészre küldött ügyek nem minden esetben ebben a külön eljárárs formában kerülnek elbírálásra.

- Herke Csongor (2011): *A német és az angol büntetőeljárás alapintézményei*. Egyetemi jegyzet. Pécs, PTE.
- Herke Csongor (2012): *A francia és az olasz büntetőeljárás alapintézményei*. Egyetemi jegyzet. Pécs, PTE.
- Hermann, Joachim (1984): Diversion und Schlichtung in der Bundesrepublik Deutschland. In: *Zeitschrift für die gesamte Strafrechtswissenschaft*, Vol. 96. No. 2. 455–484.
- Hilf, Marianne – Anzenberger, Philipp (2008): Opferrechte, Die Stellung des Opfers im Strafverfahren. In: *ÖJZ*, Vol. 22. No. 94. 886–894.
- Kadlót Erzsébet (2004): A jogbizonytalanság múzeuma, avagy barangolások az új büntetőeljárasi törvény útvesztőiben. In: *Magyar Jog*, 51. évf. 1. sz. 21–33.
- Kerecsi Klára (2006): *Kontroll vagy támogatás: az alternatív szankciók dilemmája napjaink büntetőpolitikájában*. Budapest, CompLex Kiadó.
- Kertész Imre (1996): A legalitás eróziója, az opportunitás inváziója. In: *Acta Universitatis Szegediensis: Acta juridica et politica*, Emlékkönyv Dr. Tokaji Géza c. egyetemi tanár születésének 70. évfordulójára, Tom. 48. Fasc. 1–20. 151–158.
- KMR, Kommentar zu StPO (1998): Leuterhand. 7–14.
- Korinek László (2003): Tendenciák. In: *Belügyi Szemle*, 51. évf. 1. sz. 57–67.
- Korinek László (2007): A bűnügyi tudományok helyzete. In: *Magyar Tudomány*, 168. évf. 12. sz. 1570–1576.
- Márki Zoltán (2003): Az új büntetőeljárasi törvény és újdonságai. In: *Belügyi Szemle*, 51. évf. 7–8. sz. 5–18.
- Miskolci László (2001): Egy konferencia tanulságai, avagy a magyar büntetőeljárás továbbfejlesztésének az ügyész-e a kulcsszereplője. In: *Ügyeszek Lapja*, 8. évf. 1. sz. 5–23.
- Nagy Anita (2007): *Eljárást gyorsító rendelkezések a büntetőeljárás bírósági szakaszában*. PhD-értekezés. Miskolc, Miskolci Egyetem.
- Nagy Zsolt – Kovács Judit (2001): *A társadalmi változások hatása a büntető eljárási szabályokra a rendszerváltozás után*. Forrás: <http://jesz.ajk.elte.hu/kovacs6.html> (2014. 06. 10.)
- Nyíri Sándor (2003): Az ügyészség és a nyomozó hatóságok kapcsolata a büntetőeljárásról szóló törvény hatálybalépése után. In: *Belügyi Szemle*, 51. évf. 7–8. sz. 56–71.
- Pilgram, Arno (1991): Die erste österreichische Rückfallstatistik – ein Mittel zur Evaluation regionaler Strafenpolitik. In: *ÖJZ*, Vol. 46. No. 17. 577–586.
- Pintér István (1997): Féloldalas nyomozás, féloldalas tárgyalás. In: *Fundamentum*, 1. évf. 2. sz. 116–118.
- Roxin, Claus (1993): *Strafverfahrensrecht*. C. H. Beck'sche Verlagsbuchhandlung. 23. Aufl. München.
- Sivadó Máté (2015): *Jelenkori drogpolitika Magyarországon, tengerentúli kitekintéssel*. PhD-kézirat. Debrecen, Debreceni Egyetem.
- Sessar, Klaus (1985): Über das Opfer. Eine viktimologische Zwischenbilanz. In T. Vögler et al. (szerk.): *Festschrift für Hans-Heinrich Jescheck zum 70. Geburtstag*. Berlin, Duncker&Humblot.
- Sléder Judit (2010): *A büntetőeljárás megindítása*. PhD-kézirat. Pécs, PTE.
- Szabóné Nagy Teréz (1985): *A büntető igazságszolgáltatás hatékonysága*. Budapest, KJK.
- Ügyészségi értesítő. (1994) 30. évf. 1. sz.
- Wágner János (2010): A büntető ügyekben alkalmazható közvetítő tevékenység bevezetésének magyarországi tapasztalatai. In Gönczöl Katalin (szerk.): *A helyreállító igazságszolgáltatás európai jó gyakorlatai a büntetőeljárásban. Konferenciakötet*. Budapest, ELTE.

Felhasznált szabályozók, internetes források

1998. évi XIX. törvény a büntetőeljárásról
- 2002/1994. (I. 17.) Korm. határozat a büntetőeljárás koncepciójáról
- 25/2013. (VI. 24.) BM rendelet a Rendőrség nyomozó hatóságainak hatásköréről és illetékességéről
- R (87) 18. számú Ajánlás a büntetőeljárás egyszerűsítéséről

R (95) 12. számú Ajánlás a büntető igazságszolgáltatás irányításáról

A vád törvényességének vizsgálata 2013. Összefoglaló vélemény, Kúria, Büntető Kollégium, Joggyakorlat-elemző csoport. 2013.EI.II.E. 1/4., 2014. április.

Az új büntetőeljárási törvény szabályozási elvei. (2015) Forrás: www.kormany.hu/download/d/12/40000/20150224%20IM%20el%C5%91terjeszt%C3%A9s%20az%20%C3%BAj%20b%C3%BCntet%C5%91elj%C3%A1r%C3%A1si%20t%C3%B6rv%C3%A9ny%20szab%C3%A1lyoz%C3%A1si%20elveir%C5%91l.pdf (2015. 03. 12.)

Francia büntető perrendtartás – *Code de procédure pénale* (1958)

Német büntető perrendtartás (1877. II. 1.-i büntető perrendtartás) – *Strafprozessordnung, StPO* (1987-ben egységbe foglalva)

Német bírósági szervezeti törvény – *Gerichtsverfassungsgesetz, GVG* (1975-ben egységbe foglalva)

Olasz büntető perrendtartás – *Codice di Procedura Penale* (1988)

www.euro-justice.com/member_states/austria/country_report/1362/ (2014. 06. 17.)

SUMMARY

Structural Efficiency in Criminal Investigation

VÁRI Vince

Investigation is done by the police under the judicial supervision and effective professional direction of the prosecution, while having little independence in initiating differentiated procedure methods. Compulsory procedures require the impossible: enforcing the law, while delinquency and violent offence against property is increasing. Law enforcement is able to deal with only a certain amount of the cases, since neither can all the crimes be punished, nor structural changes or staff increase mean a solution. It is time to change the relationship between the police and the public prosecution system, and to increase the competence of law enforcement authorities.

Interdiszciplináris kapcsolatok a rendészettudományok és az alkalmazott nyelvészet között – különös tekintettel a törvényszéki nyelvészetre

TOLNAINÉ KABÓK Zsuzsanna

A rendészettudomány szerteágazó tudományközi, interdiszciplináris kapcsolatrendszerrel rendelkezik a rendészettudomány és az alkalmazott nyelvészet viszonylatában is. A törvényszéki nyelvészet önálló tudományterületként segíti a bűnüldözési tevékenységet. Egészen bizonyos, hogy a jövőben Magyarországon is kulcsfontosságú lesz a törvényszéki nyelvészek szerepe a nyomozásban. Eppen ezért látszik elkerülhetetlennek a törvényszéki nyelvész szakértők hiánypótló és innovatív képzésének beindítása. A legmegfelelőbb intézmény ehhez a Nemzeti Közzolgálati Egyetem lehetne.

A Nemzeti Közzolgálati Egyetem Rendészettudományi Kara Idegennyelvi és Szaknyelvi Tanszékén angol rendészeti szaknyelvet tanítok nappali és levelező munkarendben tanuló hallgatóknak főiskolai docensként. Doktori fokozatomat a Pécsi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kara Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Iskolájában szereztem 2009-ben. Disszertációm címe: *A magyar és az angol rendőrségi szakterület írott kommunikációjának korpuszalapú vizsgálata.*

A téma sajátossága miatt már a disszertációm írásakor szembesültem azzal a ténnyel, hogy aki ebben a témában szeretne tudományos értékű munkát végezni, annak több interdiszciplináris tudományterületet is tanulmányoznia kell. A releváns tudományágak közül felhasználtam a szociolingvisztika, a statisztika, a stilisztika, a statisztikai nyelvészet, a korpusznyelvészet, az informatika, a rendészettudomány, a szövegnyelvészet és a műfajelemzés módszertanát.

Jelen tanulmányomban azt szeretném bemutatni, hogy miként kapcsolódik össze két diszciplína – a rendészettudomány és az alkalmazott nyelvészet –, és hogyan alakult ki a külföldön már nagyon is elfogadott, Magyarországon is egyre jelentősebbé váló tudományág, a törvényszéki nyelvészet, amelyben a diszciplínán belül is jól elkülönülő interdiszciplináris tudományterületek tényanyaga és módszertana ötvöződik.

Diszciplína, interdiszciplináris kapcsolatok

A diszciplína minden tudományos tevékenység kognitív alapegysége. A rendészettudomány diszciplínája is része az általános tudományos tudásnak, tevékenységnek, de

nem az egyetlen kutatási keretet alkotja. Minden tudományágról, így a rendészettudományról is elmondható, hogy a tematikus tudományos kutatások a technológia fejlődésével új módszereket és fogalmi rendszereket alkalmaznak. Ennek során első lépésként létrejöhetnek interdiszciplináris kapcsolatok az egyes diszciplínák között. A folyamat következő szakasza, amikor egyik vagy másik interdiszciplináris terület olyan mértékben megerősödik, hogy önálló diszciplínaként fejlődik tovább, új tudományág jön létre. Ezt a folyamatot, vagyis egy új tudományág, a törvényszéki nyelvészet kialakulását, fejlődését a rendészettudomány és az alkalmazott nyelvészettudomány interdiszciplináris kapcsolata példáján szeretném bemutatni.

Katona Géza 2004-ben fogalmazta meg a következő definíciót: „A rendészettudomány interdiszciplináris képződmény, amelyet a tudományfejlődés ellentétesen ható tényezői, a tudányspecializáció és a tudományintegráció hozott létre, s aminek tárgya a rendészet.”¹

Christián László az NKE RTK-n, a Rendészetelméleti Kutatóműhely alakulásakor (2013. március 11.) a rendészetet tágabban értelmezte: „A rendészettudomány, mint a közigazgatási jogtudomány egy önállóságra törekvő ágazata, most van kibontakozóban. [...] A rendészettudományra vár az a feladat, hogy feltárja a rendészeti gyakorlatnak azokat a területeit is, amelyek nem illeszthetők a jogi jelenségek sorába, és pusztán a jogtudományoktól kölcsönzött módszerekkel nem is kutathatók.”²

Az alkalmazott nyelvészet általános definíciója így szól: „a nyelvészeti elméletek, módszerek vagy eredmények alkalmazása gyakorlati problémák megoldásához”.³ Mi lehetne közelebb a gyakorlathoz annál, mint amikor egy nyelvész a szaktudását a jog, a bűnüldözés szolgálatában hasznosítja?

A két diszciplína ötvöződött, létrejött az alkalmazott nyelvészet egyik új ága, a törvényszéki nyelvészet, illetve ahogyan még emlegetni szokták, az igazságügyi nyelvészet, amely az alkalmazott nyelvészet és a jog diszciplínáját összekapcsoló, rohamléptekkel fejlődő tudományterület.

A rendészettudományok legfontosabb nyelvészeti segédtudománya, a törvényszéki nyelvészet

Először az 1960-as években hallhattunk róla, főként az angolszász területeken, de Magyarországon az akkori Belügyminisztérium is felhasználta a lehallgatások és a rezsimit támadó röpiratok elemzéséhez a törvényszéki nyelvészeket. A törvényszéki nyelvészet vagy igazságügyi nyelvészet fogalmát először Jan Svartvik, svéd nyelvész használta,⁴ aki 1968-ban egy gyanúsított nyilatkozatának elemzésével segítette a nyomozókat, de a törvényszéki nyelvészet módszereit nem igazán tekintették bizonyító erejűnek az 1990-es évekig.

1 Katona (2004) 12–18.

2 Christián (2013)

3 Crystal (2003) 74.

4 Svartvik (1968) 46.

Bár kezdetben nem tartották bizonyító erejűnek a nyelvészeti módszerek alkalmazását, ma már az egész világon sikeresen használják a törvényszéki nyelvészek szakvéleményeit törvényszéki bizonyítékként. Az igazságügyi nyelvészek segítenek többek között a bűncselekmények felderítésében, a nyelvi bizonyítékok feldolgozásában, a szerzőazonosításban, a dokumentumok eredetiségének megállapításában, nyelvi profilok készítésével a bűnözők azonosításában, búcsúlevelek, e-mailek stilisztikai elemzésében, mobilszövegek azonosításában, plágiumelemzésben, védjeggyel kapcsolatos problémák megoldásakor, fenyegető üzenetek hangazonosításakor, diskurzuselemzés-kor, a gyanúsított nyelvi elemzések.

A szakterület rövid bemutatása

A törvényszéki nyelvészet az alkalmazott nyelvészet egyik gyorsan fejlődő ága, amely nyelvészeti ismereteket, alkalmazott nyelvészeti módszereket használ fel törvényszéki környezetben, tárgyalásokon, jogi eljárások során. A törvényszéki nyelvi szakértők segítenek megoldani bűncselekményeket többek között azzal is, hogy hozzájárulhatnak a vádlott bűnösségének vagy ártatlanságának tisztázásához. A törvényszéki nyelvészek abból az alapvetésből indulnak ki, hogy minden anyanyelvi beszélő rendelkezik a maga sajátos és egyéni nyelvhasználati változatával, idiolektusával. Ezt az idiolektust nagyon nehéz „álcázni”. Az idiolektus is segíthet a személyazonosításban, hiába torzíttja a hangját valaki. Mindenkire jellemző a szókincse, bizonyos nyelvtani formák gyakori használata, a beszédtempója, nyelvjárása, a kedvenc szóhasználata. Ezek összehasonlító elemzése vezet a személyazonosításhoz.

Az igazságügyi nyelvészek három alapvető alkalmazási területen dolgoznak, amelyek a következők:

- az írott jogi szövegek értelmezése,
- a törvényszéki és bírósági eljárások nyelvhasználatának megértése,
- a bizonyítékok nyelvi elemzése.

A törvényszéki nyelvészet képes elérni, hogy valakit a bizonyítékok nyelvi elemzése után felmentsenek. A törvényszéki nyelvészekről a legkülönbözőbb esetekben kérhetnek szakvéleményt, beleértve az eljárással való visszaélést, a gyűlölködő leveleket, az internetes gyermekpornográfiával kapcsolatos levelek szerzőazonosítását, egy gyűjtőgató naplójának elemzését, a mobiltelefon-szövegek és a gyanúsított kihallgatásakor elhangzott szövegek összehasonlítását is. A törvényszéki szövegek a jogi nyelvi szövegek széles körét ölelik fel. Vizsgálható bármely jogi vagy büntetőjogi kontextusban felhasznált írott vagy szóban elhangzott szöveg (pl.: törvények, végrendeletek, bírósági ítéletek és idézések, kihallgatási jegyzőkönyvek, a bíró utasításai, rendőrségi tanúvallomások). A legfontosabb szövegek közé a következők tartoznak.

Vészhívás

Ez sohasem egy nyugodt, megfontolt telefonhívás. A törvényszéki nyelvi elemzést megnehezíti, hogy a habozás jelei, a hiányos vagy túlságosan rövid válaszok azokra is jellemzők, akik valóban egy vészhelyzetet jelentenek be, és azokra is, akik a hatóságokat meg akarják tévesztetni.

Fenyegető, zsarolólevelek

A váltásdíjat követelő levelek esetében is az jelent rendkívül nehéz feladatot a törvényszéki nyelvészeknek, hogy elemzéseiket nagyon gyorsan, ugyanakkor megbízhatóan kell elvégezniük.

Öngyilkosok levelei

A tapasztalatok szerint egy valódi öngyilkos nem ír hosszabb levelet, mint 300 szó, s az írás nem tartalmaz lényegtelen információt. Majdnem minden esetben egy konkrét személynek címezi, leírja a köztük lévő kapcsolatot. A levél írója azt szeretné levelével elérni, hogy őt az öngyilkosságba kergető személy szenvedjen, érezzen büntudatot.

Siralomházban tett javaslatok

A siralomházban írt nyilatkozatokra jellemző, hogy szerzőjük nem ismeri el a bűncselekményt. Azt bizonygatja, hogy ártatlan, becsstelen tanúkat emleget, a hatóságokat is elmarasztalja, amiért őt halálra ítélték.

A nyelvi bizonyítékok lehetnek hangzó nyelviek és írásosak, ez alapján az első esetben beszélő személyről, a második esetben fogalmazóról/szerzőről beszélünk. Az elemzések célja a bírósági kihallgatások során az alábbi négy pontban foglalható össze:

- a beszélő személy profilalkotása,
- a fogalmazó/szerző profilalkotása,
- a beszélő személy azonosítása,
- a fogalmazó/szerző azonosítása.

A törvényszéki nyelvészek tevékenységét nem lehet leszűkíteni csupán a bűncselekmények nyomozásakor felhasznált módszerek egyikére, hiszen a törvényszéki szakértők a védelem céljait is szolgálhatják a védelmet erősítő bizonyítékokról megfogalmazott szakvéleményükkel. Ilyenkor rendszerint – a bizonyíték elemzése után alkotott szakvélemény alapján – a rendészeti szervek nyomozási eredménye kérdőjeleződik meg.

A törvényszéki nyelvészek munkáját az is rendkívül fontossá teszi, hogy a bűncselekmények nyomozati szakaszában a rendészeti szakember nem tudja eldönteni, hogy a tettes vagy a tanú vallomása megfelel-e az igazságnak, a hangfelvételen szereplő személy nem torzította-e el a hangját a megtévesztés érdekében. Ezeket a kétségeket

képes egy törvényszéki szakértő véleménye eloszlatni. Ami a törvényszéki nyelvészek által nyújtott elemzések megbízhatóságát illeti, az a tárgyuaktól függően nagyon különböző lehet. A hangazonosítás, amennyiben azt egy szakképzett fonetikus végzi, nagyon megbízható, bizonyító erejű lehet, ám ha a szerzőazonosításra gondolunk, a szöveg rövidege nagyban befolyásolhatja a megbízhatósági fokot. Itt inkább az tűnik eredményesnek, ha a szöveg elemzésekor azt állapítják meg, hogy ki NEM lehet a szerző.

A törvényszéki nyelvészek a rohamos elektronikai technikai fejlődés hatására „digitális nyelvi nyomozókká válnak”, így segítve a nyomozást. Egyre nagyobb igény jelentkezik a törvényszéki nyelvi szakemberek munkája iránt, akik képesek megoldani az egyre növekvő számú, internetes, szóbeli és írott formában elkövetett bűncselekményekhez köthető, online, névtelenül megvalósuló interakciók törvényszéki nyelvészeti elemzését.

A törvényszéki nyelvészet legfontosabb feladatai

Ez egy nagyon összetett, sokféle tudományággal interdiszciplináris kapcsolatban lévő szakterület, amely sokféle, alkalmazott nyelvészeti módszerekkel megoldható feladatot lát el, amelyek hozzájárulhatnak egy nyomozás sikeréhez.

Csak néhány példa:

- szóbeli és írott nyelvi bizonyítékok feldolgozása,
- szerzőazonosítás,
- dokumentumok eredetiségének megállapítása,
- nyelvi profilok készítésével a bűnelkövetők azonosítása,
- búcsúlevelek, e-mailek stilisztikai elemzése,
- mobilszövegek szerzőazonosítása,
- zaklatólevelek elemzése,
- zsarolólevelek, szóbeli üzenetek elemzése,
- gyűlöletkeltő szövegek szerzőazonosítása,
- hamisítási ügyekhez kapcsolódó dokumentumok szerzőazonosítása,
- csalási ügyekhez tartozó dokumentumok szerzőazonosítása,
- biztosítási ügyekhez kapcsolódó iratok szerzőazonosítása,
- a plágium bizonyítása,
- fenyegető üzenetek hangazonosítása,
- diskurzuselemzés,
- nyelvi bűncselekmények nyomozása,
- netes bűncselekmények nyomozása,
- nyelvészeti szakvélemények készítése.

Természetesen a fenti lista nem lehet teljes, hiszen a rendészettudomány szerteágazó tudományközi kapcsolatrendszerrel rendelkezik az alkalmazott nyelvészettel is. Egészen bizonyos, hogy a jövőben ez a lista bővülni fog. A szerzőazonosítást stilometriának is szokták nevezni. Ilyenkor „nyelvi ujjlenyomat-elemzés” zajlik.⁵ Fontos, hogy

⁵ Ránki (2014)

az elemzés során tanulmányozzuk az elkövető írott vagy beszélt produktumát, így releváns információt kapunk az illető koráról, neméről, iskolai végzettségéről, vallási vagy spirituális meggyőződéséről, földrajzi és társadalmi-gazdasági helyéről, kulturális és etnikai hovatartozásáról. A nyelvi ujjlenyomat koncepciója szerint minden emberi lény másképp használja a nyelvet, és e különbségek eredményezik a számos egyedi ismertetőjegyet hordozó nyelvi ujjlenyomatot. Egy személy nyelvi ujjlenyomata rekonstruálható az egyén napi írásbeli és szóbeli interakciói, személyiségjegyei, szituációs változók és fiziológiai markerek (pl. vérnyomás) alapján.

Nem esett szó még a törvényszéki transzkripcióról, amelynek két fő típusa van: az írásos dokumentumok és a video- vagy audiobejegyzések. A pontos, megbízható szöveges transzkripció fontos, mert a szöveg válik bizonyítékká. Ha a transzkripció rossz, a bizonyítékok megváltoznak, alkalmatlannak válnak a törvényszéki eljárásokban való felhasználásra. Nagy problémát jelent a törvényszéki nyelvészek számára, hogy minden típusú transzkripciós eljárás egy sor problémát vet fel. A kézzel írott dokumentum tartalmazhat kétértelmű szavakat, a kézírás lehet olvashatatlan. Ha a dokumentum másolt, öregebbnek látszódhat. Az audio- és videodokumentumokban lehetnek ismétlések, értelmetlen szavak, összefüggéstelen motyogás. Nehezítheti az átírást a hangos háttérzaj (sírás, nevetés, egyéb hanghatások). Ezek a körülmények természetesen negatívan befolyásolhatják az átírás megbízhatóságát, így annak bizonyítékként történő felhasználását.

A legtöbb felnőtt beszéde és írása is visszatükrözi születési helyének nyelvi sajátosságait, dialektusát, elsősorban a szóbeli beszédaktusok, de mindannyiunk írásbeli kommunikációs stílusát is befolyásolják a gyermekkorban tanultak. A szóbeli vagy írásbeli közlés tartalma a korra és a nemre is enged következtetni. Sokszor előfordul, hogy a bűnelkövető megpróbálja álcázni a nemét, de egy nyelvész számára nem nehéz feladat annak megállapítása, hogy az elkövető nő, ha a közlendője érzelmekben gazdagabb, részletezőbb, udvariasabb, kevesebb tabuszt tartalmaz, és kevesebb magabiztosságot tükröz. A nők gyakrabban kérnek bocsánatot írásos megnyilatkozásaikban. Ha szóbeli vagy írásbeli közlésre választékosabb stílus, nagyobb szókincs, absztrakt logika jellemző, a bűnelkövető iskolai végzettsége magasabb. Amennyiben a közlésben különleges szóhasználat fordul elő, a törvényszéki nyelvész következtetni tud az elkövető személyiségére, motivációjára, pszichés stabilitására.

A számítógépes korpusznyelvészet⁶ a szerzőség elbírálása érdekében lehetőséget nyújt arra is a törvényszéki nyelvészeknek, hogy az aktuális kommunikációs eszközöket (hang, mondat szerkezet, köznyelvi stílus, szókincs, központosítás, helyesírás és nyelvtan) egy ismert korpusz sajátosságaival összehasonlítsák. Összefoglaló definíciót olvashatunk doktori disszertációmban: „A korpuszt gondosan összeválogatott, reprezentatív, elektromos formában tárolt, nyelvészeti vizsgálatra alkalmas szövegfájlok (a számítógépen fájlnev.txt) alkotják.”⁷

6 Definíció: A nyelvészeti kutatások estében legjobban felhasználható korpuszdefiníciót a Magyar Tudományos Akadémia Nyelvtudományi Intézete Korpusznyelvészeti Osztályán fogalmazták meg: „A korpusz ténylegesen előforduló írott vagy lejegyzett beszélt nyelvi adatok gyűjteménye.” Forrás: www.nytud.hu

7 Tolnainé Kabók (2009) 71.

A számítógépes bűnözés egyre terjed. A hackerek írott kódot használnak számítógépes rendszerek feltöréséhez. Egy tapasztalt törvényszéki számítógépes nyelvész a kód alapján következtetni tud a bűnelkövetők személyére.

A törvényszéki nyelvészet az alkalmazott nyelvészet egyik specifikus ága, amely a tudományos nyelvészeti módszerek alkalmazásával segíti az igazságszolgáltatás munkáját. A törvényszéki nyelvészeti elemzések megbízhatóságát sok tényező befolyásolja. Sokszor előfordul, hogy a vizsgálandó dokumentumok (például a váltságdíjat követelő üzenetek, fenyegető levelek, telefonhívások) túl rövidek. A modern alkalmazott nyelvészeti módszerek, a korszerű fonetikai technológiák és a magasan képzett törvényszéki fonetikusok szakszerű munkája ennek ellenére nagyon megbízható bizonyítékokat szolgáltat a törvényszéki munkához. Világszerte megfigyelhető tendencia, hogy a bűnügyi laboratóriumokban törvényszéki nyelvészeket is alkalmaznak, legyen szó akár a vád, akár a védelem munkájának segítségéről.

A törvényszéki nyelvészet interdiszciplináris területei

A törvényszéki nyelvészet nem homogén, magában foglal egy sor segédtudományt. Minden elemzés esetében el kell döntenie a törvényszéki nyelvésznek, hogy az alkalmazott nyelvészet melyik területének módszertanát lehet a leghatékonyabban felhasználni. Ezek közül csak a legfontosabbakat említeném meg.

Számítógépes törvényszéki korpusznyelvészet

A legmodernebb számítógépes nyelvészeti eszközöket, a hatalmas nyelvészeti korpuszokat, a korpuszelemzés módszereit felhasználva a törvényszéki nyelvészek egyre pontosabb nyelvi bizonyítékelemzésre képesek. Létrehozták már a búcsúlevelek, az emberrablási üzenetek hatalmas adatbázisát (korpuszát), amelynek felhasználása növeli a megbízhatóságot. Felhasználják a statisztikai eljárásokat (pl. faktoranalízis) is a törvényszéki statisztikai vizsgálatok során. Példaként említhetjük Pápay Kinga⁸ tevékenységét.

Törvényszéki fonetika

A modern technológia világában számos módszer létezik a hang alapján, igen nagy megbízhatósággal végezhető személyazonosításra. Törvényszéki fonetikus hangfelvételen alapján készített szakvéleményét egyre hatékonyabban használják fel a legkülönbözőbb bűnügyekben. A legtöbb felnőtt megtartja beszédstílusában azokat a helyi sajátosságokat, amelyeket gyermekkorában az adott földrajzi régióban élve megtanult. Írásbeli kommunikációja kevesebb ilyen „emléket/nyomot” tartalmaz. A személyazonosításkor nagyon jól felhasználható ez a sajátosság. Ami a hangazonosítási munká-

8 Pécsi Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Kar Doktori Iskolája Büntető Eljárásjogi és Kriminálisztikai Tanszék – valószínűségi skálákkal, az ún. Bayes-analízissel, illetve az azon alapuló azonosításfelfogás fogalmával foglalkozik. Az analízis az ún. valószínűségi arányszám meghatározásán alapul, amely lehetővé teszi a bizonyíték értékének kifejezését két hipotézis valószínűségének összehasonlításával. Lásd: Pápay (2007) 102–113.

kat illeti, itt is több szakterület szakértőinek szoros együttműködésére van szükség. Az elkövető azonosításakor a törvénytudományi dialektológia is segíti a hangfelismerést és hangazonosítást.

Törvénytudományi dialektológia

A törvénytudományi dialektológia a hangfelismeréskor jut döntő szerephez. Régebben meghatározóbb volt a szerepe, mert a lakosság kisebb mobilitása miatt mindenki jobban meg tudta őrizni eredeti nyelvi sajátosságait, amelyek alkalmasak voltak a szerzőazonosításra. Manapság a televízió és az internet egységesítő szerepe felerősödött, egyfajta standardizálódott nyelvállapot jött létre, ezért a megbízhatóság érdekében fokozottan együttműködnek az egzakt módszerekkel dolgozó törvénytudományi fonetikusokkal.

Törvénytudományi fonológia

A kriminalisztikai fonológusok feladata a beszélő személy azonosítása vagy a lehetséges beszélők közül való kizárása. Az akusztikai-fonetikai elemzést nehezíti, hogy a beszélő személy szándékosan törekszik arra, hogy a hangját ne lehessen felismerni, továbbá hogy az inkriminált hanganyagok gyakran igen rövidek, és a felvételek zajos körülmények között készültek. Néha a technika is a fonetikusok ellen dolgozik, hiszen a különböző technikákkal készült felvételek mind levágnak valamennyit a hangzó beszéd frekvenciatartományából. Egy túszejtésnél vagy egyszerű „váltságdíjtárgyalásoknál” is szükséges egy hangtani specialista, de gyilkossági eseteknél felmerülhet bizonyítékként telefonos beszélgetés hangfelvétele is. Céljuk pedig a beszélő személy profilalkotása, a fogalmazó vagy szerző profilalkotása, és nem utolsósorban az azonosításuk.

Törvénytudományi diskurzuselemzés

A diskurzusanalízis írott vagy hangzó szövegek szerkezetének vizsgálatát végzi abból a célból, hogy szerzőjét ilyen szerkezeti szempontokat figyelembe véve azonosítani lehessen. A törvénytudományi diskurzuselemzők szoros együttműködésben dolgoznak a törvénytudományi stilisztikai szakemberekkel. Ez a munka sokszor sok időt vesz igénybe. Maga az elemzés, majd az ezt követő írásbeli szakvélemény megfogalmazása és a bíróságon történő ismertetése néhány naptól akár hónapokig is elhúzódhat a szöveg hosszúságától függően.

A kriminalisztikai szövegnyelvészek beszédaktushoz köthető, írásos dokumentumokat elemeznek (névtelen zsarolólevelek, fenyegető levelek, egyszerű rajongói zaklatólevelek, búcsúlevelek, SMS-ek, chatbeszélgetések, blogbejegyzések). Az internet általánossá válása megkönnyíti a bűnelkövető dolgát, mert grafológiai elemzés nem valószínűsíthető meg. Mégis segíthet a törvénytudományi szövegelemző, mert közreműködése szűkítheti a gyanúsítottak körét. Összehasonlító vizsgálattal azonosíthatja a szerző személyét, ha átfedéseket tár fel a vallomás és az elemzett szövegek szóhasználatában.

Törvénszéki stilisztika

Nagy hatásfokkal használható fel – a diskurzuselemzéssel együtt – a szerzőazonosításra, a plágiumügyek leleplezésére.

Törvénszéki pszicholingvisztika

A törvénszéki pszicholingvisztikai kutatások fontosságát sem lehet elvitatni a bűnelkövetői magatartás megítélésekor. A 20. század utolsó harmadától kezdve egyre tökéletesedett a nyelvi funkciók és a különböző karaktertípusok, egyéni stílusjegyek közötti szoros kapcsolat kimutatása. A törvénszéki pszicholingvisztika azon feladatok megoldásában segít, amikor a nyelvészeti nyomozást ki kell terjeszteni pszichológiai területekre is. Például az impulzivitás, a düh, a szorongás, a mánia, a depresszió, a paranoia, a szadizmus, a nárcizmus fogalmának pontos tisztázása nélkül sok bűncselekményre nem találnának magyarázatot, vagy nem tudnának előre jelezni egy adott viselkedést. Ez a szakterület a 20. század harmincas éveitől vált egyre fontosabbá.

Törvénszéki szociolingvisztika

A beszélt és írott árnyalatok, a nyelvtan használata, a generációs jellemzők még akkor is kimutathatók, ha a bűnelkövető álcázni szeretné magát. A szókincs, a mondat bonyolultsága, az elvont logika és a kifinomult szóhasználat magasabb iskolai végzettségre, magasabb társadalmi státuszra utal. A törvénszéki szociolingvisztikai kutatási módszerekkel nagyobb valószínűséggel lehet a bűnelkövetőt azonosítani.

Törvénszéki profilalkotás

Pár évtizede a bűnüldöző szervek úgy találták, hogy a büntetőjogi profilalkotás egyre fontosabb része a gyanúsított listák szűkítési folyamatának. Úgy tartják, hogy a törvénszéki pszichológiai profilalkotás felhasználása az elkövető személyazonosságának megállapításakor az FBI Viselkedéstudományi Laboratóriumától (Behavioral Science Laboratory) származik, ahol a pszichológia és a kriminológia szakemberei dolgoztak együtt. Egészen a közelmúltig azonban az ilyen profilalkotáskor nem vették megfelelő mértékben figyelembe a nyelvi nyomokat. Az utóbbi időben az ilyen jellegű munkába bevonják a törvénszéki nyelvészt is, ezzel is növelve a nyomozás hatékonyságát.

A törvénszéki nyelvészet helyzete Magyarországon

Ahogy a cikk irodalomjegyzékéből is látható, Magyarországon már az 1980-as évek elején is neves nyelvészek, kutatók foglalkoztak a törvénszéki nyelvészet kutatásával. Nagy Ferenc első e tárgyú, a mai napig is jelentősnek számító, *Kriminalisztikai szövegnyelvészet* című munkája alapműnek számít, tulajdonképpen az utolsó összefoglaló

műként tartják számon. Az ezt követő időszakban erről a tudományterületről kizárólag tanulmányok jelentek meg.

Ki kell emelni két nyelvész szakértő, Szakácsné Farkas Judit és Vágó Jánosné⁹ munkásságát, de igazi előrelépés a nagyon gazdag külföldi szakirodalom feldolgozásában, az újabb törvényszéki nyelvészeti kutatások beindításában csak a legutóbbi években figyelhető meg. Ebben a munkában kiemelkedő jelentőségű az *E-nyelv Magazin* működtető Magyar Nyelvi Szolgáltató Iroda¹⁰ tevékenysége. 2011-ben úgy döntöttek, hogy bevezető számukat a törvényszéki nyelvészeti szakterület bemutatásának szentelik. Olyan szakértők nevét és tanulmányait ismerhettük meg, mint Ránki Sára¹¹ (a tudományterület történetének hazai áttekintése), Hugyeczné Enikő Henriett¹² (nyelvi profilalkotás), Tatár Zoltán¹³ (kriminalisztikai fonetika) és Nagy Levente¹⁴ (a nyelvész szakértői státusz meghatározása).

Nagy Levente¹⁵ az *E-nyelv Magazin* honlapján megtalálható tanulmányában arra hívja fel a figyelmet, hogy a szakértői területek sorában sem az igazságügyi nyelvészet, sem pedig a kriminalisztikai nyelvészet nem szerepel önálló szakterületként.¹⁶ A már említett két bejegyzett törvényszéki nyelvész szakértőt is (Szakácsné Farkas Judit és Vágó Jánosné) a nyelvészet területén tartják számon. Sok neves külföldi egyetem gyakorlatától eltérően Magyarországon nincs olyan felsőoktatási intézmény, ahol törvényszéki nyelvész szakembereket képeznének, így az utánpótlás biztosítása is kérdéses.

A törvényszéki nyelvészettel foglalkozó nemzetközi szervezetek

A tudományának már önálló szakmai szervezete (Törvényszéki Nyelvészek Nemzetközi Szövetsége – IAFL), saját folyóirata (*International Journal of Speech, Language and the Law*) és két évente megrendezett nemzetközi konferenciája is van. Emellett nyelvészeti képzések moduljaként, de önálló alap- és mesterszakként is jelen van a világ számos nagy felsőoktatási intézményében, és külön tankönyv is született már kifejezetten igazságügyi nyelvész szakértők számára.

9 Szakácsné Farkas–Vágó (1988) 93–95.

10 www.mfa.gov.hu/

11 Fekete (2014)

12 Hugyeczné (2012)

13 <http://e-nyelvmagazin.hu/2011/08/30/kriminalisztikai-fonetika/>

14 Nagy L. (2011) 140–144.

15 Nagy Levente: angolnyelv-tanár és alkalmazott nyelvészet szakos bölcsész, szakfordító és tolmács. A Manyszi munkatársa, a Magyar Szemiotikai Társaság titkára, az Országos Fordító és Fordításhitelesítő Iroda fordítója. Érdeklődési területe: az igazságügyi nyelvészet, a fordítástudomány. Jelentősebb publikációi: *Ablak a szöveg mélyére, Az igazságügyi nyelvészet jelene*. (2008); *Jellemző szövegjegyek a szemiotikai-nyelvészeti szakértői munkában* (2007). Kedvelt szabadidős tevékenységei: tenisz, gitár, társasági lét, olvasás. A szerző írásai az e-nyelvmagazin.hu oldalon: *Az igazságügyi nyelvészetről, A nyelvész szakértő és a nyelvész szakértői vélemény*.

16 9/2006. (II. 27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről

Törvénytárszéli Nyelvészekt Nemzetközi Szövetség – The International Association of Forensic Linguists (IAFL)

Az IAFL egy olyan szakmai szervezet, amely elsősorban a törvénytárszéli nyelvészett területével foglalkozik.

FBI Laboratory Services¹⁷

Mint a világ legnagyobb és legátfogóbb kriminalisztikai laboratóriumainak egyike, az FBI Laboratórium igazságügyi és technikai szolgáltatásokat nyújt a nyomozás minden szegmensében, így a törvénytárszéli nyelvészett területén is, legfőképpen a szerzőazonosításban.

Törvénytárszéli Szolgálat – Forensic Science Service¹⁸

Az Egyesült Királyságban is működik egy hasonló intézmény a belügyminisztérium kezei alatt: Forensic Science Service, s annak egy, a törvénytárszéli nyelvészeti vizsgálatok elvégzésére alkalmas részlege.

Nyelvi Bizonyítékok Intézete – Institute for Linguistic Evidence

Ez a tudományos kutatóintézet 1998-ban, Birminghamban jött létre azzal a céllal, hogy a törvénytárszéli nyelvészeti kutatásokhoz új vizsgálati módszereket dolgozzon ki. Célja továbbá, hogy a bizonyítékok azonosításakor, a szerzőazonosításakor a nyelvészeti feladatok magas szintű megoldásával segítse azt a folyamatot, amely töretlen fejlődésnek indult (nevezetesen a törvénytárszéli eljárásokban a törvénytárszéli nyelvészett szakvéleményét fogadják el bizonyító erejűnek). Különösen fontosnak tartják a legkülönbözőbb elemzési technikák kidolgozását, valamint a törvénytárszéli számítógépes nyelvészett gyors fejlesztését.

Törvénytárszéli Fonetikusok Nemzetközi Szervezete – The International Association for Forensic Phonetics and Acoustics (IAFPA)

Nemzetközi konferenciák, továbbképzések megszervezésével, tudományos kutatásokkal segíti a szakemberek munkáját. Ez a tevékenység különösen ott kiemelt jelentőségű, ahol nincsenek szervezett keretek az igazságügyi nyelvészek szakszerű képzésére, mint például Magyarországon.

17 www.fbi.gov/hq/lab/labhome.htm

18 www.forensic.gov.uk/forensic_t/inside/about/index.htm

The Forensic Linguistics Society

Az Egyesült Királyságban létrehozott új szervezet, amely elsősorban a szerzőazonosítás, az írott és hangzó szövegek elemzésére helyezi a hangsúlyt.

Konklúzió

Öröndetes tény, hogy a törvényszéki nyelvészet jelentősége napjainkban is nő. Egyre bővül azon tényleges és potenciális témakörök száma, amelyek kapcsán a törvényszéki nyelvészek munkájára szükség van. Azt gondolom, hogy joggal lehetünk optimisták, ha elolvassuk az ELTE BTK-n 2014 novemberében szervezett igazságügyi nyelvészeti előadássorozat programját, hiszen nagyon neves nyelvészek, törvényszéki nyelvészek, tudományos kutatók és egyéb szakemberek számolnak be legújabb kutatási területükről.

- Dr. Balázs Géza egyetemi tanár (ELTE): *Bevezetés az igazságügyi nyelvészetbe*
- Dr. Gósy Mária egyetemi tanár (MTA NYTI–ELTE): *Beszédtudomány és igazságügyi nyelvészet*
- Dr. Gocsál Ákos egyetemi tanár (PTE): *Szólj, s megmondom, ki vagy – avagy: mit tudunk meg a beszélőről hangja alapján? (Életkorbecslés, a beszélő nemének megállapítása a hangja alapján, a személyiségével kapcsolatos következtetések vizsgálata)*
- Dr. Beke András tudományos kutató (MTA NYTI) – Dr. Neuburger Tilda tudományos kutató (MTA NYTI): *A gépi beszélőfelismerés elmélete és gyakorlati algoritmusai*
- Tóth Eszter PhD-hallgató (SZTE): *Nyelvészet profilból – névtelen, fenyegető levelek szerzőségének vizsgálata*
- Dr. Balázs Géza egyetemi tanár (ELTE) – Nagy Levente Péter igazságügyi nyelvész szakértő (Manyszi): *Esettanulmányok*
- Tatár Zoltán hangszakértő – Varga Zoltán hangszakértő: *Hangtechnikai szakértés*
- Tatár Zoltán hangszakértő – Varga Zoltán hangszakértő: *Beszélőazonosítás, kriminalisztikai fonetika*
- Dr. Arató Balázs ügyvéd (Arató Ügyvédi Iroda): *Nyelvészeti szakvélemény a nyomozati és a büntetőeljárásban*

Remélhetőleg a jövőben egyre több hasonló programot szerveznek a szakterület kiváló szakértői. Rendkívül izgalmas feladatnak látszik a törvényszéki nyelvészet rohamos ütemű fejlődésének követése. Egészen biztosra vehető, hogy a jövőben tovább növekszik majd ennek az interdiszciplináris tudományágnak a bűnüldözésben betöltött szerepe, a törvényszéki nyelvészeket egyre szélesebb körben be fogják vonni mindazon feladatok megoldásába, amelyek nyelvészeti szakértelmet igényelnek. Véleményem szerint célszerű lenne a törvényszéki nyelvészek képzését intézményes keretek között beindítani. A téma specifikussága miatt feltétlenül szükség volna az ELTE Bölcsészettudományi Kar Alkalmazott Nyelvészeti Tanszékének és az NKE Rendészettudományi Karának szoros együttműködésére.

IRODALOMJEGYZÉK

Magyar nyelvű szakirodalom

- Christián László (2013): *A rendészeti Kutatóműhely alakuló gyűlésének jegyzőkönyve*. Budapest, NKE.
- Crystal, David (2003): *A nyelv enciklopédiája*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Fenyvesi Csaba (2003): *A kriminalisztika mint tudományág és mint egyetemi tantárgy*. Forrás: www.matud.iif.hu/03feb/fenyvesi.html
- Fenyvesi Csaba – Herke Csongor – Tremmel Flórián (2004): *Új magyar büntetőeljárás*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Fekete Gy. A. (2014): Nyelvi ujjlenyomatunkból alkot profilt az ügyészségnek. In: *Népszabadság*, február 25.
- Fodor István (2001): *Mire jó a nyelvtudomány?* Budapest, Balassi Kiadó.
- Gósy Mária (2004): Alkalmazott fonetika. In: *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Herke Csongor – Tremmel Flórián – Fenyvesi Csaba (2005): *Kriminalisztika – Tankönyv és Atlasz*. Budapest–Pécs, Dialóg Campus Kiadó.
- Hugyecz Enikő Henriett (szerk.) (2012): *Segédkönyvek a nyelvészet tanulmányozásához*. Budapest, Tinta Kiadó.
- Katona Géza (2004): A rendészet fogalma és tagozódása. In: *Rendvédelmi Füzetek*, 2. sz. 12–18.
- Kontra Miklós (1999): *Közérdekű nyelvészet*. Budapest, Osiris Kiadó.
- Kontra Miklós (2003): Nyelv és jog. Igazságügyi nyelvészet. In Kiefer Ferenc (szerk.): *A magyar nyelv kézikönyve*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kontra Miklós (2009): Hasznos nyelvészet. In: *Magyar Nyelv*, 105. évf. 1. sz. 78–84.
- Kop-Nagy Ferenc (1980): *Kriminalisztikai szövegnyelvészet*. Budapest, Akadémiai Kiadó.
- Kovács László (szerk.): *Hálózat kutatás – Hálózatok a társadalomban és a nyelvben*. Budapest, Tinta Könyvkiadó.
- Levente Péter (2011): Igazságügyi nyelvészet. In Balázs Géza (szerk.): *Nyelvészetről mindenkinek*. Budapest, Inter Nonprofit Kft.
- Nagy Ferenc (1980): *Kriminalisztikai szövegnyelvészet*. Budapest, Akadémia Kiadó.
- Nagy Levente (2011): Igazságügyi nyelvészet. In Balázs Géza (szerk.): *Nyelvészetről mindenkinek*. Budapest, Inter Nonprofit Kft.
- Osvald Csilla – Sára Katalin (1996): *Az igazságügyi szakértők kézikönyve*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Pápay Kinga (2007): Valószínűségi skálák az igazságügyi nyelvészetben. In Váradi Tamás (szerk.): *I. Alkalmazott Nyelvészeti Doktorandusz Konferencia*. Budapest, MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Szakácsné Farkas Judit (2010): Közveszéllyel fenyegetés, illetve zaklatás és becsületsértés bizonyítása nyelvész-szakértői módszerekkel. In: *Rendészeti Szemle*, 58. évf. 3. sz. 116–126.
- Szakácsné Farkas Judit – Vágó Jánosné (1988): A kriminalisztikai nyelvész szakértő munkája. In: *Belügyi Szemle*, 26. évf. 4. sz. 93–95.
- Tolnainé Kabók Zsuzsa (2009): *A magyar és az angol rendőrségi szakterület írott kommunikációjának morfoszintaktikai, statisztikai és korpuszelemzéses vizsgálata*. Doktori disszertáció. Pécs, PTE Alkalmazott Nyelvészeti Doktori Iskola.

Angol nyelvű szakirodalom

- Baldwin, John R. – French, Peter (1990): *Forensic phonetics*. London, Pinter Publishers.
- Broeders, A. P. A. (1999): Some Observations on the Use of Probability Scales in Forensic Identification. In: *The International Journal of Speech, Language and the Law*, Vol. 6. No. 2. 228–241.
- Broeders, T. (1999). Foreword. In: *The International Journal of Speech, Language and the Law*, Vol. 6. No. 2. 211–213.

- Champrod, C. – Evett, I. W. (2000): Commentaries. In: *The International Journal of Speech, Language and the Law*, Vol. 7. No. 2. 238–243.
- Coulthard, Malcolm – Johnson, Alison (2010a): *The Routledge Handbook of Forensic Linguistics*. New York, Routledge.
- Coulthard, Malcolm – Johnson, Alison (2010b): *A Handbook of Forensic Linguistics: Language in Evidence*. London, Routledge.
- Ellis, S. (1994): Case report: The Yorkshire Ripper Enquiry, Part 1. In: *Forensic Linguistics*, Vol. 1. No. 2. 197–206.
- Fairclough, N. (1989): *Language and Power*. London, Longman.
- Geracimos, Ann (2006): CSI: Language Analysis Unit; Forensic Linguists Solve Crime Using English Mastery. In: *The Washington Times*, január 16.
- Gibbons, John (2003): *Forensic Linguistics: An Introduction to Language in the Justice System*. Oxford, Blackwell.
- Gibbons, John et al. (eds.) (2004): *Language in the Law*. New Delhi, Orient Longman.
- Gibbons, John – Turell, M. Teresa (eds.) (2008): *Dimensions of Forensic Linguistics*. Amsterdam, John Benjamins.
- Grant, Tim (2008): Quantifying evidence in forensic authorship analysis. In: *Journal of Speech, Language and the Law*, Vol. 14. No. 1.
- Grant, Tim – Baker, Kevin (2001): Reliable, valid markers of authorship. In: *Forensic Linguistics*, Vol. 8. No. 1. 66–79.
- Hollien, H. (2002): *Forensic Voice Identification*. New York, Harcourt.
- Hoover, D. L. (2001): Statistical Stylistics and Authorship Attribution: an Empirical Investigation. In: *Literary and Linguistic Computing*, Vol. 14. No. 4. 421–44.
- Koenig, B. J. (1986): Spectrographic voice identification: a forensic survey. In: *J. Acoust. Soc. Am.*, Vol. 79. No. 6. 2088–2090.
- Koolwaaij, J. (1999): On Decision Making in Forensic Casework. In: *The International Journal of Speech, Language and the Law*, Vol. 6. No. 2. 242–264.
- Koppel, Moshe – Argamon, Shlomo – Shimoni, Anat Rachel (2002): Automatically Categorizing Written Texts by Author Gender. In: *Literary and Linguistic Computing*, Vol. 17. No. 4. 401–412.
- Maley, Y. (1994): The Language of the Law. In Gibbons, John (ed.): *Language and the Law*. London, Longman.
- McGehee, F. (1937): The reliability of the identification of the human voice. In: *Journal of General Psychology*, No. 17. 249–271.
- McMenamin, G. (1993): *Forensic Stylistics*. Amsterdam, Elsevier.
- Nolan, F. – Grabe, E. (1996): Preparing a voice lineup. In: *Forensic Linguistics*, Vol. 3. No. 1. 74–94.
- Pennycook, A. (1996): Borrowing others words: text, ownership, memory and plagiarism. In: *TESOL Quarterly*, No. 30. 201–230.
- Shuy, R. (1993): *Language Crimes*. Oxford, Blackwell.
- Shuy, R. (2006): *Linguistics in the Courtroom: A Practical Guide*. New York, Oxford University Press.
- Shuy, R. (2001): Discourse Analysis in the Legal Context. In Schiffrrin, Deborah – Tannen, Deborah – Hamilton, Heidi E. (eds.): *The Handbook of Discourse Analysis*. Oxford, Blackwell.
- Sjerps, M. – Biesheuvel, D. B. (1999): The Interpretation of Conventional and 'Bayesian' Verbal Scales for Expressing Expert Opinion: A Small Experiment Among Jurists. In: *The International Journal of Speech, Language and the Law*, Vol. 6. No. 2. 214–227.
- Svartvik, Jan (1968): *The Evans Statements, a Case for Forensic Linguistics*. Goteborg, University of Goteborg.

Internetes források

Coulthard, Malcolm (2005): *Some Forensic Applications of Descriptive Languages*. Forrás: www.business-english.ch/downloads/Malcolm%20Coulthard/Forensic.applications.pdf
Dahl, Dick (2008): *Forensic Linguists Make a Science of Syntax*. Forrás: www.lawyersweekklyusa.com/index.cfm/archive/view/id/430469
Tiersma, Peter: *What is Forensic Linguistics?* Forrás: <http://languageandlaw.org/FORENSIC.HTM>
<http://fbi.gov/hq/lab/labhome.htm>
<http://youtube.com/watch?v=ny4JN1DjWoc>
http://forensic.gov.uk/forensic_t/inside/about/index.htm
<http://rogershuy.com/>
www.gyorplusz.hu
www.nytud.hu
www.mfa.gov.hu/

Jogszabályok

3/1986. (II. 21.) IM rendelet az igazságügyi szakértők díjazásáról
1995. évi CXIV. törvény az igazságügyi szakértői kamaráról
2005. évi XLVII. törvény az igazságügyi szakértői tevékenységről
210/2005. (X. 5.) Korm. rendelet az igazságügyi szakértői névjegyzék vezetéséről
9/2006. (II. 27.) IM rendelet az igazságügyi szakértői szakterületekről, valamint az azokhoz kapcsolódó képesítési és egyéb szakmai feltételekről
31/2008. (XII. 31.) IRM rendelet az igazságügyi szakértői működésről

SUMMARY

Interdisciplinary Relationships between Police Science and Applied Linguistics – Focusing on Forensic Linguistics

TOLNAINÉ KABÓK Zsuzsanna

There are interdisciplinary relations between Law Enforcement and Applied Linguistics. Forensic linguistics as an independent discipline helps law enforcement activities. Quite certain that in the future the role of forensic linguistics in law enforcement will grow in Hungary too. That is why it seems to be indispensable to introduce an innovative post-gradual training of forensic linguists. The most suitable institution for this purpose could be the National University of Public Service.

Ansprüche an eine zeitgemäße Führung*

Clauss-Siegfried GROMMEK

A tanulmány az „értékorientált” vagy „értéktudatos” vezetésnek nevezett tevékenységet ismerteti. Elemzi azokat a társadalmi változásokat, amelyek az elmúlt években következtek be, és a tudományos vezetői tevékenységgel szemben mind a technológiai, mind pedig a humán oldalról új követelményeket támasztottak. Értelmezi a vezetés taktikai és stratégiai szintjeit, összetevőit, majd elemzi a stratégiai menedzsment tartalmát. Megismerhetjük a német terminológiában „kooperatív vezetésnek” nevezett eljárás lényegét, összetevőit, követelményeit.

Führungswissenschaftliche Merkmale und Ziele mit taktischer und strategischer Ausrichtung im Sinne wertebewusster Führung. Unsere Zeit ist schnelllebig, in Teilen oberflächlich, egoistisch, ungeduldig und weist wenig Kontinuität und Verlässlichkeit auf. Sie unterliegt in allen Lebensbereichen überdies ständig Veränderungen und Unregelmäßigkeiten. Daraus ergeben sich fortlaufend neue Herausforderungen, denen sich die Menschen und damit auch die Unternehmen stellen müssen. Gerade im Bereich der Technik, aber natürlich auch im Wirtschafts- und Gesellschaftsleben allgemein ist das besonders zu beobachten. Zugleich enthalten viele Entwicklungen und Lebensformen Merkmale einer Transparenzgesellschaft, in der alles offengelegt oder ans Licht gezerzt wird. Selbst die persönlichsten und intimsten Sachverhalte und Begebenheiten, Einsichten und Erfahrungen werden oft von den Menschen selbst „ins Netz gestellt” und der Öffentlichkeit so freiwillig zugänglich gemacht.

Unsere Lebenswelt ist politisch, gesellschaftlich, wirtschaftlich, kulturell aber auch komplexer geworden. Grenzen – politische, regionale und ethische – verschwimmen oder werden überschritten, aufgehoben oder verändert. Die Gesellschaft und die Märkte versuchen mit dieser Entwicklung, nicht immer sehr erfolgreich, Schritt zu halten und sich den verändernden Bedingungen und Konstellationen anzupassen und der z. T. verwirrenden Veränderungsgeschwindigkeit in immer kürzer werdenden Zyklen zu folgen. Immer geht es um das Auffangen dynamischer Entwicklungen sowie gesellschaftlicher Veränderungen und das Hinüberleiten sowie Einbinden in lebenswerte Gestaltungen und Strukturen im Sinne guter Unternehmensführung. Das ist die Übersetzung von Werten in die Moderne. Das bedingt wieder neue Veränderungsprozesse und Neuorientierungen, die oft weit in die Zukunft reichen, also strategischer Natur sind oder aber auch schnell wieder aus dem Blickwinkel verschwinden, weil sie nur vorübergehend, also taktisch determiniert waren. Zurück bleiben in jedem Falle neue Lebensbedingungen, die dann Gegenwart und Zukunft taktisch und strategisch neu prägen.

* A közlemény nyelvi lektorálását Artner Ramona (NKE Rendészettudományi Kar, Idegennyelvi és Szaknyelvi Központ, adjunktus) végezte.

Taktik bedeutet in diesem Artikel, die Vorgehensweise und das Verfahren zum Erfüllen von genauen, meist sehr detaillierten (Einzel-)Überlegungen und zweckbestimmten Erwägungen, die überwiegend auch inhaltlich kurzfristig und in naher Zukunft vorzunehmen sind und in denen schon der Kern der alsbaldigen Veränderung oder Anpassung eingelagert ist. *Strategie* bedeutet dagegen, auf genaue und sorgfältige Überlegungen und Erwägungen beruhende, planvolle Vorgehensweise zur Erreichung eines bestimmten Zieles, das eben noch fern in der Zukunft liegt, auf eine gewisse Dauer und zeitliche Länge ausgerichtet ist und an dem sich aber auf dem Wege dahin alles als gesetzte Größe zu orientieren hat.

Die Führungsprogramme und Arbeitsabläufe in der freien Wirtschaft und in der Gesellschaft allgemein unterliegen daher ständigen Anpassungen und (Neu-)Orientierungen im sog. „magischen Erfolgsdreieck“: Kunden, Mitarbeiter, Führung. Dabei ist immer wieder ein möglichst harmonisches, d.h. weitgehend reibungs- und verlustfreies Zusammenarbeiten und Zusammenwirken der Führungskräfte und Mitarbeiter im Hinblick auf die Ziele des Unternehmens, den Arbeits- und Führungsprozess und den Führungs- und Arbeitserfolg ggf. unter Berücksichtigung vorhandener Reformkonzepte anzustreben. Einstellungen, Überzeugungen, neue Denkweisen zwischen operativer Exzellenz und den beabsichtigten, zu erstrebenden Zielen sind vorab wichtig und entscheidend für den weiteren Verlauf, denn das Erreichte ist selten identisch mit dem Gewollten.

Führen in der Organisation ist nun aber nicht nur *eine*, sondern *die* entscheidende Tätigkeit schlechthin, die Organisation insgesamt erfolgreicher zu machen. Es bedarf daher der Implementierung und konkreten Anwendung eines zeitgemäßen Führungssystems, das die Organisation in die Lage versetzt, sich den verändernden Ansprüchen der Gegenwart und Zukunft fortlaufend anzupassen und ihnen erfolgsorientiert gerecht zu werden. Führung ist eine soziale Komponente mit gesellschaftsrelevanten Beziehungen und Verhaltensweisen. Sie kostet eigentlich kein Geld, sondern u. a. nur Engagement, Kompetenz sowie Führungs- und Gestaltungswille. Dazu bedarf es aber ferner und unabdingbar integrer, authentischer, engagierter, führungsstarker und vorbildlicher Führungskräfte.¹ Diese aus führungswissenschaftlicher und sozialpsychologischer Sicht unverzichtbare Notwendigkeit ist allgemein unbestritten und stellt sich als „*Kooperatives Führen*“ in der Literatur,² und der Praxis dar.

Dabei geht es unter Beachtung der äußeren Führungsvariablen (Lebensumstände) wie die Rechts- und Verfassungsordnung, gesellschaftlicher Wandel, bewährte Erfahrungen, Stand der Wissenschaft und Technik sowie soziale Belange eigentlich immer nur um das Erreichen der Organisationsziele, nämlich Leistungsverbesserung der Organisation – also Zielerreichung sichern, Effizienz und Effektivität steigern, Qualität verbessern – und um die Zufriedenheit der Mitarbeiter in einer humanen Arbeitswelt – also Berücksichtigung der persönlichen Belange sowie Fähig- und Fertigkeiten, Gewährung von Selbständigkeit. Die inneren Führungsvariablen wie Unternehmenskultur, Leitbilder, Umgangsformen, Verhaltensrichtlinien, Führungsbedingungen, Führungs-

1 Grommek (2009)

2 Grommek (2000); Wunderer–Grunwald (1980); Berndt (1992); Das REGELKREIS-Modell (2013)

grundsätze, Betriebsklima, Kontaktpflege, Kooperationen bestimmen und beeinflussen „Kooperatives Führungshandeln“ entscheidend mit.

Die Effizienz³ eines Unternehmens, die sich aus Führungs- und Arbeitsleistung im konjunkturellen und soziokulturellen Umfeld ergibt, versteht man das Verhältnis der Werte des erzielten Ergebnisses zum Aufwand der für die Erlangung verwendeten Faktoren.⁴ Sie ist heute mehr denn je prägender Faktor im Wirtschaftsleben, in dem es im wesentlichen auf Gewinnmaximierung, Kunden- und Warenzunahme, Expansion, Wachstum, Marktanteile, Kostendruckabschwächung bzw. Kostendruckverhinderung, Entkopplung von Leistung und Gewinn (z. B. Rentenversicherung, Mindestlohn), Dynamik sowie möglichst globale Verbreitung und Vernetzung ankommt. Diese sog. „harten Daten“, die durch Zahlen und Statistiken relativ leicht zu erheben sind, stehen aber in Verbindung mit den „weichen Daten“, d.h. den weniger leicht messbaren menschlich-persönlichen Wohlfühl- und Leistungsfaktoren der Mitarbeiter.

Strategisches Management bedeutet heute aber mehr denn je „Kooperatives Führen“ in allen Organisationen wie Familien, Kleinbetrieben, politischen oder gesellschaftlichen Gremien, Parteien, Schulen, Firmen, Behörden, Betrieben, Unternehmen. Damit ist das möglichst reibungslose und verlustfreie, pragmatische Zusammenwirken aller Beteiligten im System interagierender Individuen und Komponenten zur Herbeiführung eines positiven Gesamtergebnisses allen Führungshandelns, ausgestaltet als partnerschaftlich vertrauensvolle Zusammenarbeit, gemeint.⁵

Konzeptionell stellt sich dieses pragmatische Zusammenwirken als „Kooperatives Führen im System interagierender Individuen und Komponenten (KoFiS) dar.“⁶ Man muss schon etwas (möglichst Gutes) leisten, um Erfolg zu haben. Die Organisation als solche wirkt perspektivisch durch Ihre Führungskräfte und Mitarbeiter daran mit.

Partnerschaftlich bedeutet „Agieren auf Augenhöhe“, d.h. die volle Akzeptanz gleichwertiger, nicht unbedingt gleichrangiger Partner, die im Geiste des Respekts, in der Akzeptanz und Wertschätzung sowie in der Übereinstimmung des (Qualitäts-)Partnerschafts- und Kollegialprinzips miteinander umgehen und in einander zugewandten Beziehungen in der Arbeits- und Berufswelt miteinander verkehren. Dazu gehört insbesondere die Kollektivität und Kollegialität und die Konstruktivität und Kreativität sowie das Erkennen und Nutzen der individuellen Potenziale der Mitarbeiter. Dadurch wird der Wirkradius der Führungskräfte größer, die Zufriedenheit der Mitarbeiter nimmt zu.

Es sollten so die Rahmenbedingungen gestaltet werden, die ein Sich-aufgehoben-fühlen und Eingebettet-wissen der Mitarbeiter in der Arbeits-/Berufs- bzw. Lebenswelt erst zulassen. Einen großen Teil des täglichen Erlebens verbringt der Mensch i. d. R auf, in und mit der Arbeit, so dass man davon ausgehen muss, dass die Arbeitsbedingungen in starker Weise auch sein verbleibendes privates tägliches (Er-)Leben in

3 Effizienz wird hier definiert als Durchschlagskraft, Wirksamkeit, Leistungsfähigkeit, also das (objektive) *Ergebnis* einer Leistung; Effektivität ist das (subjektive) *Verfahren*, die tatsächliche Nutzleistung, diese Effizienz zu erreichen.

4 Letkiewicz (2014)

5 Grommek (2000)

6 Grommek (2000); Grommek (2014)

irgend einer Weise prägen und beeinflussen. Leider fällt es einigen Führungskräften erkennbar (noch) schwer, „auf Augenhöhe“ mit ihren Mitarbeitern zu agieren. Sie verhalten sich lieber – weil für sie einfacher – „aus der „Vorgesetztenposition heraus“. Dieses Verhalten ist nun aber heute keineswegs mehr zeitgemäß und wird auch von den – zu Recht – anspruchsvoller gewordenen Mitarbeitern innerlich meist nicht akzeptiert und widerspruchsfrei hingenommen. Sofern nämlich Führungskräfte keine Vorstellung von Partnerschaft und deren praktische Notwendigkeit für das Unternehmen sowie für das gesellschaftliche Leben schlechthin besitzen, sondern nur in den Kategorien von Über- und Unterordnung denken und agieren, wird sich ein kooperatives Führungsverhalten in ihrem beruflichen und gesellschaftlichen Umfeld nur schwerlich – wahrscheinlich überhaupt nicht – ausprägen. Zwar wird es wohl immer Unterschiedlichkeiten der Einzelakteure geben, aber Vergleichbarkeit ist nicht Gleichheit. Ungleichbehandlung ist nur akzeptabel bei hinreichend gewichtigem Sachgrund, und das ständige „Vorzeigen des Vorgesetzten/Chefs“ ist kooperativem Führen in jeder Beziehung abträglich.

Vertrauen ist als Bewusstseinsänderung bei allen Beteiligten eine wesentliche Komponente dieses Prinzips und bedeutet ein offenes Verhalten, d. h. ein „empathisches Verstehen (und Verstehen-Wollen; Einfügung d. d. Autor) der handelnden Personen aus ihren eigenen Voraussetzungen heraus“, ⁷ so das jeweils „eine Selbstöffnung stattfinden kann (De Schill, 1971).“ ⁸ Es dauert gewöhnlich lange bis Vertrauen entsteht, und es bleibt ein sehr empfindsames und leicht verletzliches Phänomen. Enttäuschungen wiegen schwer und sind oft unreparabel. Wo Mitarbeiter und Geschäftsleitung einander vertrauen, da entsteht eine (...) sogenannte Vertrauensdividende. ⁹

Vertrauen muss werden und wachsen und bedarf der Authentizität, also der Echtheit und des Unverfälschtseins aller in diesem Beziehungsgeflecht agierenden Personen, kurz: eines ehrbaren Verhaltens beiderseits. Ein sichtbarer Wirkeintritt von bestehendem oder gewachsenem Vertrauen zeigt sich möglicherweise nicht immer sofort, aber es ist gleichwohl schon im Verborgenen und von Anfang an bei entsprechendem Führungsverhalten vorhanden. Vertrauen ist gepaart mit Integrität und Wahrhaftigkeit. Integrität bedeutet schlicht, dass Worte und Taten übereinstimmen. Integrität bedeutet, seine Werte, Überzeugungen und Maßstäbe auch in seinem Verhalten auszudrücken. Das heißt sich selbst treu zu bleiben und damit auch unbestechlich zu sein. ¹⁰

Zusammenarbeit versteht sich als ein gemeinsames, konstruktives Anstreben der gleichen Ziele und Abstimmen der einzelnen Aktionen zu ihrer Erreichung und setzt eigentlich einen inneren Zusammenhang der Mitarbeiter voraus. Das beinhaltet ein enges Zusammenwirken auf allen Betätigungsfeldern anzustreben und sich vielseitig zu ergänzen mit dem, was der andere möglicherweise nicht leisten kann. Durch diesen kooperativen Schaffensprozess erreichen die Organisationen die bestmögliche Verflechtung aller Beteiligten im Sinne der gemeinsam gewordenen Sache und der anzustrebenden Zielerreichung.

⁷ Schorr (1993) 172.

⁸ Schorr (1993) 317.

⁹ Knoblauch (2013) 148.

¹⁰ Knoblauch (2013) 146.

Erfolg kann man nur gemeinsam erringen, wobei jeder seinen einzelnen Beitrag zum Erfolg im weitesten Sinne wie Mosaiksteine für das große Ganze leisten muss. Das beinhaltet auch im Einzelfall faire Kompromisse einzugehen, d.h. erforderlichenfalls auf Positionen und Eigensinnigkeiten zu verzichten, weil sinnvoller Weise keine Seite (Führung und Mitarbeiter) ihre jeweiligen Standpunkte für sich alleine durchboxen darf, will man nicht ein gemeinsames Ziel aus den Augen verlieren und schlechtere Ergebnisse erzielen.

Insofern sind bestimmte Kriterien der Führung wie vor allen Dingen Wertebezogenheit, Qualität, Erfahrungen, Solidarität, aber auch klare Zielvorstellungen, Vor- aussehbarkeit, Vorausberechenbarkeit, Einsicht, Nachvollziehbarkeit, Verlässlichkeit, Prinzipientreue, Aufrichtigkeit, Gerechtigkeit, Wertschätzung, Respekt, Transparenz, Delegation die Grundlage strategischer Führung.

Eingebettet in diese Kriterien ist vor allem die kommunikative Mitarbeiterbeteiligung am Zielsetzungs-, Planungs- und Entscheidungsprozess und das verlässliche und kompetente, professionelle sowie zeitlich anhaltende Wahrnehmen (Ausüben) der traditionellen (klassischen) und interaktiven Führungsfunktionen durch alle Führungskräfte auf allen Führungsebenen sowie das Übernehmen und Ausüben der Führungsverantwortung. Erst im interaktiven Austausch zwischen Führungskräften und Mitarbeitern werden Informationen gegeben, Erfahrungen vermittelt, Einstellungen dargestellt und begründet sowie Verhaltensweisen korrigiert.

Wenn sich Menschen deutlich erkennbar für etwas dauerhaft und verbindlich verantwortlich fühlen, steigt die Chance, dass andere (Mitarbeiter und Außenstehende) sich davon anstecken lassen, sich engagieren und ebenfalls verantwortungsbewusst denken und handeln. Das wirkt auch einer zuweilen festzustellenden Entfremdung von Führungskräften und Mitarbeitern entgegen und fördert das Führungsverständnis auf beiden Seiten. Das bedeutet, dass die Mitarbeiter durch die Führung auf dem Weg in die Zukunft eines Unternehmens „mitgenommen“, d.h. im weitesten Sinne beteiligt werden müssen und auf diese Weise als Erfolgspartner aktiv in das Unternehmen integriert werden.

Fragen müssen sich die Führungskräfte manchmal aber auch, ob sie durch ihr Verhalten und ihr Auftreten und mit dem, was sie tun, ihre Mitarbeiter heute überhaupt noch ansprechen und erreichen. Schreibt ein Unternehmen schlechte Zahlen, heißt es häufig, dass das Personal seinen Aufgaben nicht gewachsen sei. Doch Jörg Knoblauch demonstriert, warum vielmehr die Chefs Schuld sind an der Misere: Sind nämlich schlechte Führungskräfte am Werk, ziehen sie gute Mitarbeiter aufs Mittelmaß hinab. Schlimmstenfalls kündigt gutes Personal seinen schlechten Chefs.¹¹

Nach dem neuesten Stressreport der Bundesregierung Deutschland 2012¹² sind Führungskräfte u.a.:

– *Überfordert*

(Durch die gleichzeitige Betreuung verschiedener Aufgaben, starkem Termin- und Leistungsdruck, unerwünschte Störungen oder Unter-Unterbrechungen der Arbeit.)¹³

11 Knoblauch (2013)

12 Rothe (2012)

13 164., 167.

– *Können nicht führen*

(Ungenutztes Potenzial in den Betrieben scheint zudem auch in der Führung von Beschäftigten zu liegen. Führungskräfte führen am ehesten gut, wenn sie selbst über gute Arbeitsbedingungen verfügen. Tatsächlich ist aber gerade die Tätigkeit von Führungskräften durch Zeitmangel und ein hohes Maß an Anforderungen gekennzeichnet.)¹⁴

– *Delegieren nicht*

(Die Befunde weisen nach wie vor auf ein gutes soziales Miteinander in den Betrieben hin. Dagegen ist Handlungsspielraum den Beschäftigten im Vergleich in geringerem Maße gegeben. Darüber hinaus gibt es Verbesserungspotenzial im Merkmal „Hilfe/Unterstützung vom direkten Vorgesetzten“.)¹⁵

Hier gilt es, nicht anzuordnen, zu befehlen oder mit der Direktionsgewalt des Firmeninhabers, Vorgesetzten oder des entsprechenden Führungsgremiums die eigenen Ziele und Vorstellungen möglichst widerstandslos durchzusetzen, sondern auf einer objektiven Wertebasis zu informieren, zu erklären zu überzeugen, Verständnis und Interesse zu wecken, zu motivieren und ganzheitlich (nicht Einzel-)Aufgaben zu delegieren.

„Geheimniskrämerei, Wichtigtuerei, Führung nach Gutsherrenart, und ähnliches gibt es in gut geführten Unternehmen nicht. Diese überholten Verhaltensmuster haben in der modernen, anspruchsvollen Arbeitswelt zu Recht keinen Platz mehr! Überspitzt formuliert: Solche Führungskräfte müssen sich in Zukunft mit den Mitarbeitern und Mitarbeiterinnen begnügen, die keiner haben will bzw. einstellt! Das aber kann es nicht sein!“¹⁶ Der Mitarbeiter von heute, der kein Knecht, Vasall oder Untertan von früher mehr ist, sondern Mitmensch und Mitverantwortlicher, also eine eigenständige Persönlichkeit, hat einen Anspruch darauf, respektiert, akzeptiert, informiert und beteiligt zu werden.

Kooperative Führung lebt vom Mitmachen (wollen) und nicht vom Ausgrenzen (ausgegrenzt werden), lebt von Beteiligung und Anteilnahme, und das sowohl bei den Führungskräften als auch bei den Mitarbeitern. Erst das möglichst vorurteilsfreie „Wollen“ auf beiden Seiten bewirkt eine erfolversprechende Kooperation. Führungskräfte sind daher gut beraten, die Kenntnisse, Erfahrungen, Vorstellungen, Talente, Befähigungen, Begabungen ihrer Mitarbeiter zum gemeinsamen Erfolg aller zu nutzen und abzufordern sowie zum Wohle aller und zur sichereren Zielerreichung insgesamt einzusetzen.

Zugegeben, dieser kooperativ ausgestaltete Weg zum Erfolg u.a. durch Überzeugung und Beteiligung, durch Übertragung von Zuständigkeiten sowie andere wichtige Begleitmaßnahmen ist insbesondere für Führungskräfte anstrengender und zeitaufwendiger, möglicherweise auch von zwischenzeitlichen Niederlagen oder sachlichen oder menschlichen Enttäuschungen geprägt, aber er ist der einzige langfristig – also strategisch – erfolversprechende und mitmenschlich vertretbare der Gegenwart und Zukunft.

¹⁴ 181.

¹⁵ 178–179. und www.baua.de Bundesanstalt für Arbeitsschutz und Arbeitsmedizin, 3.

¹⁶ Van der Burg

In Zeiten konjunktureller und wirtschaftlicher Schwierigkeiten mit möglicherweise hoher Arbeitslosigkeit neigen allerdings manche Führungskräfte und Unternehmen insgesamt dazu, den einfacheren Weg der Anordnung und des Einforderns von möglichst unbedingtem Gehorsam zu gehen. Mitarbeiter, die Ansprüche erheben oder ein kooperatives Führungsverhalten ihrer Führungskräfte einfordern, sind nicht gut gelitten und werden darum schnell durch „bequemere“ und widerspruchlose ersetzt. Dieser auf den ersten Blick als leichter gangbar erscheinende Weg ist aber strategisch, nicht nur für die betreffenden Mitarbeiter, sondern auch für das Unternehmen selbst, nicht erfolgreich; man tut nämlich dann nur das, was gesagt oder vorgeschrieben wird und leistet so unattraktiven und unlukrativen „Dienst nach Vorschrift“. Ein Eigenengagement fehlt dann überwiegend, der Gesamterfolg des Unternehmens nimmt ab oder stellt sich erst gar nicht ein.

Unternehmen, Firmen, Betriebe, Behörden sind nun aber nicht tote Gebilde, sondern werden durch Menschen belebt und getragen. Daher ist der Führungskomponente „Mitmensch“ gegenwärtig und zukünftig ein hoher Stellenwert einzuräumen, weil der Mensch selbst im Zentrum allen Führungshandelns zu stehen hat. Sicherlich, dem Mitarbeiter ist mittel- und langfristig neben Beteiligung und Erfolgsteilhabe auch etwas anzubieten. Dazu gehören Personal-(Entwicklungs-)Konzepte und Fördermaßnahmen ebenso und gleichermaßen eine positive Gestaltung der Rahmenbedingungen des Arbeitsumfelds sowie der Führungskultur.

Untersuchungen haben gezeigt, das hierbei nicht immer an Geld („nonmonetär“) oder materielle Werte gedacht wird, sondern vielmehr ideelle Komponenten wie Arbeitszufriedenheit, Anerkennung, gutes Betriebsklima, Motivation, Anreizsysteme, Eigenverantwortlichkeit, Selbständigkeit, Verbundenheit und Identifikation mit der jeweiligen Organisation, Institution, Firma oder Arbeitsstelle einen überaus hohen Stellenwert besitzen.

Aber auch Aufstiegsmöglichkeiten, Förderung, Aus- und Fortbildung, Hilfestellungen jeglicher Art, Anreize, gerechte Leistungsbewertung sowie Flexibilität und Mobilität sind beachtliche Größen.

Alle diese Komponenten sind in strategische, und nicht nur in taktische Führungsentscheidungen unmittelbar einzubeziehen. Auf derartige Situationsbeschreibungen und Gegenwarterscheinungen hat sich das Management taktisch und vor allem strategisch einzustellen, um bewährte Kräfte an das eigene Unternehmen langfristig zu binden und schon kurzfristig Erfolge herbeizuführen.

Diese strategischen Aspekte und Vorgaben müssen für den Mitarbeiter auch erkennbar sein, wenn man im Rahmen interner Führungs- und Handlungskonzeptionen derartige Vorhaben angeht. Die Fakten müssen von allen Beteiligten rational bewertet werden können. Schriftlich formulierte und für alle Unternehmensangehörigen verbindliche und vor allem praktizierte Leitbilder, Leitlinien, Orientierungsgrundlagen, Verhaltensregeln, Unternehmensphilosophien und -strategien, Visionen, Betriebsrichtlinien, Organisationskulturen, Führungsprinzipien prägen als Steuerungs- und Kontrollmechanismen die langfristig angelegte Führungskultur und bestimmen den

Grad der Arbeitsintensität und des Wohlfühlcharakters aller in der Organisation Tätigen erheblich mit.

Aber auch der Mitarbeiter selbst hat sich einzubringen, zu engagieren und in das jeweilige Führungs- und Wertesystem einbinden zu lassen. Eine immer nur abwartende, vielleicht sogar persönliche Vorteile einfordernde und darauf bedachte Haltung sowie das verängstigte und tatenlose Starren „auf die da oben“ zeugen von einer fatalen Fehleinstellung und ist niemandem und zu nichts förderlich.

Zum strategischen Management gehören aber auch organisatorische und technische sowie ökonomische, d. h. sachliche Anpassungen, als Reaktion auf die sich verändernden Gegebenheiten der Gegenwart und Zukunft, besonders in einer global vernetzten Welt. Dazu zählen Veränderungen in den Verfahrensabläufen und der Arbeits- und Betriebsorganisation, Automatisierungsprozesse und Rationalisierungsdruck, die Arbeitsverdichtung und Personalknappheit, die Technisierung sowie die Modernisierung der Betriebsstätten, um möglichst optimale Bedingungen für das Unternehmen selbst und auch für die Mitarbeiter (personale Anpassung) zu erzielen.

Das ist an sich nichts Ungewöhnliches, sondern eigentlich ein völlig normaler Vorgang im täglichen Leben, ein fast zeitloses Gebot, insbesondere bei fest ausgemachtem Verbesserungsbedarf. Immer geht es um das Auffangen dynamischer Entwicklungen sowie gesellschaftlicher Veränderungen und das Hinüberleiten sowie Einbinden in lebenswerte Gestaltungen und Strukturen.

Dieser immer wieder neu durchzuführende Wandlungs- und Anpassungsprozess ergibt sich daher, weil der Mensch als von Natur aus unvollkommenes Wesen nicht in der Lage ist, Vollkommenes zu schaffen, aber dieses „Unvollkommene“ immer wieder zu verbessern versucht. „Es strebt der Mensch, so lang’ er lebt!“ Der moderne Mensch kommt nicht zur inneren und äußeren Ruhe. Stille, Selbstbesinnung und Innehalten sowie sogar Stressprävention sind oft fremde Worte für ihn, er denkt nicht mehr nach, insbesondere wenn ein Sich-zurücknehmen ihm nicht absolut zwingend erscheint.

Stille ist alles andere als Nichts. Stille ist nicht nur Schweigen, sondern auch Hören, auch sich selbst. Das braucht Zeit, Ruhe, Aushalten der eigenen Unruhe.¹⁷ „Action“ ist aber das verhängnisvolle Zauberwort, „Mainstream“ seine fatale Ergänzung. Vor lauter Aktionismus und Geschäftigkeit bleibt dem Gegenwartsmenschen keine Zeit, seine Lebens- und Verhaltensposition zu überdenken. Es belastet ihn unbewusst; er löst sich nicht genügend aus diesem „Unruhezwang“ und unterliegt daher auch der nervenaufreibenden Schnelllebigkeit der Gegenwart. Damit verkümmert jedoch allmählich seine kritische Distanz zwischen Werten und bewusst gelebtem Leben.

Diese Fähigkeit ist beim heutigen Menschen nicht sehr ausgeprägt (siehe Burn-out, ADHS-Syndrom, Depression, Selbsttötungsrate – selbst junger Menschen – „unausgefülltes Leben“, Managerkrankheit usw.). Gerade Führungskräfte, Manager, leitende Mitarbeiter benötigen aber einen „ruhenden Pol“, aus dem heraus sie (wieder) Kraft, Zuversicht und Motivation für ihre verantwortungsvolle und oftmals aufreibende Tätigkeit schöpfen können.

¹⁷ Giebel (2013)

Veränderungen, aber auch Entstehen und Wachsen von Ansprüchen ergeben sich durch gestiegenen oder nachlassenden Bedarf, durch fehlende Bedürfnisse als steigende oder geringer werdende Nachfrage und aus der „normativen Kraft des Faktischen“. Damit ist das Geprägt-werden, sich selbst prägen und prägen lassen von den Umständen und Gegebenheiten, also den Konstellationen der gegenwärtigen Lage, die sich nun einmal so entwickelt hat wie sie gerade ist, gemeint. Man darf sich daher nicht wundern, wenn diesem Übermaß an Veränderungen und der hohen Geschwindigkeit, mit der es umgesetzt wird, die einzelnen Mitglieder der Organisation oder der Gesellschaft schlechthin überfordert sind, mit der Folge, dass sich der Einzelne zurückzieht und nur noch versucht, persönlich möglichst schadlos „über die Runden“ zu kommen. „Übergeordnetes“ i. w. S. oder einfach „Grundsätzliches“ steht dann nicht mehr auf seiner Agenda. In diesem Zusammenhang ist auch das „*Prinzip der übersteigerten Komplexität*“ zu nennen, wonach viele Vorgänge, Abläufe, auch technisches Gerät, bewusst so komplex sowie kompliziert und schwierig zu handhaben und zu beherrschen sind, dass zur vollständigen Beherrschung und Bedienung oftmals sehr viel Zeit aufgewendet werden muss, ohne jedoch den „vollen Erfolg“ dadurch sicher zu erreichen.

Derartige Prozesse und Veränderungen sind daher immer wieder Gegenstand erheblicher Diskussionen, weil sie gegen das menschliche Beharrungsprinzip gerichtet, oft auch auf unsicheren oder hohlen, d.h. unbegründeten Annahmen oder auf Hoffnungen oder Unterstellung basierenden Prognosen beruhen und allgemein als „ungerecht“ oder nicht nachvollziehbar empfunden werden, vielleicht sogar gegen die Grundsätze eines menschlichen Lebens in Würde und Selbstbestimmung verstoßen.

Auch wird oftmals mehr oder weniger außer Acht gelassen, vor einer beabsichtigten oder gebotenen Veränderung die Realität wahrzunehmen und zu analysieren, um aus guten Ideen akzeptable Regelungen zu machen und durchzusetzen. Das kann nicht umgangen werden, wenn man zu strategischen Aussagen und nachhaltigen Beschlüssen kommen will. Leider wird das zu häufig missachtet, so dass hier durch Unvollständigkeit und Oberflächlichkeit der Bewertung bereits der Keim der zwangsläufigen – eigentlich nicht nötigen – Veränderung der Veränderung begraben liegt. Hinzu kommen zuweilen berechnete oft auch unberechtigte Forderungen nach „Reformen“, weil angeblich „das Alte“ nicht mehr zeitgemäß sei. Eine Begründung für die Abschaffung dieses angeblich „Unzeitgemäßen“ wird nicht gegeben, sondern einfach nur die Behauptung aufgestellt, dass es so sei, allenfalls, dass die Wirklichkeit inzwischen anders sei.

Ein weiteres Phänomen ist zu erwähnen, das in letzter Zeit zunehmend insbesondere bei technischem Gerät offenbar wird, nämlich das „*Prinzip des vorzeitigen Verfalls*“, d.h. das mehr oder weniger bewusste Einbauen oder Zulassen von Mängeln, fehlerhaftem oder weniger gutem Material, um die Lebensdauer zu des betreffenden Gegenstandes zu minimieren und den Markt für wiederum Neues, Anderes, Weiteres offen zu halten. Die Wirtschaft wehrt sich gegen diesen allgemeinen Eindruck und gegen diese wenig positive Einschätzung und spricht vielmehr vom „*geplanten Verschleiß*“, mit dem eine vorgesehene Gebrauchsdauer funktionstechnisch eingehalten werden soll. Dazu zählt auch das fehlende Vorhalten von Ersatzteilen nach relativ kurzer Zeit, so dass eher eine Neuanschaffung erforderlich ist.

Nicht alles was – nicht nur technisch – neu ist, ist zugleich auch gut. Vieles hat seine Bewährungsprobe überhaupt noch nicht bestanden oder wird dieser erst gar nicht unterzogen, aber es wird vorbehaltlos angenommen, unverzüglich praktiziert und danach verfahren. Das gilt auch für immaterielle Veränderungen, Überzeugungen, Ideen, Vorstellungen und Meinungen. Hier gewinnt die Kraft der Verantwortung für „pragmatisches Handeln zu sittlichen Zwecken“¹⁸ einen besonderen Stellenwert.

Da bei solchen erforderlichen Anpassungsprozessen an veränderte Arbeits-, Lebens- und Umfeldbedingungen sowohl das Unternehmen selbst als auch die darin tätigen Mitarbeiter unmittelbar betroffen sind, ist es durchaus schwierig, beides immer in Einklang miteinander zu bringen und gleichermaßen angemessen zu berücksichtigen, vor allem dann, wenn – wie meistens – finanziellökonomische, wirtschaftliche Bedingungen allein im Vordergrund stehen und perspektivisch erfüllt werden sollen. Takt und Tiefe von Reformen müssen mehr und mehr von den Betroffenen mitbestimmt werden. Daraus ergeben sich keine „Reform der Reform“, keine Dauerreform und kein Zuviel an Evaluation, sondern gute Planung und Vorarbeit, saubere Kalkulation der Kosten und des realen Bedarfs.

Als Führungsfunktion „Organisieren“ muss das Festlegen der (neu) zu erreichenden Ziele, das Zuweisen von (neuen) Zuständigkeiten und Aufgabefeldern sowie das Regeln des planmäßigen Ablaufs von Arbeitsvorgängen verstanden werden, also das planvolle Handeln von Menschen zur Erfüllung der sich ihnen stellenden oder gestellten Aufgaben, um damit ein bestimmtes Ziel zu erreichen. Unter „Ziel“ ist ein bestimmter, anzustrebender, in der Zukunft liegender Zustand gemeint, der präzise beschrieben und formuliert sein muss. Erst diese umfassende Beschreibung löst die erwünschten Handlungsaktivitäten aus, weil vage formulierte und beschriebene Ziele oder ein undurchsichtiger Zustand nichts oder wenig bewirken.

Reformen sollten daher das Streben nach objektiven, guten Maßstäben beinhalten und möglichst immer behutsame Veränderungen und Anpassungen sein, die erst nach sorgfältiger Erörterung und geduldiger, umsichtiger Reflexion sowie gründlicher Zielformulierung angegangen werden, um verbindliche Veränderungen im Denken und Handeln zu bewirken. Es sind letztlich immer Menschen, eigenständige Persönlichkeiten, die mit ihren Schicksalsfragen, Nöten, Eigenarten und Bedürfnissen betroffen und die über gemeinsame Werte miteinander verbunden sind. Das kann nicht rücksichtslos missachtet werden. Oftmals reicht es schon, Strukturen zu verbessern und zu verknüpfen und effektiv zusammenarbeiten zu lassen sowie Kompetenzen zu bündeln und Synergien zu fördern und deren Effekte zu erhöhen.

Die Geschichte lehrt uns nämlich, dass zuweilen die Situation im Betrieb, im Unternehmen, sei es ein Wirtschaftsbetrieb oder sogar ein Staat selbst, vor der Veränderung oftmals dennoch „besser“ war als hinterher, weil bestimmte Faktoren „des Neuen“ nicht oder nicht genügend bedacht oder berücksichtigt worden sind. Das gilt vor allem dann, wenn radikale Umwälzungen mit immens großen und gravierenden Auswirkungen – und das unter Umständen noch in kurzer Zeit – vorgenommen wurden. Dann ist

18 Dieser Ausspruch wird dem Alt-Bundeskanzler der Bundesrepublik Deutschland, Helmut Schmidt, zugesprochen.

möglicherweise „alles nur anders“, aber „nicht unbedingt besser“, „das Neue“ – angeblich Bessere – noch nicht sachgerecht im Bewusstsein verfügt. Was „gestern“ noch gut war, geht plötzlich „heute“ angeblich nicht mehr. Probleme und Konflikte werden einfach „wegmoderiert“. Hier gilt es einer gesellschaftlich weit verbreiteten Versuchung zu widerstehen und sich nur auf Zuverlässiges und wirklich Erforderliches einzulassen.

Eine *wertebewusste Führung* zwingt auch zur Beachtung des Wertekanons sowie der ungeschriebenen, übergeordneten allgemeingültigen Wertevorstellungen und Werteüberzeugungen einer Gesellschaft oder Organisation. Nicht alles, was z. B. technisch oder praktisch machbar ist, ist auch zugleich gut und ethisch vertretbar.

Hier rechtzeitig das richtige und erforderliche Maß sowie den richtigen Zeitpunkt für angemessene Reformen, die auch von den Mitarbeitern innerlich mitgetragen werden können, zu finden ist ein bedeutsamer, aber unverzichtbarer Teil der sicherlich nie ganz leichten, weil komplexen Aufgaben verantwortungsbewusster Führungskräfte. Gerade bei großen angestrebten Zielen sind nicht nur fester Glaube, also ein tiefes Überzeugt-sein von der Güte und Notwendigkeit, sondern auch rationale und nachvollziehbare Erklärungen sowie erschöpfende Informationen erforderlich.

Es zeichnet nun gute Führungskräfte aus, diesen Spagat zwischen Unternehmenszielen (Effizienz und Effektivität) und Bedürfnissen der Mitarbeiter (Sozialverträglichkeit) unter sinnvollem und professionellem Einsatz aller Führungsinstrumente möglichst „schmerzfrei“, d.h. äquivalent für alle Beteiligten erfolgreich und möglichst nachhaltig im Rahmen ihrer Führungsverantwortung zu bewerkstelligen.

Wer es gewohnt ist, seine Tätigkeit selbständig zu planen, ist besser in der Lage, dazu zu lernen und neue Aufgaben zu übernehmen; in einem Klima guter Kommunikation und Kooperation lässt sich nicht nur der operative Arbeitsalltag besser bewältigen, sondern vermutlich auch die nächste betriebliche Umstrukturierung. Gute Arbeitsbedingungen – die auch durch diese positiven Arbeitscharakteristika gekennzeichnet sind – fördern letztlich die für die nachhaltige Arbeitsgestaltung notwendige Kompetenzentwicklung vor Ort.¹⁹

So gesehen werden auch in der Zukunft an die Führungskräfte und die Mitarbeiter der Organisationen erhebliche Anforderungen gestellt,²⁰ mit diesen gar nicht so neuen, aber in den letzten Jahren – in Bezug auf die Mitarbeiter – etwas in den Hintergrund gedrängten und z. T. als unbeachtlich eingestuft und aus dem nahen Blickfeld geratenen Kriterien strategischen Managements zukünftig wieder vermehrt, sinnvoll und verantwortungsbewusst im Sinne von wertebewusster Führung umzugehen.

Wertebewusste Führung bedeutet also persönliche und allgemeingültige Werte am Arbeitsplatz wie (Vor-)Leben, Überzeugungen, Anforderungen, Zwänge im Berufsalltag miteinander zu vereinbaren, eine gleiche Wertebasis zu vermitteln, Lebens- und Orientierungshilfe zu leisten, Werte zu leben und sichtbar werden zu lassen sowie Führungsverantwortung wahrzunehmen.

¹⁹ Rothe (2012) 10.

²⁰ Gesellschaftliche und bildungspolitische Aspekte der Gewinnung sowie der Aus- und Fortbildung von Führungskräften sind nicht Gegenstand dieser Abhandlung.

LITERATUR

- Berndt, Günter (1992): *Grundlagen Kooperativer Führung*. Band 1. 3. neu bearbeitete Auflage, Lübeck, Schmidt-Römhild Verlag.
- Giebel, Norbert (2013): *Predigt*. Stiller Gottesdienst in der EFG Berlin-Tempelhof, am 5.5.
- Grommek, Clauss-Siegfried (2000): Aspekte und Überlegungen zu zeitgemäßer Führung im 21. Jahrhundert. In: „*Rothenburger Beiträge*“. Band 7. Rothenburg/OL.
- Grommek, Clauss-Siegfried (2009): Führungskraft und Persönlichkeit. In: „*Rothenburger Beiträge*“. Band 51. Rothenburg /OL.
- Grommek, Clauss-Siegfried (2014): Führungswissenschaft – Aspekte und Impulse zeitgemäßen Führens. In: „*Rothenburger Beiträge*“. Band 66. Rothenburg /OL.
- Knoblauch, Jörg (2013): *Die Chef-Falle, Wovor Führungskräfte sich in Acht nehmen müssen*. Frankfurt am Main, Campus Verlag GmbH.
- Letkiewicz, Arkadiusz (2014): Das 8-S-Modell. In Grommek, Clauss-Siegfried: Führungswissenschaft – Aspekte und Impulse zeitgemäßen Führens. In: „*Rothenburger Beiträge*“. Band 66. Rothenburg/OL.
- Rothe, Isabel (2012): *Psychische Anforderungen – Herausforderungen an den Arbeitsschutz, in Stressreport Deutschland 2012*. [www.stressreport](http://www.stressreport.de) der Bundesregierung.
- Schorr, Angela (Hrsg.) (1993): *Handwörterbuch der Angewandten Psychologie*. Bonn, Deutscher Psychologen Verlag GmbH.
- Van der Burgt, Theo: www.experto.de/b2b/unternehmen/management/strategische (04. 09. 2012.)
- Wunderer, Rolf – Grunwald, Wolfgang (1980): *Führungslehre*. Band II. Kooperative Führung. Berlin–New York, Walter de Gruyter Verlag.
- <http://de.wikipedia.org/wiki/Regelkreis> (5. 4. 2013.)
- www.sdi-research.at/lexikon/regelkreis.html (15. 4. 2013.)

SUMMARY

The Requirements of Modern Management

GROMMEK Clauss-Siegfried

This paper deals with a most current topic of management and economy. It is about the value-oriented and responsible management of business, companies, government offices and departments that strive for an up-to-date management while also taking into consideration the present living and working conditions as well as moral, ethical, and legal principles with the participation of all the staff. Besides, it aims at encouraging executive personnel to pursue the way of a leadership based on trust and cooperation and to release the individual potential of the members of staff to the benefit of all people involved as well as of the whole organization. To achieve this purpose, countless practical pieces of advice are given and various possibilities of cooperative leadership are suggested. Thus it is demonstrated, how the complex business of value-oriented leadership can be handled easily in times of radical social changes and current alterations. Finally, this article is intended to present a key to even greater success than achieved so far.

Szubjektív biztonságérzet – lakossági vélemény a közbiztonságról és a rendőrségről

MÁTYÁS Szabolcs

A szerző 2010-ben hasonló kérdésekkel Debrecen területén már végzett kérdőíves felmérést. Jelen felmérés során is elsősorban a szubjektív biztonságérzetet és a latenciát vizsgálta, illetve az Európai Unió és öt regionális központ (Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs, Győr) esetében a közbiztonság összehasonlítása történt meg. A felmérés részben arra próbált választ keresni, hogy továbbra is megvannak-e a markáns területi különbségek Debrecen egyes településrészei között a fent említett kérdéskörök tekintetében. Másrészt pedig arra, hogy amennyiben bármelyik kérdéskör esetében változás következett be a 2010-es felméréshez képest, akkor ennek milyen okai lehetnek.

Rendkívül nagy felelősség egy lakossági kérdőív kérdéseinek összeállítása, mivel sokszor a kérdőívet összeállító szakember akaratlanul is saját munkahipotézisének felállításához szerkeszti a kérdéseket. Azért, hogy e sokak által elkövetett hibát elkerüljem, alaposan tanulmányoztam a hazai kriminálgeográfiai és kriminológiai szakirodalmat,¹ és ezeknek a tapasztalatoknak a felhasználásával készült el a 19 kérdésből álló kérdőív.

A kérdőívhez szükséges mintát a Debrecen közigazgatási területén élő 14 éven felüli lakosság biztosította. A mintavétel Debrecen különböző településrészeiből lakosság-szám-arányosan történt.² A minta nagysága 300 fő volt (129 férfi és 171 nő), a kérdőívet előzetesen 20 fős mintán teszteltem. A mintavételt a Debreceni Egyetem hallgatói és magam végeztem, a kérdőívek kitöltése személyes interjúk során történt. A kérdőíves felmérésre 2014. december 1. és 15. között került sor, s ez idő alatt folyamatosan figyelemmel kísértem a különféle híradásokat, hogy történt-e bármi olyasmi, ami a kérdőívezést befolyásolhatja, hatással lehet a kitöltők által adott válaszokra. A kérdéses időszakban véleményem szerint nem történt olyan nagyobb tárgyi súlyú deliktum, amely – a megkérdezett személyeket a válaszadásban befolyásolva – jelentős különbséget okozott volna egy más időpontban történő kérdőívfelvételhez képest.

A kérdőív kitöltését a megkérdezettek kevesebb mint 20 százaléka tagadta meg, amelynek oka a közömbösség, az időhiány, illetve a rendőrséggel szembeni ellenszenv volt, közel egyenlő arányban. A kapott eredmények az SPSS for Windows 11.0 program segítségével kerültek feldolgozásra.

1 Korinek (1988) 26.; Jármay (2005) 1–31.; Kobolka–Sallai (2008) 88.; Tóth (2007) 116.

2 Az illetékességi terület településein nem volt lehetőség a kérdőív kitöltésére, csupán Debrecen városában.

A lakossági kérdőíves felmérés elsődleges céljai a rendőrség munkájának elégedettségvizsgálata, a szubjektív biztonságérzet mérése³ és a latenciavizsgálat⁴ volt. További célként tűztem ki annak kiderítését, hogy a 2010-ben, Debrecen területén végzett kérdőíves felmérés eredményeihez képest történt-e jelentős változás az elmúlt négy év alatt. A kérdőívet olyan személyek töltötték ki, akik legalább öt éve életvitelszerűen Debrecenben laknak. Tíz alatt volt azoknak a száma, akik szemmel láthatóan elbagatelizálták a kérdőív kitöltését, és úgymond „hasraütés-szerűen” töltötték ki a kérdőívet. Ezen személyek válaszait nem vettem figyelembe, helyettük új alanyokat vontam be a kutatásba. Voltak olyanok is, akik egy-egy kérdésre nem tudtak vagy nem akartak válaszolni. Ezekben az esetekben természetesen csökkent a minta nagysága, így számítási alapnak (100 százaléknak) ezt a halmazt tekintettem. A személyeket kvótarendszerű módszerrel választottuk ki,⁵ és rendszerint az utcán szólítottuk meg. A válaszadás önkéntes és anonim volt. A kérdések megszerkesztésénél törekedtem a rövidsége, az áttekinthetősége, próbáltam kerülni a szakzsargonokat, ezzel is segítve a válaszadók munkáját. Követve a legtöbb hasonló témájú kérdőív struktúráját, a feltett kérdések 65 százaléka zárt kérdés, főként az elégedettségre vonatkozók (ennek egyik típusa a *skála-kérdés*, amelyet az érzelmek, az attitűdök mérésére használtam), mivel ezen kérdéstípussal objektíven lehet mérni, illetve a feldolgozás során a kapott válaszok viszonylag egyszerűen csoportosíthatók és feldolgozhatók. A skálakérdéseknél az 1-től 5-ig terjedő beosztást használtam (s nem az 1-től 10-ig terjedőt), amely a hazai iskolai rendszer osztályzási mechanizmusa következtében a magyar ember számára könnyebben befogadható. A feltett kérdések 35 százaléka volt nyitott kérdés.

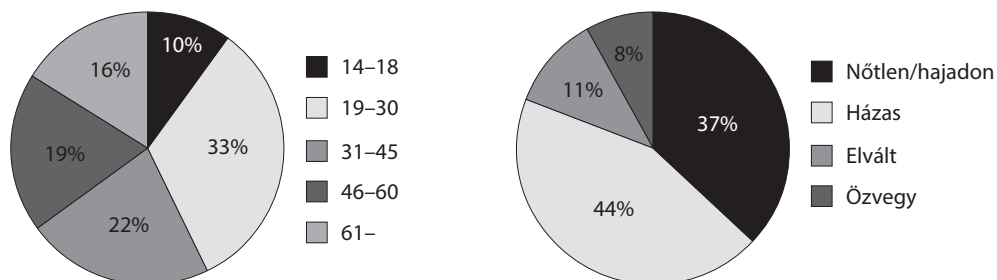
A kérdőív első négy kérdése személyes jellegű adatokra vonatkozott, így a nemre, a korra, a családi állapotra és az iskolai végzettségre. A megkérdezettek 10,33 százaléka tartozott a 1-es (31 fő), 33 százaléka a 2-es (91 fő), 22 százaléka a 3-as (68 fő), 19 százaléka a 4-es (58 fő) és 16 százaléka az 5-ös (50 fő) korcsoportba (1. ábra).⁶

3 „A szubjektív biztonság a biztonságnak az egyéni tapasztalatok, az érintettség mértéke és minősége oldaláról való megközelítése, elsősorban a szubjektív érzékelés és értékelés folyamatainak jelentőségét hangsúlyozza, s így az emberek szubjektív közérzete alapján méri a társadalom fejlődését és az életminőség mértékét, abból kiindulva, hogy az átlagember tudja leginkább megítélni saját életminőségét.” Lásd: Beregnyei (2008) 361.

4 „Azon bűncselekmények összessége, amelyeket annak ellenére, hogy ténylegesen elkövették, mégsem vált ismertté a bűnüldöző szervek számára és ezért nem is szerepelnek adott bűnügyi statisztikában.” Lásd: Beregnyei (2008) 276.

5 A kvótakiválasztás az ún. nem véletlen mintavételi módok egyike, amely egy átmeneti mintavételi módszer a véletlen és a tudatos kiválasztási módok között.

6 A minta összetételét összevetve a város lakosságának demográfiai sajátosságaival megállapítható, hogy az 1-es korcsoport kissé felülreprezentált volt a felmérés során (a város lakónépességéből 3 százalékkal részesedik a korcsoport), a 2-es, 3-as és 4-es korcsoportok aránya közel azonos volt a város hasonló korú korcsoportjaival, míg az 5-ös korcsoport kissé alulreprezentált volt (a város lakónépességéből 16 százalékkal részesedik a korcsoport).

1. ábra: A kérdőíves felmérésben részt vevők korcsoportonkénti és családi állapot szerinti megoszlása

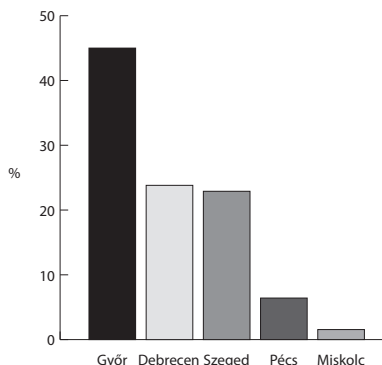
A megkérdezett alanyok családi állapotára vonatkozóan az alábbi eredmények születtek: nőtlen, hajadon 112 fő (37,33 százalék), házass 131 fő (43,66 százalék), elvált 33 fő (11 százalék) és özvegy 24 fő (8 százalék). A vizsgálatba bevont személyek 17,33 százaléka (52 fő) 8 általános vagy annál kevesebb elvégzett osztállyal rendelkezett, 22,66 százaléka (68 fő) szakmunkásképzőt végzett, 68,66 százaléka (206 fő) középiskolai végzettséggel rendelkezett, míg a megkérdezettek 29 százaléka (87 fő) volt felsőfokú végzettségű.

Az 5-ös számú kérdésnél Magyarország és az Európai Unió viszonylatában a közbiztonság összehasonlítására tettem kísérletet. Azért tartottam fontosnak e kérdést, mivel gyakran lehet hallani azt, hogy más országokkal összehasonlítva sokan rossznak tartják hazánk közbiztonságát. Várakozásomtól eltérően relatíve sokan vélekedtek semleges, illetve pozitívan hazánk közbiztonságáról. A válaszadók egy ötfokozatú skálán jelölhették be válaszukat. A megkérdezettek 55 százaléka a hármast jelölte be, vagyis véleményük szerint nincs szignifikáns eltérés hazánk és az EU közbiztonsága között. Jelentős különbségek voltak viszont megfigyelhetők az egyes kérdezési helyszínek között. Közel 80 százalékban rosszabbnak vélték hazánk közbiztonságát azokon a területeken, ahol nagyobb a bűnügyi fertőzöttség. Ez egyértelműen megmutatkozott például a Bajcsy-Zsilinszky utca és a Derék utca 22.⁷ szám környékén, illetve Pacon. A nemek viszonylatát vizsgálva megállapítható, hogy a nők és az idősebbek nagyobb százalékban érzik rosszabbnak a közbiztonságot, mint a férfiak. A hazánkat e tekintetben pozitívan látók közel negyede a 31–45 év közötti korosztályból került ki, akik között a felsőfokú végzettségűek aránya közel 70 százalék.

A 6-os számú kérdés arra próbált választ találni, hogy a válaszadó a vizsgált regionális központok közül (Miskolc, Debrecen, Szeged, Pécs, Győr) melyik városban tartja a legjobbnak a közbiztonságot. A válaszadók 45 százaléka értékelte úgy, hogy a regionális központok közül Győrben a legjobb a közbiztonság. Miskolcot a megkérdezett 300 ember közül mindössze 5 fő említette meg mint a legjobb közbiztonságú várost. Második helyen Debrecen említették (23,8 százalék), ez különösen a város bűncselekménnyel kevésbé

⁷ A Derék utca 22. szám alatt lévő társasházban az 5. emelettől felfelé szociális bérlakások találhatók. A helyi köznyelv e házat „pokoli toronyként” emlegeti, az ott lakók átlagon felüli bűnözési hajlandóságára utalva.

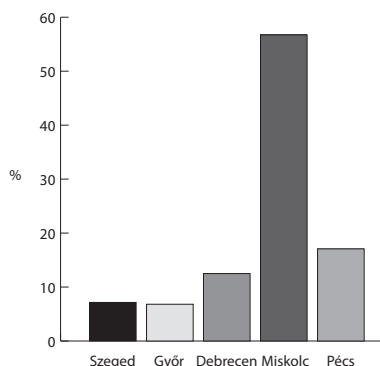
érintett területein mutatott magas értéket (Liget lakópark, Nagyerdő). A debrecenivel közel azonos értékkel, a harmadik helyen Szeged városa (22,92 százalék), míg a negyedik helyen (kevesebb mint 7 százalékkal) Pécs végzett. Életkor tekintetében nincs szignifikáns különbség a válaszadók között, elsősorban a lakóhely bűnügyi fertőzöttsége, illetve az iskolai végzettség jelentett jelentős különbséget. Debrecen közbiztonságát elsősorban azok értékelték jobbnak, akik magasabb iskolai végzettséggel rendelkeznek, és bűnügyiileg kevésbé fertőzött területen laknak. E két tényező között nyilvánvalóan szoros összefüggés figyelhető meg, mivel a magasabb iskolai végzettséggel rendelkezők általában „jobb környéken” laknak.

2. ábra: „Ön szerint melyik városban a legjobb a közbiztonság helyzete?”

A 7-es számú kérdés arra kereste a választ, hogy a vizsgált regionális központok közül melyik városban tartja a válaszadó a legrosszabbnak a közbiztonságot. E kérdésnél beigazolódtott az a feltevés – amelyet már számos kutatás is megerősített –, hogy a közbiztonságról alkotott kép elsősorban a média által közvetített információk alapján áll össze, s nem a személyes tapasztalatok alapján. A megkérdezettek e kérdés tekintetében jóval határozottabb választ adtak, mint az előző kérdésre. A válaszadók véleményüket elsősorban nem a saját tapasztalataikra, hanem a média híradásaira alapozták, ezt a legtöbb esetben meg is említették a kérdőív kitöltése során. A város 15 helyszínén végzett felmérés során a megkérdezettek 55–100 százalék között említették meg azt, hogy véleményük szerint Miskolc a legrosszabb közbiztonságú regionális központ. A legjobbnak Miskolc helyzetét a Nagysándor-telepen élők tartották (az itt megkérdezetteknek „mindössze” 55 százaléka jelölte meg a borsodi megyeszékhelyet a legrosszabb közbiztonságú településként). Ez véleményem szerint adódhat abból a tényből, hogy a településrészen átlag feletti a roma lakosság aránya, így ami más, alacsonyabb roma népességű településrészen esetleg a közbiztonság szempontjából negatív tényezőnek számíthat, az a Nagysándor-telepen élőket kevésbé zavarja. Többen megemlítették az évekkel ezelőtti miskolci kapitányságvezetőnek, Dr. Pásztor Albertnek a romákkal kapcsolatos nyilatkozatát is, ami szintén negatív színben tüntette fel a települést. A legrosszabbnak Miskolc közbiztonságát a Liget lakópark lakói tartották, ami köztudottan a város elit negyede, ahol az átlagosnál is érzékenyebbek az erőszakos jellegű bűncselekményekre.

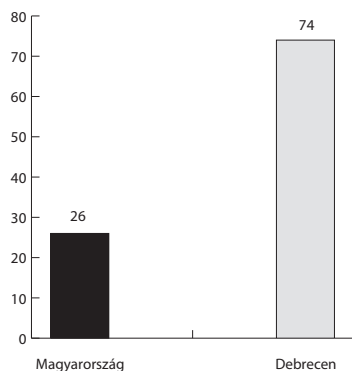
A második legrosszabb közbiztonságú településnek a válaszadók Pécs városát tartották, közel 17 százalékkal. Itt is egyértelműen a média híradásaiból szerzett információk alapján alkottak véleményt. Többen is megemlítették a pécsi pszichológusnő meggyilkolását, illetve a polgármester lányának megerőszakolását mint olyan tényezőt, amely a véleményüket meghatározza, sőt jellemző a város közbiztonsági helyzetére. A válaszadók közül Pécs esetében elsősorban a nők voltak azok, akik nagyobb arányban értékelték rossznak a város közbiztonságát. Nyilvánvaló, hogy a nőket ért erőszakos támadások a gyengébb nem képviselőit jobban megviselik. A harmadik Debrecen lett (12,5 százalék). A vártnál rosszabb eredményt a Nagysándor-telepen élők értékelése adta. Amennyiben ez utóbbit nem vesszük figyelembe (a Nagysándor-telepen élők 35 százaléka értékelte a legrosszabbnak Debrecen közbiztonságát), úgy a megkérdezettek 8 százaléka szavazott arra, hogy a városban a legrosszabb a közbiztonság helyzete a regionális központok közül. Ez véleményem szerint magyarázható a településrész városi átlaghoz képesti rosszabb bűnügyi helyzetével. Ellentmondás mutatkozik abban, hogy a településrész lakói a közvélekedéssel ellentétben Miskolc közbiztonságát kevésbé tartják rossznak, saját lakóhelyüket viszont relatíve rossznak értékelték. Ez álláspontom szerint azzal is összefüggésben lehet, hogy a területen magasabb a roma népesség aránya a városi átlagnál, így esetükben kevésbé lehet negatív a közbiztonság szempontjából az, hogy Miskolcon is országos átlag feletti a kisebbség aránya. A felmérésben Szeged 7 százalékot, Győr pedig 6,6 százalékot kapott.

3. ábra: „Ön szerint melyik városban a legrosszabb a közbiztonság helyzete?”

A 8-as számú kérdéssel a szubjektív biztonságérzet mérése történt meg. Ennek során arra kellett választ adni, hogy Magyarországon vagy Debrecenben jobb-e a közbiztonság. A válaszadók döntő többsége Debrecenre jelölt meg (74 százalék). Nagy különbség figyelhető meg az életkor, a lakhely és az iskolai végzettség tekintetében is. A rosszabb közbiztonságú helyen élő idősebb korosztály (főként a 60 éven felüliek), különösen az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkező válaszadók voltak azok, akik leginkább Magyarországot jelölték meg olyan helyként, ahol jobb a közbiztonság. Kimagasló a város közbiztonságának megítélése az országos átlaghoz képest a Nagyerdőn (95 százalék) és a Liget lakóparkban (80 százalék). Várakozásomtól eltérően szintén magas

értékek születtek az Újkertben (95 százalék), a Víztorony utca környékén (85 százalék), a Tócsóskertben (80 százalék) és a Vénkertben (80 százalék). Szintén meglepő a Poroszlai utcán kapott eredmény (85 százalék), annak ismeretében, hogy a Nagyerdő szomszédságában lévő területen 2014-ben egy igen brutális gyilkosságot követtek el. Azokon a területeken viszont, ahol nagyobb a bűnügyi fertőzöttség, kisebb arányban vélték úgy a válaszadók, hogy lakóhelyükön jobb a közbiztonság, így a belvárosi piac és a Kossuth utcák környékén (45 százalék), illetve a Bajcsy-Zsilinszky utcán (60 százalék), továbbá a Nagysándor-telepen (45 százalék) és a kerteségi területnek számító Pacon (65 százalék).

4. ábra: „Ön szerint Magyarországon vagy Debrecenben jobb a közbiztonság?”

A 9-es számú kérdés megpróbálta feltérképezni a város azon pontjait (helyeit), ahol a megkérdezettek leginkább tartanak attól, hogy sértetté válnak. A kérőívek elemzése során beigazolódott, hogy a legtöbben sztereotípiákat hordoznak magukban, amelyek nem fedik a valóságot. A válaszadók több mint 40 olyan területet és konkrét utcanevet soroltak fel, ahol attól tartanak, hogy áldozattá válnak. A legtöbben a Fényes udvar/Dobozi lakótelep területét említették meg. (A felmérés 15 helyszíne közül 14-nél jelölték meg a Fényes udvar/Dobozi lakótelep területét, 7 helyszínen pedig a válaszadók többsége ezt a városrészt nevezte meg mint olyan helyet, ahol a legnagyobb valószínűsége a sértetté válásnak.) A másik három neurálgikus helyszín a válaszadók szerint a város hajdani romatelepe, a Nagysándor-telep, a Sámsoni út, illetve a Nagyállomás/Petőfi tér környéke. Az utóbbi a város egyik legveszélyeztetettebb területe bűnügyi szempontból. A Sámsoni út „új helyszíneként” jelentkezik a 2010-es felméréshez képest. A terület bűnügyi érintettségének elsődleges oka a menekülttábor közelsége. Az ott élő táborlakók nagyban rontják a környék lakóinak szubjektív biztonságérzetét és objektív biztonságát.⁸ Kisebb mértékben ugyan, de megjelölte legalább 50 válaszadó a Tócsóskertet, az Újkertet és a belvárost. A Poroszlai utca és a Nagy Lajos király tér környékén végzett felmérés során a megkérdezett 20 fő közül 3 fő jelölte meg a Poroszlai utcát.

8 „Az objektív biztonság a biztonság az életminőség oldaláról való megközelítése, amely az egyéni és közösségi érdekek formális megjelenítése mellett az erőforrások, a képességek, a mérhető hatások, a statisztikailag megjeleníthető mértékek alapján vizsgálja az összefüggéseket.” Lásd: Beregnyei (2008) 311.

Ez mindenképp a fentiekben említett gyilkosság következménye. Meglepő módon a város kertségi területei mindössze 3,2 százalékot kaptak. A válaszadók által megjelölt további mintegy 7 százaléknyi terület nehezen vagy egyáltalán nem volt lokalizálható.

A 10-es számú kérdés a város azon pontjait (helyeit) térképezte fel, amelyeket a válaszadók a leginkább biztonságosnak tartanak. A leginkább biztonságos területnek a megkérdezettek a belvárost tartották, ezen belül megemlítve a Piac utcát, a Kossuth teret és a Simonffy utcát. Meglepő, hogy még a belvárosban élők közül is sokan ezt a területet jelölték meg a település legbiztonságosabb területeként, holott Magyarország és az EU viszonylatában a belvárosban élők közül sokan az EU-t jelölték meg jobb közbiztonságú helynek. Ez arra engedett következtetni, hogy saját lakókörnyezetüket nem tartják jó közbiztonságúnak. A belváros után a leginkább biztonságos területnek a lakóparkokat (Liget és Fészek lakópark), illetve a nagyerdei övezetet (az egyetemmel együtt) jelölték meg. A legbiztonságosabbnak vélt városrészek tekintetében a belváros, a lakóparkok és a nagyerdei övezet összesen több mint 70 százalékos részesedést ért el.

A 11. kérdés arra igyekezett választ találni, hogy mekkora a város lakosai körében a tényleges viktimizáció. Ezt nem, életkor és iskolai végzettség vonatkozásában elemeztem, és az adatok felhasználásával a latenciára is lehet becsléseket tenni. A vizsgálat alá vont személyek 17 százalékának sérelmére következtek el az elmúlt 3 évben valamilyen bűncselekményt. Nemi bontásban – megfelelő az országos trendnek – mintegy 3 százalék-ponttal több férfi vált sértetté, mint nő. Korcsoportok szerinti bontásban a legkisebb százalékban a legfiatalabb korosztály (18–29) vált sértetté, míg a legtöbb sértett az életkorban ezt követő, 30–49 éves korosztályban található. Iskolai végzettség tekintetében nagy különbség figyelhető meg a sértettek között; minél magasabb iskolai végzettséggel rendelkezik valaki, annál kisebb az esélye a viktimizálódásra. Míg a nyolc általános iskolát vagy kevesebb osztályt végzettek körében ez az érték 23 százalék, addig a felsőfokú végzettséggel rendelkezők körében 9 százalék volt. Az ún. elit környékek és a kertségi területek közötti dichotómia – várakozásomtól és a korábbi felmérésemtől eltérően – nem rajzolódott ki élesen.

A 12. számú kérdésnél értelemszerűen már csak azok a személyek válaszoltak, akik az előző kérdésre igennel feleltek, így ennél a kérdésnél őket tekintem 100 százaléknak. A sértetté vált állampolgároknak Debrecenben 52,3 százaléka élt feljelentéssel a rendőrség irányába. Ezen adat alapján gyakorlatilag minden második jogsértő cselekmény nem jut a hatóság tudomására, vagyis kétszeres latenciával számolhatunk. Ezen érték gyakorlatilag teljesen megegyezik az öt évvel ezelőtti felmérésem eredményével. A magyar és külföldi kutatók véleménye ebben a tekintetben eléggé megoszlik, így van olyan, aki kétszeres értékkel számol, de akadnak olyanok is, akik akár tízszeres értéket is elképzelhetőnek tartanak.⁹ Félrevezető lehet azonban, ha egy területnek csak az összesített latenciaindexét adják meg, mivel az bűncselekmény-típusonként erősen ingadozik. A nők inkább tekinthetők jogkövetőknek (vagy jobban bíznak a hatóságban?), mivel közel 60 százalékuk tesz feljelentést, míg a férfiaknak csak mintegy 40 százaléka. Az egyes kérdezési helyszíneken mindössze néhány fő vált sértetté, ezért a kis eset-

⁹ Korinek (1996) 79.

számok miatt arra vonatkozólag, hogy a város egyes településrészei között milyen a feljelentési hajlandóság, statisztikailag értékelhető eredmény nem született. A hatóság tudomására nem jutott bűncselekményekről elmondható, hogy azok főként kisebb súlyú vagyon elleni deliktumok, és kevésbé súlyos személy elleni bűncselekmények (testi sértések) voltak. A sértettek közel 40 százaléka elsősorban azért állt el a feljelentés megtételétől, mert olyan *kis súlyú volt a sérelmükre elkövetett jogsértés*, hogy az nem állt arányban a későbbiekben ráfordított idővel.

A 13-as számú kérdés arra próbált választ találni, hogy amennyiben az áldozatok nem tettek feljelentést, akkor ennek mi volt az oka. A megnevezett okok és azok aránya gyakorlatilag megegyezett a 2010-es felmérés eredményeivel. A sértettek mintegy harmada azért állt el a feljelentés megtételétől, mert olyan *kis súlyú volt a sérelmükre elkövetett jogsértés*, hogy az nem állt arányban a későbbiekben ráfordított idővel, illetve a sértettek másik harmada *nem tartotta valószínűnek az elkövető megtalálását*. A fennmaradó hányad (szűk egyharmad rész) különféle egyedi kifogásokat sorolt fel, illetve nem kívánt válaszolni.

A 14. számú kérdés a Debreceni Rendőrkapitányság munkájával kapcsolatos elégedettségvizsgálatra vonatkozott: amennyiben az állampolgár kapcsolatba került a rendőrséggel, akkor összességében elégedett volt-e a munkájával vagy sem. A válaszadók 46 százaléka nyilatkozott úgy, hogy a rendőrségi eljárás során megtettek mindent a rendőrségi szakemberek az elkövető felderítéséért. Releváns különbség volt megfigyelhető lakóhely és iskolai végzettség tekintetében. A kertségi területen élők és az alacsonyabb iskolai végzettséggel rendelkezők rosszabbnak értékelték a rendőrség munkáját. Ez véleményem szerint részben azzal magyarázható, hogy a kérdéses területen számos olyan nehezen nyomozható bűncselekményt követnek el, amelyeknek alacsonyabb a nyomozati eredményességi mutatójuk, s ez joggal csökkenti az állampolgárok bizalmát a rendőrök iránt.

A 15. számú kérdésnél arra kerestem a választ, hogy mely bűncselekménytípusoktól félnek a legjobban a debreceni polgárok, milyen bűncselekmény bekövetkezésétől tartanak a leginkább. Választ szerettem volna továbbá kapni arra is, hogy az elmúlt években történt-e bármiféle átstrukturálódás e tekintetben. A vizsgálatba bevont személyek összesen hatféle bűncselekményt jelöltek meg, amelyek bekövetkeztétől leginkább tartanak (lopás, rablás, erőszakos közöszlenség, testi sértés, emberölés, rongálás). A fenti bűncselekmények legalább egyikét a megkérdezettek kétharmada említette meg. A válaszadók mintegy fele tartott attól, hogy sérelmére vagyon elleni bűncselekményt fognak megvalósítani. A lakótelepi környezetben élők közel azonos arányban jelölték meg a lakásbetörést, illetve a rablást (30 százalék). A korábban már hivatkozott felméréshez képest jelentősen csökkent viszont a gépkocsifeltöréstől és gépkocsilopástól való félelem. Ez főként annak a – szakmai szemmel nézve is – pozitív ténynek köszönhető, hogy az elmúlt években valóban csökkent a városban a gépjárműfeltörések és gépjárműlopások száma. A lakótelepen élő nők viszont relatíve nagy százalékban említették meg az erőszakos közöszlenség bűncselekményét (55 százalék). Igen nagy a vagyon elleni bűncselekményektől (elsősorban a lakásbetöréstől) való félelem a Liget lakópark és a Nagyerdő területén élők

között, ez részint az ott élők nagyobb anyagi jólétével hozható összefüggésbe. Kiugró a Sámsoni út környékén élők félelme a rablástól (25 százalék), illetve az emberöléstől (45 százalék!). Utóbbi természetesen alaptalan, még a terület gyengébb közbiztonsága és rossz hírneve ellenére is. Életkor alapján a vagyoni bűncselekmények elleni főcsoport deliktumait vizsgálva megállapítható, hogy a fiatalabb (30 év alatti) korosztály a zseblopástól és a szórakozóhelyi lopástól tart leginkább, míg az idősebb korosztály elsősorban a lakásbetörésektől. Várakozásomtól eltérően rendkívül kevesen érezték problémának a rongálás bűncselekményét. Statisztikailag értékelhető arányban csak a Víztorony utca környékén élők jelezték, hogy ezen bűncselekménytípustól tartanak.

A 16. számú kérdés azt vizsgálta, hogy a megkérdezettek érznek-e pozitív vagy negatív elmozdulást a lakóhelyükön a közbiztonság változásában. E kérdést azért tartottam fontosnak, mert visszajelzést szerettem volna kapni arra vonatkozólag, hogy meghozta-e a kívánt eredményt az elmúlt években a rendőrség és az önkormányzat által végzett intézkedéssorozat. Másképp megfogalmazva: az érintett területek lakossága észleli-e a „valóságot”, érzékelik-e az objektív, mérhető tényeket?¹⁰ Pozitív elmozdulást érez a megkérdezettek közel 26 százaléka, akik legnagyobb arányban a kertségi Pacon (35 százalék) és a Vénkertben (40 százalék) élnek. A kapott eredmény mindkét területen meglepőnek számít, mivel egyik városrész sem a legjobb bűnügyi mutatójú területek közé tartozik. Pac esetében viszont meg kell azt említeni, hogy a marginális helyzetű területen az elmúlt években úgy a rendőrség, mint a polgárőrség jelentős erőfeszítéseket tett a bűncselekmények visszaszorítása érdekében, s ezt egyértelműen érzi a lakosság. A válaszok alapján megállapítható, hogy a férfiak pesszimistábbak, nagyobb százalékban érzik úgy, hogy nincs pozitív változás, mint a nők. Amennyiben a korcsoportok tekintetében végezzük az elemzést, úgy megállapítható, hogy a 19–30 év közötti korosztály a leginkább borúlátó, közöttük pedig a szakmunkás vagy annál kisebb iskolai végzettséggel rendelkezők.

A 17. számú kérdés főként arra szeretett volna rávilágítani, hogy az állampolgárok mennyire érzik felelősnek magukat azért, hogy bűncselekmény áldozatává váltak. A válaszadóknak mindössze 15 százaléka mea culpázott, vagyis ismerte el azt, hogy ő is hibás volt abban, hogy bűncselekményt követtek el a sérelmére. Szignifikáns különbség volt megállapítható iskolai végzettség tekintetében; a felsőfokú végzettséggel rendelkezők nagyobb arányban ismerték el felelősségüket a bűncselekmények bekövetkeztében.

A 18-as és 19-es számú kérdés arra vonatkozott, hogy mennyire érznek felelősséget az állampolgárok a lakókörnyezetük iránt, hajlandók-e a jó közbiztonság érdekében akár még a szabadidejükből is áldozni. Örömmel konstataálhatjuk, hogy viszonylag széles azoknak a köre, akik hajlandóságot mutatnak az önkéntes munkára. A felmérés során kapott értékek rendkívül hasznosak lehetnek éppen ezért a polgárőrség számára is. A válaszadók közel 40 százaléka nyilatkozott úgy, hogy részt venne a lakóterülete bűnmegelőzésében. A legnagyobb hajlandóságot Pacon (85 százalék), illetve a Nagyerdőn (70 százalék) és a Liget lakóparkban (62 százalék) mutatták a lakosok arra, hogy részt vegyenek valamilyen bűnmegelőzési programban. Az iskolai végzettségre és életkorra

¹⁰ Krémer (2009) 67.

tehető megállapítások gyakorlatilag megegyeznek a korábbi felmérésem során megállapítottakkal, vagyis a 46–60 éves és a nyugdíjas korosztály venne részt leginkább egy bűnmegelőzési programban. Szintén kiugró a középiskolai végzettséggel rendelkezők ilyen irányú hajlandósága (39 százalék).

Véleményem szerint a Pacon élők tisztában vannak azzal – ezt mutatja a magas részvételi hajlandóság is –, hogy a rendőrség, jelenlegi anyagi-technikai helyzetét figyelembe véve, önmagában nem fog tudni javítani a lakóterületük bűnügyi helyzetén. Ahhoz, hogy tovább javuljanak a terület bűnügyi mutatószámai, az ott élőknek is tenniük kell. Mindenképp meglepő a 2010-es felmérés eredményeihez képest, hogy rendkívül magas a részvételi hajlandóság az önkéntes munkára a Nagyerdő és Liget lakópark területén. Ez a magas hajlandósági érték megmutatkozik a fenti területeken a „felajánlott” munkaórák tekintetében is. A Liget lakóparkban átlagosan havi 5,3 órát szánnának a lakók arra, hogy jobba tegyék lakóterületük közbiztonságát. Kimagasló továbbá a Poroszlai utca és a Nagy Lajos király tér környékén (5 óra), a Bajcsy-Zsilinszky utcán (4,5 óra), a Nagyerdőn (4 óra) és a Pacon (3,5 óra) élők aktivitása. A legkisebb hajlandóságot a lakótelepen élők mutatták, itt átlagosan csak havi 1-2 órát töltenének önkéntes munkával a megkérdezettek.

A kérdőív elemzését követően megfogalmazott javaslataim

- A bűncselekménnyel fertőzött területekkel kapcsolatban a legtöbb ember véleményét olyan sztereotípiák határozzák meg, amelyek nem fedik a valóságot. Ennek érdekében a helyi médiában (televízió, újság, világháló) olyan felvilágosító kampányt kellene folytatni, amely bemutatja a város bűnügyi fertőzött területeit (lásd: bűnözési térkép). Ezáltal jelentősen változhatnak a lakosság sztereotípiái és negatív beidegződései, illetve megemlíthető a felvilágosító program bűnmegelőző szerepe is.¹¹
- A sztereotípiák nemcsak helyi szinten, hanem országosan is jelentkeznek, s ez főként a bulvármédiában közölt bűnügyi hírek hibás értelmezésének következménye.¹² Szükségesnek látom a bűnügyi hírekkel kapcsolatos híradások országos szintű törvényi szabályozását (pl. egy csatorna egy bűnügyi hírről csak meghatározott alkalommal és ideig tudósíthat).
- A Nagysándor-telepen élők érzik a legrosszabbnak a város közbiztonságát. A fentiek ismeretében szükségesnek tartom demonstratívabb közterületi jelenléttel a területen élő állampolgárok szubjektív biztonságérzetének növelését.
- A Pacon élők a városi átlagnál nagyobb arányban jelezték, hogy szabadidejükben szívesen részt vennének a terület bűnmegelőzésében. A terület bűnügyi helyzete is indokolná, hogy az ott élők közül minél nagyobb számban csatlakozzanak a polgárőrséghez. A csatlakozási kedvet „road-show” jellegű, népszerűsítő programokkal lehetne növelni.

¹¹ Piskóti (2013) 100.; Sallai (2014) 101.

¹² Piskóti-Kovács – Siskáné Szilasi (2012) 378.

IRODALOMJEGYZÉK

- Beregnyei József (szerk.) (2008): *Rendészettudományi szószedet*. Budapest, MRTT.
- Jármay Tibor (2005): *Félelem a bűnözéstől. Közbiztonsági kérdőív Sátoraljaújhelyen*. Sátoraljaújhely.
- Kobolka István – Sallai János (2008): Budapest kriminálgeográfiája 1960 és 1985 között. In: *Szakmai Szemle*, 4. évf. 3. sz. 86–103.
- Korinek László (1988): *Rejtett bűnözés*. Budapest, Közgazdasági és Jogi Könyvkiadó.
- Korinek László (1996): A bűnözés visszatükröződése. Látens bűnözés, bűnözésábrázolás, félelem a bűnözéstől. In Gönczöl Katalin – Korinek László – Lévai Miklós (szerk.): *Kriminológiai ismeretek – bűnözés – bűnözéskontroll*. Budapest, Corvina.
- Krémer Ferenc (2009): A (köz)biztonság jelentéséhez. In: *Rendészeti Szemle*, 57. évf. 2. sz. 62–90.
- Piskóti Zsuzsa (2013): The statistical analysis of the position of the subjective safety in the tourism-frequented Miskolc-Tapolca. In Strba, Lubomir (szerk.): *Geotourism and its implications*. Kassa, TU Košice.
- Piskóti-Kovács Zsuzsa – Siskáné Szilasi Beáta (2012): Criminal geographical analysis of three districts in Miskolc from the aspect of the tendencies of Hungary and the European Union. In Berghauer, S. et al. (szerk.): *Social geographical challenges in the Eastern Central Europe of the XXI. century*. Beregszász, II. Rákóczi Ferenc Kárpátaljai Magyar Főiskola.
- Sallai János (2014): Bűnözésföldrajz: a rendőrség szolgálatába állított tudomány. In: *Belügyi Szemle*, 62. évf. 9. sz. 95–107.
- Tóth Antal (2007): *A bűnözés térbeli aspektusainak szociálgeográfiai vizsgálata Hajdú-Bihar megyében*. Debrecen, Kossuth Egyetemi Kiadó.

SUMMARY

People's Subjective Sense of Safety, Public Safety and the Police

MÁTYÁS Szabolcs

The author conducted a similar survey in the territory of Debrecen in 2010. Similarly, this survey mainly aims to compare the subjective sense of safety, latency and – in case of the European Union and five regional centres (Debrecen, Miskolc, Szeged, Pécs, Győr) – public safety, too. First, the survey tries to check whether the strong territorial differences between the different parts of Debrecen regarding the above mentioned topics still exist. Furthermore, the survey intends to identify the reasons of changes in connection with the above mentioned topics, if there have been any changes.

Közlési feltételek

A szerkesztőség olyan kéziratokat fogad el közlésre, amelyek a rendészeti szervezetek történetéhez, feladataihoz, gyakorlati munkavégzéséhez kötődő tudományterületek – különösen a rendészettudomány – újabb kutatási és szakmai eredményeivel, hazai és nemzetközi tapasztalataival foglalkoznak.

Terjedelem

A kéziratok maximális terjedelme negyvenezer karakter lehet, beleértve a szóközöket, az irodalomjegyzéket, a lábjegyzeteket és a két rövid rezümét is.

Formázás

A Word-dokumentumot Times New Roman betűtípussal, 12-es betűmérettel, szimp-la sortávolsággal, sorkizárással, oldalszámozás nélkül kérjük elkészíteni. Az alcímek számozás nélkül, félkövér kiemeléssel, balra rendezve álljanak! A címeket, alcímeket, különálló idézeteket a szövegtől egy-egy sor válassza el! Kérjük kerülni a szükségtelen vagy rendhagyó formázásokat, illetve az „egyéni” beállításokat mind a főszöveg, mind a lábjegyzetek tekintetében. Szerzőink lehetőleg ne használjanak tabulátort, élőfejet vagy élőlátat, az új bekezdések pedig minden esetben új sorban kezdődjenek! A ki-emelésekhez kérünk csak kurziválást használni (az aláhúzás, valamint a félkövér vagy kiskapitális betűtípus egyaránt kerülendő).

Hivatkozás

Minden, a főszövegben említett, idézett vagy az íráshoz felhasznált műre pontosan hi-vatkozni szükséges (lábjegyzet és irodalomjegyzék), ennek formai követelményeit kér-jük betartani. A lábjegyzetek a lap alján, az irodalomjegyzék a közlemény végén (utóbbi sorszámozás nélkül) kapjon helyet! Minden lábjegyzetben szereplő forrás pontos, rész-letes kifejtése az irodalomjegyzékben történjen!

Mellékletek

Az írásokhoz minden esetben mellékelni kell két – egy magyar és egy idegen nyelvű – rezümét (rövid összefoglalást, áttekintést), melyek terjedelme legfeljebb 600-600 ka-rakter lehet. Az idegen, elsősorban angol nyelvű rezümé esetében a címet is szükséges lefordítani. Mellékelni kell továbbá a szerző nevét és postacímét, ahová a tiszteletpél-dány küldhető, és ha van, rendfokozatát, tudományos fokozatát, beosztását, szolgálati vagy munkahelye megnevezését, telefonszámát és e-mail-címét. A kiadvány fekete-fe-hér nyomdatechnikával készül, kérjük ezt figyelembe venni! Az esetleges képeket vagy egyéb objektumokat (diagramot, táblázatot, ábrát) külön fájlként is kérjük csatolni, és a szövegben ezek helyét a fájlnevvvel megjelölni!

